6

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1999

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1999.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 49 22 300
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro račun kod ZAP-a

30102-678-114327

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

BROJ 6 ZAGREB, studeni-prosinac 1999. GOD. XXXII

Radovan GRGEC

Uz rub (127)

Na kraju XXXII. godišta izlaženja "Marulića", uoči Božića, ulazimo u novo stoljeće i tisućljeće. 2000. godina kršćanske ere, bez obzira na točnost računanja početka stoljeća i datuma Kristova rođenja (*Dionizije Mali*, kako znamo, bio je, zamjenjujući dioklecijansku eru kršćanskom, prilično neprecizan), za nas je itekako važno razdoblje. Suočeni smo u "kršćanskoj eri" sa snažnom sekularizacijom i dekristijanizacijom upravo u "kršćanskim" zemljama, o čemu je raspravljala i listopadska europska biskupska sinoda u Rimu. U njezinu pripravnom dokumentu čitamo: "Kulturna supremacija marksizma ustupila je mjesto skeptičnom i nihilističnom indiferentizmu. Zbog radikalne dekristijanizacije možemo govoriti o svojevrsnoj 'apostaziji' kontinenta. Zapravo nema više koincidencije između Europe i kršćanstva. Uostalom, ona nije nikada ni postojala." Kako vidimo, taj je dokument intoniran prilično pesimistički. Kršćanski optimizam suočuje se s realističnim pogledima na suvremenu situaciju, koji ponekad graniče s pesimizmom.

Uoči početka godine *Velikog jubileja* s pravom se pitamo: "Hoće li to doista biti godina velikih promjena? Kakva će biti Hrvatska 2000?" Dok socijaldemokrati u nekim europskim zemljama gube tlo pod nogama, kod nas još nisu imali vremena da iznevjere svoje pristaše i birače. Ima li pravo *Günther Nenning*, koji u listu "Die Furche" piše: "Nije li *Ivan Pavao II.* posljednji pravi socijalist? Ono što on govori o društvenoj pravdi i nepravdi, ne može si dopustiti nikakav *Klima, Blair, Schröder* ili *Jospin*, a činjenica je da bogataši postaju sve bogatiji, dok siromašni postaju sve siromašniji i brojniji."

Usprkos raznim milenarističkim i apokaliptičkim prognozama zlogukih proroka, kršćani se ne bi smjeli odricati nade. Sjetimo se riječi *Dionizija Malog:* "Odabrao sam računanje vremena prema danu utjelovljenja Isusa Krista jer se taj dan javlja kao početak naše nade"!

Relativizam i agnosticizam naših suvremenika katkada guše tu nadu, što je i razumljivo, jer Europa, oslobodivši se komunizma, robuje konzumizmu. Ne mislimo da bismo morali ustrajati na nekadašnjem akronimu-preporuci za žene K-K-K, tj. *K*inder, *K*irche und *K*üche, na njemačkom, ili na talijanskom

akronimu za muškarce M-M-M, tj. "*mestiere, moglie, macchina*", ili na francuskom sloganu "dodo-metro-boulot", ali Betlehem i njegovu poruku ne smijemo zaboraviti, kao što nas je u lipnju upozorio Ivan Pavao II.: "U mislima krenimo prema Betlehemu! Krenimo Kristovim stopama!" Rođenje Isusa Krista treba da ostane izvor naše nade u godini pomirenja i oproštenja, u godini Velikog jubileja.

* * *

Doduše, neki o godini 2000., tj. godini Velikog jubileja, govore prilično rezervirano kao o godini "magične zablude okruglih brojeva", npr. *Friedrich Haiker*, dok drugi poput kardinala *Königa* pozivaju na povratak oduševljenju prvih kršćanskih stoljeća. Bilo kako bilo, za nas je to godina nade jer je *Isus Krist* nada za Europu i svijet našeg vremena, kao što je to istaknuto na izvanrednoj biskupskoj sinodi za Europu, na kojoj su sudjelovali i hrvatski biskupi, a gdje su se čuli i mnogi kritični sudovi o vjerskom "otpadu" mnogih kršćana. Zaista, ne pretjerujemo ako kažemo kako živimo, da se poslužim opet jednim akronimom, u *S-S-S* (*S*ex-*S*creen-*S*port = Seks-Ekran-Šport)-civilizaciji. Koliko za nas znači nogomet, mogli smo vidjeti nedavno prilikom nesretnog hrvatskog ispadanja iz daljnjih natjecanja u utakmici s Jugoslavijom.

Isus Krist ostaje naša nada ako zaživi u svojoj Crkvi, u našim srcima i u našim obiteljima. Iako je kriza demokršćanstva u europskoj politici povezana i s krizom kršćanstva, ne samo u religioznom smislu, nego i u socijalnom i moralnom, iz toga ne slijedi da kršćani moraju prihvatiti sve socijalne i socijalističke, liberalne i liberalističke parole kao vjerodostojnije jer su "otkucaji srca usmjereni ulijevo", kako se izrazio *Oskar Lafontaine* (Das Herz schlägt links). Uostalom, "desno" i "lijevo" prilično su relativni pojmovi (kako to nakon austrijskih izbora dokazuje Jörg Haider). Nakon pada berlinskog zida i nakon što je stanovništvo Zemlje prešlo brojku od 6 milijardi, mi kršćani ne odričemo se svoje judejsko-kršćanske baštine, proizašle iz sinteze vjere i razuma ("Fides et ratio"), na temelju koje su *De Gasperi, Schuman* i *Adenauer* gradili novu Europu, ali se ne odričemo ni novih socijalnih i slobodarskih težnji, znajući da "socijalno" nije sinonim za "socijalističko", "liberalno" za "liberalističko" ili "nacionalno" za "nacionalističko". Mislim tu na ekstremni nacionalizam koji se može poistovjetiti sa šovinizmom, dok se umjereni i razboriti nacionalizam potlačenih naroda poistovjećuje s domoljubljem, rodoljubljem i patriotizmom, koji u sebi uključuje i borbu za socijalnu pravdu, tj. za pravednu raspodjelu dobara na svijetu, u Europi i u domovini, što je važnije od raznih konkurentskih i "tržišnih" natjecanja.

* * *

Prije dvije tisuće godina postojala je stanovita "ekumena", sasvim različita od suvremene "globalizacije". Na periferiji rimskog imperija, u Betlehemu, rodilo se dijete. Prema arapskoj poslovici, "sa svakim djetetom rađa se Providnost". Međutim, kršćani znaju da je to dijete bilo Dijete; Isus Krist, Sin Božji, ušao je u našu povijest. Iako se, kako rekosmo, naša povijest i civilizacija ne mogu poistovjećivati s kršćanskom kulturom, sa zapadnom i s europskom civilizacijom, s pravom govorimo o kršćanskoj Europi "od Atlantika do Urala". Taj je izraz vrlo drag Ivanu Pavlu II.

Isto tako, nekoliko stoljeća nakon betlehemskoga povijesnog događaja i doživljaja kršćanske vjere, prema kojemu naša civilizacija i kultura računaju godine i određuju "ere", ušao je Isus Krist i u povijest hrvatskoga naroda kad su naši predci došli u svoju sadašnju postojbinu. Iako se ni hrvatska povijest ne može poistovjećivati s hrvatskom kršćanskom poviješću, jer znamo da uz "svetu Hrvatsku" postoji i drugačija svjetovna Hrvatska i jer se u našemu nacionalnom korpusu nalaze i pripadnici drugih vjeroispovijesti kao i bezvjerci, korijeni kršćanske duhovne baštine i kulture tako su duboki da bez kršćanstva ne možemo ni zamisliti našu povijest, o čemu najbolje govore brojni kulturni spomenici na hrvatskoj vatikanskoj izložbi u dvorani Siksta V., počevši od *Višeslavove krstionice*, čiji se crtež od prvoga broja naše revije (1968) nalazi na drugoj strani njezinih korica. Drago nam je da nova hrvatska država osjeća tu povezanost, i teško bismo, sjećajući se jugokomunističkog jednoumlja, mogli zamisliti neku drugačiju hrvatsku državu, koja bi se bitno razlikovala od *Tomislavove* države, čiji se teritorij protezao od Drave i Mure do Jadranskog mora. Važno je da to deklarativno ispovijedanje kršćanske orijentacije (s uvažavanjem i drugačijih orijentacija u demokratskoj pravnoj državi) postane životna praksa onih koji upravljaju državom i utječu na njezine političke i socijalne strukture. Tada će se u svim slojevima naroda čuti betlehemska poruka u godini Velikog jubileja: "Mir zemlji hrvatskoj! Mir cijelom svijetu u trećem tisućljeću!"

SRETAN BOŽIĆ I NOVA GODINA!

Književna večer o Danici 2000.

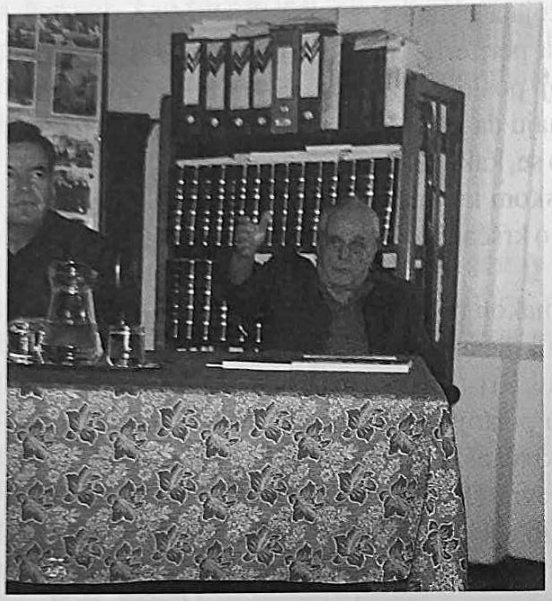

Književna večer (Vitković, Grgec) 14. X. 99.

Nedavno izašlu iz tiska Danicu za 2000. god. sa zidnim i džepnim kalendarima predstavio je na književnoj večeri 14. listopada 1999. ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec*. Istaknuo je kako ovo 119. godište toga najpopularnijeg i najčitanijeg pučkog kalendara predstavlja kontinuitet djelovanja HKD sv. Jeronima, naše uz Maticu i Akademiju najstarije kulturne ustanove. Tu se nalazi uvodni članak o godini Velikog jubileja 2000. Bez obzira na točnost izračunavanja početka tisućljeća i datuma Kristova rođenja ta godina znači ulazak u novo povijesno razdoblje za Crkvu, svijet i Hrvatsku. Ujedno je Grgec govorio o nedavno obilježenoj 130. obljetnici smrti kardinala Haulika, prvoga zagrebačkog nadbiskupa i utemeljitelja HKD sv. Jeronima. Od Haulikovih do naših vremena zagrebački su nadbiskupi bili pokrovitelji HKD-a. O njima kao i o njihovim pomoćnim biskupima u XX. stoljeću govorio je tajnik HKD-a dr. *Stanislav Vitković*, koji je o njima u Danici napisao i opširniji članak, kao i o prvom slovenskom blaženiku biskupu *Slomšeku*. U rubrici "Na spomen" nalaze se nekrolozi zaslužnih članova HKD-a, umrlih u proteklom razdoblju: vlč. *Mirka Validžića*, mr. *Svevlada Slamniga*, prof. *Luke Perinića*, najzaslužnijeg uz dr. *Josipa Andrića* za djelovanje Jeronimskog društva, i biskupa *Đure Kokše*. Dr. *Vitković* se posebno osvrnuo na značenje Kokšina kulturnog djelovanja kao i djelovanja nadbiskupa Posilovića. U diskusiji nakon predavanja naročito su bila zanimljiva pitanja o datumima pojedinih svetačkih blagdana u kalendariju, u kojem se nalaze i slike zagrebačkih biskupa.

O novim izdanjima HKD sv. Jeronima

Književna večer (J. Ricov, R. Grgec, M. Goričan Marušić)

U HKD-u sv. Jeronima predstavljena su 21. listopada neka nova izdanja. Pošto su knjige *Gojka Polegubića* i *Nevenke Nekić* već predstavljene, od lipanjskih izdanja preostala je zbirka *Marije Goričan Marušić* "Plodovi iskrenja", koju je predstavio književnik prof. *Joja Ricov*, istaknuvši da je u njezinim pjesmama došla do izražaja rodoljubna nota rođene Udbinjanke, koja progovara u našem vremenu, kao i nekada "cvil popa Martinca" poslije bitke na Krbavskom polju. Zatim je pjesnikinja pročitala neke svoje pjesme. Ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec*, kao urednik "Marulića", predstavio je nedavno iz tiska izašli peti ovogodišnji broj te revije, koja već 32 godine, usprkos velikim poteškoćama, vrši svoje poslanje kao časopis književnika i kulturnih djelatnika iz kršćanskih redova, ne zaboravljajući da našem nacionalnom biću pripadaju i članovi drugih vjeroispovijesti i bezvjerci. U tom broju nalaze se prilozi pokojnih književnika Zvonimira Remete i Tona Smerdela kao i redovitih suradnika "Marulića", npr. Mate Marčinka i Ive Balentovića.

30. obljetnica izlaženja "Svete Cecilije" u HKD-u

Prigodom 30. obljetnice izlaženja časopisa "Sveta Cecilija" u HKD sv. Jeronima i prigodom blagdana sv. Cecilije održana je književna večer 25. listopada u prostorijama HKD-a. Ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec* evocirao je uspomene na sastanak o obnavljanju "Svete Cecilije" u nakladi HKD-a, održan prije 30 godina na inicijativu don *Mihe Demovića*. Zatim je dr. *Marijan Steiner*, član uredništva časopisa, održao predavanje o tome što je staro a što novo u crkvenoj glazbi, istaknuvši da valja razlikovati duhovnu, crkvenu i liturgijsku glazbu. Uz gregorijanski koral i instrumente poput orgulja uvode se danas crkvena i liturgijska slavlja koja nisu u skladu s uputama o sakralnoj glazbi i o zajedništvu u liturgiji, pogotovo kada se radi o "mladenačkim" prohtjevima bez konzultacije s kompetentnim stručnjacima. Radi inkulturacije mogu se uvoditi i neki novi elementi u crkvenu glazbu, kao npr. u Africi, ali oni ne odgovaraju zajedništvu i općem poticanju na sabranost u svim podnebljima, npr. u Europi. Uostalom, upute o sakralnoj glazbi u našim crkvama nalaze se u poznatim crkvenim dokumentima (npr. "Musicam sacram").

/pr/

JERONIMSKE KNJIŽEVNE VEČERI U PROSINCU

9. XII. 1999. - dr. Stanislav Vitković: "Molitve sv. Antuna"

16. XII. 1999. - prof. Tatjana Kren: Božić i kalendar

Slavko HARNI

Drhtaj odanosti ili siromašni rasipnik

(O slikaru fra Ambrozu Testenu)

I.

Može se reći da je hrvatska likovna kritika zatekla slikara fra Ambroza Testena (1897.-1984.) u pospremanju, u pripremama za odustajanje. Ponudio je 1980. gostima u samostanu u Kamporu da uzmu od njegovih radova "što hoće i koliko hoće", a on da će ostalo - spaliti. A moglo se i inače tih papira s njegovim crtežima i prije naći negdje usput i posvuda, pa i među dječjim igračkama - zmajevima. Slikaru su tako dobile neki smisao koji ne rastužuje svojom nepotrebnošću, kakvom je očito smatrao - tih godina kad je stoljeće bilo tek nešto mlađe a on nešto stariji od osamdeset - svoju potrebu da bude pri papiru, plohi na svoj drhtavo izražajni način, siromašan i ponosan na to svoje siromaštvo i onda kad se o svemu ne može bez ostatka položiti račun.

Iako ne bi trebalo jednoj takvoj epizodi pridavati pretjerano značenje, jer bi se stvar s pričom o spaljivanju mogla razumjeti i kao vješto sročena klopka spretnih medijskih promicatelja jednoga slikarskog svijeta, ipak bi valjalo malo promotriti tu potrebu da se svoje djelo spali baš zato što autoru puno znači, potrebu u umjetnikâ dosta čestu iako po sebi vrlo paradoksalnu, posve nekolekcionarsku zapravo.

Ako bismo s naklonošću htjeli kopkati po tome paradoksu i tražiti analogije u književnosti, nàdao bi se roman njemačkoga književnika Siegfrieda Lenza *Heimatmuseum* (Zavičajni muzej). Glavni junak toga romana, nakon što je cijeli život skupljao predmete za svoj muzej, na kraju sve potpaljuje. S dirljivom naklonošću, kakva je u Lenza upadno uočljiva prema protagonistima vlastitih priča, pisac cijeli roman od nekoliko stotina stranica troši u obrazloženje, pa i opravdanje toga postupka. Roman je to o stvarima koje nam puno znače.

Među travkama takvih kazivanja moglo bi se možda potražiti razloge i povjerovati potrebi da se stvari koje nam puno znače sklone od onih kojima ne znače ništa, ako treba i spaljivanjem. Testen bijaše izgleda doista nakanio to učiniti sa svojim radovima. A onda je pokucala hrvatska likovna kritika. To valja nazvati sretnim slučajem, jer se moglo i ne zbiti. Bila je tih dana slikarska kolonija u Rabu. Slikar Dalibor Jelavić vidio je Testenov *Križni put* u crkvi sv. Eufemije u Kamporu, ukazao na nj kritičarima Tonku Maroeviću i Ivi Šimatu Banovu. I čudo je viđeno.

Ono što se zbivalo potom također nalikuje priči. Zaredale su izložbe, nastala je jedna pa druga monografija iz pera Ive Šimata Banova. Nastali su tekstovi u okolišu tih monografija i izložaba koji o Testenu govore s poetičnom naklonošću

(Željka Čorak), oni što ga uspoređuju s najzapaženijima na europskoj razini (Zvonimir Mrkonjić) te koji suptilno analiziraju njegovo temeljno umjetničko vjerovanje (V. Srhoj), uočavaju glavnu polaznu točku u slikarovoj nutrini (Joško Belamarić), određuju mu nagnuće ekspresionističkim (Tonko Maroević). U tekstu što slijedi promotrit ćemo tek neke sastavnice čuda što se zove Testen, odredujući mu mjeru koju dobro vidi autor njegovih dviju monografija i opsežnoga kataloga Ive Šimat Banov, čuvajući se dakle prebučnih hvalospjeva i kričavih kulisa, koje ne bi bile u skladu sa svijetom jednoga skromnog redovnika, a opet ne zanemarujući njegov slikarski doprinos i posebnost.

II.

Križni put u Kamporu djelo je zreloga umjetnika Testena. Teško da bi se dalo naći pogodnije mjesto, točka, za promatranje njegova djela. Stoga će, prije nego prijeđe na kronološku obvezanost prve Testenove monografije autor Ive Šimat Banov uočiti egzistencijalno i nekonvencionalno obilježje ovoga križnoga puta u kojemu su na dobitku i religiozni doživljaj i slikarstvo. Svjedočeći o Isusovu pogubljenju Testen je na postaje nastanio život. Ono što redovito zovemo poetičnošću, lirskom nježnošću, ranjivom lomnošću figura, ne bez misli na Zlatka Šulentića, a u neznatno širim suzvučjima i na Ivu Dulčića, obilato stanuje na ovim razmjerno malim plohama.

Polazeći odatle traga se za izvorima sastavnica tako uspjelih postaja križnoga puta. Oni su ponajprije u Testenovoj osobi, ali i u drugim njegovim radovima, napose crtežima. Slikarsku posebnost fra Ambroza Testena tražiti nam je dakle manje u njegovim ranije izvedenim radovima u crkvama, iako ni njih ne bi valjalo posve zanemariti. Neki od njih nastali su nakon susreta sa zanimljivim likovnim nalazima u prostorima u kojima je redovnik Testen boravio. Tu bi moglo od osobitoga značenja biti razgledanje Medovićevih djela za vrijeme Testenova boravka na Pelješcu, u Kuni i u Orebiću, kao i susret s Medovićevom ostavštinom. Susresti Medovićevo slikarstvo ne znači, naravno, sresti nešto što bi se moglo držati Testenovim uzorom, jer Testena raspoznajemo otkako se - kako veli J. Belamarić - "uvrnuo u se", već se možda pogledom na Medovića dade misliti o izvorištima Testenove boje, dakle kromatske sastavnice slikarova rada, a valja nam uočiti i dinamiku Testenovih ploha što ishode iz crnoga i crne mrlje, dakle akromatske sastavnice ovoga slikarstva, gdje, počevši od mrlje, treba vidjeti odlučujuće ishodište toga slikarskoga svijeta kao posebnosti.

Smještajući izvorište oblikovnih i koloristićkih obilježja križnoga puta u Kamporu u unutarnji svijet autorova duhovnoga sklopa, moglo bi se očekivati da će se takva obilježja u Testenovim radovima naći u izobilju. Koliko god tome do stanovite mjere bilo tako, misao bi naišla na prazno ako bi nam očekivanja bila prevelika. Iako se zbivao u samostanu, Testenov slikarski razvitak ne svjedoči o

laganoj postupnosti, makar bi se, imajući bure na umu, o nekom sazrijevanju odluke moglo govoriti.

Premda je fra Ambroz Testen slikao cijeloga života, čini se da je tek u poodmakloj dobi dospio do onoga što se redovito zove osobnim izrazom, do neke odluke za svoj svijet, do odanosti vlastitoj intuiciji i spontanosti, a ne učenjem prihvaćenoj konvenciji, školi. Nikakvoga formalnoga slikarskoga školovanja u Testena nije bilo. Pokoja monografija, začudo ipak srodnih slikarskih svjetova (Chagall), promatranje već postojećih sakralnih slika ne uvijek najviše razine, ne mogu se smatrati sustavnim izvorištem čuda koje se zove Testen. Prije bi se moglo reći da se valjalo odreći spoznaja o slikarskim školama sakralnoga slikarstva, a odlučiti se za postupke i nagnuća koja dolaze iznutra iz intuitivne otvorenosti i osobnoga dara. Ne smještena u jedan trenutak rasvjetljenja, već kao posljedica dozrijevanja zbila se radikalna oslobođenost, odluka za svoju ruku i svoju nutrinu. To je dakako značilo i neki pritajeni ponos na vlastitu neuporabivost bez koje nema umjetnosti. S prihvaćenošću se nije računalo, ne bi se inače štovateljima njegova slikarstva bilo nositi sa slikarovim nemarom prema vlastitim djelima i zadovoljstvom kad ih vidi preobražena u letećeg zmaja. A zanimljivo je čitati o mjestima na kojima su se njegova djela sve nalazila. Miljama je to, neizmjerno, daleko od brižnosti Lenzova skupljača muzejskih predmeta.

Iako općenito vrijedi da umjetnikom ne može postati onaj tko to već nije, Testen spada u one što su kao umjetnici postali, a ne samo prihvaćeni, u, blago rečeno, zreloj dobi. Početke te posebnosti, koja se očituje kao odanost mrlji, Ive Šimat Banov vezuje za njegov boravak u Kamporu, nadomak 1970. godini, negdje dakle oko Testenove sedamdesete godine. To se izgleda dogada onima što u svom svijetu nose nepatvorenu a opet, zbog uzvišenosti onoga čime se bave, nesigurnu odanost.

Među "svjetovnjacima" valja misliti na dosta kasni nastup velikoga hrvatskoga slikara Ive Šebalja. U franjevačkome svijetu zanimljiv je pjesnički pandan slikaru Testenu. Riječ je o franjevcu pjesniku Janku Bubalu. Bubalo se rodio 1913., nešto kasnije od Testena, pa su se i nešto poslije Testenova "uvrtanja u se", stale pojavljivati zbirke pjesama Janka Bubala, što odišu lakoćom i zrelošću izraza, istinitom raspjevanošću rođenog pjesnika, oslobođenošću svijeta i nutrine i nekim spontano franjevačkim poletom, a kadikad snovitom imaginacijom, baš kao da su nastajale u snu, kad se pjesma, kao i nutrina, čini dostupnijom. Valjalo se raspitati da bi se saznalo kako je riječ o fra Janku Bubalu, fratru koji je doduše i u mladosti pisao pa spaljivao, a vrlo rijetko objavljivao svoje pjesme, dok se nije nešto zbilo. Sedamdesetih nije više bio mlad, ali njegove pjesme jesu, ako mladenačku svježinu natopljenu spontanom pjesničkom zrelošću držimo nekom vrijednošću u pjesmi.

Fra Ambroz Testen i fra Janko Bubalo spadaju u one što su tinjali cijeloga života, a onda se negdje kasno neki unutarnji vjetrovi raspire, potičući žar što se zgodimice pretvori i u plamen. Kao da im treba vremena da dozrije neka prihvaćenost

svoga unutarnjega svijeta. S tim mislima dodirujemo neka obilježja ljudskoga osobnoga sazrijevanja, ali dakako naznačujemo i vrijeme u kojemu su takvi svjetovi uopće imali izgleda da budu prihvaćeni, kao pretpostavka da zajednica u njima može vidjeti vrijednost, iako je Testenov križni put u Kamporu razdjelnica na kojoj se očituje naklonost nekih, ali i odbojnost drugih. Testenov križni put u crkvi sv. Eufemije zamijenio je, naime, reprodukcije španjolskoga slikara Moralesa. Testenov je svijet prihvaćeniji u okružju suvremenih stremljenja u umjetnosti nego kod prosječnoga promatrača sakralnih slika.

III.

Ako se ne teži postupnosti uvida, kao u knjigama što smo ih već spominjali, onda se mogu uočiti dvije sastavnice Testenova izraza: crni svijet Danteova pakla i kolorističkа nježna poetičnost. Te se odrednice mogu držati i krajnostima između kojih boravi raznoliko slikarsko djelo Ambroza Testena. Iz svijeta crnila dolaze i njegovi "zastrašujući" likovi, pa se dogodi da se nježne boje i zvonki, čarobni kontrasti nadu markirani izobličenim, nemarno oblikovanim, gotovo sanjanim figurama. Kako mu je ploha većinom odana mrljama, njegove se slike događaju na rubu hotimičnoga poteza i spontanoga razlijevanja. Spontanost mrlje hotimično se prihvaća i na njoj se gradi. Iz toga pokušaja spajanja nailaze, pokreću se onda tenzije što zrače smislom slučajnosti i slučajem smisla. To je mjera u kojoj se Testenova umjetnost ima ipak držati umijećem, iako ta djela nastaju brzo, obiluju nemarnošću u primjeni tehnika, zaoštravanjem naboja koji slijedi snagu crnila, ne uvijek tako da bi liričnost došla do izražaja. U tim suzvučjima valja vidjeti i nedostatke jedne slikarske nevinosti u usporedbi sa sofisticiranim odlukama, primjerice Debuffeta i Kopača za *brut-art*, iako je Kopač znao reći da ni on ni Debuffet nisu *brut* umjetnici u izvornome smislu, jer previše znaju.

Stoga ni Testenov zagovor crnila, poglavito u crtežima što se oslanjaju na mrlju, koji ovdje povezujemo s Danteom, nije neki slikarov programski oslon na Danteov svijet, već ishodi iz kritičarske podrške Testenovoj ljubavi prema crnom tušu i nešto prljavosti i neurednosti u slikarskom postupku. Danteove prizore Testen je radio na poticaj Tonka Maroevića. U dobar čas, jer je nastala serija zanimljivih radova.

Kako je njegov odnos prema plohi posve izravan, pa će se tu naći i više crtovlja i više mrlja nego bi studiozno promišljeni redukcionisti poželjeli, u Testena se zapaža nešto straha od praznine. Taj *horror vacui* dolazi od potrebe za intenzitetom, nabojem, tenzijom, od nastojanja da se ploha oživi, a uvijek je tu i misao na bjelinu. "Crnina otvara crninu ova bjelinu..." - kako sâm veli.

Nema straha u Testenovim prizorima i ako ne mislimo na učinjeni preobražaj. Nitko se toga ne boji, tih "strašnih" spodoba. Nitko se ne osjeća bolno pred tim prizorima Isusove patnje. Pa i taj *horror vacui*. Ako se strah razumijeva kao

prenaseljenost potezima i mrljama, onda ga se ne može zanijekati. No ako ćemo bjelinu držati prazninom, valja zapaziti da se nje itekako nade. Čini se da izbor reprodukcija u monografiji pokazuje da te bjeline ima i ukoliko je ustupak obrisu i ukoliko je rasporedba naboja kao nastanjivanje živosti (života) na plohu.

A boje? "Treba boje složiti da ne budu mrtve" - veli slikar. I on je to činio. Na svoj način. I u tome je njegovo čudo. Kad se, dakle, ovdje govori o čudu, onda se ne misli na apsolutnu neponovljivost Testenovih slikarskih dosega, niti se niječu srodnosti. Naprotiv. Život se tu očituje kao umijeće ponazočenja odnosa među bojama, utemeljeno na nadarenosti, ali i kao nezatajeni nemir. No, taj nemir nije snaga (s kojom se ekspresionizam često, a nerijetko krivo, poistovjećuje), već drhtaj odanosti. Čudo se, rekao bih, sastoji u tome da je jedan takav neuki drhtaj odanosti dospio u slikarstvo, kao što se čini da je Testenu uspjelo. A kad se jednom dospije u slikarstvo, što se naravno ne čini dospijevanjem u javnost već slikanjem, onda se došlo tamo gdje su mnogi već nazočni, već bili. Onda se legitimnima čine usporedbe, asocijacije čak i kad nekih izravnih dodira ili nasljedovanja nije bilo i nije moglo biti. U tome se smislu u Testenovim kontekstima spominju: Chagall, Michaux, Ensor, Nolde, Dulčić, Rouault, Šulentić i dr.

Počinjući govor o Testenu od *Križnoga puta* u Kamporu kao jednoga od zablistaja ovoga slikara, ili od mrlje kao ponajvažnijega njegova izražajnoga sredstva i priključka suvremenosti, naglašavamo mjesto njegova uključivanja u svjetove što su prihvaćeni u našemu vremenu. Kronološki bismo, što autor Testenovih monografija Šimat Banov i čini, morali biti obvezani počecima. Fra Ambroz Testen slovenskoga je roda, s krsnim imenom Janez, kako mu se zvao i otac. Za prvoga njegova boravka u samostanu nazvali su ga Benedikt, a tek je u drugom pokušaju dobio ime fra Ambroz. Rekonstrukcija njegova slikarskoga puta nije bila jednostavna zbog već spomenutoga nemara prema svojim slikama i nacrtima, a i zato što je boravio u mnogim samostanima duž jadranske obale.

Franjevci su Testena oduvijek držali slikarom i povjeravali mu da oslikava crkve (Sv. Mihovil, u Vinju, *Prijenos nazaretske kućice u Trsat* u Kuni, *Križni put* u Gospi od Andela u Orebiću). Od njega se očekivalo da to čini na tradicionalan način i on je nastojao naučiti kako se to radi, iako je bilo slučajeva da učini tehničke pogreške koje utječu na trajnost primjerice zidne slike. Iz toga pretkamporskoga razdoblja Šimat Banov osobito spominje njegova djela *Krapanjske narikače*, 1940., *Krist na Maslinskoj gori*, *Propovijed sv. Pavla*, *Krist u Emausu* i dr.

IV.

Pojava slikara fra Ambroza Testena i sličnih postavlja etabliranome slikarstvu nemala pitanja. Koji je smisao akademskoga učenja, ako i samouki dosegnu razinu koja nadilazi mnoge od onih koji završe slikarske škole? No, od mnogo takvih pitanja valja odustati kad se znade da su mnogi od najvećih slikara bili samouki.

Učenje se među ostalim sastoji u tome da se od njih uči. Tu je možda pokriće za iznimnu pozornost koju likovna kritika posvećuje Testenu.

Prva mu je monografija izišla još za života. U povodu pete godišnjice smrti priređena mu je u Galeriji Gradec u Zagrebu velika izložba.

Druga monografija trebala se pojaviti 1997. u povodu stote obljetnice rođenja. Dogodilo se da je izišla 1998., a dok ovo pišem već je minula petnaesta godišnjica od njegove smrti. U ovoj novoj monografiji nije sve učinjeno iznova, ali ona nije ni puko ponavljanje već objavljenih činjenica. Tekst predgovora je unekoliko modificiran predgovor Ive Šimata Banova što ga je napisao u katalogu izložbe iz Gradeca. Monografija međutim sadrži nešto više reprodukcija u koje valja ubrojiti i neke novopronađene stvari, sadrži zanimljiv tekst Testenove autobiografije i izvadke iz kritika o Testenu. Nedvojbeno znači napredak u proučavanju njegova djela.

Testen se očito dojmio ljudi koji su ga susreli kao čovjeka i kao slikara. Po pozornosti koja mu se posvećuje poslije smrti može se mjeriti i s najvećima. Prošlo je primjerice više od dvadeset godina otkako je umro Miljenko Stančić. Ne može se nikako reći da je zaboravljen, no neke nove monografije, osim one što je izišla za njegova života, nisu na pomolu. Slično vrijedi i za Dulčića. Ima velikih naših umjetnika koji su prošli i znatno lošije od ove dvojice.

I samozatajnost je čudna biljka baš kao što je i sretan slučaj neobično dvorište. Očito su se međutim u slučaju Testena događale stvari suprotne potrebi da se ono što nam puno znači skloni od nemilih pogleda. Naprotiv. Tu su se događali susreti, a ne sklanjanja. Testenu se dogodilo ono što, čini mi se, umjetniku treba više od kruha, osjećaj prihvaćenosti i razumijevanja, da ono što on stvara i drugima nešto znači. "Zahvalnost je darivao Tonku, Daliboru, Margariti, Hami, a ponajviše Maksu i ostaloj zaređenoj i nezaređenoj braći. A kada je ta pažnja dobivala konkretnije obrise (izložbe, katalozi, monografija), njegovo mi se zviždukanje i jedva čujno pjevušenje činilo najmoćnijom pjesmom i svojevrsnom odom radosti" (Ive Šimat Banov).

I to: odjeci radosti, sreće, zahvalnosti, začudo još traje.

Stanislava ADAMIĆ

Sada mi je do igre

Sada mi je do igre
O, žalosti!
Veselje posti
Nešto izazivlje
U najavi dana
nazirahu se sjene
Pitah se (molitveno uronjena):
što je moje, neopozivo o d m e n e ?

Isplivao je jučerašnji stih
najave zvuka, boje
Izgubio se
Nije bila slika

Nadahnuće?

Nešto je udaralo
Ne osluškivah ni sat
niti svoje bilo
Nije mi se nametnulo srce...

Bijah suton jučerašnjeg dana
u kišovitom jutru
od sunca i kiše

Kamen uske ulice
n i j e odrazio m o j e lice.

Opet TV

Kao da je sve
na TV ekranu -
Promjenljivo, prevrtljivo, zamislivo
i - nezamislivo
U monotoniji -
u dosadi
suvremena mentaliteta

Novost!
Blistava etiketa

Tko mari - prokleta ili nazovi sveta!

Sve škripi, osipa se, trne
u magli - iskri

I riječ - nametnuta
i pritajena

Bolest: čudo ozdravljenja
Reklama: Bljesak i sjena

Horoskopi izmišljaju
Osmrtnice potvrđuju
bez komentara

Istina
dilemom izgara.

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo je ovo neposredna svjedoka o životu Hrvatâ katolikâ u okruženju protuhrvatske i protukatoličke vlasti.

XIX. Izbori 1935. i 1938. i prilike oko izbora

Narodna poslovica kaže: "Ne pada snijeg da pokrije brijeg, nego da svaka zvjerka pokaže svoj trag." Tako se dogodilo i prilikom izbora 1935. i 1938. godine, da su i Hrvati i Srbi moga rodnoga kraja, u Požeškoj kotlini, pokazali svoje pravo lice. Sigurno da je tada bilo i pojedinačnih ispada s obje strane, što ne treba uzimati ozbiljno. Na primjer kad je jedan Srbin izjavio: "Ja sam Srbin, živa vatra, ne bojim se sto Hrvata". A kad je s druge strane rečeno: "Hrvat Sŕbu natjero na vrbu, oj ti vrbo, jel ti težak Srbo?" Na te se ispade nije nitko posebno osvrtao.

Već smo rekli da su u siječnju 1929. ukinute sve političke stranke i raspuštena Narodna skupština. Međutim već 1931. godine, po novom ustavu, moguće je opet djelovanje političkih stranaka. Hrvati su tada u velikoj većini uz Hrvatsku seljačku stranku, osnovanu tj. obnovljenu u studenom 1932. godine. Na čelu joj je dr. Vlatko Maček, veoma popularan u to vrijeme u Hrvatskoj. U požeškom je kotaru nositeljem Mačekove liste na izborima i 1935. i 1938. godine bio požeški odvjetnik Emil Tanay.

Mi smo 1935. znali samo za dva imena, za koja će se glasovati: za Jeftića i za Mačeka. Jeftić je na strani jugoslavenske vlasti, a Maček na strani opozicije. U pravilu će za Mačeka glasovati svi Hrvati, a za Jeftića Srbi iz susjednih sela Ivanovaca, Latinovaca i Migalovaca. Međutim su za Jeftića glasovali i pojedini državni službenici, koji su se bojali da ne izgube posao. U mome rodnom selu Djedinoj Rijeci svi su glasovali za Mačeka osim učitelja Ivana Krnjaka. Iako Hrvat Međimurac, glasovao je za Jeftića. On je stavljao na zgradu škole i plakate u korist glasovanja za Jeftića. Te smo plakate mi noću potrgali, a on je stavljao nove.

Kroz selo su tada prolazili automobili, bacajući promidžbene letke. Mi smo letke skupljali i donosili kući. Postojali su leci protiv Mačeka, a i oni za Mačeka. Na primjer na letku protiv bio je nacrtan veliki mačak kako bježi, a neki se bezuspješno pokušavaju uhvatiti za njegov rep. Na letku u korist Mačeka bila je nacrtana karta Jugoslavije. Na toj je karti bila naslikana krava, čija su usta bila u Zagrebu a vime u Beogradu. U Zagrebu su kravi ubacivali u usta hranu, a u Beogradu su je sisala četiri debeljka. Mi smo djeca za svim tim automobilima vikali: "Živio Maček! Dolje Jeftić! Živio Maček!"

Pjevale su se tada i neke hrvatske pjesme. Pjevali su ih odrasli, ali smo ih pjevali i mi djeca:

Maršírala, maršírala Mačekova garda.
Korak ide za korakom,
Mladi Hrvat pod barjakom.
Boj se bije, bije,
Hrvatski se barjak vije
Za slobodu sviju nas.

Živio doktor Maček!
Živio ja!
Živila naša zemlja Hrvatska!

Oj hrvatska mati,
Nemoj tugovati!
Zovi, samo zovi,
Svi će sokolovi
Za te život dati.

Učitelj Krnjak je vodio istragu među nama djecom, tko je vikao "Živio Maček" i tko je pjevao hrvatske pjesme, pa smo dobivali i batine. Bile su to packe drenovom šibom po dlanovima. Mi to nismo smatrali nekim poniženjem, nego ponosom, što smo tada već u tim godinama nešto pretrpjeli za svoju domovinu Hrvatsku.

U vrijeme izbora 1935. godine došli smo ja i moj mlađi brat Antun, bilo mu je samo 9 godina, pred nekoga na željezničku postaju Latinovce. Tu su neki dečki iz pravoslavnog sela Ivanovaca čuvali svinje. Tada nam je prišao jedan od tih dječaka, moglo mu je biti oko 15 godina i počeo nas vrijedati. Znao je da smo iz hrvatskog sela Djedine Rijeke, gdje su svi odreda mačekovci, pa je tražio od nas da vičemo: "Živio Jeftić, dole Maček!" Mi smo se pokušali od toga braniti, ali se on prijetio sa sjekiricom, pa smo popustili. Poslije su nas u selu zvali izdajicama, a moj brat Antun se izgovarao da je popustio tek kad je taj Vlah zamahnuo na njega sjekirom.

Bilo je u to vrijeme u mojemu rodnom kraju, kod Slavonskog Broda, i masovnih ubojstava. Tako su srpski žandari u Sibinju 19. veljače 1935. ubili 8 seljaka i više njih ranili. Neke su odveli u Brod u zatvor. Kad su drugi dan seljaci iz Vrbe i Ruščice pošli u Brod tražiti da se uhićeni puste, žandari su ubili još petoricu. Sibinjski župnik Praskić bio je uhićen zbog toga što je služio misu zadušnicu za poginule seljake. Moj brat Josip, povjesničar, zapisao je u svoje Zabilješke da su žandari pucali na seljake zbog toga, što su oni sa svoje škole skinuli natpis pisan ćirilicom.

Posebno je odjeknuo u požeškom kraju nemili događaj kad je ubijen župnik iz Požeškog Brestovca Ivanko Vlašićak. Ubijen je na cesti 13. lipnja, na Antunovo, kad se vraćao iz Požege kući. Žandari tobože nisu mogli pronaći ubojicu, jer su možda sami organizirali to ubojstvo. Vlašićka sam osobno poznavao, jer je prije Brestovca bio župnik u Buku, meni susjednoj župi. Bio je pisac i pjesnik. Kod rodne mi kuće bila je jedna njegova knjiga, koju je on uredio a članke napisali uglavnom seoski župnici. Bio je odličan propovjednik, i ja sam slušao neke njegove propovijedi, a vjerojatno i odličan politički govornik, što je smetalo ondašnjoj vlasti. Moj brat Josip u svojim "Zapamćenjima" zapisao je da je Vlašićak za jugoslavensku vlast na političkoj skupštini u Požegi rekao: "Trula grada - potonula lada". Zbog toga je odsjedio pet tjedana u zatvoru. Nekome je to bilo premalo, pa je tražio smrt. - U "Hrvatskoj straži" smo te godine pročitali o još jednom ubojstvu svećenika. 10. kolovoza 1935. je ubijen Janko Vedrina, župnik u Bučici. Istraga ni u tom slučaju nije otkrila ubojicu.

Iste su novine objavile i rezultate izbora 5. svibnja 1935. godine:

- Vlada - Bogoljub Jeftić 1,738.000 glasova ili 62,6%
- Opozicija - Vlatko Maček 983.000 glasova ili 35,4%

Prema navedenim postocima, Vlada je trebala imati 221 zastupnika u Skupštini,a opozicija 147 zastupnika. Međutim prema nepravednom izbornom zakonu, Vlada je imala 303 zastupnika, a opozicija samo 67. U požeškom kotaru, kojemu sam ja pripadao, glasovalo se:

- za Jeftića 3.524 glasa ili 25%
- za Mačeka 9.825 glasova ili 73%

Na izborima 1938. godine nosioci su izbornih lista bili: Vladine Milan Stojadinović, a opozicione opet Vlatko Maček. Promidžba oko ovih izbora bila je nešto blaža. Rezultati tih izbora bili su povoljniji za Hrvatsku. 11. prosinca 1938. je glasovalo:

- za Milana Stojadinovića 54%
- za Vlatka Mačeka 45%

Rezultati su bili za 10% povoljniji za Mačeka od onih iz 1935. Sada su za Mačeka glasovali i neki pravoslavci. Na primjer u susjednom je pravoslavnom selu, Latinovcima, učitelj Miljević, pravoslavac, uspio nagovoriti mještane da glasuju za Mačeka. I ovaj put je hrvatska strana oštećena nepravednim izbornim zakonom. Umjesto da Vlada dobije 203 a opozicija 170 zastupnika, Vlada je dobila 306, a opozicija samo 67 zastupnika.

Govorilo se nakon izbora da je beogradski tisak javljao kako je zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac tada glasovao za Vladinu listu. Htjelo se na taj način praviti razdor među Hrvatima. Međutim je nadbiskup Stepinac odmah demantirao tu neistinitu vijest.

Tih se godina (1935-1939) pokušalo sklopiti konkordat između Vatikana i jugoslavenske države, što smo tada pratili kroz katolički tisak. Konkordat je

potpisan u Rimu 25. srpnja 1935., a Narodna skupština u Beogradu ga odobrila 23. srpnja 1937. godine. Međutim Vlada i Senat su ga 1939. godine odbili ratificirati. U Beogradu se demonstriralo protiv konkordata, s tim da je u protivljenju prednjačila Srpska pravoslavna crkva na čelu s patrijarhom Varnavom.

U tom je burnom vremenu moj župnik Dragutin Jesih (1932-1937), župnik ruševačke župe, organizirao osnivanje križarskih društava. Velika je križarska svečanost bila na Petrovo, 29. lipnja 1935. godine. Toga je dana svečano blagoslovljeno šest križarskih zastava. Križari su bili organizirani u šest cjelina: mali križari, male križarice, mladići križari, djevojke križarice i konačno muževi i žene.

Išli smo taj dan u procesiji od župne crkve kroz selo Ruševo sve do jednoga, izvan sela, šumskoga izvora zvanoga Bili zdenac. Tu je trgovačka obitelj Jakovac izgradila kapelicu posvećenu Srcu Isusovu. Na tom mjestu, u divnoj prirodi, blagoslovljene su naše zastave i slavljena je svečana sveta misa. Blagoslov zastava obavio je i misu predvodio župnikov brat Pavao Jesih. On je upravo te godine postao prebendar u Zagrebu i duhovnik Katoličke akcije. Na misi su asistirali, po ondašnjim običajima, đakon i subđakon, umirovljeni bučki župnik iz Požege Stjepan Vincijanović i moj župnik. Iz moje smo rodne kuće križarima postali nas petero braće, zapravo tri brata i dvije sestre.

Dolazile su do nas vijesti da su ondašnje vlasti činile ponegdje neke ispade protiv križarskih organizacija. Već smo vidjeli što su činili žandari u Čagliću protiv križara, gdje mi je brat Josip bio župnik. Sreski načelnik iz Požege je nekom naredbom zabranio križarima u Velikoj nositi križarske značke. U Čađavici je, također od strane sreskog načelnika, zabranjeno križarima održavanje akademije. U pojedinim slučajevima nisu neprilike pravile vlasti nego komunisti. Tako je u Požegi 1935. godine omladina iz naselja "Ciglana" napala mučcima veliki križarski zbor, na kojem je govorio vođa križara dr. Ivo Protulipac. Omladinu su vodili požeški komunisti Vlado Brkić (poginuo u španjolskom građanskom ratu) i Pavle Kiš (protjeran 1941. u Madžarsku). Slično je komunistička omladina u Rešetarima kod Nove Gradiške poderala plakate za neku proslavu 1936. godine.

U mojoj župi Ruševu nas nisu napadali ni vlasti ni komunisti nego, što nikada nisam mogao shvatiti, sami Hrvati mačekovci. Oni su nas smatrali nekom konkurencijom, umjesto da su nas smatrali suradnicima. Možda je i to bio jedan od razloga što je župnik Jesih napustio župu Ruševo početkom 1937. godine. Njegovim je odlaskom prestao i rad križarskih organizacija u župi. Oba brata Jesiha su stradali kasnije. Pavao je kažnjavan od hrvatskih vlasti za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske pa je proveo jedno vrijeme u zatvoru u Lepoglavi. A nakon rata bio je proganjan zbog navodnog privođenja grupe mladeži poglavniku Paveliću. Od 1946. je u emigraciji u Rimu, gdje je umro 1963. godine. Brat Dragutin je iz Ruševa otišao na župu u Gradec kod Križevaca. Tijekom rata bio je župnik u Šćitarjevu, gdje je 27.

studenoga 1944. ubijen i tijelo mu bačeno u Savu. Nije se znalo tko ga je ubio ni zbog čega. Sumnjalo se na ustaše. Konačno se iz Jeruzalema javio Židov Dan Baram, koji tvrdi da je Dragutin Jesih za vrijeme rata kod sebe skrivao njega i njegovu majku i da je zbog toga ubijen. Tako je Jeruzalemski memorijalni centar "Jad Vašem" posmrtno dodijelio Jesihu, mojemu bivšem župniku, Medalju pravednika zbog spašavanja Židova.

U Požegi je 14., 15. i 16. kolovoza 1937. godine održan veličanstveni pokrajinski Euharistijski kongres. Vjernici su došli u Požegu u procesijama iz svih župa požeškog dekanata. Naša je procesija krenula iz Ruševa, udaljenog od Požege 30 kilometara. U župi Buk su nam se priključili vjernici te župe. I konačno u Pleternici su se priključili Pleterničani. Tako smo u velikom broju ušli u Požegu. Na isti su način dolazile procesije od Jakšića, od Kutjeva, od Velike i od Požeških Brestovaca. Naša župa iz Ruševa dobila je smještaj u lokalu zvanom Grabrik.

Središnja je osoba Kongresa bio zagrebački nadbiskup koadjutor Alojzije Stepinac. Na glavnom požeškom trgu slavio je svečanu pontifikalnu misu i propovijedao. Kruna svega bila je svečana teoforička procesija s Presvetim u rukama nadbiskupa. Ulice i kuće bile su svečano okićene cvijećem i zastavama. Uz nadbiskupa je koračalo pedeset svećenika. Oni su te dane stanovali u požeškoj Kolegiji. Održana su predavanja i neke priredbe, a ostalo mi je u pameti da smo u kinu gledali film u boji Život Isusov.

Jedan moj susjed i daljnji rođak, Mato Buturac, nešto je govorio protiv nadbiskupa Stepinca. Govorio je da je Stepinac solunac i režimlija. Ja tada nisam znao značenje tih riječi, ali sam smatrao da je to nešto negativno. Taj Mato je nakon Prvog svjetskog rata bio jedno vrijeme u ruskom zarobljeništvu, pa je hvalio ruski komunistički režim. Na Kongresu je dr. Josip Andrić, predsjednik Društva sv. Jeronima, pročitao predavanje profesora Petra Grgeca o Katoličkoj akciji. Istaknuo je da kroz K.A. moramo biti vjerni svojim crkvenim poglavarima, na primjer nadbiskupima Antunu Baueru i Alojziju Stepincu, ali isto tako i političkom vodi, oko kojega se okupio sav hrvatski narod, Vlatku Mačeku. Nakon Stepinčeve propovijedi i takvih predavanja, i moj susjed Mato i mnogi drugi shvatili su i drugima govorili da mladi nadbiskup nije nikakav režimlija, nego pravi narodni i hrvatski čovjek, koji osjeća s malim hrvatskim obespravljenim čovjekom, željnim veće slobode i boljega života. Sve u svemu nadbiskup Stepinac nas je na ovom Kongresu sve osvojio.

Yasuhiko SHIGEMOTO*

Haiku o Hirošimi

Kako slobodno
lete leptiri u "Kupoli
atomske bombe".

Pupajuće stablo
nakon A-bombardiranja,
još živo!

Nove vlati trave
izbijaju kroz tlo bombardirano
A-bombom!

Sjaj sunčeva zalaska -
Hirošima
kao da još gori

Kupeći kosti
na spaljenoj zemlji Hirošime
pod plamtećim suncem

Memorijalna šetnja
u Hirošimu - kako je nužna
ova okrugla lepeza.

Djeca puštaju
papirnate svjetiljke
ne znajući Hirošimu.

Sjena osobe
još na kamenim stubama!
Dan Hirošime.

Dan Hirošime,
nema kostiju mojih roditelja
ni sestara niti braće.

Zimsko sunce tone
"Kupola A-bombe"
još je crnja.

---

* Autor je roden 1930. u Hirošimi. Preživio je atomsko bombardiranje. Glavno mu je djelo "Moj haiku o Hirošimi" (1995). Godine 1995. održao je govor o "hirošimskim haiku" na Londonskom sveučilištu.

(Preveo s engl. Tomislav Maretić)

Atanazije J. MATANIĆ

Osamdesetogodišnjica Družbe kćeri milosrđa (1920. - 2000.)

Ove jeseni (1999.) Družba sestara kćeri milosrđa organizirala je u Zagrebu (Sveti Duh) znanstveni simpozij povodom svoje osamdesete godišnjice. Družba je, naime, utemeljena u Blatu (Korčula)1920. god. Simpoziju je bio cilj osvijetliti Božje očinstvo uz pomoć nauke i iskustva službenice Božje Marije Propetog Isusa Petković, koja je tu veliku kršćansku istinu na poseban način živjela i promicala. Vjersko iskustvo te istine slavila je u antologijskom spisu pod naslovom *Hvale i zazivi Vječnom Ocu*, koji je sastavila i objavila godine 1964. u Rimu.

U sebi može izgledati kao da se i ne radi o naročito "zaokruženoj" obljetnici, ali nekoje su njezine okolnosti naročite: spomendan pada u tijeku svjetskog kršćanskog jubileja 2000. godine od Kristova rođenja, a u građanskom značenju na prijelazu iz drugog u treće tisućljeće; iste sestre Kćeri milosrđa htjedoše prenijeti smrtne ostatke svoje začetnice iz Rima u rodno mjesto na Korčuli, s nadom da će im Časna Majka Utemeljiteljica biti i nadalje u punom smislu još bliža, i ne samo simbolički, dok se pokoljenja mijenjaju; u tom tako sadržajnom ozračju one nude novo i dopunjeno izdanje Majčina životopisa, što je također i povijest Družbe u njezinu početku i u prvom razvoju svoje karizme (usp.: A. Matanić, *U znaku ljubavi*, Drugo, dopunjeno izdanje, Zagreb, 1999, str.219+ prilozi u slikama).

Na sljedećim stranicama želimo iznijeti nekoliko misli, između povijesti i nade, kako nas nadahnjuju spomenute prigodne okolnosti.

1. Pred oko četrdeset godina često se pisalo (katkad s neprikrivenom zluradošću) o redovništvu bez budućnosti: "Do deset godina redovnika neće više biti", čulo se čak nedaleko od saborskih prostorija u Vatikanu (prema svjedočanstvu saborskog oca fra Konstantina Kosera, vrhovnog ministra Male braće, god. 1975). Sjećamo se osobno i pisanja isusovačkog sociologa R. Hostije koji se priključivao tako zlogukim proročanstvima, tobože na temelju sociološkim činjenica. "Ali eto mi smo još tu", dodao je o. Koser.

Takova siromaška proročanstva, bez vjere i teologije, nadovezivala su se na smiješnu teologiju "o Božjoj smrti" i uz nju vezanu literaturu o (bez)budućnosti religije, kršćanstva i Crkve (u ozračju uplivnog socijal-komunizma), što je sve srećom daleko iza nas. Poželjno bi bilo da se onakve knjige i napisi nekamo duboko sakriju.

2. Ne znamo koliko je Marija Petković Propetog Isusa, "prva sestra i duhovna majka Kćeri milosrđa", poznavala gornje sumnje u budućnost religije i redovništva, no činjenica je da je ona živjela i djelovala u punoj suprotnosti prema tim sumnjama: od 1920. do 1966. (godina njezine smrti) s velikim vjerničkim pouzdanjem ona je

gradila i izgrađivala svoju Družbu u svim njezinim bitnim opsezima: u materijalnom, odgojnom i pravno-ustavnom. Usnula je u Gospodinu zadovoljna i smirena, pošto je doživjela i Drugi vatikanski sabor. Istina, Družba se potom morala prilagoditi odlukama i posljedicama Sabora (kao i svi crkveni redovi), ali Marijini dokumenti ostaju, ostaje njezino duhovno iskustvo, a nikakvo prilagođivanje ne može ne biti u spasonosnom suglasju s tim duhom (to je temeljno saborsko pravilo za podanašnjenje redovništva). Kako je poznato, to je i središnji čvor svakog podanašnjenja: spasiti izvorni duh (nakane, ciljeve) usprkos nužnim promjenama.

3. Odavna, otkad postoji kršćanstvo, postojala je u katoličkoj teologiji nauka o karizmama: to jest o posebnim milostima i darovima što ih Bog daje pojedincima, a u korist cijele Crkve i pojedinih vjerskih zajednica. Drugi vatikanski sabor kao da je "oživio" tu nauku, s posebnom primjenom na redovnike, na njihove začetnike i začetnice, na njihovo jedinstveno i tako raznoliko poslanje u Crkvi Kristovoj.

Vjerujući u opstojnost karizme Marije Petković, na temelju njezina vjerničkog iskustva i pisanih svjedočanstava možemo utvrditi da je njezina karizma izražena poglavito u "posebnoj svrsi", što ju je sebi i svojim sljedbenicama zacrtala već davne 1923. god. , kad je pisala o dvostrukoj prvoj i drugoj, glavnoj i sporednoj, svrsi svoje novoosnovane Družbe: druga je dakle svrha da se (Sestre) iz ljubavi prema Kristu žrtvuju za iskrnjega prikazujući se Bogu kao žrtva za spasenje duša, čineći tjelesna i duhovna djela milosrđa (v. A. Matanić, *nav. dj;* str. 71-72). Ista misao-svrha potvrđuje se u svim daljnjim ustavotvornim dokumentima Družbe kćeri milosrđa. Ta posebna njihova svrha postat će odlučujući činitelj njihove duhovnosti, tj. njihova naročitog ostvarenja evanđeoskog i kršćanskog života, po čemu će kćeri Marije Petković biti tako prepoznatljive: ono što je Marija pisala o "duhu Družbe" one će objavljivati na putovima života i rada.

4. Pišući o Mariji Petković u "Maruliću" , kao hrvatskoj književnoj reviji, ne možemo a da ne spomenemo napose veliku pisanu baštinu što ju je ona namrla svojoj Družbi i kojom je obogatila hrvatsku duhovnu književnost. Ta je baština ne samo velika po množini stranica i spisa nego i znamenita po kakvoći sadržaja: ona nam pismeno prenosi ono znamenito duhovno iskustvo Marije Petković i njezinih prvih sljedbenica, koje nije samo "na papiru" nego je usko povezano sa stvarnostima duha. Tko kuša nešto čitati ili učiti od tih spisa, odmah će lako uvidjeti da Marijini spisi ne blistaju po ljepoti pisanja i izražaja("beletristika"), već se ističu po bogatstvu duhovnog sadržaja povezana sa životnim iskustvom. Kao i kod svih vjerski jakih osoba, ti spisi "vrijede" zbog svoje sigurne "autentičnosti" po kojoj dobivaju svoju jaku uvjerljivost: iza njih stoji osoba (a i osobe) , koje su ostvarile ono o čemu pišu. Druge, manje vjerske osobe mogle bi pisati i govoriti i blistavije, ali neće biti tako uvjerljive, tako autentične: nedostaje im potvrda životnog iskustva, a to znači dosljednog i posebnog suglasja riječi i djela, u suglasnosti opet s Božjom riječi i s Božjim naumima.

Za nas Hrvate taj posjed spisa jedne priznate Božje službenice naših dana jest doista nešto jedinstveno, duhovni posjed koji bismo morali jako cijeniti: uz dragocjene spise bl. Alojzija Stepinca imamo eto i ove, Marije Petković, koji su u mnogo čemu i srodni, ne samo stoga što se radi o osobama naših dana, rekli bismo doslovce našim suputnicima.

5. Marija Petković već je više puta do danas usporedena s "jakom ženom" iz Sv. pisma (Izr 31, 10 i slij.). Dakako, radi se o jakosti duha, po kojoj je ona uspijevala nadvladati tolike životne tegobe s kojima se sretala i sukobljavala. Ta ju je jakost podržavala i vodila kad je za druge "prosila" po slavonskim ravnicama i po salašima naše Bačke i kad je obilazila vrata beogradskih ministarstava (prije 1941.), na čuđenje i jednog "konzultora" Petra Vlašića: "Kćerce, vrati se doma..." rekao joj je (predaja među franjevcima); a da ne govorimo o njezinim putanjama po Južnoj Americi. S tom je jakošću, osobito, Marija odgajala i vodila svoje sljedbenice, od kojih je, moramo reći, nisu sve razumijevale, dok su nekoje znale kasnije svjedočiti: "Da ona nije bila onako jaka i zahtjevna, mi ne bismo bile nikada ni žene postale".

Ako pak vjernički mislimo da je jakost jedan od sedam darova Duha Svetoga, onda ćemo lakše vjerovati u Mariju i u njezinu snagu (fizički nije bila jaka i gotovo je trajno pobolijevala).

S tim u vezi mislimo na nazočnost i prihvaćanje "križa" u Marijinu vjerničkom životu, a dosljedno i u njezinoj duhovnoj poruci: onaj križ u njezinu redovničkom imenu i onaj na njezinim prsima što ga onako gotovo strastveno prihvaća daleko je od ukrasa i još dalje od razmetanja; on je zalog njezine vjernosti "raspetoj ljubavi", kako je lijepo znala reći; i do te je vjernosti puno držala, o njoj je s uvjerenjem i uvjerljivošću pisala i govorila. Tako, kad se ono godine 1936. na splitskoj rivi rastajala od svojih prvih sestara misionarki (putovahu za Argentinu), svakoj je u zagrljaju šapnula: "Kćerce, ostani vjerna Kristu". Uvjereni smo da su one sestre doživotno zapamtile te majčine oproštajne riječi, kao što ih je dojmljivo u kronici Družbe zabilježila ondašnja spisateljica.

6. Potpisani drži da je Marijin oveći spis, pod naslovom "Direktorij" jedan od njezinih najpotpunijih i najzrelijih spisa, ili, točnije, pisanih djela: ona ga je davno bila zamislila, a do konačnog izdanja došlo je tek godine 1958., tj. osam godina prije Marijine smrti. Usput budi rečeno da od prošloga stoljeća mnoge vjerske Družbe imaju sličan životni "priručnik" tako da se može govoriti o svojevrsnom literarnom žanru. Marijin je "Direktorij" organski podijeljen u pet dijelova, čiji su naslovi: O bogoslužju, O odgajanju mladih (sestara), O životu u zajednici, O službama i radu u zajednici, i peto, O poglavarima Družbe. Već iz tih natuknica može se nazreti bogatstvo sadržaja, pri čemu se Marija prepoznaje kao vrsna i praktična odgojiteljica, odlično spajajući "svrhu i duh Družbe", kao da je doista i sama prošla kroz sve faze života i rada u Družbi...

Potpisani je odavno upoznao to Marijino doista "magistralno" djelo i u zadnje mu se vrijeme ponovno vratio: ono je pravi spomenik Mariji - odgojiteljici (i ne

samo mladih!), pa je - što može nekoga čuditi - velika "autentičnost" koju djelo odaje: Marija se pokazuje kao ono, što bi htjela napraviti i od svojih sestara; ona često piše s očitim uvjerenjem i zahtjevnošću duhovno iskusne osobe, gotovo mistične spisateljice; ono njezino naglašavanje "jedinoga" Boga, jedine i posvemašnje službe Njemu kao gospodaru, kralju i ocu sili nas da osjetimo Marijinu duhovnu snagu, i ne samo na riječi. Tu kao da kušamo njezin nepatvoreni duh, koji bi ona htjela prenijeti na svaku od svojih sestara, na svoju živu Družbu. Jer, kako znamo, Duh i njegovi darovi nisu stvar papira i pisanja nego su izražaj stvarnoga života, tako da baš pomoću njih možemo slijediti i naći ("captare" rekao bi glasoviti H. Bremond) tragove samoga Boga.

7. Spomenuli smo Marijin vjernički odnos prema Bogu milosrđa, i još konkretnije prema milosrdnom Ocu: biti dionice toga milosrđa i ujedno njegovi "znakovi" postala je zadaća Kćeri milosrđa. Marija puno piše u tom smislu, rekli bismo "iz punine srca" i iz najintimnijeg iskustva poput one koja je doista iskusila "kako je dobar Gospodin". Njezine stranice o tome spadaju među njezine najlirskije izražaje, kao što je to slučaj i s njezinom krasnom "duhovnom oporukom" iz koje donosimo jedan značajan pasus:

"Prva i najveća [želja i preporuka] : Ljubite beskrajno svoga Gospodina Isusa Krista, za Njega samo sve radite i svoj život u djelima milosrđa i ljubavi utrošite ...Budite vjerne Bogu i svetoj Crkvi, ne strašite se progonstva, kratak je ovaj život, vječno blaženstvo Vas čeka, radite za slavu Božju, za Vaše posvećenje i spas duša. Osobito za širenje slave i ljubavi Očeve, vršeći djela milosrđa, što je cilj i svrha naše Družbe, za što je ustanovljena. Ljubite i čuvajte Vašu milu Družbu. Sve žrtvujte da se Družba uzdrži u ljubavi i jedinstvu, u duhu Kristovu da budete sve jedno u Njemu. Čuvajte duh Družbe, duh ljubavi i poniznosti..." (v. A. Matanić, *nav. dj.*, str. 189).

Vjerojatno je teško naći spis gdje je Marija tako zgusnuto izrazila i napisala svoje ponajdraže misli, želje i preporuke.

Ivana PAVIČIĆ

Za mene si ...

Za mene si
planina
koja dodiruje zvijezde
visoko, visoko
zaogrnuta plaštem magle,
nedostižni vrhunac
obasjan suncem
daleko, daleko,
a tako blizu srcu mom
TAKO BLIZU.

Zijad DURAKOVIĆ

Drum vječno utrti

Gluho doba noći
Fenjeri trepere
Crna noć se stere
Polako na oči.

Al mora se dalje
Kročit u dubinu
Urezati tminu
I ući u ralje.

Bremena tjeskoba
Što leđa povija
I koljena svija
Na uzici roba.

Pritisnula mora
Ruka nema pruta
Al nema ni puta
Korak kročit mora.

Pod nogom prašina
Nestadoše svjetla
Uzda se pritegla
Sve je dublja tmina.

Korak prazno kroči
Niti dalje vode
Preko crne vode
Što se mora proći.

Povijenih leđa
Svak na istom putu
U tamnome skutu
Do završnih međa

Kroči vođen s niti
Kroza svoju tminu
U tamnu dubinu.
Drum vječno utrti.

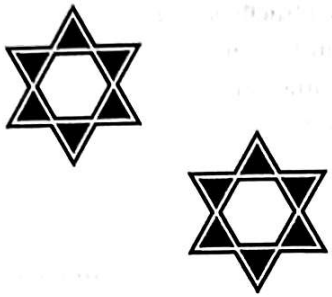

William BLAKE

Leptir

Mali leptiru,
tvoje ljetne igre
prekinula je moja
nepažljiva ruka.

Nisam li ja
leptir
kao ti?
Nisi li ti čovjek
kao ja?

Jer ja plešem
i pijem
i pjevam
sve dok jedna slijepa ruka
ne prekine moj let.

Preveo: E. Mehmedagić

Mladen JURČIĆ

Zov

Za ljetni odmor nikada ne uzimam klišejizirano štivo, čija su mi lakoća i beznačajnost odbojne, nego baš naprotiv, sa sobom nosim vrhunska, zaokružena i pomno osmišljena pjesnička ili prozna djela i inače mi najdražih autora, knjige u kojima očaravajući unutrašnji krajolici zrcale širinu prostora, otajstvenost, zahtjevnost i poziv, primjerice, marine koja me okružuje, a njihova unutrašnja jezgra odgovara slavnoj izvanjskoj jezgri ljetnoga dana oko mene, uključuje ju i savršeno komunicira s njom, jer kako modrim sjajem struji nagovještaj krajnjih daljina, mogu se baviti samo nečim odgovarajuće dubokim, sunčanim, punim i nadahnjujućim.

Čitajući u tom ozračju, na obali, pod vedrinama, neusporedivo uživam u tom stapanju subjektivnoga i objektivnoga, nutarnjega i izvanjskoga, duhovnoga i tvarnoga sjaja, kad mi se čini da duboka, čista, u nutrinu mi asimilirana ljepota nekog djela (koja kao da ne izvire iz knjige ni iz piščeva pera - oni su joj samo vrata, mediji - nego iz srži te modre topline) natapajući mi duh i stapajući se s mojom čežnjom, kida granice vidljivoga i nevidljivoga, pa iz mene buja u okolni svijet, ponovno ga stvara, oblikuje i sređuje.

U začudne oblike tih knjiga uranjam kao u valove sunčanoga, slobodnoga ljetnoga daha, pa njima plivam, istražujući im razine i mogućnosti (kao što istražujem privlačna mjesta u koja dolazim), a oni me, baš kao i valovi u koje se bacam odloživši knjigu, prihvaćaju, nose i uče. Čovjek sam oblika (vjerujem da oblici skrivaju tajnu stvaranja, onoga sveopćega, svemirskoga, a i našega, umjetničkoga) i obreda (a vrst obreda je zapravo i ovo moje predavanje dvostrukomu, stopljenomu ozračju - vrhunskoga djela i marine).

Valéry, Mallarmé, Proust, Rilke, Dante, Poe, sv. Terezija Avilska i djela o mistici prirodno se ulijevaju u spokojne, vedre širine koje, u takvim trenucima, zajedno s duhovima tih duboko izvornih, zauvijek živih velikana, a i s mojim primljivim duhom, čine jedinstveno, otajstveno i ushitno ušće.

Osjećam spokoj, puninu i neku tajanstvenu *moć* (koja se, međutim, prebrzo istopi), duboke *mogućnosti* širina i svoje nutrine, jer nekako je sve tu: krošnjama čempresa i smreka na obali urešena široka sloboda morskoga prostora, vidljiva ljepota i naslućena tajna njezina istinskoga izvorišta iza neposrednoga sjaja, trenutne, nadahnjujuće slike i njihov neprolazni *smisao*, dojam i neuhvatljiva dubina iz koje je određeni dojam izronio i koja ga čini značajnim, daljine stvarne marine i visine duha kojemu su smjerokazi punina dana i ljepote začudnih postignuća u djelima što ih proučavam ležeći na plaži, pa ta djela postaju žarki govor prošlih putnika subratu s kojim se sreću u bezvremenosti osunčane, usredotočene primljivosti.

A sve to, izvanjsko i unutarnje, njihovo i moje stapa se u jedinstveno, nedjeljivo, čeznutljivo strujanje, u žed, u jaku potrebu za stvaranjem, jer nepobitno

osjećam da je jedini prikladni odgovor zahtjevnomu sjaju dana (u kojemu kao da se skriva smisao toga sjaja, a i djetinjstva, zrelosti, rasta, osjećaja, osjećajnosti i smrti) pjesničko pronicanje u tajnu nevidljive okolne jezgre, pokušaj da uhvatim i začaranim, barem unekoliko dostojnim pjevom, postvarim te neprocjenjive, iskupljujuće odsjaje.

I tako se tu na obali, iz neuhvatljivih nota, radaju pjesma, ili lirski zapis, koji, dok u njih zaranjam i u njima dišem, stvaraju mene isto kao i ja njih, ispunjavaju me, nadilaze, pa me, napokon, barem u tim trenucima osmišljenoga i stvaralačkim naporom posvećenoga, polažu u srce vedrina, čine me dijelom ljepote svijeta, iz kojega sam inače prečesto izdvojen.

Čitam, pišem, plivam, ljenčarim u jedinstvenu kontinuumu svog bića sa svime i svega s mojim bićem. Prostor, upijena, tako mi srodna djela, nadahnuće - te nabacane bilješke, ili i meni samome začudni stihovi, koji kao da ne dolaze iz mene, nego slijeću s visina, tko zna otkuda, lebdeći na povjetarcu kao lišće, ili niti paučine - donose spokoj i užitak vrhunskoga (ali, nažalost, dobro znam: prolaznoga) ostvarenja.

Naglo i nježno sletjevši u me (kako li samo u mojoj zbrkanoj, suhoj nutrini zapaze te zelene grane koje im mogu poslužiti?), ti prvi stihovi buduće pjesme uzburkaju nemir prepunjenosti, bolnu svijest o slabosti, o nedovoljnoj pročišćenosti mog bića, kojim se ipak nezadrživo razlijeva plodna, tjeskobna čežnja da što bolje uhvatim, zadržim, prenesem u biti neuhvatljivu srž kristalizacije onkraja u stihu, da kroz taj dijamantni portal uđem u posebnu dimenziju što ju je u ozračju rastvorila zvučnost te - odakle mi poslane? - glazbe, da pogledom obuhvatim posve promijenjeni krajolik, osim Suncem, sada obasjan slutnjom svoje predaleke tajne, nadahnućem naplavljenoga uvida koji me tako prepunja plodno nemirnim titrajima da ne znam što bi bilo kad bi ta daleka slutnja prešla u *spoznaju*. Prevelik je teret veličajnosti svega, primjećuje i Edgar Allan Poe.

Nevidljivi me val za valom poziva da u nutrini zaplešem s tom ljepotom, da joj odgovorim svojim preslabim smislom za nju, a dok oštrica usredotočenosti traje, ispirem koliko mogu zlata iz rijeke tajnoga značenja dana, trenutka, pokušavam zadržati i zabilježiti odviše čistu, zauvijek previsoku glazbu, koja je ipak najdragocjeniji sastojak u temelju našega duha, užurbano spremam drago kamenje za kasniju mirniju, dugu, pomnu izradu ornamenta, za preispitivanje, odbacivanje suvišnih zlatnih komadića i prašine, za pokušaje brušenja, glačanja, sažimanja, proširivanja u izjedajućoj (zapravo uvijek uzaludnoj, ali neizbrisivoj) težnji što boljemu i vjernijemu oblikovanju, koje bi jedino moglo prenijeti odsjaje tajne.

Jer jasno mi je da je to što doživljavam tek početak, da je pravi, naporni rad tek preda mnom i da će ti, makar kako čarobni trenuci, ostati bezvrijedni ako njihove rezultate mukotrpnim klesanjem ne uobličim u nešto opipljivo, u kako-tako odgovarajuće djelo. Čeka me sklisko produbljivanje, cizeliranje, trošenje cijeloga bića u teškomu (svaki pravi rad je težak), ponekad i očajničkomu pokušaju

oblikovanja, kako bi oblik završenoga djela donekle odgovarao neusporedivim oblicima koji su ga potakli. Osjećam da se u tim pokušajima, kojima sam posvetio život, dio moga bića postvaruje na jedini zadovoljavajući način (iako se možda nepovratno odvaja od mene), pretvarajući se u nešto konkretno što me potvrđuje, ali i nadilazi i ostavlja me iscrpljenim, poniznim, prosvijetljenim i utješenim zbog premnogih promašaja, praznina i tjeskoba.

Unatoč svim svojim manama, neuspjesima, gubicima, stranputicama, u sebi osjećam nešto zlatno i bitno što živi, raste i razvija se zahvaljujući stvaranju i znam da će mi, ako to umre, usahnuti i dobar dio bića, jer ta me iskra najjasnije određuje, a i nadrasta. Zato se u takvim stvaralačkim trenucima, osjećam živim i nužnim, uranjajući *unutar* pjesme (buduće, tek moguće, jer trebat će mnogo rada da je pronađenu uobličim, no došla je, sletjela je k meni s visina, njezin mi kristalni zov zvoni u ušima, pa može postati moj, budem li tu pticu u stanju uhvatiti i pripitomiti, budem li imao dovoljno zrelosti, snage, nježnosti i mudrosti da zadobijem njezino povjerenje).

Osjećamo da svakako moramo dosegnuti nedostižnu tajnu i ta nam je žarka težnja za nemogućim najbolji i najuzvišeniji pokretač. U jezgri je našega bića poticajni, ispunjujući osjećaj za tajnu postojanja, a najvrsnija je uporaba onoga što zovemo umom, razumom, duhom u tome da tu tajnu, ili bolje, *tajne* što nas okružuju, pokušavamo smjelo i neumorno raščlanjivati, pronicati, najprije mišlju pa (nedovoljnim) riječima postvarivati ono pronađeno u širinama osjećaja. Naša su domišljanja uvijek kavezi za sve ptice duboko osjećanoga i osjećajem proživljenoga, a zlatne i najprostranije kaveze daje nam upravo pjesništvo, jer je neposredna mogućnost kratkoga, ali intenzivnoga uranjanja u utješno, sveprožimajuće ozračje ljepote i zadovoljstva ostvarenosti u dubinama uspjele pjesme.

Naposljetku me valovi oštrine i usredotočenosti onemoćala potope, jer dolaze iz nepreglednih širina oceana kojima, u najvrsnijim pokušajima, možemo zahvatiti samo dah, svježinu mirisa, ali iz svetoga intenziteta uvida i stvaranja u sive svagdašnje tjeskobe izranjamo oprani, okrijepljeni, ipak ojačani otajstvom *drukčijega*, vječno živoga, čistoga i bitno pročišćavajućega.

A danas...

Čemu taj nemilosni teret istančanosti,
tako bolnim otežan daljinama,
razorni nagon nedostižnu izvoru ljepote,
stalno ponorno proživljavanje,
implozivni, iscrpljujući - kamo, zašto,
odakle potaknuti - bljeskovi duše?
Kakvoj pustoši noćnih obala
uzburkanost vječnih valova
što granice tuku osjećaja?

Nisu dovoljni sunčevi zalasci,
šume, žena, ni marine,
u nemiru besciljna vjetra zamire
spontana neupitnost molitve.

Životna krv zaludno iscijeđena
- nikad dosta transfuzija! -
na uvijek odviše blijedi, varljivi papir,
što tako lak, na kraju,
jedini prima duše čovječanstva.

Koliko si i kako žestoko lutao,
lažnim gonjen kartama nutarnjega blaga,
koliko je trajala zračno nježna
žena iz "zauvijek" na bezvremenoj
(a ipak ljetnoj) obali?

Mitovi te, kao i sazviježđa,
previsoko nadrastoše!

Gdje su sad knjige, izvorni, začudni prizori
iz kojih si "učio",
koliko je trajao veličajni spokoj jutarnjih misa?

Ako ubitačnom ti je silinom dalje ponirati
u mračnu neizvjesnost srca,
kroz koju tvrdu jezgru
*do svjetlosti (nekako...*ipak*) prokopati ako...*
ako *preživiš.*

Kamenolom, rudnik

Kamenolom stihova
visoko nad morem,
gdje zrake osvita slute
strahotnost čežnji u kamenu.
Ne škode im odroni,
nad morskom ih prvotnošću
punina čuva prostora, kamo se
rastrgan, tjeskoban, dvojben,
stubama odviše zasljepljujućega sjaja
već teško i vrlo, vrlo povremeno
uspijevam popeti...
A i u rudnik rijetko se spuštam,
iz okana plodnih
mračno istinskih spoznaja,
čak i tugama već rijetko
iznosim oblike.

Nego u otupjeloj sad živim sredini,
površno uglavnom površinom trajuć,
između dna i vrhova zatočen,
rijetko se penjem do slobodna daha,
rijetko se u bolne spuštam dubine
vaditi mračnu i bogatu rudu.

Silazak Nadahnuća

Divotno je uvid rasprostrt - smisao,
širinom preliven k' o Božja misao,
moćno jasan rada kraljici svanuća
sličan andeoski oblik Nadahnuća,
nježnu kćer visine, oštra maća Tajne
što bićem odjednom zaparavši sjajne
prolije mu iskre - kaplje krvi duha.

Na krilima slika, spoznaje i sluha
zapovjedna vila nužnosti izraza
silazeć proniče veličajnost sraza
ravnomodra puta nad srsima sjena,
od sazviježđa cvjetnih i daljina žena
- ljubavna joj prisnost ures je u kosi,
vedre dječje sate k' o bukete nosi,
prosvjetljenje, ushit i glazbu načela,
na jezgru je stiha krošnje, nebo svela,
primljivu tek stablu sabrane samoće
sokove obnavlja u čudesno voće.

Odakle prožima ozračje nam biti?,
čega li je osvit i kakve smo niti
prečuvstvene, lake nekog babljeg ljeta,
gdje istinom dana Nadahnuće lijeta?

Gradska pjesma

Uporno, tvrdokorno
bujanje među straćarama,
zamasi zelenila, grmlje,
makar i neugledno...
čak trešnje, šljive...
sočnost starih dvorišta,
granje, cvjetanje, trava,
makar i drač!,
među neboderima, tračnicama,
pod nadvožnjacima, iza tvornica,
usred proljeva businessa, uporno,
neuništivo: rast, zamasi
sjajna zelenila
(tek malo čvršćega, zagasitijega)
(kao:)
ipak nam neuništivo tankoćutne,
zahtjevne,
uvijek gladne tajnih znakova ljepote,
uvijek žedne milosnih slika
- neprolazne, najdublje crte duše
među otvrdnućima, bešćutnošću,
nevjerama, ravnodušnostima,
opadanjima, otpadanjima,
sred betonskih blokova
nerazumijevanja,
ipak neiskorjenjive
(tek malo čvršće, zagasitije),
daleke, uporne - sjaje!

Josip BRAENOVIĆ

Dopunjeni popis osuđenika na radu u raškim ugljenokopima od ljeta 1950. do proljeća 1952.

U hrvatskoj književnoj reviji "Marulić", br. 6 iz 1994. godine, na str. 951 objavio sam prilog "Štrajk osudenika na radu u istarskom rudniku 'Strmac' na Božić 1950. godine". Tu sam naveo, prema sjećanju, pedesetjednog osudenika od onih koji su radili u to vrijeme u spomenutom rudniku.

Sljedeće godine, u istoj reviji, u broju 5, na strani 781, opisao sam boravak i rad osuđenika u raškim rudnicima, pod naslovom "Osudenici iz KPD Lepoglava i Stara Gradiška na radu u raškim rudnicima 1950-1952".

Od 1994., odnosno 1995. godine, kada su objavljena navedena dva priloga, došlo se do novih saznanja o imenima i drugih osudenika koji su tamo radili, pa bi tako ovaj novi popis obuhvatio ukupno njih 85-oricu. Time bi, mislim, bili obuhvaćeni gotovo svi osuđenici koji su boravili u raškim rudnicima od ljeta 1950. do proljeća 1952. godine.

Popis osuđenika na radu u raškim ugljenokopima od ljeta 1950. do proljeća 1952. g.

1. ABRAMOVIĆ ĐUKA
2. ALAR JURE
3. ANDAČA MARKO
4. ARBANAS MILE
5. BETINI FRANE
6. BITENZ VJEKOSLAV
7. BIŽOLT EDO
8. BOBINAC BLAŽ
9. BORIĆ STIPE
10. BRAENOVIĆ JOSIP (JOZO)
11. BRAJDIĆ PAVO
12. BROZOVIĆ ZLATKO
13. BRNČIĆ FRANE
14. BRUST KRUNOSLAV
15. BUNETA JOSO
16. BUTKOVIĆ NIKOLA
17. DUGANDŽIĆ JOZO
18. FAJDETIĆ STJEPAN
19. FILIPI KORNELIJO
20. FRANIĆ AUGUSTIN
21. FRANIĆ NIKOLA
22. FUCIJAŠ BRANKO
23. GABRIJEL TIHOMIR
24. GARAJ MLADEN
25. GRABOVAC dr. NIKOLA
26. GRBAVAC ZLATKO
27. GRAČAN MILAN
28. GROSPIĆ NIKOLA
29. HADŽIABDIĆ OSMAN
30. HIKEC dr. MLADEN
31. IVANIĆ dr. ANTUN
32. JAKOVEC STJEPAN
33. JURKOVIĆ MATA
34. KALAMINAC BRANKO
35. KATIĆ UROŠ
36. KLASNIĆ BRANKO
37. KONEČNIK ALEKSANDAR (PUBA)
38. KORDOVAN STIPE
39. KOVAČEVIĆ FILIP
40. KREMZIR SREĆKO
41. LABAŠ MARKO
42. LATINOVIĆ STEVO
43. LAZAR LADISLAV
44. MARTUCCI NATALE (BOŽO)
45. MATIJEVIĆ IVICA
46. NARDELLI dr. BRUNO
47. NOVAK ZORKO
48. ODŽAK MARKO
49. OROZOVIĆ dr. EMIL
50. OSMOKROVIĆ
51. PARLOV MATE
52. PAVELIĆ MILAN
53. PAVLOVIĆ ĐUKA
54. PEJNOVIĆ GRGA
55. PERIĆ LJUBO (MARKO)
56. PEŠTAJ MARIJAN
57. POLAK STANKO
58. PRLIĆ ANTE
59. PRPIĆ ZVONKO
60. ROBEK MARIJAN
61. ROBIĆ IVO
62. ROSSI ing. DARIO
63. RUKLJAČ JOŽA
64. RUKLJAČ STJEPAN-PIŠTA
65. RUSTAN IVAN
66. SABLIĆ
67. SERTIĆ IVICA
68. SLUNJSKI LOVRO
69. SORIĆ IVAN
70. SOKOL (SOKAL) DRAGO
71. SPRINGER BOŽO
72. STARČEVIĆ JOJA
73. STIJEPIĆ MARKO
74. STREHARSKI
75. SUDAREVIĆ VLADO
76. SUDAR DRAGO
77. SUDAR JUKA
78. SITEK IVAN
79. ŠKORO VINKO
80. TELAREVIĆ OSMAN
81. VRBANAC ADAM
82. VRGOČ MIROSLAV
83. VUKOVIĆ DRAGO
84. ZDUNIĆ MIRKO
85. BAJRO (ROM)

Usp.: Josip Braenović, *Štrajk osuđenika na radu u istarskom rudniku Strmac na Božić 1950. g.* (Marulić 6/1994, str. 951.)
Ante Prlić, *Štrajk robijaša u rudniku Raša 1950.* (Politički zatvorenik 67/1997., str. 29) (Upotrebljeno samo radi dopune imenâ rudarâ-robijašâ.)
Ante Prlić, ispravak u broju 81. *Političkog zatvorenika* na str. 47.

Haiku

Gluha tišina.
Umoran jasen leži
na krovnom crijepu.

Veliki šešir
na maloj glavi -
sunce u zenitu.

Smrdi užeženo
smeće - lepeću krila
galebova.

Putuje kapljica
znoja od naborana
čela do prsa.

Zapjenjen, razoran
val razbija
morski žal.

Struže brusna ploča.
Iz susjedove sobe
agresivna glazba.

Roj leptira
nad praznim bunarom
udiše svježinu.

Zastala suza
na rubu modrog oka
blista na suncu.

Tonu krovovi
u kolovoški polumrak -
miris cvijetnjaka.

Šeta tišina
drvoredom
čempresa.

Na vlažnom zidu
Kairosov kip -
žena rađa dijete.

Teče rijeka ...
Labud dostojanstveno
pliva uzvodno.

Krijesnica -
tračak svjetla
u crnoj noći.

Prvi ljetni dan (1999.)
gori
od zimskog.

Ide prašina
za zapregnim kolima
uskovitlana.

Kraljuje lebić
beskrajem
sinje pučine.

Svi Sveti
(haibun)

Sunce na zalazu baca zadnji pogled na zvonik Sv. Nikole. Šumore čempresi na groblju prepunom svježeg cvijeća. Dan Svih Svetih je na izmaku.

Zadnji sunčev
odsjaj reže
brodica.

Vjetar ne prestaje dizati s površine mora bijeli dim pun morskih kapljica. Mjesec se usidrio u tmastu oblaku.

Noć guta
olovni sjaj
Nebeskog Putnika.

Tama ga uvlači u svaki kutak vjetrovite uvale i sa sobom donosi tugu i sjetu. Oživljavaju sjećanja na prošlogodišnji Dan Svih Svetih kada je na put bez povratka otišlo jedno drago biće i kada je suze bilo teško zaustaviti.

Noć bez sna.
Boli
uspomena.

Timjana MAHEČIĆ

Čarobni prosinac

Prosinac je pritisnuo Grad teškim sivim nebom. Svjetlost je sporo ulazila kroz prozore. Dan je nekako bio bliži noći, brzo je odmicao i sastajao se s mrakom.

Sveti Nikola donio je prve pahulje snijega, ali u Gradu je od njega ostajalo samo blato. No, grmlje u parku pokraj kuća postajalo je čarobno. Nakupine snijega pretvorile su ga u goleme bukete bekovine (snježne grude).

Dea je za Sv. Nikolu dobila kutiju novih šarenih električnih svjećica za bor (stare su prošlog Božića jednostavno prestale svijetliti, negdje je puknula žica i došao im je kraj) i kutiju prekrasnih velikih kuglica. Sada je cupkala po stanu, jedva čekajući da stignu božićni dani i ta toliko željena jelka. Ipak nije sve bilo tako jednostavno. Mama Deine prijateljice Irene govorila je kako je šteta kupovati jelke, jer ih prodavači režu radi zarade, a poslije završe u smeću. Zato je kupila dva metra visoku plastičnu jelku, tvrdeći da je na taj način riješen problem za mnogo godina a stan će biti čist, jer neće padati iglice!

Dea je na to mrštila svoj nosić. Htjela je pravu jelku! Doma je bilo puno nakita od prije, a sada je dobila i nove kuglice i svjećice, kako to sve onda staviti na onih nekoliko grančica plastičnjaka. U razgovoru s mamom zaključila je da i ona slično razmišlja kao i Irenina mama, bake i djedovi bili su za pravu jelku, a tata nekako neutralan. Razmišljala je i razmišljala i na kraju rekla mami:

- Ima nas šest za pravu jelku, a samo jedan glas za plastičnu.
- Kako šest? - upitala je u čudu mama.

Dea je brojila svoje male prstiće:

- Tako, dva djeda, dvije bake i ja i tata!
- Oprosti, tata se nije izjasnio - tvrdila je mama.
- Baš zato što se nije izjasnio on je za, zar nije prošloga Božića iz "Rasadnika" donio jelku, - ja sam to dobro upamtila - uporno se za svoju jelku borila Dea.
- Dobro! - na kraju je rekla mama. - Otići ćemo u "Rasadnik" po jelku par dana prije Božića.

* * *

A prosinac je obilno darivao snijegom, na radost djece, ali i na muku odraslih. Bližio se Božić i radost je bila još veća, jer će konačno nakon toliko godina biti pravi bijeli Božić. Dein tata, čitavo je poslijepodne pripremao automobil za odlazak u "Rasadnik". Trebalo je staviti lance na kotače, jer je do tamo od glavne ceste vodio običan šumski put.

- Bolje je staviti lance, nego ostati zameten u šumi - govorio je tata, a Dea je sjedila na sanjkicama i pratila svaki tatin pokret. Na kraju je sve bilo učvršćeno i veselo su otišli doma na topli čaj.

Ujutro je tata stavio na prtljažnik Deine sanjke i tako su konačno krenuli. Iz Grada ih je ispratila siva izmaglica, nije se vidjelo nebo, na tlu već ugaženi snijeg i blato uz cestu, no kako su odmicali, snijeg je bio u poljima sve bjelji a Sunce je probijajući se kroz oblačno nebo širilo iskričavo blještavilo po snježnobijelim poljima. Prolazili su uz sela i konačno došli do brežuljaka pokrivenih šumom. Skrenuli su s ceste, na šumski put, auto je poskakivao, tresao se, kotači su zastajkivali cvileći, ali na kraju sve je bilo dobro! Pred njima se otvorila udolina u kojoj se izmedu brda na padinama smjestio "Rasadnik", odnosno nekoliko kuća, puno staklenika i lijepo poredanih nasada drveća, osobito jelki i smreka. Čim su prošli kroz velika metalna vrata, dočekali su ih vlasnici gospodin Nikola i gospoda Roza. Tatu i mamu su od prije poznavali i s njima su se srdačno pozdravili, a sada su upoznali i malu Deu i odmah ju odveli do jelke koju su za nju odabrali, a tata je skinuo sanjke, na malom brežuljku Dea će uživati sanjkajući se.

- No! Što misliš o jelki, je li dovoljno lijepa?
- Ili da pogledaš neku drugu...imamo još nekoliko odrezanih, pa ti sama odluči, ali meni i teti Rozi ova je najljepša, - govorio je g. Nikola.

Dein prstić bio je na usnama,..to je bio znak da razmišlja... gledala je i razmišljala, oči su joj nemirno lutale od jelke do jelke, a prstić još nemirnije prelazio usnama.

- Ipak je ova koju ste mi vi odabrali najljepša, a da li je velika šteta što je odrezana, kad je tako lijepa? - upitala je osjetivši da joj je ipak žao te lijepe jelke.
- Vidiš, tu u "Rasadniku", sadimo guste mladice raznog drveća, jer neke odmah zakržljaju, a neke dalje rastu. Da bi se pravilno razvijale u lijepo zdravo stablo, koje se poslije presađuje u parkove, nasade ili u mlade šume, moramo ih prorijediti i uvijek odabrati za daljnji rast ono najuspješnije i najzdravije stablo. Zato uklanjamo ona stabalca koja im smetaju. Ova tvoja jelka je lijepa, ali prepustila je mjesto stablu koje je još ljepše i zdravije. Zato se raduj svojoj jelki i lijepo ju okiti i neka ti bude radostan i blagoslovljen Božić - pažljivo joj je sve objasnio g. Nikola.
- Hvala vam, g. Nikola i gđo Roza, i ja vama želim Sretan Božić - odgovorila je zahvalno Dea.

Odrasli su otišli u kuću, a Dea se sanjkala, kad odjednom niz put iz šumarka...prvo se čuo zvončić, a onda su se pojavile sanjke, koje je vukao golemi pas i u času sanjke su se našle pred njom:

- Hej! Bok! Nisi se valjda uplašila, znam da si ti Dea, rekli su mi djed i baka da ćeš doći danas. Ja se zovem Nino, a ovo je moja seka Ivana, a ovaj pas je bernardinka Rinka, čistokrvna je i ima rodovnik. Došla je s djedom i bakom iz

Švicarske, kad su kupili "Rasadnik" i vratili se doma, - sve je u trenutku objasnio Nino, - a eno ide i Ruffi!

U prvi čas Dea nije vidjela ni tko ide, niti je shvatila tko je Ruffi, a onda je primijetila kako se niz put kotrlja neko žućkasto-ružičasto klupko i shvati da je to mačak. Koliko je s pristojne udaljenosti gledala ogromnu Rinku, toliko se u tren oka našla s Ruffijem u krilu u snijegu. Milovala je to prekrasno svilenkasto angora-krzno s narančastim očima.

- Kako je krasna! Je li tvoj i mačak? - upitala je.

- Ma ne! - odgovorio je Nino. - On je mačak lutalica, nema gospodara, netko ga je iz auta izbacio i otjerao u šumu bacajući kamenje na njega, skoro mu je otkinuo uho. Bio je strašno preplašen i bježao je od ljudi, no kada je ipak došao u selo, doktorica ga je pripitomila dajući mu mlijeko i onda mu je zašila uho, sad se više i ne vidi i cijepila ga protiv bjesnoće. Više se ne boji doći u selo, ali ipak živi uglavnom sam - dalje je svojim brzim načinom govora objašnjavao Nino.

Baka Roza uzela je malenu Ivanu i odnijela je u kuću. Vani je bilo hladno, a djevojčica nije imala ni dvije godine. Jako se bunila što mora u kuću i nevoljko je otišla s bakom.

- Što čekaš, sjedaj na sanjke - požurivao ju je Nino - Rinka je jaka, može nas vući!

I tako su Deine sanjke ostale pokraj puta, a Rinka je veselo vukla djecu po puteljcima, Ruffi je čas trčao za sanjkama, a čas se sklupčan na Deinom krilu vozio s njima.

Proplankom su odjekivali veseli dječji glasovi, a i vriska Deinih roditelja, koji su se u dubokom snijegu grudali i gradili Snješka. Dan je i previše brzo prolazio. Dea bi tu ostala dugo, dugo, - iako je već osjećala hladnoću u rukama, a pogotovo nogama, ipak to nikako ne bi priznala da ih g. Roza nije pozvala u kuću:

- Brzo, brzo dođite, buhtli su se spekli, skuhala sam vino za odrasle i čaj za djecu. Dosta je bilo, skroz ste mokri, ne bi bilo dobro da se prehladite!

Svima su prijali domaći buhtli. Odraslima uz kuhano vino, djeci uz čaj, a Rinki i Ruffiju uz sasma mlako mlijeko. Došao je trenutak rastanka, trebalo je krenuti doma, jer je Dein tata htio još za dana proći onaj dio loše šumske ceste.

- Provela sam prelijep dan na snijegu zajedno s vama - tiho je rekla Dea, Ninu, Rinki i Ruffiju. - Uvijek ću se sjećati kako mi je bilo lijepo!

- Pa, dodi opet u proljeće kad bude sve zeleno i puno cvijeća. Deda je kupio kolica, ista su kao ona koja su nekada vukli konji, samo što su malena i vuče ih Rinka. Vidjet ćeš, bit će zabavno - brzo i bez prekida govoreći uvjeravao je Deu novi prijatelj Nino.

- Doći ću, sigurno ću doći - govorila je Dea, pozdravljajući se sa svima.

Dok se vozila kroz šumu, pomislila je - možda je u njoj ona čudna Sjemenčica negdje našla svoj dom. U toplom automobilu ubrzo je zaspala. Mama je u stan donijela zaspalu Deu, a tata veliku jelku.

* * *

Badnjak, ona lijepa velika jelka zauzela je cijeli kut sobe, već je imala srebren vrh i lijepo raspoređene svjećice. Dea je poskakivala okolo pažljivo otvarajući kutije s kuglicama. Radosti nije bilo kraja. Tata i mama stavljali su nakit na visoke grane jelke, a Dea je neprekidno odredivala, - tu stavi onu veliku kuglicu sa zlatnim zvjezdicama, tamo onu špičastu, a ovamo zvono s dva mala i jednim velikim zvončićem,...pa opet one male zvončiće, ...pa papigice,...onda crvenu trubicu,... pa ovamo još pajaca ..pa još ove pa one kuglice, ... onda kućice, pa poneko licitarsko srčeko s ogledalcem! Na niže grane i sama je stavljala ukrase pažljivo ih slažući da sve bude lijepo. Kada su kutije ostale prazne, a jelka bila puna sjajnih ukrasa, još su stavili iskričavo srebrene lančiće i lamele, a pod jelku jaslice, pa pastire i ovčice, pšenicu povezanu crvenim "mašlekom" i košaru crvenih jabuka, oraha, mandula i lješnjaka. Zagasili su svjetlo, a upalili svjećice i čarobna jelka postala je stvarnost, bila je tu u svoj ljepoti božićnog drvca, kakvo je Dea očekivala.

A Dea je znala ono što je u svojih tek navršenih pet godina mogla zapamtiti o Badnjoj noći i Božiću, kako su u toj noći pred puno, puno godina Josip i Marija tražili prenoćište u Betlehemu i nisu ga mogli naći, a te se noći trebao roditi Mali Isus. Primili su ih pastiri u jednoj pećini u koju su se sklanjali zajedno s ovčicama i tu se te noći rodio Mali Isus, a velika sjajna zvijezda najavila je svijetu da se rodio Sin Božji. Znala je i to da su mu se poklonili pastiri, a poslije došli Mudraci i donijeli Isusu darove i poklonili mu se kao Kralju svega Svijeta, a znala je i da je kralj Herod, misleći da će mu Isus preoteti njegovo zemaljsko kraljevstvo, naredio da se sva muška dječica rodena u to vrijeme ubiju. Ali Isusa nisu ubili, jer je anđeo u snu rekao Josipu da uzme dijete i njegovu majku i odvede ih u Egipat. I tako je znala zašto je jelka u njezinom domu i zašto se slavi Božić i bila je radosna.

Dok je večerala s obitelji, pogled joj je stalno bježao u sobu, odakle je dopirala svjetlost božićne jelke, a veče je prošlo u pjevanju božićnih pjesama i igri s drugom djecom iz zgrade. Vrijeme je bilo da ide spavati, no, uporno je htjela dočekati ponoć. Na kraju je u pidamici, zamotana u deku ležala na trosjedu uz jelku.

Starinsko zvono s dva mala zvončeka i jednim velikim zazvonilo je: Cin! Cin! Cin! - i polagano zvoneći ispričalo:

- Kada sam ja s još puno lijepih kuglica od kojih su samo neke još tu i crvenom trubicom, papigicom, i onim kućicama i zvončićima prvi put bio na božićnoj jelki, dječak za koga je bila okićena nije htio ići spavati u svoj krevetić. Onda je bio običaj da se u sobu pod jelku prostre slama i dječak je zaspao pod jelkom na slamici.

Mali zvončić zazvonio je nježno - Cin! Cin! Cin! - a trubica je zatrubila - Tru! Tru! Tru! ....- Da, baš je tako bilo - rekli su u isti tren.

- Ah! Ah! Da znate, kada sam ja prvi put bila na božićnoj jelki sa svojim sestricama, jelka je bila prekrasna, sva u bijelom, puna sjajne viline kose i srebrno-bijelih kuglica, djevojčici za koju su je okitili učinilo se da u kutu sobe stoji

prekrasna bijela vila, jer su one tada jako rado maštale o njima i zbog toga se još više radovale.

Po običaju, na Sv. tri kralja, kuglice i sav nakit skidaju se s jelke,... i spremaju pažljivo nazad u kutije. Tako je učinila i njezina majka i spremila ih na najvišu policu u ormar. Ubrzo poslije toga djevojčičina se mama razboljela i odveli su je u bolnicu, a djevojčica je bila žalosna i osamljena, svi su morali nešto raditi i za nju nitko nije imao vremena. Sjetila se sjajnih kuglica i kutija u koje su spremljene. Teškom se mukom popela do one najviše police u ormaru, ali ih je ipak uspjela skinuti... i kamo će s njima? Pogled joj je pao na krevete, koji su onda stajali na visokim nogama..., i tako je lijepo kutiju po kutiju smjestila pod krevete, a onda se i ona zavukla za njima i neprimjetno se igrala tim raskošnim srebrom s jelke i gotovo sve izvadila iz kutija. Dani su prolazili i nakon dosta vremena, mama se vratila iz bolnice. Neko vrijeme se još kod kuće oporavljala od bolesti i odmarala, no, konačno se odlučila da nakon dugog izbivanja treba pošteno počistiti stan. Kuglica se nitko nije sjetio i kada je mama partvišem zašla pod krevet, kuglice i kutije razletjele su se po cijeloj sobi i većinom razbile. Ostala sam samo ja i još nekoliko kuglica i drugih ukrasa. Tada je bio veliki Svjetski rat, a poslije su došla teška i oskudna vremena i novoga nakita više nije bilo. Djevojčica se rado sjećala one božićne jelke; - bijele vile - kako ju je ona zvala, i uvijek je žalila što je skrivila da njene kasnije rođene sestrice, dok su bile malene, nikada nisu imale takvu jelku. No, ipak, svake godine na Badnjak, radosti nije nedostajalo. Djevojčica je u šarene papiriće zamatala velike gumbe, a starija sestra je iz bijelih i šarenih papira izrezivala i slagala razne ukrase. Mama je pekla šećer s orasima i stavljala to u kalupe, poslije su to zamatali u papiriće i tako s nekoliko kuglica i tim ukrasima okitili lijepu božićnu jelku, a kada su je raskitili, opet je bilo veselo, jer je bilo slatkiša od pečenog šećera u izobilju.

Dea se sanjivo protegnula, i dok joj je san sklapao oči, znala je i da će roditelji pod jelku staviti darove, ipak svim svojim malenim srcem osjećala je,... da će noćas Mali Isus biti u njenom domu.

Čarobni Prosinac ogrnut starinskom kabanicom polako je odlazio, podupirući se štapom i vodeći ispod ruke Staru Godinu, ogrnutu velikim crnim pletenim rupcem.

Siječanj je koračao mladenačkim korakom, vodeći za ruku Novu Godinu u prekrasnoj bijeloj haljini.

Vlado MIHALJEVIĆ KANTOR

Božićna priča za moju djecu

Ja sam mali Isus, Isusek, kako mi lijepo na svom kajkavskom jeziku tepate vi djeca, moji mali prijatelji. Vama i onima malo starijima, posvećenima u tajnu višestrukog rođenja, ispričat ću priču o svom djetinjstvu i mladosti. Mojim je dolaskom dana mogućnost neprestanog obnavljanja i ostvarivanja bezbroja najljepših i nezaboravnih bajki, i za starije i za djecu. Zapravo, svako bi djetinjstvo trebalo biti neponovljiva bajka, no zli ljudi znaju pokvariti i onu najljepšu. Ali mi djeca nadmudrujemo svako zlo. Moram vam se unaprijed opravdati što u ovoj mojoj priči neće svi kraljevi biti dobri i što njezin sretan početak ne mora značiti i sretan završetak. Svi bi zapravo trebali biti kao mi djeca. Ali, i za one zločeste ostavili smo nadu.

Još i sad se sav naježim kada se sjetim gdje sam se rodio. U štalici, pored kravica koje su me grijale svojim dahom. Rekli su mi kasnije da je tu bio i jedan oslek, ja ga se više i ne sjećam. A zbog čega sam se tako rodio? Majci i poočimu nisu u Betlehemu htjeli dati smještaj, jer je bilo vrijeme popisa stanovništva, silan se svijet slio u taj grad, kao u turističkoj sezoni, pa se moglo dobro zaraditi, a siromasima se tada nitko ne stigne i neće baviti. Jadni ljudi, po čitave su dane zabavljeni samo zaradom i novcem, ne stignu ni glavu dignuti, pogledati u tuđe oči, ne stignu pravo živjeti, ni razmišljati i osjetiti bitne stvari. Kad porastem popravit ću to, i još mnogo toga. A pitate kako ja to mogu? Jednostavno, Božje sam dijete, Božji sin. A zašto sam rođen tu u štali? Ljudi razumiju samo zoran primjer, a mnogima ni to nije dovoljno. No, nemojte mi zavidjeti vi koji sada zamišljate kako je meni lako, kao da sam *Superman* ili *Batman*. Ostavite muku zavisti onima koji ne razumiju. I vi ste moćna Božja djeca, samo što se stariji prave važni pa vam često ne dopuštaju da ostvarite sve što želite. Misle da samo oni mogu darivati, a ne razmišljaju kakvu im sreću donosimo samim svojim rođenjem. Oni pametniji znaju da još moraju učiti, a s onima koji su to već zaboravili moramo biti pažljivi i strpljivo ih dovoditi istini i sreći. Žive posve naopako, uzdajući se u svoje nejake i varljive snage.

Bilo je divno u noći moga rođenja. Cijelo je nebo bilo sretno. Bog, moj otac, bučno je proslavio moj rođendan tako da se čulo sve do Zemlje. Nestašni anđeli pjevali su uokolo, a jedan me čak odao pastirima koji su u blizini čuvali stada i oni su odmah pohitali štalici donijeti mi darove. To su prvi darovi koje sam primio. Priprosti i najsiromašniji uvijek najviše i najljepše daruju. A vele mi da sam kraljevskog roda, potomak najslavnijeg židovskog kralja, Davida. To je, gledano iz zemaljske perspektive, nešto veoma važno, čak najvažnije. Meni se ne čini tako, iako sam brzo shvatio da ono što se meni čini nevažno ne mora takvo biti i za druge ljude. Ljudi kompliciraju, čak i u stvarima koje su kristalno jasne.

Došli su mi se pokloniti i mudraci s Istoka, kraljevi zemalja koje su od vjekova poznate po mudrosti. Dovela ih je zvijezda, kažu. Mudrace uvijek vodi sretna zvijezda. Mudrac je uvijek i kralj, a oni pravi kraljevi često nisu mudri. Želite li postati mudri kraljevi, pronađite svoju zvijezdu i slijedite je. Ona se veoma teško pronalazi u svakodnevnoj i ponuđenoj masi lažnih i varljivih koje ne sjaje istinskim sjajem i ne donose pravu sreću. Njihov varljiv sjaj traje tek nekoliko sati ili dana. A neki kažu da sam kralj mudraca, ali to su i sva djeca jer posjeduju mudrost čistog i neopterećenog srca. Nema većeg blaga od toga i, kao svako pravo blago, teško ga je zadržati. A što bi i meni sva moja mudrost ako je ne bih mogao s vama podijeliti?

I zamislite, Herod, taj silni, razuzdani, oholi i naizgled svemogući kralj, silno se uplašio mene, malog djeteta. Htijući me ubiti pobio je svu betlehemsku novorođenčad. Mogao sam ga već tada zgromiti, ali sam znao da se silom može napraviti samo veće zlo. Jadan čovjek. Toliko je već zla napravio da se boji i vlastite sjene. Mislio je da ću mu preoteti prijestolje. Kako su često smiješni i jadni ljudi na vlasti. Vječito se boje za ono što posjeduju pa nastoje to i silom zadržati. A koliko vjeruju i ti kraljevi jedni drugima? I ovi koji su me darivali vratili su se drugim putem kako ga ne bi ponovo sreli.

Kako je red, roditelji me prikazaše u hramu, kao kada i vi idete na krštenje. Ni tu nisam ostao nezapažen. Starac Šimun i proročica Ana već su me čekali i Šimun je izrekao riječi koje su obilježile cijeli moj život. Rekao je da sam postavljen mnogima na propast, a mnogima na spasenje. Znam, morat ću dati novi putokaz ljudima, postaviti čvrstu granicu između dobra i zla, onakvu kakvu je vidi moj Otac da se po njoj mjere savjesti generacija ljudi. Ona će biti intonacija trublji posljednjega suda. No, ljudi i ne griješe zbog uvjerenosti u dobro grijeha. Nije to u njihovoj prirodi. Griješe najčešće iz neznanja. Ne poznaju me, boje se neznanca. Čak se boje pokazati koliko su ostali djeca, kako im se drugi ne bi rugali. Zbog toga ću biti strpljiv i pokušati se svima približiti, objasniti im značenje Riječi čiji smisao ne čuju zbog neprestanog straha u kojem žive, kojim su zarobljeni. Oslobodit ću ih, znam već sada, iako se često tude oslobađanje plaća vlastitim životom.

Ovdje sam u hramu nakon dvanaest godina provedenih na Zemlji. Dive mi se ljudi oko mene, ovi učeni koji poznaju pisma i zakone, ali nisam siguran ne kuju li i zavjeru protiv mene. Malo su me promatrali kao čudo, a onda sam u njihovim očima pročitao zavist. Ne vole pismoznanci ako nisu u centru pažnje, ako nisu najvažniji. Nadarenoj se djeci dive samo ukoliko preko njih dolaze do izražaja. A i bez ikakve sam zaštite. Ipak, sada kada imam dvanaest godina i kada sam u kući Oca svojega, odluka je pala. Ne bojim se više ničega. Promijenit ću svijet. Znam da me radi toga Otac i poslao na Zemlju. On mi je nadahnuće i potpora. No, ne mogu to napraviti sam. Potrebna mi je vaša potpora i odluka. A takve se odluke donose sada, u mladosti, kada nema krivih putova ni stranputica, kada smo svemogući. Krenimo zajedno. Iskustva imamo dosta. Mi djeca smo uvijek novi početak, neiskrivljena utjelovljena ljubav, vjera i uzanje svojih roditelja.

Vlado MIHALJEVIĆ KANTOR

Kipci

Posvećeno Ani, Matiji i Ivanu

Zvonar

Kad sam bio mali, često bih zvonio. Prepao me jednom kapelan rekavši pred roditeljima i poznanicima da kradem kruh zvonarev. Jer ja nisam smio krasti i jer bih za samu sumnju da sam nešto ukrao dobio debele batine. Rekao sam da ne mogu ukrasti zvonaru kruh, ima ga zatvorenog visoko u ladici koju ja ne mogu doseći.

Izvukao sam se.

I danas me fascinira zvuk zvona. Najradije bih bio zvonar. Pokušavao sam se čak prijaviti nekim župnicima. Samo su odmahivali rukama. Nisi potreban, zvona su električna. Pritisneš dugme i zvono zvoni, rekli bi.

Teško sam se s time pomirio. Sve češće poželim nostalgičnotoplo krilo i sigurnost djetinjstva. Djetinji su strahovi simpatični s ove nepovratne razdaljine. A kada sam zvonio, veliki bi me zvon nekoliko puta podigao do stropa zvonika i mojoj sreći nije bilo kraja. Mogu razumjeti da se danas djeca zabavljaju na drugi način, ali ne shvaćam zbog čega zvona zvone na elektriku. To je kao playback. Nigdje više nema ljudske ruke. Ni onda kada se definitivno opraštamo od prijatelja. A nekad se za zdravomarije, u toplim ljetnim večerima, ispod zvonika stapala zvonjava sa živim ljudskim srcem i moja pospana dječja molitva ispod pokrivača s pobožnom zvonarevom.

Ne znam što ću danas kada više ne mogu biti zvonar.

Izgubljenost

Uvijek kada se sjetim djetinjstva ugledam sunčano podne, tik prije Marijina pozdravljenja, i zvonara kako hita s polja da bi na vrijeme zvonio. Zvonjava u podne bila je svečanost. (I danas je, kada je ponekad čujem.) U njoj je sadržana sva vrelina dječačkih ljetnih sunčanih bezbrižnosti. Svi bi tada stali, prekrižili se i, kako mi se činilo, dugo, dugo molili. Nije li već onda u meni postojala klica ovog današnjeg *perpetuum mobile*, kada nisam imao strpljenja dočekati kraj molitve?

Ne čujem više podnevna zvona i ne molim se. Odviknut od njihova zvuka postidim se i molitve, i pred sobom i pred strancem. Ne znam ni čemu stid. Znam samo da sam, usrdno se moleći kao dijete, imao ispunjene sve želje. Ni njih više nema. Sve se poremetilo.

Brazda

Kao dijete zaorao sam brazdu, starinskim plugom s drvenim ornicama, vučenim od krava, ne znajući tada da me tim postupkom više nitko i ništa ne može odvojiti od njezine boje, mirisa i slatkasta okusa. Ona je živa i ima stvaralačku moć davanja života, uz nju i mi neprestano obnavljamo iluziju stvaranja. Jedino se ona može nebrojeno puta obnoviti i ponovo radati, posjeduje eliksir mladosti. Samo smo njezin misleći dio. Ona se nama služi, a ne mi njome.

Vječnost

Ponekad me ozari vječnost. Tada nestaje vremenske razlike između mene i predaka. Kao da sam sa svima oduvijek boravio tu bez ovog svog prolaznog habitusa. Prije rođenja živio sam u njima, oni su sada sa mnom. Vremenski, sjećam se po izgledu onih neposrednih, ali strujeći život u meni puno je stariji.

Znam da je bilo vječnosti osjećao i moj djed. Svaki čovjek teži za njom. Kada sam malen gacao za njim, za kravama i plugom po svježe izoranoj njivi on bi govorio: Ovaj će me naslijediti.

I sada, kada njega više nema, izvrsno se razumijemo i nadomještamo. Njegovo oranje zemlje postalo je moje oranje duhovno. On je plemenito mislio olakšati posao meni, a ja ponekad mislim da je ipak njemu bilo lakše. A obojica se nismo previše udaljili od onoga od čega smo započeli - zemlje. Ona je ostala pohranjena duboko u meni, kao najdublja brazda.

Osjećam je sve intenzivnije. Zrcalni brazdin odsjaj ponovo oživljava kako joj se približavam. Ona se magično pomlađuje, ja starim.

Znam da ću i ja, sjedinjen s njom, ostaviti svoj lik nekome tko će me razumjeti.

Želje

Kada odbacim sve okvire navodnog normaliteta ljudskog, Bog mi ispunjava sve želje. Zaželim bilo što, i veoma brzo želja mi se ostvari. Ne znam koliko u toj svojoj dječačkoj razmaženosti daleko mogu ići. Bojim ga se isuviše iskušavati.

Danas mi Bog ispunjava svaku želju, sutra ću možda misliti kako je ispunio svaku moju nedozrelu dječju ludost.

Darivanje

Na to novo leto zdravi veseli, tusti i debeli kak jeni jeleni, odjekivalo je na Štefanje selom. Djed bi me rano probudio, tim smo bajanjem mi djeca mogli nešto

zaraditi, sitniš ili kolač, pa su ti božićni dani i po tome imali u sebi poseban blagdanski ugođaj, samo njima primjeren.

Nisam bajao samo zbog kolača, svidao mi se osmijeh susjedin kojim bi me dočekala na pragu. Osmijeh koji se daruje kao odbljesak vlastite dječje sreće i bezbrižnosti, kojim se na trenutak i stariji vraćaju na otočić neopterećenih Božjih stvorenja, postaju djeca, kojim jedni drugima odnosimo sve brige.

I tako smo oboji osrećeni darivanjem.

Radovan TOLJANIĆ

Vrijeme za molitvu

Jeseni se, anđele,
oboje to osjećamo,
iako su dani
prepuni zlatne svjetlosti,
a krošnje rasiplju
zelenilo proplankom.

Jesene se naše misli
i mirno more
odjednom ne može ponijeti
sa sobom u plavetnilo
nemirne slutnje
rujanskih predvečerja.

Jeseni se dom
u kojem smo zajedno odrasli.
Prolazimo umornim,
uspavanim sobama
i prepoznajemo
krajolik djetinjstva.
Stiže nas nenadano
vrijeme za molitvu
tople zemlje, sutona,
tebe i mene, anđele.

Živko PRODANOVIĆ

Dječak u vodi

(haiku)

Srušeno stablo;
iz truleži gmižu bube
i, gle! novo drvce.

Osmijeh.
U malom dućanu
tako je prostrano.

Crna se spušta noć;
vedri pišem haiku
o vrapcu svom.

Nakon oluje
tihi cvrkut pjesme
traži nebo.

Ulica u noći.
Koraci postaju
tišina.

Dječak u vodi
gleda dječaka na mostu.
I čudi mu se.

Čekaonica.
Skitnice putuju
spavajući.

Poslije sječe
drvosječa ručak svoj
postavlja na panj.

Nevidljiva drama
- auto je pregazio
propupali cvijet.

Nakon izleta
cvjetovi venu na stolu,
a izletnik spava.

Krik u noći,
pas laje na čovjeka
kojega nema.

Treperi list
bolestan od jeseni.
Nema mu spasa.

Grakću vrane;
preko smrznutih polja
prolazi glad.

Kojim nebom
putuju vaše duše,
o, nestali gradovi?

Val za valom.
Beskrajno slušam more,
čujem stoljeća.

Stih po stih,
ranjenoj domovini
pjesnik vida rane.

Šimun JURIŠIĆ

Hrvati u Moskvi i Petrogradu

Moskva je "svoj grad, svoj svijet, tu osjećate da niste više u Evropi, nego u - Rusiji". Vatroslav Jagić: *"Spomeni mojega života", 1930-1934.*

Od Hrvata koji su gazili zemljom ruskom na prvom je mjestu Juraj KRIŽANIĆ (Obrh kod Ribnika, oko 1617 - Beč, 1683), znanstvenik, polihistor i političar, bio je po zvanju svećenik i misionar.[1] Imao je nekoliko doktorata iz teologije i filozofije. U tri navrata boravio je u Moskvi, ukupno više od dvije godine. Prvi put je boravio u Rusiji (1646-1647) po odobrenju rimske Kongregacije za promidžbu vjere, ali na svoje traženje. Prvi put je u Moskvi boravio dva mjeseca godine 1647. Na svoje drugo putovanje u Moskvu krenuo je 1659., ne samo protiv volje Kongregacije, već i protiv volje samoga pape. Kad je stigao u Moskvu u jesen 1659., prikrivao je razloge dolaska i svoj svećenički poziv.

Car je primio Križanića u službu, ali je ovaj već u siječnju 1661. prognan i zatočen u Tobolsku, u Sibir. Tu je ostao 15 godina. Od 1676. radio je u Moskvi kao prevoditelj u odjelu za vanjske poslove. U listopadu 1677. napustio je zauvijek Rusiju. Zalagao se za međuslavensku solidarnost. Među "naše narode" ubrajao je Južne Slavene, Ruse, Ukrajince, Poljake i Čehe. Prema njegovu mišljenju, Rusija je trebala okupiti slavenske narode i osloboditi ih turske i njemačke sile. Stvorio je naročit jezik, mješavinu ruskog, crkvenoslavenskog i hrvatskog jezika, kojom je pisao svoja djela.

Brojna djela J. Križanića ostala su u rukopisu sve do XIX. st. Njegova gramatika općeslavenskog književnog jezika objelodanjena je u Moskvi i to u cijelosti tek 1859, drugo izdanje doživjela je u Zagrebu 1983., u okviru njegovih sabranih djela. Odabrana poglavlja iz njegova glavnog djela *Politika ili razgovor o vladateljstvu* tiskana su u prijevodu na hrvatski jezik 1948. u Zagrebu. Iako pristalica apsolutne monarhije, u svojoj *Politici* oštro je osudio tiransku upravu u Rusiji. Zalagao se za uređenje države na načelima ondašnje francuske kraljevine.

Možda je više od Križanića stvarnih tragova u Rusiji ostavio Vatroslav JAGIĆ (Varaždin, 1838 - Beč, 1923). Studirao je slavistiku, između ostalog i u Petrogradu. U Rusiji je kao sveučilišni profesor radio više od deset godina: najprije je radio na sveučilištu u Odesi (1870-1874), a poslije u Petrogradu (1880-1886). S ruskim znanstvenicima stupio je u vezu još na početku svojega rada u Zagrebu (1865) i tu vezu nije do kraja života prekidao. Bio je član ugledne Ruske akademije znanosti u Petrogradu. Kad je pisao svoju *Historiju književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga* (koju je objavio u Zagrebu 1867), Jagić je, kako je sam zabilježio u

Spomenima mojega života, poznavao samo njemačke književne povjesničare i "nada sve ruskog kritičara V.G. Bjelinskoga". Po ugledu na njegove godišnje preglede ruske književnosti Jagić je u trećoj godini časopisa *Književnik* (1866) napisao *Kratak pregled hrvatsko-srpske* književnosti. Uredio je zbornik *A.S. Puškin u južnoslavenskim književnostima* objavljen na ruskom jeziku 1901. prigodom stogodišnjice pjesnikova rodenja. U zborniku ima najviše priloga samoga Jagića.

U djelu *Povijest slavenske filologije*, na ruskom jeziku, Jagić je dao sintezu svega što je do početka XX. st. (djelo je tiskano 1910) u slavistici postignuto. Obradio je i hrvatsko-ruske kulturne odnose. Vrlo dugo je radio na monografiji o J. Križaniću. U Zagrebu je tiskao dvije važne knjige s područja rusistike: *Ruska književnost u osamnaestom stoljeću* (1895) i *Život i rad Jurja Križanića* (1917).

U svojoj knjizi *Spomeni mojega života* (u dva dijela, 1930. i 1934) Jagić je na nekoliko mjesta govorio o Moskvi kao o "čudesnom gradu". "To vam je svoj grad, svoj svijet, tu osjećate da niste više u Evropi, nego u - Rusiji. Cijela, kakova jest, Moskva je vjeran simbol ruskoga naroda. Hoćete li se diviti njegovoj duboko ukorijenjenoj religioznosti, evo vam živih svjedoka u tisućama kupola, tornjeva i tornjića, kojima je sav grad iščičkan u znak, da se ovdje obilato Bogu klanjaju, i puno do vjere drže, bar po spoljašnosti." Jagić je zapisao da se nada da će jednoga dana Moskva biti "udoban grad za život stvorova" i da će ljudi dolaziti iz daleka da se nagledaju "te originalne metropole drevnoistočnjačkoga i kršćansko-pravoslavnog svijeta".

Povjesničar Ivan OČAK (Vrdnik, Srijem, 1920 - Zagreb, 1994) jedini je Hrvat koji je bio sveučilišni nastavnik u Moskvi. Diplomirao je na Povijesnom fakultetu Sveučilišta *Lomonosov* u Moskvi (1953). Dvadesetak godina radio je na tom fakultetu kao asistent i docent. Doktorirao je godine 1971., a protjeran je iz Sovjetskog Saveza 1972. i vratio se u Zagreb. Objavio je oko 20 knjiga. Pisao je i o hrvatskim komunistima u Rusiji. Godine 1993. objelodanio je u Zagrebu knjigu *Hrvatsko-ruske veze. Druga polovica XIX. st. i početak XX. st.* Na 270 stranica obradio je E. Kvaternika, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, J.J. Strossmayera, Stjepana Radića, Krunoslava Heruca, Antu Ciligu, Josipa Šajina, Antona Pletikosu, hrvatske komuniste u Rusiji i dr.[2]

II.

Nekoliko Hrvata zauzimalo je istaknuta mjesta u ruskoj vojsci i mornarici. Spomenut ću samo trojicu.

Matija ZMAJEVIĆ (Perast, 1680 - Tavrov, Rusija, 1735) završio je pomorsku školu u rodnom mjestu. Na preporuku ruskog konzula u Carigradu upućen je caru Petru Velikom u Karlove Vari gdje je tada car bio na liječenju. U Karlovim Varima car ga je 3. XI. 1712. više od dva sata - kako je to sam Zmajević pisao - osobno ispitivao iz nautike i raznih vještina. U službi Petra Velikog istaknuo se u ratovanju

protiv Švedana. Postao je zapovjednik lake flote ruske mornarice (1722) i admiral (1727). Neko vrijeme bio je zapovjednik Tavrova i guverner Astrahanske oblasti (1728). Pokopan je u Moskvi, u rimokatoličkoj crkvi sv. Ljudevita.

Nakon smrti M. Zmajevića donio je jedan naš čovjek iz Moskve njegovu bratu Vicku Zmajeviću, nadbiskupu zadarskome, Zmajevićev testament i tri zastave dobivene kao trofej za zasluge u ruskoj službi. Testament se čuva u zadarskom arhivu. Visoko *Odlikovanje Aleksandra Nevskog* kojim ga je nagradio car darovao je Zmajević crkvi Gospe od Škrpjela u Perastu.

Ivan Stjepan ŠIMONIĆ (ruski: Simonič; Šibenik, 1792 - Varšava, 1851) potomak je ugledne šibenske odvjetničke obitelji. Kao petnaestogodišnjak stupio je u redove pandura. Kad je bio zarobljen kao Napoleonov vojnik u Rusiji (1812), pristupio je carskoj vojsci. Uspješno se borio u mnogim ruskim osvajanjima i ratovima. Već 1819. postaje major, a desetak godina kasnije general. Od 1832. do 1838. bio je ruski poslanik u Teheranu i uspio je uspostaviti dobre odnose između carske Rusije i susjedne Perzije. Poslije tri desetljeća (1843) posjetio je zavičaj. Posebnim parobrodom putovao je duž dalmatinske obale. Šibenčani su mu priredili svečani doček. Potkraj života kao ruski podmaršal postao je guverner Varšave. Umro je iznenada 1851. Izlazeći iz kočije okliznuo se na poledici i zadobio smrtonosnu ozljedu glave. Pokopan je u crkvi sv. Ivana u Varšavi.[3]

Preko trideset tisuća Južnih Slavena, a među njima najviše Hrvata, sudjelovalo je u Oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu (1917-1920). Tomo DUNDIĆ (Ivan Dimitrijevič; Oleko; Aleksa; Grabovac kraj Imotskog, 1897 - Rovno u Poljskoj, danas u Ukrajini, 1920) potječe iz seljačke obitelji. Kao dvanaestogodišnji dječak otišao je stricu u Južnu Ameriku gdje se u Argentini i Boliviji bavio konjogojstvom. Od veljače 1918. bio je u Crvenoj armiji. Velikom hrabrošću odlikovao se u borbama za Caricin i Voronež. U ožujku 1920. odlikovan je ondašnjim najvišim armijskim Redom Crvene zastave. O njemu je napisano nekoliko knjiga i knjižica i snimljen film *Aleksa Dundić* (1958) redatelja L.D. Lukova.

III.

Jesu li Hrvati ostavili kakvih tragova na likovnu umjetnost u Rusiji? Ima li slika i kipova naših umjetnika u muzejima i galerijama u Moskvi i Petrogradu? Pitanja, pitanja, pitanja ...

Godine 1989. Ivan MEŠTROVIĆ (1883-1962) imao je veliku izložbu u Moskvi, Petrogradu i Kijevu. Tom je zgodom izašao katalog. Mnogo godina ranije (1967) Igor K. Tupicin objavio je u Moskvi na ruskom jeziku knjigu *Ivan Meštrović*. Ima 50 stranica i 50 reprodukcija.

Malo ili veoma malo znamo o ruskim godinama (1869-1888) gradevnog inženjera i poduzetnika Perikla KOLUDROVIĆA (Dubrovnik, 1846 - Split, 1913). Ponovit ćemo ono što je kratko i više usput zapisao dr. Duško Kečkemet: Bio je

nadzornik gradnje ruskih željeznica i arhitekt željezničkih stanica u Rusiji. Zbog toga ga je car Aleksandar III. nagradio Redom sv. Stanislava.[4]

Dok se mnoge stvari ne istraže i prouče (a za to treba ljudi, novca i vremena), možemo samo spomenuti da su Trogir i Šibenik nazočni u najpoznatijem ruskom muzeju - Ermitažu u Petrogradu. Evo kako.

Francuski graditelj i crtač Charles-Louis CLERISSEAU, rodeni Parižanin (1722-1820), stupio je godine 1757. u službu engleskog arhitekta Roberta Adama i s njim putovao po Dalmaciji. Izradio je crteže i arhitektonske snimke Dioklecijanove palače, koji su objavljeni u bakropisima u Adamovu djelu *Ostaci Dioklecijanove palače* (London, 1764). U Ermitažu u Petrogradu čuvaju se Clerisseauovi crteži Narodnog trga u Trogiru i katedrale u Šibeniku. Nije teško dokučiti kako su crteži završili u najpoznatijem ruskom muzeju. Clerisseau je naime bio u službi ruske carice Katarine II. (interijeri u dvorcu Carsko Selo, kraj Petrograda).[5]

Dok se o hrvatskim likovnjacima u Rusiji gotovo nije ni pisalo, dotle o hrvatskim komunistima u komunističkoj Rusiji postoji obilna literatura, pretežno promidžbenoga karaktera. U nekoliko je navrata Josip Broz Tito boravio u Moskvi, najduže 1935-1936. Nisu lišene promidžbenoga karaktera ni dvije knjige istaknutijih hrvatskih književnika i komunista, vršnjaka, Miroslava Krleže i Augusta Cesarca.

August CESAREC, Zagrepčanin po rođenju (1893-1941) kao i Miroslav Krleža, živio je u Moskvi i Rusiji nekoliko godina. Godine 1937. objelodanio je u Zagrebu knjigu *Današnja Rusija* u kojoj je dao i fizički izgled Moskve. Posebno mu se dopala podzemna željeznica, "izvan svake sumnje najljepši metro na svijetu. To su za svog posjeta u Moskvi priznali Eden, Laval, Beneš, to priznaju mnoge strane novine, a najautoritativnije priznanje su izrekli amerikanski i engleski stručnjaci, koji su samo zbog metroa i došli u Moskvu." Cesarec je posebno spomenuo stanicu Ohotnyj Rjad koja je srce metroa i ima "ukusni vestibul". Stanica je na "drugi način" osvijetljena. "Čudesne fontane svijetla, nekih dvadeset njih u nizu; da Sovjeti vjeruju u bogove, rekao bih, sve je to hram, u kome su oni, svojim bogovima u počast, nanizali velike zlatne žare, u dubokim sjajnim pladnjevima donijeli im na poklon velike zlatne, prekrasne plodove."

Miroslav KRLEŽA (1893-1981) objavio je godine 1926. knjigu *Izlet u Rusiju*. U njoj je i poglavlje *Kremlj* u kojemu je pisac dosta opširno prikazao i glavna vrata moskovskog Kremlja - Spaska vrata. "Na Spaska vrata čitava je ruska historija ulazila u Kremlj otkrivene glave. Sav ceremonijal carstva svezan je s tim vratima i po carskom ukazu svaki prolaznik, skinuvši šešir, morao je da se tu pokloni Bogu i caru, što su stoljećima stolovali u ovoj slavnoj tvrđavi. Edvardu Danijelu Clarku, engleskom putniku, to se pred sto i pedeset godina pričinilo toliko apsurdnim, da je prošao kroz Spaska vrata pokrivene glave i bio odmah izlupan do krvi. Pred Spaskim vratima stajala su vješala i smrtne su se kazne izvršavale u carevo ime; tu su u šesnaestom vijeku dakoni i sveti oci trgovali svetim spisima i svetačkim moćima, a carevi poslije pobjedonosnog rata ili krunidbe ulazili bi na te dveri u svoj glavni grad. Tu su se sastajale procesije iz svih ruskih krajeva."

IV.

Od malog broja Hrvata koji su dugo živjeli i radili u Petrogradu treba svakako spomenuti Krunoslava HERUCA (Križevci, 1859 - Petrograd, poslije 1926), publicista i knjižara. Završio je u Zagrebu Filozofski fakultet (1882). Više od godinu dana živio je i pisao u Bugarskoj koju je morao napustiti u listopadu 1886. Tada je otišao u Rusiju i najviše vremena je živio i radio u Petrogradu, gdje se i oženio. U tom je gradu oko pet godina (1887-1893) vodio knjižaru *Rusko-slavensko knjižno skladište* i želio je da "Petrograd zauzme od prilike onakvo mjesto za slavensko knjižarstvo, kao što Leipzig za njemačko". Od godine 1908. radio je u ruskom parlamentu, najprije je bio knjižničar, a zatim službenik u zakonodavnom odsjeku. U listopadu 1915. osnovao je Rusko-hrvatsko društvo *Križanić*, koje je trebalo brinuti o našim zarobljenicima, a godine 1916. utemeljio je društvo *Jugoslavija*. Bio je "protivnik ujedinjenja Jugoslavije, blizak frankovačkoj ideologiji" (Rade Milosavljević).[6] U ruskom tisku pisao je članke o prilikama u Austro-Ugarskoj i Hrvatskoj. Objavio je mnogo članaka o Bugarskoj i Rusiji u pravaškom dnevniku *Sloboda*. Pisma iz Rusije ili Pismo iz Rusije objavljivao je u novinama *Hrvatska* (1890, 1894, 1895, 1914) i *Hrvatsko pravo* (1905, 1906, 1907, 1908). Stjepan Radić ga je nazvao "hrvatskim konzulom u Rusiji". Jedna ulica u Križevcima nosi njegovo ime.

"U Petrogradu živi ugledna i zanimljiva obitelj DURDJIN. Jedan član te obitelji, Ivan Ivanić Durdjin, vlasnik je ponajvećih pivovara i deseterostruki milijunaš, a što je glavno, posvema narodan i u svom društvenom općenju srdačan i jednostavan čovjek."

Radić spominje i sestru Ivana Ivaniča Durdjina koju zove Tatjana Ivanovna Durdjina. "U tom svom zanimanju kupila je na pariskoj izložbi čitavu seriju hrvatskih slika Čikoševih i ujedno sveukupno pokućstvo u hrvatskom slogu za svoj salon, koji ne zove drugačije nego *horvatskaja komnata* tj. hrvatska odaja.

Jelačič, ruski boljar, i to još u Petrogradu! A što ćete istom reći, kad vam kažem, da je to pravi pravcati naš Jelačić, koji me je usred najodličnijega društva pozdravio kao Hrvata 'budući i sam porijetlom Hrvat' ..."

Navedeni odlomci su iz članka Stjepana Radića koji je on 1909. objavio u *Novostima*. U tom članku je čak poglavlje *Hrvatski duh u prijestolnici* i započinje:

"Pa zar i toga ima? Zar u golemom Petrogradu, prijestolnici nepregledne Rusije, ima ikakvoga traga narodnom duhu i životu naše malene Hrvatske? Hvala Bogu, ima, i svaki je taj trag jedan od drugoga značajniji i vredniji."

A Stjepan RADIĆ (Trebarjevo, 1871 - Zagreb, 1928), političar, publicist i književnik, boravio je u Rusiji četiri puta. Kad je 1924. bio četvrti put, pristupio je seljačkoj svjetskoj internacionali u Moskvi. O svojim dojmovima, razmišljanjima i susretima u Rusiji pisao je u zagrebačkim novinama i listovima.

Kad smo već kod Petrograda, nije se teško sjetiti njegovog utemeljitelja, cara Petra Velikog (1672-1725), najvećeg reformatora ruske države. Prema europskim uzorima nastojao je izvući Rusiju iz zaostalosti i uvesti je medu europske velesile, ne dirajući u temelje njezina feudalnog poretka. Izmedu ostalog, izgradio je mornaricu, osnovao je pomorsku školu u Moskvi i pomorsku akademiju u Petrogradu, te je pitomce slao na školovanje u Nizozemsku, Veneciju i Boku kotorsku.

Od ruskih careva i suverena Petar Veliki uživao je medu Hrvatima veliki ugled. Dubrovčanin Ignjat Gradić posvetio mu je opširnu pohvalnu pjesmu *Plam sjeverski* (1710), a Stjepan Rusić, također Dubrovčanin, veću pjesmu *Petar Aleksiovič* (1717). Splićanin Jerolim Kavanjin u svojem spjevu *Bogatstvo i uboštvo* izražava nadu da će Petar Veliki protjerati Turke iz Europe, a Pavao Ritter Vitezović u jednoj svojoj odi (1713) poziva ruskoga cara da uništi tursku carevinu.

V.

O Rusiji su pisali mnogi naši ljudi. Dio tih članaka, studija, putopisa i sl. pretiskao je u svojem zborniku *Hrvatska svjedočanstva o Rusiji* (Zagreb 1945) slavist, rusist i književni povjesničar Josip BADALIĆ (Deanovac kraj Čazme, 1888 - Zagreb, 1985). U tom velikom zborniku (ima više od 600 stranica) donio je radove 12 pisaca, a jedan od njih je i Badalić, koji je pretiskao svoj članak iz godine 1927. pod naslovom *Književnost u današnjoj Rusiji*. Najstariji je pisac u zborniku Juraj Križanić iz XVII. st., a najmladi Miroslav Krleža. Badalić je donio ulomke iz nekih knjiga Križanića, Račkog, Krleže i dr., ali su posebna vrijednost članci o Rusiji koji su tiskani u hrvatskim novinama i časopisima, te ih je Badalić otrgnuo od zaborava. Knjiga ima više od 50 uspjelih crno-bijelih fotografija. Poslije 1945. Badalić je godinama predavao rusku književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i ostao je u sjećanjima studenata kao izvrstan i zanimljiv predavač, pa i govornik. Poznata je i njegova knjiga *Rusko-hrvatske književne studije*.

Prvu knjigu kod nas je o Rusiji napisao publicist Josip MODRIĆ (Zadar, 1855 - Zadar, 1916), kojega ne spominje Josip Badalić u spomenutom zborniku *Hrvatska svjedočanstva o Rusiji*, a nije prikazan ni u našim postojećim leksikonima i enciklopedijama.

Josip ili Joso MODRIĆ (Giuseppe Modrich, kako stoji na njegovim knjigama, koje je pisao jedino na talijanskom jeziku) u rodnom gradu završio je pučku školu i gimnaziju, a Filozofski fakultet u Beču. Kao gimnazijski profesor povijesti i talijanskoga jezika službovao je u Kotoru, Dubrovniku i Splitu. Godine 1884. pokrenuo je u Trstu list o Dalmaciji - *Il Secolo*.[7] Nekoliko godina živio je u Argentini i napisao je knjigu o toj zemlji. Dosta je putovao po Europi, a najviše po Rusiji o kojoj je godine 1892. objavio debelu knjigu s više od 550 stranica. U njoj je na 36 stranica prikazao svoj susret i razgovor s poznatim ruskim klasikom Lavom

Tolstojem u poglavlju koje nosi naslov *Posjet grofu Tolstoju* i podnaslov: *Njegov* (Tolstojev) *socijalni katekizam*.

O Modrićevoj knjizi o Rusiji (koja ima dosta putopisnih elemenata) izašao je osvrt barem dvojice autora, jedan je nepoznati G., a drugi poznati Fran Supilo (u *Crvenoj Hrvatskoj*, 1892, br. 37, str. 4). Nepoznati G. o knjizi je referirao u *Narodnom listu* 21. IX. 1892. na str. 1. i 24. IX. 1892., također na str. 1. Osvrt je povoljan i iz njega evo jedne rečenice: "Ne mogu nego radovati se gospodinu piscu, što je jasno, jezgrovito i točno, u posebnom poglavlju predstavio pitanje židovsko u Rusiji."

U Zadru je Modrić zapamćen i kao dobročinitelj. Dobrotvorno društvo hrvatskih škola u Zadru priredilo mu je dne 15. prosinca 1916. u crkvi sv. Frane svečanu zadušnicu na kojoj je pjevao zbor hrvatskih gimnazijalaca. Time se društvo "odužilo uspomeni svoga dobročinitelja".

Prije Modrića pisao je Franjo RAČKI (Fužine, 1828 - Zagreb, 1894), povjesničar i prvi predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866-1886), o Rusiji i Rusima u knjizi *Putne uspomene o Rusiji i Poljskoj godine 1884*, koja je objelodanjena u Zagrebu 1887. U knjizi je veliku pozornost posvetio Moskvi i njezinim znamenitostima te znanstvenim i odgojnim zavodima. Veoma je detaljno prikazao Moskovsko sveučilište, ali je najviše stranica dao Kremlju.

"Razgledavši navedene znamenitosti na Krasnoj ploščadi (Crvenom trgu) odabrah ući u Kremlj na Spaskija vorota, tj. Spasova vrata. To je Kremlju porta triumfalis, a tome značenju odgovara i njezino spoljašnje lice. O jednom i drugom boku vrata stoji po jedna 'časovnja', a nad vratima slika Spasa, odakle i ime vratima... Prikazuje Spasitelja pred kojim kleče narodni svetitelji Sergij i Varlaam. Slici se pripisuje čudotvorna moć, te joj se uz ostalo pripisuje i pobjeda nad Tatarima pod Mahmed-Girejom (1526). Pred slikom visi velika svjetiljka s vječitim svjetlom. I toranj nad vratima jest lijep..."

Od novijih putopisaca Saša VEREŠ (1928-1992) autor je knjige *Moskovski dnevnik* (Zagreb, 1986), koja je vrlo bliska lirskim zapisima ili crticama, kao uostalom i mnogi drugi suvremeni hrvatski putopisi. U Moskovskom dnevniku dosta je redaka dobio Jesenjin:

"Na Voganjkovskom groblju nema čovjeka koji ne bi znao gdje je sahranjen pjesnik. Idite samo pravo i poslije lijevo, i vidite li onaj križ, i onu brezu malo dalje, dakle tu pitajte onu gradanku što sjedi na klupi, ona će vam već reći ..."

Na sljedećoj stranici Vereš piše:

"Kraj pjesnika leži njegova majka: Jesenjina Tatjana Fjodorovna (1878-1955). Tu je odmah i njegov prijatelj Nikolaj Konstantinovič Lavrov. A pozadi, odmah iza pjesnikove mogile - vjerna Galja, djevojka koja nije mogla prežaliti pjesnikovu smrt."

VI.

U ovom poglavlju iznijet ću nekoliko zanimljivosti iz višestoljetnih veza Hrvata i Rusa, Rusa i Hrvata.

- Koji je Hrvat dobio najviše ruskih priznanja?

Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, književnik i povjesničar, pisac prve drame u novijoj hrvatskoj književnosti (*Juran i Sofija*, 1839), bijaše prvi počasni član Carske akademije znanosti u Petrogradu (1855), počasni član Moskovskog, Kijevskog i Petrogradskog sveučilišta. Car ga je odlikovao *Ordenom sv. Vladimira III. stupnja* (1862).[8]

- Od ruskih književnika u hrvatskoj književnosti posebno mjesto zauzima *Lav Nikolajevič Tolstoj*. Dne 25. veljače 1898. izvedena je u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu prvi put Tolstojeva drama iz seoskog života *Noć tmine ili gdje grijeh dahne, tu život sahne*. U istom kazalištu ista drama doživjela je još tri premijere, uvijek u različitim režijama: 1917, 1920. i 1939. Premijera iz 1898. imala je veliki utjecaj na hrvatsku dramu. Već te 1898. Srđan Tucić je prikazao svoju dramu *Truli dom*. Radnja prvog čina u drami *U sumraku* (1904) Frana Hrčića jako podsjeća na prvi čin Tolstojeve drame. Glavni junak komada *Bez sreće* (1912) Adele Milčinović prikazan je prema Akimu, junaku Tolstojeve drame. Očit je utjecaj Tolstojeve drame na dramu *Mati* Frana Galovića (1916). - U Selcima na otoku Braču godine 1911. osnovan je kružok Tolstojevih sljedbenika. Oni su podigli perivoj i nazvali ga Tolstojevim imenom. U njemu su 1914, uoči rata, postavili piščevu bistu. To je jedan od prvih (ako nije prvi) Tolstojev spomenik u svijetu (pisac je umro 1910).

- Od sredine XIX. st. u Rusiji se prevode djela hrvatskih književnika, isprva narodne pjesme i umjetničke pjesme S. Vraza, D. Demetera, I. Mažuranića, P. Preradovića, M. Bogovića i dr. Spjev *Smrt Smail-age Čengića* preveden je dva puta (1866. i 1877). Od prozaika prevođeni su V. Novak, E. Kumičić, D. Šimunović i dr. Prevedena je i Jagićeva *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga* (1871).

- Već je navedeno da su Vatroslav Jagić i Ivan Očak radili na ruskim sveučilištima, prvi u Petrogradu, a drugi u Moskvi. Vatroslav Jagić bio je i sveuč. profesor u *Odesi;* u tom ukrajinskom gradu sveučilišnu karijeru ostvario je i naš poznati pravnik Baltazar BOGIŠIĆ, koji je nešto manje od dvadeset godina predavao slavenska prava na Sveučilištu i umirovljen je 1889.

- Svojeg istraživatelja traži tema: Hrvatski pisci na ruskim pozornicama. Zabilježimo samo da je u poznatom moskovskom kazalištu *Vahtangov* 15. VI. 1963. bila premijera Držićeve komedije *Dundo Maroje*, režiser, scenograf i kostimograf bio je Bojan Stupica. Predstava je doživjela mnogo repriza.

- Petar MATKOVIĆ (1830-1893), geograf i glavni tajnik današnje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, bio je član Ruske akademije znanosti i niza znanstvenih društava u Rusiji. Car Aleksandar I. dao mu je *Orden sv. Ane III. stupnja* (1872).

BILJEŠKE:

1 O rusko-hrvatskim i hrvatsko-ruskim vezama vidi članak Radovana Lalića *Sovjetsko-jugoslovenski odnosi. Književne i kulturne veze* u Enciklopediji Jugoslavije, Zagreb 1968, knjiga 7. Na kraju članka je i opširnija literatura. Kratak je članak nepoznatog autora u Hrvatskom leksikonu (Zagreb 1987, sv. II). Članak ima naslov *Rusko-hrvatski odnosi* i ne donosi literaturu.
2 Osnovni podaci o Ivanu Očaku u njegovoj su knjizi *Hrvatsko-ruske veze. Druga polovica XIX. st. i početak XX. st.* Zagreb 1993.
3 O Šimoniću (Simoniću) vidi članak Frane Barasa *Dalmatinac u Perziji*. Slobodna Dalmacija, 24. VII. 1982.
4 O Periklu Koludroviću vidi članak Duška Kečkemeta u Enciklopediji hrvatske umjetnosti, Zagreb 1996.
5 O Clerisseau-u vidi članak Marasovića u Enciklopediji hrvatske umjetnosti, Zagreb 1996.
6 Rade Milosavljević: *Leksikon Križevčana*. Križevci 1988. - Milosavljević se poziva na knjige Frana Potočnjaka (*Iz emigracije*) i Milade Paukova (*Jugoslavenski odbor*) kad tvrdi da je Heruc bio protivnik ujedinjenja Jugoslavije.
7 Osnovne podatke o Josipu Modriću našao sam u nepotpisanom nekrologu u listu *Obzor*, 24. XII. 1916. U njemu je i podatak da je Modrić u Beogradu radio u ministarstvu javnih radnja.
8 O Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom i Rusima vidi u Očakovoj knjizi *Hrvatsko-ruske veze*. Zagreb 1993.

Marija HORŽINEK

Zašto?

Zašto je oblak prekrio sunce
I zlatnoj boji sivilo dao?
Zašto odjednom sjena na srcu
Od koje pogled postaje zao?

Zašto je studen dušu ovila,
Zbog koje osmijeh lica se ledi?
Zašto ljepota sjećanja naših
Nestaje, kopni, zaborav slijedi?

Zašto smo stali na kamen smutnje
Slijepi za boje nebeske duge,
Gluhi, nijemi, a riječi gladni,
Zašto se mrčimo jedni na druge?

Vera VUKOVIĆ

Slika, spomen

Sinula su u Suncu petrinjska brda.
Na njima groblja, voćnjaci, vinogradi.
U marljive ruke i voćnjaci
i vinogradi predali su
svoje slatke plodove.
Još ima hrabrih koji se na
te brežuljke penju i hode, i rade.
Uz to uživaju u pogledu na dragi
rodni grad, polja i Kupu.
Priznajmo, nešto nedostaje!
Grobljanske kapele!
Njihovi bijeli zidovi i tornjići,
limeni sjajni; davali su
odsjaj vjere i treptaj
povijesnih tajni: grada i ljudi.
Znamo kad nestadoše! Jao!
Svima nam je žao!

Doživjesmo povratak poslije godina rata
te smireno grlimo u duhu prijatelja
i brata.
Kličemo: "Sinula su u Suncu
petrinjska brda draga, sve što
spomenuh,
a još iza brdskog druma
u Suncu blista šarena stara
šuma!"

Stanislava ADAMIĆ

Anđeo pjesme

Moj anđeo opet me posjećuje
Subota i nedjelja
n a š i su dani
On mi srcu pjeva
Ja hvatam zvuk
pretačem ga u slova
Riječ na riječ u v i j e k
kao val za valom
u protjecanju rijeke.

Nazire se obala

O da bi me sada jedna blagost poticajna
z a u v i j e k obradovala!

Sutonske sjene
Kroz prozor
zid suprotne kuće prijeti
Pričinja se Stup
prijeteći do neba
Oslijepljuje

Anđeo dobre slutnje Pjesme
pomirljivo sklapa mi oči
vodi u San
Kao da govori: Ako se voli, ne boli
osim za sveto n a j b o l j e .

Đuro VIDMAROVIĆ

Aleksandr Šimonovič Korotko

Kao veleposlanik Republike Hrvatske u Ukrajini imao sam prilike susresti se s većim brojem ukrajinskih književnika i ostalih predstavnika nacionalne duhovne elite. Ukrajinska je književnost malo poznata izvan granica zemlje. Razlog tome treba tražiti u neprestanim onemogućavanjima nacionalno svjesnih pisaca, kao i u sustavnu potiskivanju pisane riječi na materinskome jeziku. A činjenica jest da su upravo književnici sačuvali ukrajinsku državotvornu svijest, čuvajući i njegujući materinski jezik kao temeljno obilježje te svijesti i etničke samobitnosti. Činili su to uz velike žrtve, neprestano šikaniranje, progone, zatočivanje u sibirskim logorima, pa i fizičko smaknuće. Usprkos takvoj situaciji koja, da usput kažem, nije zaokupljala pozornost medunarodnih humanitarnih udruga i svih onih moćnika koji se deklarativno zalažu za ljudska prava i prava javne riječi, dakle usprkos takvoj situaciji, danas Ukrajina ima najmanje tri pjesnika koji su dostojni Nobelove nagrade za književnost. Nakon što se nauči ukrajinski jezik, koji omogućava čitanje njihovih radova u izvorniku, bez imalo skrupula može se ustvrditi kako je jedno ime iz slavne trijade koju čine Lina Kostenko, Mikola Vingranovski i Ivan Drač već moralo dobiti tu nagradu da je njezino dodjeljivanje uvijek bilo vodeno istinskim književničkim i estetskim razlozima.

Zbog stoljetne rusifikacije kojoj je bio izložen cijeli istočni dio Ukrajine, a to je većina populacije, uz rusifikaciju cijeloga intelektualnoga staleža, danas je ukrajinski jezik, premda je Ukrajina već devet godina nezavisna zemlja, u podredenoj poziciji u odnosu na jezik susjednoga naroda. Nastojanja da on dobije mjesto koje bi se za nj očekivalo u nezavisnoj ukrajinskoj državi, nisu dala željene rezultate. Borba za reafirmaciju materinskog jezika odvija se uz velike napore i s neizvjesnim ishodom. Svatko tko dode u ukrajinsku metropolu, drevni i čudesni Kijev, već na ulici u prvom susretu s domaćim ljudima, uz časne iznimke, ustanovit će da je ruski jezik u velikoj prednosti. Ta se činjenica osjeća, dakako, i u književnom stvaralaštvu. Dio ukrajinskih pisaca za svoj književni jezik odabrao je ruski, poglavito zbog toga što nije imao mogućnosti svladati materinski na potrebnoj razini. Riječ je o piscima koji nisu odnarodeni, odnosno o onima koji participiraju u nacionalnom državotvornom pokretu. Državotvornost je pojam koji spada medu najprisutnije u raspravama i polemikama ukrajinskih pisaca, političara i ostalih pripadnika intelektualne elite.

Imao sam prilike upoznati vodeće ukrajinske pisce koji stvaraju na ruskom jeziku. Štoviše oni su preveli našu antologiju ratne poezije "U ovom strašnom času" na ruski jezik i promovirali je u gradu Donjecku na izuzetno svečan i gostoljubiv način. Gostoljubivost je bila iskazana i mojoj osobi kao hrvatskom veleposlaniku - bilo bi nepošteno to prešutjeti.

II

Dio ukrajinske intelektualne elite pripada židovskoj dijaspori. Njihova je nazočnost vidljiva u književnosti, gospodarstvu, znanosti, politici, kulturi... Lako je uočiti i njihovu lojalnost ukrajinskoj državi. Oni, pak, koji su napustili Ukrajinu i preselili se u Izrael, uložili su velik napor kako bi došlo do političkog i ekonomskog zbližavanja dviju država. Premda je prošlost židovske dijaspore na ovim prostorima opterećena snažnim antisemitizmom, a drugi svjetski rat i istrebljivanjem Židova, židovska je dijaspora okrenuta budućnosti i nastoji pomoći većinskome narodu da prebrodi psihičke posljedice svih tragedija koje je doživljavao i u njima sudjelovao. Bio sam impresioniran tim činjenicama, poglavito nakon što sam upoznao nekoliko židovskih intelektualaca i pisaca, od kojih su neki postali moji prijatelji. Isti nivo dobrih odnosa ostvario sam s kolegama iz izraelskog veleposlanstva, poglavito nakon što su naše dvije države razmijenile veleposlanike i nakon što sam imao čast posjetiti Svetu zemlju.

Želio bih ovom prilikom upozoriti na jednog književnika iz Ukrajine koji pripada židovskoj nacionalnoj manjini. (Čitatelji "Marulića" znadu da se četvrt stoljeća bavim ubaštinjavanjem kulturnog stvaralaštva hrvatskih nacionalnih manjina u susjednim zemljama, i otuda ovaj izbor kao posljedica radoznalosti i stručnog zanimanja za fenomen dijaspore u cjelini, a židovske poglavito.) Zove se Aleksandr Šimonovič Korotko. Rođen je 1952. godine u gradu Korostenju, a obrazovan je u Odesi, davno rusificiranom kulturnom centru ukrajinskog Pricrnomorja, ali poznatom i po velikoj židovskoj dijaspori.

Gospodina Korotka upoznao sam kao visokog dužnosnika u Vladi Ukrajine. Bilo je to prošle godine. Tada mi je poklonio svoju upravo tiskanu i lijepo opremljenu zbirku pjesama pod indikativnim naslovom: "Pljesak mrtvih ruku". Pjesme u toj knjizi napisane su ruskim jezikom.

Zbirka "Pljesak mrtvih ruku" slojevito je književno djelo, određeno povijesnim uvjetima autorova života. Tematski, proteže se na nekoliko razina, kao što su: problematika židovstva u danim uvjetima, egzistencijalna tjeskoba ljudi u uvjetima nakon rušenja komunizma i raspada sovjetskog imperija, moralno-religiozna propitkivanja o razlozima ljudske nesreće, o grijehu i pokajanju, te na kraju traženje Boga kao ishodišta i utočišta za rastrzanu dušu suvremenog čovjeka. Ovaj posljednji dio Korotkovog stvaralaštva želio bih predstaviti čitateljima "Marulića", jer je indikativan za cijelo društvo u kojem pjesnik živi.

Aleksandr Korotko je odgojen u sovjetskom komunizmu, dakle bez vjere u Boga, štoviše sa stalnim upozorenjem da se protiv Boga treba boriti. Nakon pada tog ideološkog sustava nastupilo je razdoblje traženja istinskih životnih vrijednosti. Pravoslavlje, poglavito na istoku zemlje, vrlo se teško oporavljalo od boljševičkih progona. Uslijedio je i raskol na više pravoslavnih Crkava, od kojih su dvije nacionalne: Ukrajinska pravoslavna crkva - Kijevski patrijarhat, i Ukrajinska autokefalna pravoslavna crkva. Veći dio svećenstva ostao je vjeran Ruskoj pravoslavnoj crkvi, čije vodstvo osniva u Ukrajini, kao protutežu nacionalnim Crkvama, svoju Ukrajinsku pravoslavnu crkvu - Moskovski patrijarhat. Na zapadu zemlje iz katakombi je izišla i vrlo uspješno krenula u reevangelizaciju ukrajinska Grkokatolička crkva, na čelu s karizmatičnim kardinalom Lubačivskim. Njoj se pridružila Rimokatolička crkva, oslanjajući se u početku na pripadnike poljske nacionalne manjine, a potom i na vjernike ukrajinske nacionalnosti. Paralelno s vraćanjem u život tzv. tradicionalnih Crkava pojavile su se i brojne sekte importirane kako sa Zapada tako i s Istoka, od kojih neke opskurne i potpuno strane europskoj uljudbi.

Aleksandr Korotko, kako svjedoče njegove pjesme, pokušava pratiti unutrašnju borbu ljudi u takvim uvjetima, njihove napore da spoznaju Boga. On je kao Židov također u dilemi i njegovo židovstvo više se manifestira na emocionalnoj i etničko-političkoj razini nego na vjerskoj, premda je prisutna i religiozna komponenta. U toj komponenti prisutni su kršćanski elementi koji poeziji A. Korotka daju posebnu aromu i dinamiku.

Navodim nekoliko Korotkovih stihova koji zorno pokazuju unutarnja stanja lirskog subjekta u naporu da dođe do Boga.

Lutajuća tišina uz crno-bijele akorde
inercije smirenja nehotično se kreće onamo,
gdje je zvonik, gdje težina grijeha
pada ničice nedjeljom.

* * *

Budi strpljiv. Došlo je vrijeme, ali prije
skini s nevjere šetajući zastor.

* * *

I onako tugom je proživljenih dana i nesanih noći
naš život zbog ljudskih grijeha zasut.

* * *

I dok nad rasprostrtom riječju kiša poput mravâ bježi,
temelji našeg života biblijskog treperit će poput zvijezde
Betlehemske.

Aleksandr Korotko je pjesnik snažne osobnosti. Sadržaj njegovih pjesama upućuje na postojanje dvaju svjetova koji paralelno žive u pjesnikovoj duši, ponekad naprežući strune njegove osjećajnosti do nepodnošljivosti. Stanja kroz koja prolazi lirski subjekt pjesnik opisuje složenom semantikom i rečeničnom strukturom, koristeći se pri tome svim dubinama ruskog književnog jezika.

* * *

Poslanik ne uznemirava tišinu. On je tvoj neostvaren prijatelj.
Šuti. I on šuti. Kaži. On govori i čuješ ono što želiš čuti.
Ne dodvoravaj se. On je spalio tvoj razum oslobođen pokajanja.
Šetnja s njim - neuzvraćen dug. Idi. On je iznad tebe. On je
viši od riječi jutarnje molitve. On je presuda svim osuđenim
snovima. Nad hrpom uvreda ne očekuj njegovu nazočnost. Da
li se sjećaš radosti? Ne, ne sjećaš se. Bio si mlad. Nisi
primjećivao. Više nikada neće pasti pred tvoje noge treperavi
izlazak sunca, a pod odlomcima zore nećeš pronaći utočište...
Obelisk uspomena zabodi u svoju zvijezdu. I bit će noć.
Šum i vreva dotaknut će nova očekivanja - vjesnike proljeća.
Ali to neće biti tvoje.
Tajne se ne mogu ponavljati.

Kijiv, 1998.

* * *

Dok tišina zalaska mazi sluh
samotno nebo riše tugu.
Na taj način na zemlju stiže suton.
Od riječi ostaju samo simboli
u obliku sitnih valova na jezeru.
Ali i oni nestaju.
Još malo i lakokrili anđeli
spustit će se na zemlju
i poput puževa u školjkama
sakrit će se u rosi.
Na krilima će nam donijeti
vijest od stanovnika neba.
A do izlaska sunca
mi ćemo se zagrijati
uspomenama o ...

* * *

Slijepa početnica. Vidajući rane noći,
svijeća se spušta u zapušten podrum
beskućnih snova. O, Ave Domine!
Kucanje srca. Nitko nije znao
kada će doći uplašenih želja zajmodavci.
Pokret tišine i jutarnjih đurđica zvon
tako je uznemirio zvonarev dom,
da su raspre o Tvojoj veličini išle redom
na poklon u novi dan
koji je gasnuo u paklu obzora.

* * *

Oblaci. Tko vas je zvao? Zašto ste iz dalekih nepoželjnih
mjesta došli uznemiravati visoko nebo?
I onako tugom je proživljenih dana i nesanih noći
naš život zbog ljudskih grijeha zasut.
Vraćajte se u nedogovoren raj, u kojem ne kruhom
jedinim, već vječitim sjećanjem sjetnih zaboravljenih melodija,
kao ružama dom, napit je izvorni ushićen sluh,
gdje zvecka poput zlatne monete sunčeva zraka i odvodi,
odvodi u Zemlju čudesa plivajućih nekuda snijegova, poput
labuđih pahuljica. U taj čas, od sviju neprimijećeni, u radosnu
vrtu pojavljuju se dvoje i u sretnom cvjetajućem bunilu
dotiču jabuke.

* * *

Uzalud je vrijeme bacilo u okove,
u svoje besvjesno utočište,
sjajnu prošlost, njezinu divotu,
i sada nam Imperiji pjevaju.
Zabavljaj se u skloništu mučnoga straha,
zabavljaj se početkom slijepe ulice.
Čuje se apoteoza apostolskog praha.
Tvoja spašena duša ide k tebi iz daleka.
Daj blaženome razumu kraj nade.
Ispunilo se. Ti si počuo zov.
Budi strpljiv. Došlo je vrijeme, ali prije
skini s nevjere šetajući zastor.

* * *

Vječnosti beživotan izlazak,
dekoracija tisućljetne drame.
Čin drugi -
tisućudevetsto i neka godina,
trg usamljenosti zasut darovima:
šarenim abecedama snova,
ptičjim šutljivim cvrkutom
i oproštajnim pogledima koje nam
je odavno Stvoritelj ostavio kao pouku.

* * *

Nekako zabavan boravak, točnije
trans, a možda njegov mamac
za one koji plivaju u dubini gdje,
ledeći se, pogled dotiče sam uzrok.
Ili dijelovi fraza koje jesenskim bučnim
korakom, pri tome šuškajući,
lišavaju nas mladosti.
U monotonost kao u pritvor,
kao čamac u pristanište tjeraju.
Ovako oni šire vlast nijemog gorostasa.
Lutajuća tišina uz crno-bijele akorde
inercije smirenja nehotično se kreće onamo,
gdje je zvonik, gdje težina grijeha
pada ničice nedjeljom.
Poput slomljene strijele ptičje jato
leti i pada. Ovo jato vrana
kljuje u mećavi iznikle prve mladice.

* * *

Pojavljuje se nepovratno iz nijansi vremena i epoha života
putena pantomima - polusan, polujava, uzdah,
Neobojanom nedjeljom u uličicama nepoznatih grimasa
javljaju se naše sjene, istinite, bez ukrasa.
To je prva polovina iza kulisa bića.
Iz pokreta takvih nevidljivih izrastamo i ti i ja.
Iluzornu prašinu razumijevanja iz izgubljene praznine
mi gajimo u svojoj svijesti kao što vrtlar gaji cvijeće.
I dok nad rasprostrtom riječju kiša poput mravâ bježi,
temelji našeg biblijskog života treperit će poput zvijezde
Betlehemske.

Pjesme s ruskog jezika preveli: **Đuro Vidmarović** i **Jelena Zaričnaja**

Pío BAROJA Y NESSI*

Baskijske priče

Skrivena dobrota

Brdo je bilo puno visokih crnih nakupina otpadaka, posvuda su zjapili zakrčeni rudarski otvori, a na mnogim mjestima bilo je ispresijecano rudarskim rovovima. Rudari su uništavali brdo; vode pune olovnih soli uništile su sve raslinje i, od toga mjesta, prije tako bujna i obrasla česminom i hrastom, ostalo je samo zapušteno tlo puno kamenja; u krajoliku je vladala gorka i rušilačka tuga.

Ni jedan struk paprati i ni bijedan štipavac nije rastao na tim otpacima; umjesto stabala, iz tla su nicali potporni stupovi rudarske žičare, strogi i ozbiljni, sa svojim sablasnim rukama.

Na vrhu brda nalazio se širok zaravanak, gladak kao dlan, a na njemu su smjestili Rudarsku kuću, na starinski način građenu od tesana kamena, čvrstu kuću, s uskim otvorima i prozorima s rešetkama koji su zgradi davali izgled zatvora.

Ispred Rudarske kuće vidjele su se radničke nastambe, napravljene od prijesne cigle; nastambe bijedna i prljava izgleda, prizemnice, a prilikom izgradnje, kako se činilo, štedjelo se i na zraku, jer su prozorska okna bila neobično mala. U Rudarskoj kući živio je predstavnik Rudarskog društva "Predvidanje"; neki sasvim umješan gospodin čiju prošlost nitko nije znao; čovjek već u godinama, uobražen, obojenih brkova i kose, savršen tip razvratnika.

Njegova velika uobraženost sastojala se u uvjerenju da je strašno velik zavodnik, a da bi stekao i održao takvu reputaciju, doveo je sa sobom neku smucku koju je pokupio tko zna u kojem gradu, i koju je svojom andaluškom maštom pretvorio u djevojku iz bolje kuće. Ona je toliko besmrtno bila zaljubljena u nj, da je i svoju obitelj napustila.

* PÍO BAROJA Y NESSI (San Sebastian 1872. - Madrid 1956.) kao i Unamuno Bask. Počeo je studirati medicinu u Valenciji da bi je završio u Madridu. Kratko vrijeme je radio kao liječnik u Cestoni, u baskijskim brdima. Potom se vratio u Madrid gdje je otvorio pekarsku radnju i počeo se profesionalno baviti književnošću. Za vrijeme liječničke karijere počeo je zapisivati dojmove iz baskijskih zabiti i to je bila tema njegovih prvih pripovjedaka. Mnogo je putovao po Španjolskoj i Europi.
Poslije uspjeha prve zbirke pripovjedaka "Vidas sombrías" (Turobni životi), započinje opsežnu literarnu aktivnost koja je trajala čitav njegov život. Uskoro je stekao svjetsku slavu i bio je prevoden na mnoge jezike. Svaki njegov novi roman čekao se s posebnim nestrpljenjem.
Mora se istaći jedna crta njegova karaktera, naime da je bio *osoba žestoke iskrenosti te neovisnog i vječno nezadovoljnog duha*, koji ga je vodio da prosvjeduje protiv svega što je smatrao lažnim i konvencionalnim. U biti, Baroja je anarhist, imajući u vidu društvo upravljano nemoralnim zakonima i konvencionalnim hipokrizijama što ga je želio "uništiti" iz temelja, a da nije dao model kako ga rekonstruirati; što ga, uostalom, nije ni zanimalo. Značajno je bilo njegovo izrugivanje na račun socijalizma ili liberalizma.
Njegov pesimistički i gorki pogled na društvo potječe iz skeptičnog individualizma. Kako kaže njegova prijateljica iz djetinjstva i književnica (isto Baskijka) María de Maeztu, "Baroja je bio slobodan i prirodan čovjek koji ne želi nikomu služiti niti išta tražiti od ikoga". Od brojnih njegovih djela podsjećamo na neka: "Las inquitudes de Shanti Andía" (Nemiri Šanti Andije), "El gran torbellino del mundo" (Veliki svjetski vrtlog), "Las veleidades de la fortuna" (Prevrtljivosti sreće), "Las tragedias grotescas" (Groteskne tragedije) itd.

Taj umišljeni čovjek bijaše, unatoč svojoj budalaštini, čvrst poput stijene; znao je odlučno prisiliti na rad stado radnika koji su bili pod njegovom palicom; znao je izvući iz njihovih mišićnih vlakana, još neatrofiranih olovnim isparavanjima, energiju kojom su izvlačili i mljeli rudu.

Bio je nazočan prilikom izmjena obiju smjena, u šest ujutro i u isti sat navečer, radi nadzora nedostaje li tko na poslu. Davao se znak puhanjem u trubu, a iz rovova su izlazili pepeljasto sivi i mršavi ljudi: neki drhtureći, svi pognutih leda i spuštene glave. Izlazili su u skupinama po utabanoj stazi prema zaravanku na brdu i ulazili u svoje kuće, na jelo i odmor; malo zatim izlazila je druga skupina radnika da bi se izgubila u utrobi rudarskih okana.

Dječaci su radili noseći rudu u košarama na glavi; žene su provodile dan vukući naramke granja s jednog dalekog brda; dječica prljava, odrpana i polugola bučno su se igrala ispred kućnih vrata. I usred te siromašne okoline ona, gospođica Julija, gradska smucka pretvorena u gospodu hirom jednoga čovjeka, šetala se do iznemoglosti ispred Rudarske kuće u pratnji sluškinje, hvastajući se svojom prekrasnom odjećom i pozdravljajući prijezirno rudare, kao kraljica svoje podanike.

Nije ih gledala, niti ih je htjela upoznati. U životu su je dovoljno gazili, pa je sada bio njezin red da to čini drugima.

Juliju je pratio loš glas među ljudima. Ima propalicâ - govorila je njezina sluškinja - koje imaju dobru dušu; ali ova... ovo je najveća kuja na svijetu. A i ostali su govorili isto: bila je loša žena, žena bez srca...

Jednog proljeća pojavilo se u susjednom selu nekoliko slučajeva malih boginja: jedan je rudar donio bolest u svoju kuću pa se bolest ubrzo proširila, naročito među djecom koja su se gotovo sva razboljela. Nije se više vidjelo ono mnoštvo odrpane i prljave djece kako se igraju ispred bijednih kuća.

Julija je saznala što se događa, jer ju je posjetila skupina radničkih predstavnika, moleći da piše predstavniku rudnika, kojega trenutno nije bilo u rudniku, neka izvidi je li moguće dobiti predujam za pola mjeseca kako bi s tim novcem platili nenadane troškove nastale zbog bolesti. Odlučno je odbila. S takvim prijedlozima nisu mogli prevariti kćer svoje majke. Kakve protuhe! Uvijek traže novce za lokanje. Svojoj su djeci davali taman manje nego psima.

Jednog dana umrlo je dvoje djece; sljedećeg se jutra pojavio seoski liječnik[1], a da ga nitko nije bio obavijestio. Julija ga je vidjela s prozora kako dolazi; jahao je crno-bijelog konja; bijaše omalen tamnoput čovjek, guste crne brade i brzih pokreta. Vezao je konja za jednu od prozorskih rešetaka Rudarske kuće i odjurio u posjet bolesnicima. Julija se iz znatiželje spustila na donji kat, otvorila prozor i stala iza rešetaka, tako da je nisu mogli vidjeti. Poslije pola sata čula je liječnikov energičan i čvrst glas, te predradnikov koji mu je odgovarao nakon dugih stanki.

[1] To je sam pisac Pío Baroja, koji je u tim gorovitim baskijskim krajevima radio kao okružni liječnik (pr.prev.).

- Ovo je sve strašno zapušteno - govorio je liječnik - tamo će poumirati sva djeca poput stjenica. Nalaze se u vrlo lošim uvjetima, valjaju se u prljavštini, dvoje ili troje u istom krevetu...

Predradnik je himbeno odgovarao da je predstavnik odsutan; sam pak da se tek upisao u Društvo i da ga se slučaj ne tiče...

- Ali, zar nema ovdje nikoga kome bi se moglo obratiti? - odvrati liječnik. - Ne živi li u ovoj kući žena ili ljubavnica toga čovjeka?

- Živi - odgovori predradnik - ali, to je zla ženska, jedna od onih od kojih se ne može ništa očekivati.

Julija nije više htjela slušati, otišla je u svoju sobu ljuta i bijesna; smišljala je tisuće razloga da se riješi predradnika; iskaljivala je svoj bijes po pokućstvu i na kraju je neutješno zaplakala; tako gorko plačući provela je čitav dan, zabrinuta za mišljenje koje će o njoj steći onaj nepoznati liječnik.

Iduće jutro, obučena u manje napadnu odjeću, Julija je počela obilaziti radničke nastambe. Žene, zaprepaštene što je vide, pustile su je u skučene sobe bez svjetla, bez mogućnosti prozračivanja; pune toploga zraka, zasićena odvratnim smradom bijede, u kojem se isticao neki oštar miris prepržena kruha što su ga ispuštala tijela malih bolesnika. Tu su se, na prljavim slamaricama, miješala već od bolesti oporavljena djeca s bolesnom; očevi su u odjeći ležali na podu i otvorenih usta hrkali poput životinja.

U jednoj kući, jedna plava djevojčica, vrlo nježna lica punog krasti, vidjevši Juliju, pružila joj je svoje mršave ručice, ona ju je uzela u ruke i njihala na krilu, a na čelo puno gnojnih prištića dade joj poljubac bez straha da će se zaraziti; mističan poljubac koji je odjeknuo u njezinu srcu, kao kad se grešnici pretvaraju u svece.

Na završetku svoga posjeta zatekla je svoj duh pun milostivosti za sve i svakoga. Namjeravala je skupiti i liječiti bolesnu djecu u Rudarskoj kući; i tako je i učinila, te se tjednima brinula o njima i prala ih; provela je zbog njih mnoge besane noći grozničavo se žrtvujući, jer je u beskrajnoj želji za materinstvom činila dobro svima koji su patili i drhtali od boli.

Kada je došao gospodar, među njima se zapodjenula strašna svađa; muškarac je na vrhuncu bijesa naredio da se sva ta djeca odmah izbace iz Kuće; ona se usprotivila s energičnom krotkošću; on je podigao ruku da je udari, ali u njezinim očima ugledao je nešto, nešto čudno i neobično što ga je zaustavilo u toj namjeri. Nije rekao ništa; više se nije vraćao na tu temu i djeca su ostala u Kući do potpuna izlječenja.

Julija je nastavila posjećivati radnike; svu bijedu koju je vidjela nastojala je ublažiti; prisilila je svog muža da im povisi nadnice, da snizi cijene prehrambenih proizvoda koji su bili loši i koje su skupo prodavali u rudničkoj trgovini.

- Ali, kćeri, - rekao je - Društvu se neće svidjeti ako to učinim.

- Nije li to pravedno? - odgovorila je ona; i on je popustio; popustio je pred gorljivim djevojčinim riječima, unatoč tome što je jasno vidio pogibelj kojoj se time izlaže.

Tako su prolazili mjeseci i ponesenu željom da poboljša život radnika, njemu više nije bilo stalo da se ne vidi njegova starost; prestao je bojiti brkove i kosu i bijela kosa davala je njegovom licu neki izraz smirenosti i blagosti.

Uskoro su ga radnici počeli iskorištavati; predstavnik tvrtke nije imao snage da suspregne njihove zahtjeve; šaptalo se da je Društvo nezadovoljno njegovim upravljanjem, a on, koji je izgubio instinkt praktična čovjeka u tom milosrdu koje ga je razaralo, nastavio je svoje djelo, videći da mu se sve više približava propast.

Jedno popodne, u sumrak, bez prethodne najave, a zbog njegove neshvatljive i nesebične velikodušnosti koju je pokazivao kao predstavnik Društva, ravnatelj ga je obavijestio da je našao drugu osobu za taj posao, te neka odmah prekine posao i napusti kuću.

Nije ga to začudilo, također ni Juliju. Oboje su u mraku napustili Rudarsku kuću; držeći se za ruke spuštali su se s brda prema cesti, možda se pouzdajući u Providnost. I smucka i stari pustolov, oboje obnovljeni milosrđem, nastavili su hodati u potrazi za nepoznatim, usred mračne, tihe i tužne poljane, pod crnim nebom osutim zvijezdama.

Plaža u jesen

Bio je to izlet na koji je Marija Luisa išla svake godine s početka jeseni. Kada bi njezin muž pošao sa svojim društvom u Biarritz ili u San Juan de Luz, ona bi se ukrcala u kočiju koja je prolazila kroz slikovita seoca na obali Guipúzcoe i u jednom od njih bi se iskrcala.

Za nju je to putovanje bilo hodočašće do svetišta svojih ljubavi, do mjesta gdje se njezin duh krijepio slatkim sjećanjima na prošlost i za tren bi otpočinuo od grozničavosti lažna života.

Tamo, na groblju jednoga od onih sela smještenih na obali mora, sanjao je svoj vječni san voljeni muškarac, na groblju punom čempresa i lovorovih stabala, vrt izgubljen u brdima, okružen samoćom, cvijećem, tišinom...

To popodne, nakon što je Marija Luisa stigla u selo, smjestila se, kao i uvijek, kod svoje dadilje. Bila je umorna od puta; legla je rano i spavala je mirnim snom do zore.

Naglo se probudila, otvorila oči: nikakav trak svjetlosti nije ulazio u sobu. Mora da je još bila noć. Pokušala je ponovno zaspati, ali po glavi joj se počeše sve više i više vrzmati tolika sjećanja, tolike maštarije da je skočila iz kreveta, ne bi li smirila svoje uzbudenje; lagano se obukla i pipajući u mraku prišla je prozoru i otvorila ga.

Bilo je jesenje svitanje. Sjajni magličasti veo ispunjavao je zrak; nikakva buka, nikakav znak života nije remetio mir svitanja. U daljini se čuo mrmor mora - spor, miran, staložen...

Selo, mora, brda, sve je bilo izbrisano, utonulo u sivu maglu koja je počela treperiti na jutarnjem povjetarcu.

Marija Luisa, utonula u misli, našla je stanovit mir promatrajući neprozirnu i gustu maglu koja je priječila njezinim očima da vide dalje. Malo pomalo njezine zjenice, proširene zbog tame, otkrile su neku sjenu bez obrisa, a tamo na svjetlu plaže pojavljivale su se i nestajale siluete bez oblika, zajedno s kretanjem nakupina magle.

Vjetar je puhao s kopna, vlažan i mlak, pun oštrih mirisa isparavanja biljaka. Katkada bi navala morskog mirisa najavila nazočnost morskog vjetra.

Jutarnje se svjetlo počelo rasijavati kroz sive maglene trake; odmah potom nejasne i bezlične konture sela počele su se oblikovati, i selo, jedno od onih na uzburkanoj obali Guipúzcoe s nekoliko crnih kućeraka okupljenih oko starog crkvenog tornja, stade izranjati iz magle, na brijegu gdje se ugnijezdilo te je iz prikrajka gledalo more, ono zelenkasto Sjeverno more na kojem uvijek huče i grme golemi valovi, more uvijek namrgođeno i namreškano pjenom.

Polako se pojavljivao obalni krajolik; nalijevo su se vidjele gomile stijena iznad kojih je prolazila cesta; nadesno se u obliku nježne krivulje nejasno ocrtavala plaža koja se gubila između crnih i uglačanih stijena, što na oseki izranjaju iz vode poput morskih čudovišta i plivaju kroz oblake pjene.

Selo se već počelo buditi. Vjetar je posvuda rasipao zvuk crkvenog zvona, čiji su mirni i spori udarci pozivali na jutarnju molitvu i vibrirali zrakom prožetim tjeskobom svitanja.

Otvarala su se kućna vrata i prozori, seljaci su na ulicu izvodili blago iz staja, u seoskoj tišini čula se samo rika goveda koja su uzdignutim glavama i široko rastvorenim nozdrvama s užitkom udisala svježi jutarnji zrak.

Pred tim jednostavnim i mirnim životom, u prisutnosti mora koje je stenjalo i vjere koja je govorila kroz zvonjavu crkvenoga tornja, neka nejasna čežnja spopala je Mariju Luisu, i tek kada su zrake sunca ušle u sobu osjetila je živost. Pogledala se u ogledalo i našla je u očima blag izraz sanjarske tuge.

Pripravila se za izlazak, obukla odjeću tamnoljubičaste boje; na glavu je stavila slamnati šešir bez ukrasa; lice je pokrila bijelim, dražesno ukrašenim velom. Izišla je na seoski put, pun lokvica žućkaste vode.

Povremeno se sretala s pokojim seljakom koji je sa štapom na ramenu išao ispred svojih goveda, što su mirno hodala vukući škripava kola.

Marija Luisa je odgovarala na pozdrave koje su joj upućivali prolaznici.

Poslije je polako išla prema selu, prešla je pustu plažu i prošla kroz mali luk od kamena pocrnjela od vlage te ušla u uličicu popločanu neobradenim kamenom,

usku i stisnutu uz jedan brežuljak, u kojoj su počivale nakon svog dugoga i napornoga rada polutrule barke s kobilicama okrenutima prema gore.

Na glavnom potpornom kamenu luka, ostatka starih zidina koje su nekada okruživale selo, vidio se grubo isklesan reljef, dok je ispod njega u kamenim pukotinama rastao vijenac trave.

S kraja uličice vidjela se plaža. Poplava veselja razlijevala se po krajoliku onako kako je sunce raznosilo oblake, dok se magla dizala s mora i nestajala u zraku.

Zrak se čistio, pojavljivali su se komadi plava neba, a na rubovima brdâ, nakon što se razišla magla, vidjelo se osamljeno seoce usred zelenih livada; a tamo iznad sterao se šumarak bukava i hrastova, dok je na vrhu velike i nepravilne stijene stražarilo poneko rahitično stablo suhih grana.

Na plaži je bilo vruće. Marija Luisa je ubrzala korake da stigne na krajnji rub pješčane obale i tamo u podnožju jedne stijene umorna sjedne. Mrgodno i bistro more tvrdoglavo se odupiralo milovanju sunca; gomilalo je svoju maglu, ali uzalud: svjetlost je nadvladavala i zrake sunca su počele sjati na namreškanoj koži čudovišta zelenih valova.

Odjednom se snaga sunca povećala; more se počelo širiti i širiti dok se nije spojilo s crtom obzora.

Onda su počeli stizati valovi, jedni tamni, okrugli i neprobojni; drugi puni pjene; treći kao da se hvastaju iskrenošću pokazivali su na dnevnom svjetlu svoju unutrašnju žestinu; tamo, na izbočinama kopna, sudarali su se sa stijenama; na plažu su dolazili mirni kao iznemogla žena, izvezujući bijelim porubom plažu, a nakon povlačenja ostavljali su crne alge i tamne meduze koje su iskričavo blistale na sunčevu svjetlu.

Jutro je izgledalo kao ljetno, ali ipak u boji mora, u dahu vjetra, u neodređenom šaptu samoće Marija Luisa je osjećala glas jeseni. More joj je svojim valovima slalo neodređen osjećaj vlastite veličine.

U ritmičkom pulsiranju mora, ritam njezinih misli donosio joj je sjećanja na njezine ljubavi.

I stizala su poput uljanih slika što prikazuju one trenutke koje su zajedno provodili: njih dvoje sami i opruženi na pješčanom žalu, bez riječi, bez misli, bez ideja, stapajući svoj duh s duhom koji pulsira u valovima, u maglama, u beskrajnom moru.

Tamo, na tom istom mjestu, ga je upoznala; već je prošlo deset godina, deset godina! Isprva ga je počela sažaljevati vidjevši ga bolesnog, kasnije, nakon što je dugo razgovarala s njim i čula o njegovoj sudbini, ostala je uzdrmana u dubini duše; ona, ravnodušna, osjetila je zaljubljenost; ona, zadovoljna jer je bila nerotkinja, osjetila je zavist zbog materinstva. Naleti želje grčili su joj živce dok su njih dvoje, sasvim sami, osjećali u svojim dušama odraz veličanstvenih kolovoških zora, kada se crvenkasto sunce krilo na obzoru, a more je pulsiralo u grimiznu odbljesku.

Deset godina je prošlo! Deset godina! Tko zna je li se doista dogodilo ono što ona još osjeća. Vidjela je u budućnosti ravnodušnost, sivo nebo starosti.

Deset godina! A tada je imala dvadesetosam!

Došla su druga proljeća i druga ljeta - mislila je očajna - i pred istim morem koje zavija uzburkano golemim valovima, pred istim ružičastim zorama i istim zvjezdanim noćima, začele su se druge ljubavi i druge iluzije u drugim dušama... a ja sam prošla poput pjene koja je blistala u jednom trenu.

Marija Luisa je promatrala osamljenu i tužnu plažu, a iz mora, koje je uzdisalo pod blijedim jesenjim nebom, dopirao je do njezina duha nejasan osjećaj Oceana, osjećaj koji je povećavao melankoliju koju osjeća videći svoje propadanje.

Sjena

Tko god sebe uzvisi, bit će ponižen:
a tko god sebe ponizi, bit će uzvišen.
Evandelje po Mateju, XXIII, 12

Bila je izišla iz bolnice na Tijelovo, postarana i prilično blijeda, ali izliječena; sada se vraćala u kuću svoje vlasnice da nastavi svoj bijedan život, svoj bijedan život prostitutke. Njezino lice je odražavalo sve nedaće, a srce je sadržavalo sve pogrde koje je u životu doživjela.

Ni jedne misli nije bilo u njezinu mozgu; imala je samo želju da se sve to završi, da se zauvijek odmore njezine bolesne kosti. Možda bi više voljela da je skončala u onoj prljavoj bolnici gdje su se nakupljali ostatci porokâ, nego da se vraća u život.

U ruci je nosila mali zamotak sa svojom bijednom odjećom, nekoliko krpa da se može uresiti. Njezine oči, naviknute na polumrak, bile su zaslijepljene dnevnim svjetlom.

Gorko sunce neumoljivo je blistalo na plavom nebu.

Uskoro se žena našla okružena ljudima i zaustavila se da vidi procesiju koja je prolazila ulicom. Toliko je vremena prošlo da nije vidjela procesiju! Zadnji put ju je vidjela u svome selu, kada bijaše mlada i vesela i dok je još nisu prezirali! Medutim, to je bilo tako daleko...

Gledala je procesiju kako prolazi ulicom a neki je čovjek kojemu nije ničim zasmetala, napade i udari laktom; drugi, koji su se nalazili u blizini, obasuše je također uvredama i ruganjem.

Kao odgovor na uvrede, pokušala je oživiti svoj stari osmijeh, ali mogla je tek iskriviti usne u bolnu grimasu i dati se u bijeg pognute glave i očiju punih suza.

Na njezinu licu odražavale su se sve nedaće, a srce je bilo puno pogrda koje je u životu doživjela.

Gorko sunce neumoljivo je blistalo na plavom nebu.

U procesiji, pod blistavim suncem, svjetlucali su se rubovi zlatom obrubljenih ogrtača djevica, srebrni križevi i dragulji na plišanim zastavama. Nakon njih išli su svećenici u svojim kazulama, velikaši, ratnici u sjajnim uniformama, svi bogataši zemlje, i stupali u taktu svečane glazbe, okruženi i čuvani stražom oboružanom bajonetima, mačevima i sabljama.

Žena je pokušavala pobjeći; djeca su je progonila vičući, a ona je posrtala i osjećala se pri kraju snaga; izudarana i iznemogla nastavila je hod pognute glave i očiju punih suza.

Na njezinome licu odražavale su se sve nedaće, a srce je bilo puno pogrda koje je u životu doživjela.

Iznenada je nesretna žena osjetila u duši beskonačnu blagost, okrenula se i ostala očarana kada je vidjela bijelu i raskošnu sjenu koja ju je slijedila i koja je nosila izvan grudi ranjeno i trnjem izbodeno srce.

A bijela i raskošna sjena, sjajna pogleda i smiješka punog ironije, promatrala je svećenike, ratnike, velikaše, bogataše i svrnula pogled od njih, približila se tužnoj ženi i poljubila ju prečistim poljupcem u čelo.

Gospodar krletke

U crkvi, klečeći, žarko je molio sklopljenih ruku: "Bože moj! Bože moj! Učini da, kada budem morao umirati, to bude u sunčan dan; noć me straši."

Cvrčanje lumina na oltaru kao da je potvrđivalo želju njegove duše...

* * *

Te ga godine nisu pustili da ide u glavni grad nastaviti karijeru, jer je jadni mladić bio jako bolestan. Svaki dan, po savjetu liječnika, pratio je oca u polje.

Toga popodneva, kada je posao bio završen, bolesnik se mučno uspeo na kola natovarena granjem vinove loze; mula je umorno vukla kola prema selu.

Dan se približavao kraju; zlatom zalazećega sunca okupani vrhovi brdâ, koja su zatvarala obzorje, vidjeli su se u daljini, a iza njih su se rušili vrtlozi oblaka crvenih poput vatre.

Sjena je polako nadjačavala svjetlo.

Premda nije znao razlog, mladić je u svojoj duši osjećao čudnu zbrku; teške oblačine tuge zastirale su njegov duh. Pratio je pogledom crnkaste oblačiće koji su kružili bakrenosjajnim nebom, i kao oni, želio je pobjeći u tajanstvene i daleke krajeve gdje se sunce krije.

I sjena je nadjačala svjetlo.

Bolesnikov je otac fućkao neku monotonu melodiju kojoj je nijanse mijenjao onako kako se mijenjao krajolik. Lagani povjetarac prevrtao je žućkasto lišće već otpalo sa stabala; katkada bi malo jači zapuh zanjihao njihove crne grane.

I sjena je nadvladala svjetlo.

U daljini, na vrhu jednog brda, dva rahitična stabalca pjevala su o svojoj napuštenosti i tuzi; kraj lokve, s jedne gomile upaljene slame dim se okomito dizao uvis i uvijao se poput Salomonova stupa.

Iz sudaranja nejasnih i zbrkanih bolesnikovih osjećaja izdizala se neka beskrajna tuga i mučna melankolija, poput onih magli koje se ujutro pojavljuju nad rijekama.

I sjena je nadvladala svjetlo.

U taj trenutak, pred prizorom večernje agonije, mladić je osjetio studen, osjetio je nemir svoga bliskoga kraja.

- Oče moj! Bože moj! - vrisnuo je.

I sjena je nadvladala svjetlo, sjena je pala na njegovo srce poput olovna oblaka...

Zvijezde su žmirkale na visokom nebu, dok je put osvijetljen slabim odrazom nebeskoga svjetla poprimio sjaj staroga srebra; polje se protezalo crno i tužno, kao more bez valova, puno mrmora i nemira.

- Bože moj! Bože moj! Ne zaboravi Svoje obećanje.

I sjena je nadvladala svjetlo, sjena je pala na njegovo srce poput olovna oblaka.

Još uvijek se na zapadu nazirala sunčeva svjetlost.

- Bože moj! - ponovo kriknu bolesnik slabim glasom i izdahnu.

Jedna zvijezda je projurila nebom i ostavila za sobom sjajni trag...

Postojalo je slavno vrijeme kada nas je On slušao, a prikaze svetaca i djevica pokazivale su nam se u zemaljskim pećinama i na morskim valovima; ali sada nas više ne čuje, budući da je siguran da smo u propadanju i da idemo u pogibelj.

Ljudi su u svojoj krletci ječali, molili su, toliko su kričali da su oglušili svoga gospodara, gospodara krletke. Zbog toga nas ne čuje.

Parabola

Jer je nedonošče uzalud došlo i u tamu otišlo,
i ime mu je tamom pokriveno.

Propovjednik, 6, 4. (pr. A. Sović)

I bijaše to na otoku Cejlonu, u sedmom stoljeću prije Kristova dolaska, u sedmoj inkarnaciji moje duše, u vremenu u kojem je Sakyamouni propovijedao po svijetu i tumačio Zakon, zakon milosrda za sve ljude. I bijaše to na otoku Cejlonu...

A moja tužna duša bila je inkarnirana u tijelu jednog parije. U trenutcima odmora nakon teškog posla, jedan drug, rob kao i mi, čitao je molitve i svete himne, svete himne koje su napisali pustinjak iz obitelji Sakyas i njegovi učenici. I ja sam slušao Budine misli, međutim nisam meditirao o boli ni o smrti ni o tuzi ni o bijedi

veselja ljudskih; meditacije koje otvaraju vrata tajnovitoga grada Nirvane gdje se postoji bez postojanja i u kojem se sanja vječni san ukinuća, daleko, jako daleko od bijede i bestidnosti svijeta, u vlasti strpljenja i mira, izvan nezahvalnog oceana bolnog stvaranja.

I moje je srce bilo smućeno ništavnošću i moje oči nisu vidjele svjetlo puta. Jer sam volio užitke života, lažne kao jeka špiljâ i kao odraz sjenâ u rijekama, i želio sam ispiti čašu užitka koji je i sâm stjecište boli i besramnosti...

I duh poticatelj željâ i strasti ulio mi je zanos za mrsko postojanje. Što trebam - pomislih - da nadem sreću? Biti slobodan; sloboda je dovoljna za moju sreću.

I bio sam slobodan, a progonila me bijeda i živio sam nesretan godinama i godinama.

I ne pronadoh sreću.

- Oh! - pomislih tada. - Kakva obmana! Nije dostatna sloboda za sreću. Potrebno je i bogatstvo.

I jednog dana sam se našao kao gospodar znatna bogatstva i vidio sam da bez napora mogu zadovoljiti sve svoje potrebe i želje.

I ne pronadoh sreću.

- Čemu mi služi bogatstvo - rekoh tad - ako svoja najveća stremljenja ne mogu zadovoljiti? Oh! Da sam barem moćan.

I postah moćan i imao sam zemlju pod svojom vlašću, robove i goleme slonove, tovare zlata, viseće vrtove i žene ukrašene draguljima.

I ne pronadoh sreću.

I kada mi je moć postala odbojna poželio sam biti mudar, i studirao sam u Egiptu, i u Babilonu, i u Perziji, i u Kaldeji, i mjerio sam udaljenost zvijezda, i računao sam visinu sunca. I vidio sam da *u velikoj mudrosti ima mnogo dosade i da tko širi znanost, širi bol.*

I ne pronadoh sreću.

I proputovao sam svijet, do zemalja na krajnjem Zapadu, i vidio sam velike i raskošne gradove na Sredozemlju, u kolijevci najizvrsnijih zadovoljstava.

I ne pronadoh sreću.

I tako ojaden, vratih se na otok Cejlon i ponovno postadoh parija i opet sam patio i mirno čekao smrtni čas, slatki čas gubitka osobnosti, i čekao da se stopim s veličanstvenom nesvjesnošću, kao zraka sunca s plavim morskim beskrajem.

* * *

Postoji u Zaratustrinim knjigama i u sentencijama Židova Jošue ben Siraha, dubljih parabola i istančanijih učenja; ali sigurno vam kažem, vama čija su srca smućena ispraznošću i čije su oči slijepe zbog oholosti, da vam može biti od koristi za zdravlje vaše duše povijest ovog života, sedme inkarnacije moga duha u tijelu roba na otoku Cejlonu.

Autor prijevoda: **Josip H. Nikšić**

Stari vinograd

Jučer sam taka zjenicu tvoju
dok skidah trsje, čokota loze
s podvornice plodne,
što nekad za te život znači.
Dok klečeć čupam kolac
učvršćen vremenom tvrdim,
tijelo mi prožmu srsi silni.
Niz obraz mi duša
proli suzu svoju.

A gušim se, i pitam se:
Tko mi dade pravo,
da zamećem putove davne?
Zgrčen, glavom zabijenom
u patnjama tvojim
i mirisom krušarice zemlje
očekujem od nebesa odobrenje,
i tvoje!
Od nemara ljudskog
zaraslog u korov
kao krivnjom svojom
posrami se trsje.

Nekoć puna njedra
zlatnog sunca
čistog neba.
Mišine od ovčije kože, poredane
kiptale su pune
grozdovima sočnim,
zgnječenim u vino rujno
kao krv ljudska razlivena,
u čistinu,
il zalazak jesenjega sunca.

A slabosti mojoj nema kraja,
tješim sebe,
pri savjesti mutnoj
vonjam miris nekadašnji.
Gladim zemlju, pjeskovitu, crnu,
vlažnu,
natopljenu znojem pradjedovskim.

Boris VRGA

Slikar i grafičar Zdenko Gradiš

U plejadi imena koja su ostavila trajan trag u našem likovnom životu, važno mjesto pripada i slikaru Zdenku Gradišu, čiji jasno profiliran iskaz te bogat i raznovrstan opus, primjerene likovne snage, ali i vrijedno pedagoško te društveno djelovanje s nepravom, stjecajem neshvatljivih okolnosti, još uvijek nisu dovoljno poznati široj kulturnoj javnosti, štoviše ni samoj povjesničarsko-umjetničkoj struci.

Imajući u vidu nedovoljnu poznatost njegovih radova i njihovo neprikazivanje na izložbama nakon autorove smrti, zaobilaženje Gradiševa imena u relevantnoj literaturi (primjerice, dvotomnom *"Hrvatskom slikarstvu XX stoljeća"* Grge Gamulina, gdje o njemu ne nalazimo niti jednog retka), šturost i nepotpunost enciklopedijskih izdanja (u dosada najcjelovitijem imeniku hrvatskih umjetnika - *"Enciklopediji hrvatske umjetnosti"*, nalazimo o njemu samo osam redaka), svjestan izostanka zasnovanijih i obuhvatnijih kritičkih interpretacija te duga hrvatske likovne kritike prema njegovu djelu, kao i svojevrsnog zaborava sredine u kojoj je i za koju djelovao, cijeneći ono što je stvorio i ostavio nam u nasljeđe, autor ovoga napisa uznastojao je njegov život te ukupno likovno djelovanje prikazati kulturnoj javnosti.

Zdenko Gradiš rođen je u Prvoj (Rimskoj) ulici u Sisku 27. veljače 1922. godine. Po završetku pučke škole i niže realne gimnazije upisuje se u zagrebačku Obrtnu školu (današnju Školu za primijenjenu umjetnost i dizajn) koju završava 1944. godine i, postavši majstor grafičke struke, upisuje Akademiju za likovne umjetnosti u Zagrebu. Diplomirao je 1948. godine u klasi proturječnog profesora Đure Tiljka, koji je prošao rijetku slikarsku avanturu od moskovskog atelijera teoretičara apstrakcije Vasilija Kandinskog do promicanja estetike kritičkog realizma i ideologizirane umjetnosti (mada mu slikarstvo nikada nije bilo takvo, štoviše još 1936. slika *"Stinivu"*, naš prvi apstraktni pejsaž) i kod kojega 1950. godine završava i specijalku (poslijediplomski studij), naslijedivši upravo od njega, ne samo važna metjerska znanja, već, prema vlastitom priznanju, i poštenje spram stvaralaštva, kolegijalnost i toleranciju.

Paralelno sa studijem u Zagrebu, godine 1947./48. upisuje studij grafike na Akademiji likovnih umjetnosti u Pragu, kod profesora Vladimira Sylovskog te 1948., još student, izlaže na Svjetskoj omladinskoj izložbi u Pragu i to radove na temu *"Rovinj i okolica"*. Razlozi za upravo tu temu jesu u činjenici da je Gradiš prvi likovni umjetnik koji je još 1947. pristigao u Istru, postavši jedan od osnivača "Rovinjske likovne kolonije", što u ondašnjim uvjetima napuštenih istarskih sela i opustjelih gradova, dakle nimalo ugodnih ambijenata, zadobiva vrijednost ne samo umjetničkog, već i moralnog čina.

Nakon završene specijalke postaje i članom HDLU-a i SLUJ-a, a iste, 1950. godine svoju visoku majstorsku edukaciju stavlja u službu pedagogije te započinje vlastiti pedagoški *curriculum* u svojstvu redovitog profesora grafičkih vještina i grafičke umjetnosti, a neko vrijeme i direktora, na Školi primijenjenih umjetnosti u Zagrebu. Godine 1951. odlazi na šestomjesečno studijsko usavršavanje u Pariz, a 1955., kao jedan od rijetkih koji su u to vrijeme znali engleski jezik, postaje član British Council-a te kao njihov stipendist odlazi 1956. godine u London specijalizirati grafiku na "London School of Printing and Grafic Arts" gdje upoznaje tiskarstvo i uvezivanje knjiga, a od posebnog je značenja njegov susret s tada novom grafičkom tehnikom "silk screen painting" ("sitotisak ili svilotisak"). U Londonu biva, na temelju kvalitete svojih radova, izmedu pedesetak kandidata iz čitavog svijeta, izabran za asistenta na Londonskoj školi za grafiku gdje radi s profesorom Francisom Carrom kod kojega i specijalizira grafičku tehniku sitotiska. Jedan je od prvih umjetnika koji su tu tehniku prenijeli k nama, a velik dio svog radnog i slobodnog vremena posvetio je i upoznavanju naših mladih grafičara sa zakonitostima i specifičnostima te likovne discipline, otvarajući im putove za samostalan rad i daljnji stvaralački razvoj.

U želji za što potpunijim djelovanjem bavio se i likovnom kritikom te publicistikom, pa već od 1950. godine objavljuje članke i osvrte iz područja slikarstva i grafike koji izlaze u "Vjesniku" i "Čovjeku i prostoru" (*"Grafičar Tom Eckersley"*, *"Litografije Georgesa Braqua na Biennalu u Veneciji"*, *"Screen Printing"*, *"Vedova i Santomaso"*, *"Petar Lubarda izlaže u Londonu"* i dr.).

U okviru kulturne razmjene s inozemstvom, sa slikarom Mladenom Vežom (s kojim, uz Pavla Perića, zajednički izlaže od 1954. godine) 1957. godine boravi i izlaže u Beiruthu, a iste godine inicira i osnivanje likovne grupacije "Grupa petorice" koju čine slikari Branko Becić, Zdenko Gradiš i Zlatko Slevec, te kipari Ante Despot i Josip Poljan. Grupa je formirana na temelju srodnih pogleda na likovnu umjetnost i na crti obrane izvjesnih "postimpresionističkih" pozicija i vrijednosti baštine, s organizacionim ciljem borbe za zauzimanje što istaknutijeg mjesta u likovnom životu naše sredine.

Na Prvom biennalu grafike i skulpture održanom 1957. godine u talijanskom gradu Carrari, u vrlo jakoj konkurenciji grafičara i skulptora iz cijeloga svijeta, službeni žiri s francuskim kiparom Osipom Zadkinom i talijanskim slikarom Renatom Guttusom na čelu dodjeljuje mu otkupnu nagradu Biennala za sklop od tri grafička lista: *"Pariz sa Seine"* (akvatinta), *"Rovinj"* (akvatinta) i *"Kupačice"* (litografija). Mada njegovi vršnjaci nemaju takvih rezultata, začudo, ta njegova nagrada nije, s obzirom na svoje značenje, dočekana s prevelikim entuzijazmom stručne publicistike i samih kolega opterećenih grupašenjem i osobnim obračunima. O tome govori i činjenica da su mu nagradena ona djela koja je u dva-tri navrata nudio za pojedine domovinske likovne manifestacije i izložbe, a koja su od

službenih porota, otkupnih komisija, "glasovitijih" kolega i raznih moćnika našeg tadašnjeg likovnog života odbijana.

Godine 1960. boravi u New Yorku radi dodatnog usavršavanja u tehnici "silk screen painting" s posebnim naglaskom na sitotisku u tekstilu. Tijekom šest mjeseci radi kao umjetnički kreator u firmi Leslie Tillet i tvornici Geigi Yonkers.

Pun stvaralačkog vitalizma i želje za izlaganjem Gradiš je, unatoč činjenici da nikada nije imao atelijera, već je svoja djela stvarao u kuhinji vlastita stana, sudjelovao na brojnim izložbama održavanim u zemlji i inozemstvu. Isključivo samostalno izlagao je u Zagrebu (1953., 1956., 1958., 1961., 1969., 1980. i 1990.) Rovinju (1967., 1969. i 1977.), Opatiji (1954.) i Sisku (1954. i 1968.), a sudjelovao je i na značajnom broju skupnih izložbi održanih s grupom "Veža-Perić-Gradiš" i "Grupom petorice". Sudjeluje na svim izložbama "Likuma" (u kojem od 1953. volonterski djeluje i kao agilni tajnik) od 1950. godine (osobito onim pokretnima, koje su tijekom godina obišle velik dio Hrvatske i ušle u mnoga poduzeća) te "Likumovih generacija" od 1980. do 1986. godine. Isto tako, od 1951. godine sudjeluje na svim, godišnjim i gostujućim, izložbama ULUH-a odnosno HDLU-a.

Sudionik je Likovne kolonije Željezare "Sisak" i njezinih popratnih izložbi od 1972. do 1976., Likovne kolonije "Rovinj" na kojoj, kao jedan od osnivača, redovno izlaže od njezina osnutka 1963. do 1987. godine, a osobito zapaženo na atraktivnoj "Grisii" čije nagrade dobiva 1976., 1980. i 1985. godine; umjetničkih kolonija u zemlji i inozemstvu (Počitelj, Ptuj, Subotica) te stalni član galerije "Josip Račić" u Zagrebu.

Jedan je od organizatora "Prve izložbe hrvatske grafike" održane u Zagrebu 1954. i reprezentant hrvatske grafike te grafičke umjetnosti bivše države na reprezentativnim kolektivnim izložbama, pregledima i izborima (npr. *"100 listova suvremene jugoslavenske grafike"* i dr.) koji su, putujući Europom i svijetom, održani u Luganu (1952.), Solunu, Ateni, Sao Paulu i Rio de Janeiru (1953.), Cincinnatiju, Iserlohnu, Veneciji i Arbonu (1954.), Bruxellesu, Berlinu, Buenos Airesu, Montevideu i Varšavi (1955.), Oslu (1957.), Salisburyju (1959.), Krakowu (1966.), Macerati (1967.) i Kielu (1970.), a u njegov izlagački indeks upisani su i brojni drugi gradovi. Član je žirija za odabir radova za venecijanski Biennale (1954.) te za mnoge ULUH-ove izložbe. Sudjelovao je u radu Kongresa INSEA-e (Coventry, Helsinki i Zagreb), gdje drži referate o primijenjenoj umjetnosti i dizajnu u nas, a bio je i dugogodišnji član IAA-UNESCO. Spomenimo naposljetku i to da se bavio i sportom te bio svojedobno najmlađi prvotimac zagrebačkog nogometnog kluba "Concordia".

Njegova djela nalaze se u Kabinetu grafike HAZU u Zagrebu, Galeriji umjetnina u Splitu, galerijskim zbirkama Gradskih muzeja u Karlovcu, Rovinju i Sisku, Zbirci Moderne galerije u Ljubljani, Umjetničkoj galeriji u Cetinju te brojnim privatnim kolekcijama u zemlji i inozemstvu.

Umro je u Puli, doslovno s kistom u ruci, 12. svibnja 1988. godine, ne dovršivši započeta stvaralačka istraživanja i ne dočekavši kritičku retrospektivu planiranu povodom četrdesetogodišnjice plodnog mu umjetničkog rada.

Stvaralački opus Zdenka Gradiša vrlo je bogat i raznovrstan i obuhvaća, uz zavidan grafički opus, radove izvedene u ulju, temperi i akvarelu. Motivski prevladavaju uglavnom vedute, pejsaži i mrtve prirode, koji ponajbolje odgovaraju njegovoj lirskoj osjetljivosti, a izvjestan afinitet pokazao je i za temu portreta te ljudske figure pa i literarne te socijalne teme. Naročito je impozantan njegov grafički opus koji dokazuje kultiviranu ruku crtača i vrsno poznavanje "starih" grafičkih tehnika te tradicionalnih načina otiskivanja: bakropisa, bakroreza, drvoreza, akvatinte, litografije i monotipije. Likovnu i tehničku zrelost te duboko razumijevanje grafičke umjetnosti iskazuju njegove litografije u boji te monotipije, koje su postale svojevrsni zaštitni znak njegove umjetnosti. Sposobne da svojim zanatskim umijećem i snagom kreativne transpozicije izražavaju složene stvaralačke preokupacije, dobro su prihvaćene od kritike i publike, a reklo bi se da bez naročitih poteškoća podnose komparaciju s dometima recentne grafičke produkcije, nažalost, sve više okrenute fotografskom reproduciranju pa i "sintetskoj" kompjutorskoj grafici. U vezi sa spomenutim, potpuno je u pravu likovna kritičarka Višnja Slavica-Gabout kada zapaža da je Gradiš *"prvenstveno grafičar koji pokazuje izuzetnu osjetljivost za odnose linija i ploha, za kontraste i zasjenjenja, koji osobito zanimljiva i uspjela rješenja pronalazi u grafici u boji - u litografijama, poigravajući se tonskim odnosima boja izrazito lirskog ugođaja, u monotipijama, ponekad prozračnim i vodenastim poput akvarela, a ponekad zgusnutim i mekim poput pastela, spajajući liniju i boju u ekspresivan, uznemiren iskaz."*

Transformacije predmetnog svijeta na njegovim grafikama kreću se u dosta širokom rasponu od poetizacije ambijenata koji odišu lirskim nabojima i poetičnim sadržajima (*"Rovinj"*, *"Sakupljanje češera"*, *"Na izvoru"*, *"Odmor"*, *"Svitanje"* i dr.) pa i stanovitim nokturalnim ugođajima što potenciraju metafizičku atmosferu i romantičarsko-spiritualne sklonosti (*"London noću"*, *"Suton"*, *"Pred oluju"*, *"Zagrebački kolodvor"*, *"Kraj svijeće"*, *"Rovinj noću"* i dr.), do geometrizacije motiva (*"Molo u Rovinju"*, *"Trio"*, *"Žena s gitarom"*, ciklus njujorških grafika iz 60-ih godina) i pojednostavnjenja forme (*"Kupačice"*, *"Poslije kupanja"*, *"Odaliska"*) te manje ili više umjerenog ekspresionističkog tumačenja figure i atmosfere [*"Plesač i njegova pratnja"*, *"Studija glave"*, *"Autoportret"*, a pogotovo *"Don Quijote"* (bez Dulcineje, ali sa Sanchom Pansom i vjetrenjačama), u kojem odnosi osvijetljenih i osjenčanih ploha, uz snažan linijski raster i vibrantnu orkestraciju smjerova i intenziteta poteznih zareza rezultiraju ekspresivnošću koja vješto zasjenjuje literarnost i prekomjernu naraciju]. Zanimljivo je da je pojedine motive Gradiš ponavljao u više raznih grafičkih tehnika, maksimalno iskorištavajući izražajne potencijale svake pojedine.

U značajnom broju grafika Gradiš kao da slijedi povijesnu nit hrvatskog grafičkog vedutizma, inauguriranu po M. Cl. Crnčiću, B. Šenoi, V. Kirinu i njegovim neposrednim mentorima M. D. Gjuriću i T. Krizmanu, od kojih je zauvijek naučio mnogo grafički temeljno važnoga.

Kao ni brojni njegovi prethodnici, Gradiš nije odolio umjetničkom izazovu Pariza, Londona, New Yorka, ali ni Zagreba i Rovinja te želji da toj, u svakom slučaju velikoj temi, dade vlastiti prilog, ostvaren u rasponu od idilske "impresijske" i "romantične" do realističke "fotografske" i ponešto idealizirane geometrijske vedute, koje predstavljaju pokušaj da se duh vremena i prostora tadašnjih kulturnih metropola (bar kada su Pariz, London i New York u pitanju) prenese i u našu sredinu. U tom smislu realizirao je on brojne vedute (*"Zagrebački kolodvor"*, *"Gornji grad-Zagreb"*, *"Interijer katedrale"*, *"Rovinj"*, *"Kuća u Rovinju"*, *"Molo u Rovinju"*, *"Festival u Rovinju"*, *"Piccadilly-London"*, *"London noću"*, *"Most na Temzi"*, *"Ribiči u Hyde parku"*, *"New York"*, *"Paris-Seina"* i dr.) na kojima je usredotočen na panoramske pročelne vizure i arhitekturalno-vedutističke kulise, stopljene s okolišem u jedinstveno tkivo, na atmosferu gradskih ulica i trgova, ali i na svojstvene gradske spomenike koji čine "dušu" gradova i specifični su simboli njihova svekolikog života. Preferirajući litografiju i monotipiju, koje u odnosu na drvorez, linorez i bakrorez, omogućuju spontaniji crtež i ostvarivanje manje kontroliranih crtačkih i koloristićkih efekata, Gradiš je stvorio djela koja se odlikuju istančanim rukopisom, lirskom toplinom i harmonijom kolorita. Uz monotipije *"Odmor"* i *"Kupačice"*, realizirane u tamnozelenkastim tonalitetima, koje, prema kritičaru Aleksi Čelebonoviću *"odaju tjelesni splin u bodlerovskom duhu"*, po svojoj rafiniranosti i ležernosti posebno se izdvajaju i monotipije *"U atelijeru"* i *"Vodonoša"*.

Gradnja kompozicije u okvirima probrane skale iznijansiranih tonova evidentna je i u monotipijama na temu mrtve prirode, kojima autor oplemenjuje predmete iz svoje neposredne okoline (*"Jabuka"*, *"Cvijet"*, *"Rak i oštrige"* i dr.), a u monotipiji *"Ribe"* jednostavnu kompoziciju, gotovo plastična izraza, čine uravnoteženi i nenametljivi kontrasti između vertikalnih i horizontalnih ritmova, uz jedan jedini akcent crvenog u masi hladnih smeđih i sivo-plavih tonova. Spomenuti kontrasti crnih, žutih, crvenih, plavih i zelenih tonova još su evidentniji u doživljaju New Yorka, evociranom u nizu bakroreza gotovo apstraktna sadržaja.

Kao dobar i izrazit crtač, Gradiš je realizirao značajan broj crteža koji se odlikuju sigurnošću poteza i čistoćom linije, bilo da je riječ o portretnim i animalističkim studijama, vedutama ili drugim temama, nerijetko pritom iskazujući sklonost "običnim", svakodnevnim motivima i čistim likovnim odnosima, deskripciji ne toliko motiva, koliko ideje. Pojedini njegovi crteži izražavaju simpatiju za skromni život periferije, ustrajnu borbu za identitet rubnog "proleterskog" svijeta te osjetljivost, koliko ikonološku toliko i etičku, za socijalne sadržaje i egzistencijalna pitanja (*"Nošenje drva"*). Malen broj crteža istovjetnih grafikama, sugerira da je

svoje grafike radio bez unaprijed pripremljenih crtačkih predložaka, motiv nanoseći izravno na grafičku ploču iglom ili dlijetom.

Gradiševi radovi u ulju uglavnom su vedutne (*"Kanfanar"*, *"Rovinj"*, *"Rovinj noću"*, *"Zagrebačko kazalište"*, *"Zagrebački kolodvor"*, *"Motiv iz Zagreba"*) i portretne (*"Starica"*, *"Djevojka"*, *"Branka"*, *"Damir"*, *"Rovinjanka"*, *"Portret mladića"*, *"Autoportret"*) motivike i izražavaju autorov interes za urbane specifičnosti, karakteristike fizionomija i duševna stanja portretiranih likova te sposobnost da se, iznoseći razinu emocionalne povezanosti s modelom, razotkrije i ono što se krije iza fizionomijske sličnosti. U ikonografskom repertoaru Zdenka Gradiša nalazimo i autoportrete, realizirane uljem, akvarelom, monotipijom, bakrotiskom i crtežom, koji pripadaju uglavnom mladenačkom razdoblju njegova života, fiksirajući razna subjektivna stanja, od melankolično-lirske introspekcije i temperamentnijeg zahvata u vlastitu unutrašnjost, do lapidarne konstatacije i svođenja na jednostavno i bitno.

Njegovi česti boravci u Istri, koja mu je s vremenom postala stalna "ljetna domovina" i možebitni alternativni zavičaj, rezultirali su značajnim brojem djela pejsažne motivike pri čemu prevladavaju slikarske interpretacije poljâ slikovitog istarskog sela po imenu Bale. Ti prikazi kontinentalnog ruralnog istarskog krajolika dosegli su u Gradiševu umjetničkom opusu razinu slikarskog temata u kojemu do posebnog izražaja dolaze moć sinteze, specifičnost kompozicije i kolorita te lirska osjetljivost za ambijentalne vrijednosti pa stoga nije preuzetno reći kako su upravo ti pejsaži sasvim poseban ciklus naše pejsažne likovne umjetnosti. Posrijedi su plošne, dvodimenzionalne slike kojima osnovni pečat daje horizontalni linearizam ritma, naglašavajući prirodnu tektoniku tla i njegovu vegetacijsku osnovu što je čine obradena polja, livade i šumarci odijeljeni medusobno niskim kamenim ogradama. Slobodnijim tretmanom formi, jednostavnošću sinteze i sažetošću prikaza, oslobodenom od suvišne opisnosti i pročišćenom do bitnih odnosa; bogatim tonskim gradacijama zelene i crvenkastožute boje koje izražavaju osobitosti tla, ali i pomake svjetla u pejsažu; nenametljivom gestualnošću - Gradiš je oblikovao slikarsku stvarnost kojom se udaljava od realističkog ishodišta gotovo do samih rubova figuracije, no nikada do kraja ne prekidajući veze sa stvarnim topološkim uzorkom. Svojom vizijom pejsaža, svedenom na fenomenološku redukciju i apstrahiranje mimetičkih pojedinosti, sagledavajući njegovu širinu sve do rubova horizonta na kojem se stapaju zemlja i nebo, slijedeći istovremeno njegovu topografsku i tektoničku danost, ali i mrežu vlastitih čuvstava (pri čemu razlike u neposrednosti kontakta i emotivnom naboju dovode do diferencijacije u sličnostima), Gradiš je na tragu geometrijske projekcije motiva (započete u londonskim temperama pedesetih i njujorškim grafikama šezdesetih) te vizije krajolika koji zrači stanovitim nadstvarnim i natprostornim ugođajem.

Njegov kolorit, unatoč povremenim nečistoćama u varijaciji boja i doziranju koloristićkih intenziteta, uglavnom je dobro usklađen, prigušen, ali sočan i bogat delikatnim tonskim gradacijama, bez izrazitijih kontrapunktiranja.

Sličnu prosudbu dijeli i dobro informirana kritičarka Višnja Slavica-Gabout kada piše: *"Kompozicija se raščlanjuje u široke, naglašene horizontalne planove, koji se u boji i crtežu sve više sažimaju, pojednostavljuju i stiliziraju, pojačavajući likovni učinak iskričave, ekspresivne boje i dramatskog, gotovo gestualnog poteza. Točka motrenja, ukošena 'odozgo', dodaje ovim 'ispražnjenim' prostorima notu metafizičnosti, pretvarajući opažaj pejsaža u doživljaj pejsaža, u jedan univerzalni sveznačenjski (kuća-čempres-zemlja-more) simbol nove sadržajnosti i naglašene dramatske napetosti."*

Kao rodeni Siščanin, koji je često navraćao u svoj rodni grad, Gradiš nije mogao ostati neosjetljiv prema svojim genetskim korijenima duboko usađenima u pejsaže vlastita djetinjstva i najranije mladosti, neosjetljiv za *"dah vode, miris zemlje i gnjile mahovine, vonj ravničarske životinje i ptice močvarice"* (M. Peić). Važno područje njegova opusa, naročito onog nastalog sedamdesetih godina kao odgovor na čulne fascinacije Siskom i Kupom, pripada stoga tipičnim urbanim sisačkim vedutama i specifičnostima sisačkog akvarija: ulicama, Kupi sa šlepovima, čamcima, kupskim mostovima i dr. I dok, naizgled skromni i jednostavni, crteži urbanih i kupskih motiva (*"Prva ulica"*, *"Stari most"*, *"Na Kupi"* i dr.), realizirani tušem, ugljenom ili flomasterom, izgledaju kao brze opservacije, skice i spontani croquisi nastali u neposrednom kontaktu s motivima, a u njima prevladava subjektivno-impresionistički duktus kojim se uprizoruje atmosfera svakodnevice, životnost trenutaka, osnovni ugodaj i skala emotivnih raspoloženja te psiholoških motivacija u odnosu na izabrane motive; u kupskim pejsažima realiziranim u ulju i temperi (*"Sa Kupe"*, *1974.*, *"Željezara noću"*, *1974.*, *"Željeznički most u Sisku"*, *1976.*, *"Šlep na Kupi"*, 1978. i dr.) Gradiš je senzibilan kolorist i zagovornik slike koja će u tematskom i likovno-oblikovnom pogledu ostati uvijek skladno dozirana, dovoljno jasna i čitljiva, no unatoč tome, sposobna da proširi komplekse, intenzitet i kvalitetu recipijentskog suživljavanja. Uz ove realizirao je on i nekoliko fluidnih savskih i kupskih akvarela koji plijene svojom liričnošću, svježinom i čistoćom formulacije te prisnošću autorske veze s ambijentima svojih prvih doživljaja.

Potražimo li u Gradiševu opusu ono što je odoljelo vremenu, ne gubeći ništa od svoje slikarske aktualnosti, onda su to na prvom mjestu grafički radovi. Već sama činjenica da je Gradiš za svoje grafičke listove nagraden na svjetskoj artističkoj smotri ima kultne dimenzije, budući da govori o njihovoj reprezentativnosti te istinskoj autorovoj pripadnosti europskom kontekstu. Vrijednost te nagrade bit će još veća, pokušamo li razumjeti političke i umjetničke prilike u kojima se je ovaj međunarodni laureat formirao i djelovao, obilježene polarizacijama i proturječjima između "l' art pour l' idée" i "l' art pour l' art", poremećena kontinuiteta, ideološke utilizacije i slobodna te nesmetana razvoja individualnog izraza. Kao *"jedan od najsvjetskije školovanih lica hrvatske grafike de origine do danas"* (M. Peić), Gradiš je promovirao hrvatsku grafiku u nas i u svijetu, a uvođenjem tehnike svilotiska na naše prostore, kao i prenošenjem svog golema znanja i iskustva na nove generacije naših grafičara, dao ozbiljan prilog razvoju hrvatske grafičke umjetnosti i njezinu uspješnom držanju koraka s Europom i svijetom.

Mada mu je grafički opus značajniji pa i opsežniji od slikarskoga, ozbiljne stvaralačke rezultate ostvario je i na području vedutizma, a pogotovo pejsažima istarske provenijencije koji, sa svojom primjerenom uravnoteženošću kompozicijskih i koloristićkih, formalnih te perceptivno-aperceptivnih elemenata čine zanimljivu i prepoznatljivu dionicu u mnogoznačnom hrvatskom likovnom korpusu. Distancu zasigurno podnose i pojedini njegovi portreti te kupski akvareli, od kojih su, nažalost, mnogi zagubljeni ili nestali.

Jednostavan i skroman, prirodan i dalek svakoj pozi, epigonstvu i nekritičkom predavanju pomodnim vjetrovima, vjeran vlastitim stvaralačkim kriterijima, osobnom poetizmu i životnim opredjeljenjima, trajno inspiriran pojavnim bogatstvom prirode i raznolikostima realiteta, Gradiš je svijet doživljavao u različitim mijenama njegova postojanja, ali i varijacijama vlastitih emotivnih raspoloženja i likovnih spoznaja, realizirавši djela koja zaslužuju pozornost kritike i trajno usidrenje u povijesni tijek naše likovne umjetnosti.

Ana IVELJA

U jarmu

U jarmu upregnuti,
bespomoćni milijuni,
prte breme
kroz vrijeme.

Pečat iste sudbe hude
prosjaci nose.
Za kruh bijede
od bogatih prose.

U jarmu djeca -
ucviljena,
od sile bezdušja
u blato ulice
bačena.

Jaram gladi kosi
uz palaču vladara
što izgara
od slatkorječivosti,
na tronu od bjelokosti.

U raljama rata,
nebrojene, bijedne,
poput mòre,
potapa, guta
ravnodušja more.

Bespomoćni, jadni
vukući jaram sramni
do kamena će stići

i šutke
s moćnima
u jamu će sići.

Uzvišeni zajedno

Njišeš me
u utrobi dok hodiš.
Probranim sokovima
hraniš moje biće.
Svaki moj pokret
tebi nanosi bol,
a ti iskreno opjevaš
i ljubiš taj trenutak.
Čini mi se
da je to jedina sreća
koju si ti spoznala.

Majko,
nemoj me roditi,
izvan tebe
tako malo ljubavi ima.
Raduje se - nitko.

Uranjeno
nazivaju me uljezom,
a tvoje suze klize.
Ni ne znam što to znači.
Nije mi se svidjelo.

Majko,
nemoj me roditi,
u tebi
oboje smo sretni.

Lapiž i pinel

Poeti
lapiž
besidom
po harti
zoga,
škiči,
škerca,
jubi,
hita
i kanta.

Pituru
pinel
po suknu
kolombari
i sve to
u hip ferma.

Kolori
blidi,
žešći,
škuri,
kuntenti,
predikaju
mučeći
na svi glas.

Tribe znati
viti,
čuti,
štiti,
ti regalani
babin pas.

Priča o neobičnoj štakorici

Kad vam otpočnu nestajati čarape, ne u parovima, nego jedna po jedna, neki vrag se dešava u kući. Vi ispočetka, jasno, ništa ne primjećujete. Ima zaboga još čarapa! Imate posla preko glave, niste sitničavi. A onda, onda odjednom počnete nositi rasparene čarape. Pazite u početku na boje. Kasnije i to zaboravljate. Tko muške gleda u noge! Na lijevoj nosim šarenu, na desnoj izrazito crvenu. Jedino se glupo osjećam kada uvečer, prije spavanja, izujem cipele i spazim te rasparene nakaze na nogama. A kako se čarape u boljim kućama peru jednom tjedno, odjednom sam shvatio da sve, ama baš sve moje omiljene drage čarape koje imam u ladici, kao i one spremne za pranje, nemaju para. Jadne čarapice! Stojim ja tako kraj upaljene noćne lampe, ozbiljno razmišljam, buljim u preostale rasparene čarape. Ma tko bi to mogao biti, da baš meni krade čarape? U kući živim sam. Zbilja? (Bože, pita li itko uopće za mene u Klubu DHK-a?)

Otpočeo sam ih tražiti. Dobro, jedna je mogla spuznuti iza kauča. Dižem kauč. Težak je kao sam vrag. Stenjem. Ispod kreveta pronalazim svašta, ali čarape majci ne. Radujem se kao malo dijete, jer sam pronašao ključ za navijanje medvjeda igračke. Sve ostavljam. Tražim medvjeda igračku. Nalazim ga, za divno čudo, odjednom... Navijam ga. Uživam kako igračka hoda. Mali medo gaca po podu, ide mi u susret. Bubnja. Ima Boga, ima sreće! Ali, kad se medo zaustavio i stao kao ukopan, mozak mi je proradio. Zaboga, pa ja tražim gdje su mi čarape!

U kući ima sva sila skrivenih kutaka, gdje mogu nestati čarape. Napravio sam plan rada. Nacrtao sve sobe. Kako bi se stručno reklo: bacio plan na papir. Spavaća soba danas, dnevna sutra. Onda na red dolazi kuhinja. U kuhinji sam se ponekad znao izuvati, jer su me svrbjele plastične čarape, dok sam jeo. To je grozno: gladni ste, a u isto vrijeme vas peku čarape na nogama. Koje je to olakšanje izuti čarape i treperiti bijelim smežuranim prstima! Meni u životu tako malo treba da budem sretan.

O da sam znao, da sam samo slutio što će se sve desiti! Živio sam neodgovorno kao malo prase. Tako sam odlučio. Daj Bog dan, daj Bog noć. A iza brda, valjalo se svašta: kongresi, rezolucije, pad berlinskoga zida, Gazimestani, događanje naroda. Ja sam sjedio u predvečerje na terasi svoje drvene kuće, motrio izmaglicu iznad rijeke Kupe i dalje prema Kordunu. TV je bio već drugu godinu pokvaren, a posjedovao sam i radio, ruske proizvodnje. Kupljen kod Poljaka. Gdje li su sada naša mila švercerska braća Poljaci? No, taj radio, lovio je samo rumunjske i vojne ruske radiostanice. Kad god bi ga upalio, začuli bi se vojni marševi, stroge zvjerske komande. O, da je samo ta kupnja radija bila moj promašaj! Pa i kupnja ove drvene kuće tu, tu pored Kupe, bila je promašaj. Kasniji će događaji pokazati kako sam

grdno pogriješio. Zbilja? Pitanje, kako bi inače prazno protutnjao život, a da o ovakvim stvarima ne bih kasnije imao što ni pričati! Hihihi... kako će društvo zinuti, ako se igdar pojavim otkuda sam došao!

Kada sam se naužívao pogleda prema izmaglici iznad Kupe i naslušao se pospanih doziva sitnih ptica, koje su se vraćale prema plavim, mračnim šumama, ušao sam u kuću. A tada, tada sam ustuknuo. Umalo pao na leđa. S razvodne kutije, tamo gdje spava velika i mala struja, tzv. Fidove sklopke i osigurači, spazio sam NJU. Pišem NJU namjerno velikim slovima, jer sam se stvarno uplašio. Obješena repa nadolje, motrila me je svojim crnim bistrim očima gospoda štakorica. To nije bio zločesti pogled "Elektrina" inkasatora, koji me dolazio isključiti. Taj pogled me sledio... probušio laserskom odlučnošću. Stao sam kao ukopan. Jedna mi noga u zraku, a druga - na tlu vlastitog doma? Jer te oči, taj njezin užaren pogled, rječito mi je govorio: Čisti se! Nestani iz ove kuće! Ja sam sada tu gospodar!

Zgrabio sam partviš. Nemam sada vremena nabrajati i tražiti kako se partviš kaže na hrvatskom ili kopati po razlikovnom rječniku. No, zgrabio sam ga i zamahnuo prema repatoj madam. A kako je drška partviša poduža, zapeo sam njime za ormarić u hodniku i razbio staklena vrata. Pogledao sam prema razvodnoj kutiji. Štakorica je lijeno, ali onako s repa na nogu, krenula prema tamnom drvenom svodu i nestala u tamu samo njoj znane rupe.

Kako znam da je bila štakorica? Sad će to pitati dokoni i blazirani eventualni čitatelj. Pa nekoga vraga sam i ja načuo od mudrih ljudi. Kada buduća mamica štakorica savija svoje gnijezdo, gdje će oštakoriti svoje mile i drage, sprema logu. A čarape obožava. Pa kada primijetite da vam nedostaju čarape, ne trebate puno mozgati. U vaš je topli dom došao pravi repati kadar. Koga se nećete riješiti tek tako!

Noću nisam oka sklopio. A kako i inače imam problema sa snom, često se budim i osluškujem. Kažu da je spavanje u prirodi predivno. Vraga je divno! Mirnije zaspim kad u gradu osluškujem krikove pretučena građanina, nego ovdje u tihom i ubavom selu. Tu je takva tišina da čujete kako crv rovari u vašem krevetu. Neugodna asocijacija na hladni grobek i prolaznost života. Tišina je takva da lijepo čujete kako na Kordunu, preko Kupe, zijeva seoski pas i kako se kokoši gnijezde na grani oraha kod susjeda. Pored vaše kuće nečujno prođe tvor. Jasno, smrdljivi! Ne stvor. I toga trenutka, noću, vi shvatite da ste ovamo zalutali. Da vam tu nije mjesto. Koji odmor, koji živci i popuštanje! Ljepše je sjediti na skajevoj barskoj stolici u kafiću i slušati lomljavu flipera. Ovdje na selu rastu vam uši od straha, jer zvukovi su vam nepoznati, dolaze u valovima. Ima vam se mozak raspasti, da biste odgonetnuli što bi to moglo biti. Tko pušta zvukove? A kako ste davnih dana napustili školu, ono malo znanja iz prirodopisa sasvim je nestalo iz glave. Boraveći godinama s meni sličnim ljudima postao sam tupav i bespovratno izgubljen slučaj u prirodi. (Bože, zašto sam amo uopće i dolazio?)

Cijele noći štakorica se nije oglasila. Tek kad je rujna zora razmakla gusto tkanje tmine, osjetio sam da je tu, negdje u mojoj blizini. Zgrabio sam električnu

svjetiljku. Da, taman posla! Netko mi je otudio baterijske uloške. Spazio sam njezin obris. Kako policijski uporno vršlja po stolu. Srušila je s njega neke meni drage predmete: gipsanu figuricu psa bernardinca, stalak za olovke, drvenu, očajno samu čaplju. Ujutro sam se našao s japom iz susjedstva. On ne čuje dobro. Davnih dana, kada su ga kao domobrana ulovili partizani, da ga ne bace na prve linije, poduzeo je neke korake da se proglasi nesposobnim. Nalio je u oba uha kokošju krv, začepio sve to vatom. Nosio je kokošju krv u ušima tjedan dana. Te kada je osvanuo na komisiji, jak kao bik, a poletan, nisu ga ni pogledali. Marš van! Sposoban! A uz to još i domobran. Ali kad je moj japa izvukao iz ušiju vatu, te kad je na sve strane šiknula smrdljiva, crna tekućina, ni najokorjeliji partizanski liječnik nije imao srca da ga proglasi sposobnim! A što je kasnije japa debelo izgubio sluh, o tom potom. Glava je ostala na ramenu, a prema glazbi nije i tako imao sklonosti. E sad, s njim voditi razgovor, te mu iznijeti tako rafinirane finese kako ste očajni i da u kući imate štakoricu, to je već silni problem. Tek poslije treće ispijene litre, uspostavlja se sjajna komunikacija.

- Aha, je... sem razmel, gospon. Imate štakora v hiži. Je, pa kaj? Gospon Božo, živeli! A kaj vi praf za praf delate, a? Gde su vam ženske, a? Joj, da sam ja... hi...

Vama se lasi dižu u zrak. Njemu to nije ništa. Odvodi vas na tavan. Najprije ne razumijete koga vas vraga vuče gore, a tu lijepo pijete i dobro vam je. Niste doma, gdje je štakor. Ali gore na tavanu, među brdom nepotrebnih, ali ukradenih stvari iz prošlog rata, otkrijete japin smisao poziva na tavan. Neće vam sisati krv, niti vas moliti da s njim plešete valcer. Japa na tavanu ima i stari gramofon na navijanje. Koji je kao slučajno našao, kad su se kroz selo povlačili gospoda Čerkezi.

O, kako je sretan! U svinjcu, među stvarima, pronašao je, nakon pola sata energičnog prekapanja, stupicu za štakore. A kako nije pazio, stupica se sklopila i ulovila mu prste. Netko od ukućana zapeo je davnih dana u stupicu i tako ju ostavio. Oslobodio sam japu stupice. Krenuli smo dolje u kuhinju. S lijeve strane, na peći krčka napoj za svinje. Iza mojih leđa je rastegnuta koža nedavno ubijene lisice. Diskretno reži.

Ispred mene na stolu leži ubojita stupica za štakore. E sad, počinje kratki kurs upoznavanja s njezinim radom. Kada japa to meni objašnjava, kako radi stupica, služi se vojno-državnom terminologijom bivše jugoslavenske kraljevske vojske. Govori odmah ekavski. Postaje odrješit i strog. Širi kaplarski noge.

- Pazi amo! Ne mrdaj tamo! Kad zapneš žicu, odmakneš levu ruku za deset santimetara desno. Ovako, pazi amo!

Jedno je teorija, drugo je praksa. Nije japa postupio po svojim pravilima. Mora da je nešto krupno preskočio. Jer stupica je skočila kao pobješnjelo čeljade prema meni. Da mi odgrize poduži nos. U posljednji čas (ipak sam ja dijete jednoumlja) spasio sam se. Stupica je frknula prema peći i loncu s napojem. Tropnula u njega i nestala. Nije znala plivati.

Kad je u kuhinju usred našeg predavanja došla baba, moja draga susjeda, našla je mene i japu kako golim rukama tražimo stupicu. Našli smo je. Opet napunili čaše rujna vina i bacili se na podučavanje. Malo je nezgodno, kad pijete vino, a ruka vam diskretno zaudara na napoj.

Dobra moja susjeda! Odmah je shvatila u čemu je problem. Ne, ne stupica. Imali su i oni godinu ili dvije štakora gore na tavanu. Ništa im nije pomogla ta stupica. Ima ona svoju teoriju. Sad je u kuhinji povedena dosta netolerantna rasprava. Tema: "Kako uloviti štakora?" A kako predavači oboje imaju oko dvije stotine godina, ne može se poreći, da nemaju ogromno životno iskustvo. Ali kad je u pitanju lovljenje štakora, ispalo je da tu imaju oprečna stajališta. Tema zrela za simpozij.

Ispalo je na kraju da baba ima pravo. Stupicu treba opkuhati. Mrcina sve osjeti, ima gadan nos. Stupicu sam opkuhao u loncu u kojem inače kuham grah. Kad je čovjek u panici, radi glupost na glupost. Kasnije sam morao baciti onako divan lonac. Jest da je bio bez jednog uha, ali meni drag. Jedva sam zadržao suze, kad sam ga hitnuo u šipražje.

Prema babinu savjetu, na drugi, ubojiti kraj stupice stavio sam komad prepečenog špeka. Cijela je kuća zamirisala. Samo silnom snagom volje nisam posegnuo prema stupici, da s nje skinem mirisni mamac. E, rekoh u sebi, ako meni miriše, kako će tek tebi mrcino mirisati!

Ispalo je ipak po japinom. O ukusima se ne raspravlja. Štakorica nije ni prinjušila slaninu. U kući je dva dana vladala strahotna tišina. Čak sam se naivno ponadao da je nekamo otišla. Jer kao: shvatila je moje ubojite namjere. Čuo sam da su štakori rijetko inteligentne životinje: obožavaju glazbu, jedini od životinja uživaju u seksu, otrovanu hranu isprobavaju provjereni stariji kadrovi. Mladi se čuvaju za buduće radne štakorske pobjede. Gotovo je ispalo da je štakorica inteligentnija od mene. Sad je u mene ušao bijes. Čemu moje puste škole?! Tri čira na dvanaestercu od nerviranja na ispitima! Kad vam na, tu, jedna obična štakorica dijeli lekcije. Nek ona napiše "Troskok". Nek proba. Ne zna ni gdje je slovo "F" na pisaćoj mašini.

Više ljudi više zna. Stvarno? Na putovanju prema, ni sam ne znajući kamo, posjetio me stari vikendaš. Izlazeći iz jadnog, slupanog fiće svima uokolo dijeli komplimente: kokošima, kruški pored puta, oblacima. Kad smo se rukovali, odmakao se u stranu. Odmjerio me. Uplašio sam se da je nešto primijetio na mom očajnom licu. A ne... nije bio tako inteligentan kao štakorica.

- A ti... ti... dokle ti misliš, prijatelju, rasti?

Ja ne rastem godinama. Jasno. Ali, susjed je susjed! Srećom, nije bio komšija. Daj kavu; daj vino na stol! Udahnuo je zrak. Pola kubika čistog kupskog uzduha nestalo je netragom u njihovim spljoštenim, jadnim plućima. Ulješura. Ti troše zrak. Zalud šume i Sljeme. Raširio je ruke, digao ih u zrak. Moćni dirigent. Započinje simfonija: "Zrak i samo zrak!"

- Ti... ti... ti ne znaš, zemaljski crve, kako ti je ovdje dobro... A to... to možeš samo meni zahvaliti. Ja sam ti pronašao ovaj mirni kutak. Ja! Nego, Božek, sam pročital da si ti krepal... hihi... Jedan se isto tako bedak zove kao ti.

Spustio je ruke. U zao čas. Dotaknuo je rukom, i to desnom, ubojitu stupicu, koja je bila pored njega, na drvenoj klupi. O kako je zvonko kriknuo! Da je onda, kao sada, tamo preko Kupe, bila SAO Krajina, bili bi ga mogli čuti balvanaši u Kninu. Tako je moćno urliknuo. Nastalo je rvanje. Drž' ne daj. Borba za goli opstanak. Osnovnu misao o odlasku Bože na ahiret susjed je zaboravio.

Sve je na kraju dobro svršilo. Jedino je dragi susjed vikendaš morao odsada piti lijevom rukom. Desnu sam mu zapetljao svojim čistim gaćama. Kunem se: čistima!

Sad je otpočela njegova priča. Svi imaju svoje priče.

Je, imao je i on štakora. Davno, davno. Još kad je Bog, kao, po svijetu hodao. Za banovine Hrvatske. Najbolje stupice pravio je neki Bartol u Zaboku. Ali, da, k vragu... taj Bartol više nije živ. Vikendaš je naredio da mu donesem olovku i papir. Da mi zorno nacrta kako se prave, odnosno, kako izgledaju te prave stupice. Zapetljao je obrve, stisnuo usne. Dobio profesorski izgled.

Krenuo sam u kuću. Zastao. Štakorica je stajala na razvodnoj strujnoj kutiji. Umilno se prala šapicama. Znak, da će mi uskoro stići gosti. Samo ne znam meni ili njoj.

Zovnuo sam vikendaša. Rukom. Ustuknuo je. Ona nas se nimalo nije bojala. Ranjenom desnicom vikendaš je otpočeo motati ispred nosa. Odgonetnuo sam: to se on pokušava prekrižiti.

- Prijatelju, napusti ovu kuću. Ona... ona više nije tvoja. To ja znam! Zasigurno! Ona... ona mi je odnekud tako poznata... Iste su to oči mlade partizanke što me htjela priklati 43.

Prema meni, iz njegovih širom raširenih očiju, poletjeli su tamni leptiri užasa i strave. U praznim očima spazio sam ono nešto lelujavo i prozračno. Nepoznato i strašno. Smrt što hoda na vrščima prstiju i približava se, s kosom u ruci. Koja 43? O čemu on to melje?

Bili smo na smrt preplašeni. Majčica priroda željela nam je poručiti preko svojih tihih glasnika važnu vijest. Nekada su ti glasnici mali crni pauci. Usamljene noćne ptice. Ovaj put glasnik je malo bezobrazniji: u liku drske štakorice.

Zaglavili smo se na ulaznim vratima, zajednó koraknuli unatrag. Štakorica je treperila sitnim očima. Smijala nam se u lice. Više meni, nego gostu vikendašu. Zaboga, ipak sam ja bio gruntovni vlasnik ove kuće i parcele. Lijepu sam ja lovu za sve to riknuo.

Ipak, nisam umakao. Zagledao sam još pažljivije u njene oči. Ona je rasla. Bubrila. Dobivala ljudske obrise. Prepoznavao sam to lice. Ali nikako da se prisjetim gdje smo se sreli. Prokleti japin delanac! Mozak mi je radio, ali naopako. To lice... Bože... to lice. Šiljasti zubi, žuti, neoprani. Siva neuredna dlaka obrasla oko

crvenih, ispucalih usana. Ljubičasti hrapavi jezik, što izlazi iz usne duplje, paluca. Nešto mi kao želi reći... Pa da, odgonetnuo sam što hoće reći. Ona je ugrožena. Ona? Ona... tu... kod mene. U mojoj kući. A ja... kamo ja da podem? Na koju stranu svijeta?

- Nestani... nestani... Gubi se!

Štakorica, pa zna Načrtanije!

Zagrmjelo je s one strane Kupe. O, kako smo mi svi bili naivni! Čak sam se tog trena zagledao u božanski plavo nebo. Na njemu ni oblačka. Japa, zajedno s jadnom zgrbljenom babom, vukao je stelnu kravu iz štale, vikao nešto prema meni, pokazivao prstom prema Kupi. Tamo... tamo... štakori... štakori...

Jadno seoce pored Kupe, s nekoliko staraca i kokoši, tukli su vebeerima. Sistematski i ubojito. Trebalo je razoriti to ustaško gnijezdo. Po kratkom postupku. Spaljena zemlja, to. Strana ta i ta. Bradati štakor, pljunuo je na kažiprst i okrenuo stranu knjige te i te. Na kojoj je lijepo pisalo: ubi bližnjega svoga! Svoga komšiju!

Iz kuće sam uspio spasiti medvjedića, igračku. Onog na navijanje. Stisnuo sam ga uza se. Nisam bježao. Vukao sam se uz živicu. Mali splašeni vrapci tješili su me. Oblijetali oko mene. Nije to kao ništa. Zemlja je drhtala. Izmicalo se tlo pod nogama. Šume su gubile ravnotežu. Posrtale.

Prema meni je trčala crvena kokoš. U kljunu je nosila svoj plijen. Malog poljskog miša.

Prvi ratni dobitnik s kokošjom pameću, tražio je ubavi zaklon, gdje da uživa u miru Božjem. A njega zaboga, neće biti.

Dugo. Jako dugo.

Zijad DURAKOVIĆ

Put zvijezda

Na svodu vedrine repatica bljesnu
Srebreć dugim tragom do svog odredišta
Iznenada onom, što ne čeka ništa
U prsište zađe, čineć kožu tijesnu.

Ponese ga sudba, a snašo se nije,
Duginim ga tragom put zvijezda odnese.
Na putu uspona nit zbori, nit snije,
Već se začudeno nad zemljom uznese.

Prazna soba

U početku bijaše Riječ... I poslije poče Čovjek...

Vrludao je poviješću dugo dok nije spasonosno spoznao: Mislim, dakle jesam, i time se vratio Riječi.

Nu vrijeme teče i povijest izmiče, čovjek stari, i umire. I taj problem nikako da riješi, te ga stoga muči vječno pitanje života i smrti. Da bi tu tajnu življenja dokučio i da bi sebi olakšao ovozemni život, homo sapiens je izmislio politiku. I politika je do sada jedini način koji je određivao kako će ljudi međusobno živjeti. Nažalost, misaonosti u goloj politici nema puno mjesta, jer najgenijalniji političar jest onaj koji smisli dobru vojnu strategiju!

U takvom svijetu, otkad je Boga i vijeka, i nama je Hrvatima živjeti. I naša je hrvatska sreća što smo veoma stari narod koji pozna svoje korijene i koji je "izdržao" cijelu povijest, a za to imamo zahvaliti svojoj postojanosti i svojemu ognjištu kojega nikad nismo ugasili. Mi Hrvati nikad nismo bili "pomodarski narod" koji bi radosti trenutnih povijesnih probitaka pretpostavio svojim duhovnim vrednotama i običajima. Te smo stoga kroz cijelu svoju povjesnicu ostali vjerni svojoj tradiciji, tj. samima sebi i svojim korijenima, a takvi iritirali smo sve one koji su imali nakanu zaputiti se prema našemu moru ili nas pak utopiti u kojekakva maglena nadnacionalna zajedništva. Sasvim je sigurno da smo mi i narod duha, misleni narod, koji radost življenja može osjetiti ne samo u materijalnom bogatstvu nego još i više u duhovnim vrednotama. U nama sasvim sigurno ima nešto od istočnjačke isposničke kreposti koju goli zapadnjačko-protestantski materijalisti nikako ne mogu shvatiti. I zato mi kroz cijelu povijest ometamo njihov povijesni kotač i zato smo često bili u nemilosti tih svjetskih materijalističkih moćnika kojima su Zemlja i zemaljsko Apsolutno Sve!

Ovo je priča o mom osobnom doživljaju uloge mojega hrvatskog naroda u tom i takvom ljudskom lutanju povijesnom stranputicom.

* * *

Netom je drugi svjetski rat završio našao sam se na Golemom polju. Bio sam sam sve dok mi se nije pridružio engleski Lord.

- Tko si ti? - upitao me je.

- Tko ste vi? - nisam se dao zbuniti.

- Ja sam tvoj Sudac! - s dozom ponosa oholo mi uzvrati Lord.

- Vi ste moj sudac! A što sam to ja zgriješio, molit ću lijepo? I tko je baš vas odredio za mojega suca? Uostalom, zašto uopće meni treba suditi?

- Ti si krivac!

- Ja sam krivac? - začuđeno sam blenuo u njega, našto me on mrko pogleda i zaprijeti mi.

- Ti nemaš pravo na obranu! Predat ću te Krvniku! - zlokobno mi izreče presudu engleski Lord.

Zbunjen i iznenaden tom nenadanom i nepravednom presudom, klecnuo sam koljenima, i potom sjeo na travu.

- Tko ti je rekao da sjedneš? Krvnik tek što nije stigao! - zasuče ugladeni brk moj Sudac. - I ustani, ne budi još i drzak!

Pridigao sam se na noge i smirenim glasom upitao svojega suca:

- Zašto sam kriv?

Moj Sudac, engleski Lord, odloži svoj kišobran, i procijedi kroza zube:

- Jer si Hrvat.

U tom trenutku munja propara nebo, sunce pobježe iza oveće oblačine, i dan se zamrači. Orlušine i strvinari počeše nadlijetati Polje, a iz daljine se začu konjski topot.

- On stiže! - zadovoljno protrlja ruke Lord. Potom se začuše krici i jauci...

- Kriv sam jer sam Hrvat? - ustvrdio sam više za samoga sebe negoli što sam to priupitao svoga Suca.

- Ovaj sud je milosrdan! Imaš pravo sam naći panj - otvarajući kišobran utješi me Lord.

- Što će mi panj? - upitno sam pogledao Lorda.

- Ja sam demokrat i protestant, i ne želim da te išta žulja dok Krvnik bude obavljao svoj posao!

- Aha, to vi mislite! Odsjeći ćete mi glavu jer sam Hrvat i milostivo mi nudite da sam izaberem panj, po mogućnosti bez vrži i bez ljutih mrava da egzekucija bude što bezbolnija i udobnija za mene samoga?

- Velika je moja Zemlja, mali Hrvate! I veliku je Indiju šibala kad je ova bila zločesta! - reče mi to Lord i ponosno uzdigne bradu!

- Lorde, vi mene sudite zato što sam Hrvat?

- Nažalost, nisi imao sreće. Takav si se rodio, žao mi je.

- Zašto sam kao Hrvat kriv? Barem mi to objasnite!

- Hm, Krvnik tek što nije stigao, no reći ću ti. Ometaš naš Razvoj! Nisi u Velikom Planu našeg Nacrta Povijesti! Često si se dopisivao s rimskim papama, odbio si ići u križarske vojne, glavni si lik Crnih legendi, koketirao si s Istokom, čuvaš ognjište, koje je za nas groblje kozmopolitizma, i mi smo jednostavno odlučili srušiti tvoj Antemurale Christianitatis!

Čim je Lord izgovorio te riječi, munja je ošinula po obližnjoj šumi i pretvorila je u golemi oganj, iz daljine se čuo lelek žena i plač djece...

- To krvnik stiže! - razveseli se Lord i nastavi - A dali smo ti šansu da se spasiš, ali ti je kroz cijelu svoju povijest odbijaš. Najprije si u Tanaisu na Donu, zapisao

svoje ime, i preživio, pa si uklesao svoj postament u tvrdi kamen Baščanske ploče, i ne daš nama Europejcima na more, koje protueuropski nazivaš Mare nostrum! Da, imao si šansu, mogao si biti Rus, Austrijanac, Madar, Talijan, čak i Francuz, Srbin pogotovu, a da ti podidemo, čak smo ti nudili i kompromis s jugoslavenskim imenom, ali sve si odbio, i još imaš hrabrosti i drskosti pitati zašto si kriv? A vidiš da si i nebo naljutio! I ove ptičurine što lete oko nas! Pronadi panj ili će ti ga sam Krvnik naći!

Iz neba su lijevali potoci kiše, ali polje je bilo crveno, poljem je tekla crvena krv.

- Kao da će smak svijeta! - primijetio sam.

- Evo Krvnika! - radosno usklikne Lord.

- Pa to je Josip Broz zvani Tito! - prepoznah jahača.

- Da, on je tvoj Krvnik, on će očistiti palubu!

Gavrani graknuše, vrane zaklepetaše krilima, strvinarima na kljunovima iscuriše bijele sline, a Krvnik progovori:

- Gde mu je panj, druže Lorde, zar ću ga ovako seći? Partizan uvek kolje vodeći računa o žrtvi i neću da me ovaj Hrvat poprska svojom prljavom ustaškom krvlju i da mi uneredi maršalsko odelo! - zasikće moj krvnik, na srpskoruskom jeziku, i uze sjekiru u ruke.

- Ja ću ga pridržati! - usrdno pripomože Lord, a Tito zamahnu i odsiječe mi glavu...

U dva dijela padoh na mokro polje, a moji krvnici uzjahaše konja i odjahaše u mrak.

Ptičurine sletješe na zemlju.

Na polju bi Velika gozba smrti.

* * *

Probudio sam se u potpuno praznoj sobi. Zidovi su bili sasvim goli, ničega nije bilo ni na podu, ni na stropu, čak soba nije imala ni vrata ni prozore... Bila je, dakle, sasvim prazna, poput prazne zatvorene kocke.

U jednom od sobnih uglova šćućurio se bio prosijedi starčić, tresući se i drhtureći. Od predmeta imao je samo raskliman kišobran, potrgan frak i šupalj šešir.

Protrljao sam oči, promotrio tog ostarjelog čovjeka i u njemu prepoznao svojega Suca, engleskog Lorda.

- Ne mogu živjeti u ovoj praznoj sobi! Dajte mi bilo kakav prozor, bilo kakvu sliku, bilo što ubacite u ovu sobu jer me njena praznina guši i ubija! Ljudi, pomagajte! Ubacite bilo što u ovu prazninu ili ću izludjeti! - vapio je Lord i rukama zaklanjao oči jer ga je bjelina praznog prostora ubijala.

- Što vam je, Lorde? Što vas muči? U čemu je problem? - zaboravivši na sve što je izmedu nas bilo samilosno sam ga upitao, htijući mu pomoći.

- Prokleti Hrvat! Da, to sam i mogao misliti! Ti si jedini Europljanin kome nije dosadno u praznoj sobi i koji čak i u ovakvim surovim uvjetima može opstati! I to ovdje gdje nema ama baš ničega! - jecao je i samog sebe tješio usplahireni Lord.

- Lorde, zar ste slijepi? Kako možete govoriti da ovdje ničega nema?

- Ti si tu, a zar da tebe računam? Pa ti si praznina najgora!

- Lorde, pustite mene, zar i vi niste tu?

- Ja!? Još mi se rugaš? A što ću sam sa sobom?

- Razgovarajte sami sa sobom!

- Pa to ludaci rade! Ah, čini mi se da ću i to uskoro postati!

- Vidite, Lorde, moj Suče, u tome je vaš problem! Kako biti zadovoljan u praznoj sobi? Vi to ne umijete, to ni vaša civilizacija ne umije, i zato smo mi Hrvati vama čudni, jer mi to možemo. I zato nas vi kroz cijelu povijest sudite jer nas ne možete shvatiti!

Lord me zbunjeno pogleda uopće ne razumjevši mojih riječi:

- Što to lupetaš, Hrvate jedan? Da mi je sad tu Tito, opet bih ga poslao da te dotuče i da ti iz usta iščupa tu prokletu jezičinu! Nije mi dosta što crkavam u ovoj Nigdini, nego još moram slušati i taj otrov iz tvoje bijesne gubice! - trže se Lord i zamahnu prema meni kišobranom.

Ali u tom trzaju više nije bilo snage, Lord se ispruži po podu i šakama pritisnu očne kapke, te poče škrgutati ostacima zuba.

Ja sam radosno poskočio, s ushitom uzdahnuo, i mirno pokušao dokučiti gdje se nalazimo.

- Čini mi se da je ovo Čistilište, Lorde! A vi ste mi nekako pesimistični, razočarani, što ne priliči ovome prostoru, zar ne? Kako ćete se takav spasiti? Vi ovdje umjesto da se očistite, samo se još više prljate! Kao da se i sami želite strmoglaviti u pakao!

- Prokleta jezičina kojom laješ! Zar ovo nije pakao? Oh, gdje si, Broze, pa da mu opet presudiš! Zar ovako prazno izgleda čistilište i gdje se tu možeš umiti?

- Lorde stari, moj suče, ovdje se ne čisti tijelo nego duša! Ovdje savjest sudi! Ovdje odgovaraš sam pred sobom!

- Pa što ti onda radiš ovdje ako to moram obaviti sam sa sobom? Zašto su mi onda tebe ovamo utrpali? Zašto te ne izbace van? Što ćeš mi ti? Zar te nije Tito na polju sasjekao?

- Ja sam tvoja savjest, Lorde. Ja sam tvoj sudac! Onaj posljednji i najvažniji, koji na vječnost sudi!

- Ti si moj sudac, okrivljeniče!? Ti kojemu sam ja u Bleiburgu presudio!?

- Lorde, ti jesi zemaljski sudac, ali ja sam sudac vječnosti! Ja sudim za svagda! Ti sudiš tijelu, ja duši! U tome se mi razlikujemo!

- Dobro su rekli Madari - Horvat non ember!

- Lorde, ti si sebe osudio onog dana kad si mene osudio!

Lord poče hroptećí zapomagati:

- Ne mogu te više slušati! Maršale, gdje si?

U tom trenutku na zidu sobe pojaviše se Vrata paklena, iza njih dugački plameni jezici, iz kojih izviri Maršal:

- Lorde, zvao si me! - reče Broz.

- Očisti palubu! - zadnjim atomima snage zapovjedi Lord.

Goreći Maršal pride Lordu, uzme ga u naručaj i pođe s njim prema Vratima paklenim.

- Što to radiš, Maršale? Hrvata nosi, a ne mene! - izbezumi se Lord i poče se otimati iz Maršalova naručaja.

No Maršal se grohotom nasmija, rigajući vatru iz sebe, i stišćući Lorda, kojemu su počele pucati košćice:

- Eh, Lorde moj, tvoje sam zapovijedi slušao na Zemlji, ali ovdje Netko Drugi zapovijeda!

I njih dvojica izidoše kroz Vrata paklena, a ja ostadoh sam sa zidom.

Nisam primijetio da me iritira prazna soba, ni da mi tko nedostaje.

Rajko GLIBO

Kap nad vodom

Na valovima tišine treperi slutnja
dostojanstveno umivena tišinom;
zrcali se kap nad vodom.
Omamljene suncem ptice polijeću,
s pjesmom u kljunu u nebo lete.

Usrebrila se kap nad vodom,
raskošno se zrcali okupana svjetlom,
zrcali se nad vodom praroditeljicom.
Tek slutnja treperi u mekome srcu
pod vedrim nebom utjehe.

Kap nad vodom,
živom vodom izvora živog.
Živa kap ponad usahnuća
udara temelje novoga grada.
Svijajući sunčevo gnijezdo
bori se s vjetrovima visokih gora,
u visinama odjekuju udarci;
glasi se kap nad vodom.

Nikica TALAN

Svijet kao "zagonetka" u propovjedništvu p. Antónia Vieire

U povijesti europske (grčko-rimske i židovsko-kršćanske) civilizacije bilo je mnogo proroka i vidovnjaka koji su časno obavljali svoj poziv božanskih glasnogovornika nastojeći budućnošću korigirati sadašnjost, no gotovo svi bi oni zanesenjački ostajali na pukoj "teorijskoj" razini ne kaljajući ruke "prljavom" stvarnošću. Samo rijetki su imali smisla za praktično rješavanje problema što bi ih vidovnjački uočili. Među takve nedvojbeno spada i "portugalsko čudo prirode" - isusovac, misionar, diplomat, političar, utopist, ekumenist, zaštitnik Indijanaca i protivnik ropstva: riječju, jedna od najzanimljivijih ličnosti u cjelokupnoj povijesti Portugala, po govorničkim sposobnostima uspoređivan ne samo s Bossuetom i Fénelonom, nego i s Ciceronom i Demostenom - p. António Vieira.

Vieira se rodio 6. veljače 1608. u Lisabonu, ali već sa sedam godina odlazi s obitelji u Brazil (Bahia) gdje pohađa isusovački kolegij. S petnaest godina naprosto potajno bježi od roditelja da bi ušao u Družbu Isusovu. Tu pak pokazuje toliku darovitost da mu samo tri godine nakon što je svršio novicijat povjeravaju sastavljanje godišnjeg izvještaja o radu brazilske isusovačke provincije. Tijekom Vieirina boravka u Bahii, u ono doba glavnom gradu Brazila, Nizozemci dvaput pokušavaju zauzeti taj grad (jednom im to čak i uspijeva, ali samo na nekoliko mjeseci), no tada, kad se već stanje činilo posve beznadnim, Portugalac Vieira uzima stvar u svoje ruke da bi ne tvarnim, nego "verbalnim oružjem", tj. propovijeđu, podigao moral svojih sugrađana i sunarodnjaka. I uspio je.

Godine 1641., dakle nakon Restauracije (odnosno ponovne uspostave portugalske države poslije šezdesetogodišnje španjolske okupacije), p. Vieira odlazi u Lisabon da bi novom portugalskom kralju D. Ivanu IV. (D. João IV) izrazio (političku) odanost brazilske kolonije. Pritom je toliko "osvojio" kralja da uskoro postaje najslavniji dvorski propovjednik. Politika koju je Vieira zagovarao i provodio na portugalskom dvoru bila je politika podrške gospodarskoj moći visokog trgovačkog staleža koji su ponajviše sačinjavali takozvani novokršćani, odnosno marani (tj. milom ili silom pokršteni Židovi). Kapitalom međunarodne trgovačke organizacije tih judeo-kršćana najpoznatiji portugalski isusovac pokušava financirati portugalski rat za nezavisnost (koji će Portugalci još tridesetak godina nakon državnog osamostaljenja voditi sa Španjolcima). No da bi se u tome uspjelo, valjalo je temeljito obuzdati represiju i diskriminaciju koju je prema Židovima, odnosno novokršćanima provodila Inkvizicija, zbog čega p. Vieira navlači na sebe bijes tadašnjeg Sv. oficija. Ipak, unatoč strahovito snažnim otporima, portugalski isusovac uspijeva osnovati veliku trgovačku kompaniju za Brazil koja će uspješno konkurirati Nizozemcima. Na tom je području Vieira bio, de facto, preteča Pombalove

politike, pri čemu su njegovi gospodarsko-trgovački potezi imali i religioznu pozadinu.

P. Vieira je, naime, potajno surađivao s portugalskim rabinima u Amsterdamu radeći na "teološkom projektu" prema kojemu bi nakon drugog dolaska Kristova imala biti uspostavljena "treća vladavina Crkve", a svi bi se dotad raspršeni Židovi vratili u svoju domovinu Palestinu. Istovremeno je Vieira bio u doticaju i sa Židovima iz ostalih europskih zemalja i gradova, kao i s drugim engleskim, francuskim, nizozemskim i talijanskim gospodarskim i političkim moćnicima, kako bi osigurao njihovu prijeko potrebnu podršku u portugalskom ratu za nezavisnost. Pritom je bio toliko (politički) odan D. Ivanu IV. da je jednom prilikom ustao protiv vlastite redovničke zajednice braneći stanovište prvog portugalskog kralja iz dinastije Bragança. Kad su mu zbog toga zaprijetili izgonom iz isusovačkog reda, prihvatio je ponudu da kao misionar ode u brazilski grad Maranhão, iskoristivši taj iznuđeni egzil kao poprište za nove borbe.

U Brazilu je, kao poglavar Družbinih misionara, ubrzo postao slavan zbog prijateljskog, zaštitničkog odnosa prema indijanskim domorocima. Govorio je čak sedam urodeničkih indijanskih jezika, pišući na njima i katekizme za potrebe katehizacije. Najveću je borbu vodio sa zemljoposjednicima, braneći im da Indijance upotrebljavaju kao besplatnu radnu snagu. Ovi mu to nikako nisu mogli oprostiti pa je, zajedno s drugom redovničkom subraćom, 1661. prognan iz Brazila u kojem, kao nedvojbeno najveći branitelj Indijanaca i njihovih prava te zakleti protivnik ropstva, postaje "persona non grata".

Kako je, međutim, nekoliko godina ranije preminuo njegov glavni zaštitnik, D. Ivan IV., Sv. oficij ga odmah osuđuje zbog navodnih heretičkih misli iznesenih u knjizi *Esperanças de Portugal, quinto império do mundo, primeira e segunda vidas de El-Rei D. João IV (Nade Portugala, petog carstva svijeta, prvi i drugi život kralja D. Ivana IV.)*. Riječ je o knjizi u kojoj p. Vieira interpretira "mesijansko-domoljubno djelo eshatološkog optimizma" pod naslovom *Trovas*[1], čiji je autor portugalski vidovnjak iz šesnaestog stoljeća Gonçalo Anes Bandarra (oko 1500 - oko 1566), kao i neke odlomke iz Svetog pisma. Spomenute Bandarrine i biblijske tekstove Vieira tumači tako što ih primjenjuje na pokojnog kralja Ivana IV. koji bi trebao uskrsnuti i postati vladar takozvanog Petog Carstva, židovsko-kršćanskog.

Kasnije je, na intervenciju novog portugalskog kralja D. Afonsa VI., najveći portugalski govornik (poslije sv. Antuna Lisabonskog, odnosno Padovanskog) ipak pomilovan, pa 1669. odlazi u Rim gdje postiže nov, dotad neviden uspjeh kao propovjednik (ovaj put na talijanskom jeziku), zalažući se kod Sv. Stolice ne bi li možda ipak dokinula ili barem znatno ublažila djelovanje Inkvizicije. Istovremeno se bavi osnivanjem nove portugalske trgovačke kompanije za Indiju (i ovaj put u "aranžmanu" marana, tj. novokršćana).

Godine 1681. definitivno se vraća u Bahiu, gdje obavlja dužnost superiora misija za područje čitavog Brazila. Posljednjih godina života uglavnom se bavi

izdavanjem svojih propovijedi i pisama, a radi i na eshatološkoj knjizi naslovljenoj *Clavis Prophetarum* u kojoj nastoji teološki opravdati Peto Carstvo, odnosno treću vladavinu Crkve ili Kristova kraljevstva na Zemlji. Umro je u 89. godini života, 18. srpnja 1697., u isusovačkom kolegiju tadašnje brazilske prijestolnice Bahie.

Golema književna ostavština p. Antónia Vieire obuhvaća oko 200 propovijedi, više od 500 pisama, mnogobrojne političke i diplomatske izvještaje, djela vezana uz proročansku egzegezu, obrane pred Inkvizicijom itd.

Najuočljivije obilježje Vieirinog propovjedničkog, ali u velikoj mjeri i ostalog opusa jest prije svega društvena, a onda i politička, religiozna i ina angažiranost. Vieira pisac i Vieira "čovjek od akcije" neodvojivi su. Čak i u njegovim isključivo teološkim (na)govorima uvijek su nazočne političke aluzije ili interpretacije vezane uz aktuelna brazilska ili portugalska (politička) zbivanja.

Kad se, međutim, govori o Vieirinom govorništvu, odnosno propovjedništvu, valja naglasiti da je posrijedi govornički, tj. propovjednički stil veoma različit nego, primjerice, u nešto mlađih već spomenutih francuskih propovjednika Bossueta i Fénelona. Dok Bossuet, taj posljednji "doctor ecclesiae", a onda i Fénelon, svoje crkveno govorništvo dobrim dijelom zasnivaju na racionalističkoj kartezijanskoj filozofiji (odnosno na filozofiji jansenizma s kojim su prisiljeni verbalno se "tući"), zamjenjujući biblijsku alegoriju i skolastičku suptilnost, koliko god je to bilo moguće, pozivom na "zdrav razum" (sensus communis) i, eventualno, imaginaciju svojih suvremenika (pri čemu su bliži ciceronskom oratorstvu negoli srednjovjekovnom propovjedništvu), p. Vieira, nasuprot njima, slijedi propovjedničke obrasce srednjeg vijeka (što datiraju još iz vremena prvih crkvenih otaca), podsjećajući u tome uvelike na hebrejsko tumačenje biblijske riječi, pa i na samu kabalu. Sa strukturalnog stanovišta, nema, primjerice, znatnije razlike između njegovih propovijedi i propovijedi njegova sunarodnjaka sv. Antuna Lisabonskog (Padovanskog).

Propovijed se u p. Vieire, baš kao i danas, ponajviše zasniva na nekom svetopisamskom tekstu interpretiranom u skladu s postavkom koju si je propovjednik unaprijed zadao. Prema Vieirinu uvjerenju (i ne samo Vieirinu, nego i srednjovjekovnih propovjednika koje je Vieira nasljedovao), biblijski tekst, odnosno Riječ Božja, sadrži niz zagonetki koje naprosto valja odgonetnuti ("desempenhar", kako se tada u Portugalu govorilo). To odgonetavanje ("desempenho") nije se međutim, kako bi to bilo logično očekivati, svodilo na neko moralno, odnosno moralističko tumačenje oslonjeno o "zdrav razum" (tumačenje koje bi uzimalo u obzir kontekst kojem dotični tekst pripada), nego bi se propovjednik usredotočio na jednu ili eventualno nekoliko riječi sve dok ih ne bi do kraja etimološki "ižmikao" (tj. pobrojio sve slogove, sva slova od kojih se ti slogovi, odnosno riječi sastoje), osvrnuvši se potom na njihova možebitna značenja, sinonime, antonime i razne alegorijske interpretacije.

Takva "hermeneutika" neodoljivo podsjeća na kabalu, pri čemu se, naravno, pretpostavlja suštinska, a ne tek neka proizvoljna, desosirovska ("signifiant", "signifié") veza između riječi, dakle "označitelja" stvari, i "označenog", tj. same stvari koju riječ označava. Za ilustraciju sažet ćemo ovdje primjer gdje se (etimološki) tumači ime Marijino.

Prema Vieiri, ime Marije, Majke Božje, u kojemu prebivaju sve milosti, homograf je riječi *maria* (nominativ plurala riječi *mare*) koja znači "zbir voda". S druge pak strane, u Starome zavjetu majčinstvo je Marijino predoznačeno u ladi (Nau), a drvo na kojem je umro Krist - u Noinoj arci (Arca de Noé). Nema dakle ničega očevidnijega od ove druge sličnosti između "Nau" i "Noé". Iz navedene postavke p. Vieira će (pozivajući se na svetopisamske tekstove) izvući zaključak kako je u Mariji, kao u ladi, bio prenošen božanski Kruh koji nas je spasio (Bog Sin), dok je na križu, kao u Noinoj arci, ljudski rod spašen od potopa grijeha. Tako su milosti Marijine more po kojemu plovi lađa njezina majčinstva, ali i (opći) potop po kojemu plovi križ - uzročnik njezine boli.

Vieira naravno, premda na nekim mjestima ističe kako Adamov materinji jezik "prirodnije izražava bit stvari", i ne pomišlja na to da u biblijskom izvorniku pogleda postoji li neka podudarnost između "maria" i "Maria", odnosno između "nau" i "Noé". Zanimljivo je, kako ističu (književni) povjesničari, da spomenuta analogija između "maria" i "Maria" potječe još od sv. Alberta Velikog, što zorno pokazuje da p. Vieira izravno nastavlja srednjovjekovnu tradiciju.

Drugi čuveni primjer iz Vieirinih propovijedi jest riječ "non". Ta "strašna riječ" zvuči, naime, isto s koje god strane je čitali, odnosno izgovarali: slijeva ili zdesna, "poput zmije koja ujeda s oba svoja kraja".

Riječi i rečenice za Antónia Vieiru tek su svojevrsni "omotači tajnovitih biti". Isto bi se moglo reći i za čitav svijet, odnosno Prirodu, koja nije drugo doli znakovlje što ga valja odgonetnuti ("desempenhar"). Da bi u tome uspio, najpopularniji se portugalski isusovac ne ustručava posegnuti ni za kabalom (čemu je zasigurno uvelike pridonijelo i njegovo prijateljevanje sa Židovima). Zanimljivo je da većina Vieirinih propovijedi ostavlja dojam logički, dapače deduktivno posve utemeljena diskursa, dok se Vieira, glede "zdravorazumske" logike, ponaša krajnje "neozbiljno", rukovodeći se "logikom fantazije" (da parafraziramo Pascalovu sintagmu "logika srca"), što ponajčešće rezultira "pjesničkim učinkom". Skoro svaka riječ, svaka rečenica Vieirinih propovijedi rađa posve neočekivane, gotovo nadrealističke asocijacije koje trebaju pridonijeti jednom jedinom cilju: uvjeriti slušatelje u istinitost propovjednikove teze (odnosno teza). I što je najzanimljivije, p. Vieira ih je doista uspijevao uvjeriti u logičnost svojih nelogičnih tvrdnji. Njegov govornički "šarm" zasnovan na onome što smo "ad hoc" prozvali "logikom fantazije" bio je kudikamo jači od zdravorazumskih spoznaja slušateljstva.

Na kraju valja svakako spomenuti da p. Vieira nije bio nikakav, čak ni "amaterski" a kamoli "profesionalni" demagog jer je, za razliku od demagoga,

iskreno vjerovao u ono što je propovijedao. Vjerovao je i u "bandarizam"[2] i u kabalu i u "proroke bez granica"; vjerovao je u Peto Carstvo i u katolički, odnosno kršćanski savez sa Židovima. Njegova vjera u uskrsnuće kralja D. Ivana IV. i u uspostavu petog carstva na Zemlji može se, dakako, objašnjavati i kabalističkom vjerom u reinkarnaciju ili metempsihozu, no činjenica je da je p. Vieira *uistinu* u to vjerovao za razliku od, primjerice, Fernanda Pessoe koji je hinio[3] vjeru u Peto Carstvo. Možda upravo u toj iskrenoj vjeri u ono što je propovijedao, u što je neumorno uvjeravao stotine tisuća svojih slušatelja, i jest tajna Vieirine popularnosti koja traje sve do danas.

Dokazuju to, uostalom, i mnogobrojna nova izdanja Vieirinih propovijedi od kojih je zacijelo najpoznatija ona o sv. Antunu Lisabonskom (Padovanskom). Upravo iz nje ćemo citirati dva odlomka kako bismo bar djelomice stekli uvid u propovjednički stil nedvojbeno najvećeg luzitanskog baroknog propovjednika.[4]

I

Vi ste, govori gospodin naš Isus Krist propovjednicima, sol zemlje. A "sol zemlje" zove ih zato što želi da čine na zemlji ono što čini sol. Učinak soli je spriječiti kvarenje; no kada vidimo da je zemlja tako pokvarena kao što je naša a u njoj ima tolikih koji obavljaju zadaću soli, koji je, odnosno koji može biti uzrok ove pokvarenosti? Ili sol ne soli ili se pak zemlja ne da soliti. Ili sol ne soli, a propovjednici ne propovijedaju istinit nauk, ili se zemlja ne da soliti, a slušatelji ne žele prihvatiti nauk koji im kazuju makar je ovaj istinit. Ili sol ne soli a propovjednici govore jedno a čine drugo; ili se zemlja ne da soliti, a slušatelji radije žele oponašati ono što oni [propovjednici] čine negoli činiti ono što govore. Ili sol ne soli, a propovjednici prianjaju uz sebe a ne uz Krista; ili se zemlja ne da soliti a slušatelji, umjesto da služe Kristu, služe svojim požudama. Nije li sve ovo istina? Nažalost da!

Pretpostavljam, dakle, da ili sol ne soli ili se zemlja ne da soliti. Što će se učiniti s tom solju i što će se učiniti s tom zemljom? Što će se učiniti sa solju koja ne soli, Krist je to rekao odmah: Quod si sal evanuerit, in quo salietur? Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras et conculcetur ab hominibus. *"Ako sol izgubi srž i snagu, a propovjednik zakaže u nauku i primjeru, što će se učiniti s njime? Izbacit će ga se van kao beskorisnog kako bi svi gazili po njemu." Tko bi se usudio takvo što reći da to nije izrekao sam Krist? Pa kao što ne postoji onaj tko bi bio dostojniji poštovanja i ugleda od propovjednika koji naučava i čini ono što mora, tako zaslužuje svaki prezir i gaženje onaj tko riječju ili životom propovijeda suprotno.*

Što se mora učiniti sa solju koja ne soli? I što se mora učiniti sa zemljom koja se ne da soliti? To u Evandelju nije riješio Gospodin naš Isus Krist; no rješenje toga nalazimo u našeg velikog Portugalca, svetog Antuna, kojega danas slavimo. Riječ je o najplemenitijem i najslavnijem rješenju kojem se nije utekao nijedan svetac.

U Italiji, u gradu Riminiju, sveti Antun propovijedaše protiv krivovjeraca kojih ondje bijaše mnogo. No kako je zablude razbora teško iskorijeniti, svečev napor ne samo da nije donosio ploda, nego se narod čak i pobunio protiv njega pa je malo nedostajalo da mu oduzmu život. Što će u tom slučaju učiniti velikodušna duša velikog Antuna? Stresti prašinu s obuće, kako na drugom mjestu savjetuje Krist? Ali bosonogi Antun ne bi mogao tako prosvjedovati, a stopala o koja se nije uhvatilo ništa od zemlje ne bi imala što stresti. Što će dakle učiniti? Povući se? Zašutjeti? Prikriti se? Čekati? To bi možda svjetovao ljudski razbor ili kukavičluk; no žar za božanskom slavom koji je gorio u onim grudima nije se utekao tim sredstvima. Što je dakle učinio? Samo je promijenio propovjedaonicu i slušateljstvo, ali nije odustao od nauka. Ostavlja trgove, odlazi na morske žale; ostavlja kopno, odlazi na more pa će gromkim glasom: Budući da me ne žele slušati ljudi, neka me slušaju ribe. O čuda li Svevišnjeg! O moći li onog tko stvori more i kopno! Počinju ključati valovi, počinju pritjecati ribe, velike, najveće, male, pa kad su sve bile poredane s glavama povrh vode, Antun propovijedaše a one slušahu.

Ako Crkva želi da o Evanđelju propovijedamo posredstvom svetog Antuna, neka nam da drugi primjer. Vos estis sal terrae: *taj tekst je veoma dobar za druge svete naučitelje; no za svetog Antuna je preuzak. Drugi su sveti naučitelji Crkve bili sol zemlje; sveti je Antun bio sol zemlje i sol mora. O tome sam danas imao govoriti. No već mi se danima vrzma po glavi kako je na blagdane svetaca bolje propovijedati poput njih negoli o njima. (...) Često sam vam propovijedao u ovoj*[5] *i u drugim crkvama, prije i poslije podne, danju i noću. Moj nauk je uvijek bio jasan, čvrst i istinit - nauk koji je najpotrebniji i najvažniji ovoj zemlji, radi popravljanja i promjene poroka koji je kvare. Vi znate, a ja pak za vas osjećam plod što sam ga ubrao s tog nauka, kao i to da li je zemlja prihvatila sol i dala se prožeti njome.*

Čini mi se da se, po primjeru svetog Antuna, danas želim okrenuti od zemlje k moru, pa, budući da se ljudi ne žele okoristiti, propovijedati ribama. More je tako blizu da će me dobro čuti. Ostali mogu napustiti propovijed jer nije namijenjena njima. Marija znači Domina maris: "Gospodarica mora"; pa budući da je tema [propovijedi] tako neuobičajena, nadam se da mi neće uskratiti uobičajenu milost. Ave Maria.

II

Što ćemo, naposljetku, danas propovijedati ribama? Nikad goreg slušateljstva. Ribe bar imaju dva dobra slušateljska svojstva. Slušaju i ne govore. Tek jedna bi stvar mogla rastužiti propovjednika, a ta je da su ribe soj koji se ne da obratiti. No ta je bol toliko svagdašnja da se već po običaju i ne osjeća. Zbog toga danas neću govoriti ni o nebu ni o paklu, pa će se tako ova propovijed ljudima činiti manje tužna od drugih mojih propovijedi kojima ih uvijek podsjećam na ta dva svršetka.

Vos estis sal terrae. *Morate znati, sestrice ribe, da sol, kći mora kao i vi, ima dvije osobine koje se na vama samima iskušavaju: održati zdravlje i sačuvati ga da se ne pokvari. Te iste osobine imale su propovijedi vašeg propovjednika svetog Antuna, kao što ih trebaju imati i propovijedi svih propovjednika. Jedna od tih osobina je hvaliti dobro, druga prekoravati zlo: hvaliti dobro kako bi ga se očuvalo i prekoravati zlo kako bi se sačuvalo od njega. Nemojte ni misliti da to spada samo na ljude, jer pristaje to i ribama. (...) Kada Krist usporedi svoju Crkvu s ribarskom mrežom,* Sagenae missae in mare, *reče da "ribari probraše dobre ribe a odbaciše loše":* Elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt. *A gdje ima dobrih i loših, valja i hvaliti i prekoravati. Poslije takve pretpostavke, a da bismo jasno postupili, podijelit ću, ribe, vašu propovijed u dva dijela: u prvom ću hvaliti vaše vrline, a u drugom prekoravati vaše poroke. Na taj ćemo način udovoljiti dužnostima soli, jer bolje vam je slušati ih žive negoli ih poslije kušati mrtve.*

Počinjući dakle, sestrice ribe, s pohvalama, doista bih vam mogao reći da između živućih i osjetilnih stvorenja upravo vi bijaste prva što ih je Bog stvorio. Vas je stvorio prije negoli ptice u zraku, prije negoli životinje na zemlji i prije negoli samog čovjeka. (...) Među svim životinjama na svijetu ribe su najbrojnije i ribe su najveće. Kako li se uopće mogu brojčano usporediti ptičje vrste kao i vrste kopnenih životinja s vrstama riba? Kako li se uopće mogu usporediti veličinom slon i kit? Zbog toga Mojsije, ljetopisac stvaranja, ispuštajući imena svih životinja, tek ovog potonjeg nazva imenom: Creavit Deus cete grandia. *Pa i tri pjevača iz užarene babilonske peći također ga opjevaše kao jedinstvenog između svih:* Benedicite, cete et omnia quae moventur in aquis, Domino. *Te i druge pohvale, te i druge vrsnoće vašega roda i veličine mogao bih vam izreći, o ribe, no to više priliči ljudima koji dopuštaju da ih vode takove ispraznosti, kao i mjestima kojima je svojstveno ulagivanje a među takva ne spada propovjedaonica.*

Prelazeći dakle, sestrice, na vaše vrline, što samo istinsku pohvalu zaslužuju, prva [vrlina] koja mi se danas nameće jest ona poslušnost s kojom ste, pošto ste pozvane, sve redom pohrlile na čast vašeg Stvoritelja i Gospodara, kao i onaj red, mir i pozornost s kojom slušaste riječ Boga iz usta njegova sluge Antuna. O uistinu li velike slave za ribe i velike sramote i posramljenosti za ljude! Ljude što su progonili Antuna želeći ga, kad bi samo mogli, odstraniti iz onoga kraja, ali i iz svijeta, jer je prekoravao njihove poroke, jer nije htio zboriti po njihovoj volji i popuštati njihovim zabludama, dok u isto vrijeme nebrojene ribe nahrupiše poslušati njegov glas, pozorne i opijene njegovim riječima, osluškujući u tišini i sa znacima divljenja i odobravanja (kao da posjeduju razum) ono što ne razumješe. Što bi rekao onaj tko bi pritom promatrao more i kopno videć na zemlji ljude tako bijesne i tvrdokorne a u moru ribe tako spokojne i tako pobožne? Mogao bi pomisliti da su se nerazumne ribe preobrazile u ljude, a ljudi ne u ribe, nego u zvijeri. Ljudima je, a ne ribama Bog dao uporabu razuma, no u ovom slučaju ljudi su posjedovali razum bez uporabe, a ribe uporabu bez razuma.

Veliku pohvalu zaslužujete, o ribe, zbog toga poštovanja i odanosti koje ste iskazale propovjednicima Riječi Božje, tim više što to nije bio jedini put da ste to učinile. Plovio je tako Jona, propovjednik istoga Boga, na nekoj lađi, kada se podignu ona velika oluja; pa kako su se prema njemu ponijeli ljudi, a kako ribe? Ljudi ga baciše u more da bude pojeden od riba, a riba koja ga je pojela odnijela ga je do ninivljanskih žala kako bi ondje propovijedao i spasio one ljude. Je li moguće da ribe pomažu spasenju ljudi, a ljudi da bacaju u more službenike spasenja?! Gledajte dakle, ribe, no nek vam ne udari u glavu slava, koliko ste bolje od ljudi. Ljudi imadahu [zlopaku] utrobu eda bi Jonu bacili u more, a riba pokupi Jonu u utrobu kako bi ga živog odvela na kopno.

Ali jer je u ta dva događaja svemoć prevagnula nad prirodom (kako to biva i u svim čudesnim događajima što ih izazivlju ljudi), prelazim na prirodne i vama svojstvene vrline. Govoreći o ribama, Aristotel kaže da se, između svih životinja, samo one ne krote i ne pripitomljuju. Od kopnenih životinja pas je tako pripitomljen, konj tako pokoran, vol tako uslužan, čovjekoliki majmun tako druželjubiv ili tako laskav, a vještinom i dobročinstvima pripitomljuju se čak i lavovi i tigrovi. Od životinja u zraku, osim onih ptica koje se uzgajaju i žive s nama, papagaj nam govori, slavuj nam pjeva, sokol nam pomaže i zabavlja nas; pa čak i velike ptice grabljivice, uvlačeći pandže, prepoznaju ruku onoga od koga dobivaju hranu. Ribe, naprotiv, žive u svojim morima i rijekama, rone u svojim ponorima, skrivaju se u svojim pećinama, i nema nijedne tako velike koja bi se uzdala u čovjeka ni tako male koja ne bi bježala od njega. Autori obično osuđuju to stanje riba pripisujući ga maloj poslušnosti ili prevelikoj surovosti, no ja sam [glede toga] veoma različita mišljenja. Ne osuđujem, već radije svesrdno hvalim tu povučenost riba; i čini mi se da bi, kad se ne bi radilo o [njihovoj] prirodi, posrijedi bio oprez. Ribe! Što dalje od ljudi, to bolje; neka vas Bog čuva od ophođenja i prisnosti s njima! Ako kopnene i nebeske zvijeri žele biti njihovi družbenici, neka budu. (...) Slavuj nek ljudima pjeva, ali u svojoj krletki; papagaj neka im priča svoje dosjetke, ali u svome zatvoru; sokol nek ide s njima u lov, ali sa svojim lancima na nogama; majmun nek im se krevelji, ali u svojoj bukagiji; pas nek se zadovolji time da im glođe kost, ali vođen na uzici onamo kamo neće; vol nek se diči time što će ga zvati ljepotanom ili plemićem, ali s jarmom na vratu, vukući plug i kola; konj nek se hvali da žvače pozlaćene uzde, ali ispod batine i ostruge; tigrovi i lavovi, ako li pojedu obrok mesa što ga nisu ulovili u šumi, nek budu zarobljeni i zatvoreni željeznim rešetkama. A vi pak, ribe, daleko od ljudi i izvan dometa tih udvornosti, živjet ćete same sa sobom, to da, ali kao riba u vodi. U samoj kući imate primjer sve te istine, na koji vas želim podsjetiti, jer ima filozofa koji kažu da nemate pamćenja.

U Noino vrijeme dogodio se opći potop koji je prekrio i potopio svijet. Pa koje su se to životinje, između svih, najbolje izvukle? Od lavova [potopu] umaknu dvoje, lav i lavica, a tako i od ostalih zvijeri zemaljskih; od orlova umaknu dvoje, ženka i mužjak, a tako i od ostalih ptica. A od riba? Spasile su se sve, točnije, ne samo da

su se sve spasile, nego im se i [životni] prostor vrlo proširio [u odnosu na onaj raniji], jer zemlja i more, sve bijaše more. Pa ako u onoj sveopćoj kazni izgiboše sve zvijeri zemaljske i sve ptice, zašto ne izgiboše i ribe? Znate li zašto? Reći će sveti Ambrozije: jer druge životinje, kao pripitomljenije ili bliže [čovjeku] imadoše više dodira s ljudima, dok ribe življahu daleko i povučene od njih. Lako je mogao učiniti Bog da vode budu otrovne i da pobiju sve ribe, kao što su se potopile sve ostale životinje. Dobro to iskusujete u snazi onih trava kojima vas, pošto su zatrovani bunari i jezera, ubija sama voda; no budući da je opći potop bio sveopća kazna koju je Bog podario ljudima zbog njihovih grijeha, a svijetu zbog grijeha ljudi, svevišnja je providnost božanske Pravde učinila da se u njemu [svijetu] zbude ta različitost i odvajanje, da bi isti svijet uvidio kako mu je sve zlo nadošlo od druženja s ljudima; zbog čega životinje koje su živjele bliže ljudima također bijahu kažnjene a one koje se kretahu podalje [od ljudi] ostadoše pošteđene.

Gledajte dakle, ribe, kakvo li je veliko dobro biti daleko od ljudi. Kad jednom upitaše nekog velikog filozofa koja je najbolja zemlja na svijetu, on odgovori najpustija, jer su ljudi podalje od nje. Ako vam je ovo propovijedao i sveti Antun - a upravo to bijaše jedna od dobrobiti na koje vas je poticao hvaleći Stvoritelja - doista bih vam mogao potvrditi s njime da što je više tražio Boga, to je više bježao od ljudi. Kako bi pobjegao od ljudi napustio je kuću svojih roditelja i priklonio se redovničkom staležu u kojem se zavjetovao na doživotnu klauzuru. No kako mu ni tu nisu dali mira oni koje je ostavio, najprije je napustio Lisabon, potom Coimbru, a naposljetku i Portugal. Kako bi pobjegao i sakrio se od ljudi, promijenio je redovničku halju, promijenio ime, promijenio je čak i sama sebe, skrivajući svoje golemo znanje pod mnijenjem slaboumnika eda ne bi bio poznat i tražen, već radije napušten od sviju, kako mu se to dogodilo s njegovom vlastitom subraćom na generalnom kapitulu u Asizu. Odanle se povukao i živio samotno u pustoši iz koje nikada ne bi izašao da ga Bog, kao silom, nije očitovao [ljudima], završivši naposljetku život u drugoj pustoši, to više sjedinjen s Bogom što je više bio udaljen od ljudi.

LITERATURA:

Vieira, Padre António: *Sermões Escolhidos* (selecção, introdução e notas por Maria das Graças Moreira de Sá), Editora Ulisseia, Lisboa, [3]s.A.

Martins, Luís: "Padre António Vieira e o Ano de 1666", in: "Vária Escrita", n.°5, Sintra, 1998.

História do Futuro (introd. e notas de Maria Leonor Buescu), Imprensa Nacional-Casa da Moeda, Lisboa, 1982.

Apologia das cousas profetizadas (org. MUHANA, Adma), Cotovia, Lisboa, 1994.

Saraiva, António José: Lopes, Óscar: *História da Literatura Portuguesa*, Porto Editora, Porto, [17]1996.

Saraiva, António José: *Iniciação na Literatura Portuguesa*, Gradiva - Publicações, Lda., Lisboa, [2]1995.

Cunha, Padre Arlindo Ribeiro da: *A Língua e a Literatura Portuguesa*, edição do autor, Braga, [3]1948.

Braga, Teófilo: *História da Literatura Portuguesa*, 3° vol., Imprensa Nacional-Casa da Moeda, Lisboa, 1984.

Roteiro da Literatura Portuguesa, Verlag Teo Ferrer de Mesquita, Frankfurt am Main, [2]1996.

Dicionário de Literatura Portuguesa (ur. Álvaro Manuel Machado), Editorial Presença, Lisboa, 1996.

Dicionário de Literatura (ur. Jacinto Prado Coelho), Livraria Figueirinhas, Porto, [4]1997.

BILJEŠKE:

1 *Trovas* je moguće prevesti kao "stihovi", "rime", "(trubadurske) pjesme" itd.
2 Učenje gore spomenutog portugalskog "proroka" Gonçala Anesa Bandarre.
3 Uostalom, za Pessou pjesnik naprosto i jest "hinitelj".
4 Prevedeni citati preuzeti su iz knjige: Padre António Vieira: *Sermões Escolhidos* (selecção, introdução e notas por Maria das Graças Moreira de Sá), Editora Ulisseia, Lisabon, 3. izd. s.a., str. 73-80.
5 Ova propovijed o sv. Antunu Lisabonskom (Padovanskom) održana je u crkvi sv. Luja u Maranhãou.

Mato MARČINKO

Zapis o smrti

U Lovranu
gledali smo freske u Crkvi svetoga Jurja,
na njima smo pročitali škraboće glagoljske
davne,
koje šiljkom oštrim ureza žakan Marko,
oni ki volio je pit vino no vodu:
"Ča gledaš me? Včera ja bil sam
kako ti danas. Ča čudiš se? Zutra
ti hoćeš bit kako ja danas sam.
Svima nam zemlja je mati, a otac grob."
Smrt dohodi,
kad joj se hoće. I po tebe, prijatelju,
iznenada nenajavljena je došla.
Sada ja, koji smrt očekivah a preskočila me,
pišem ovaj tužni zapis slovima latinskim,
a jezikom starohrvatskim glagoljskim.
Pribivaj v nebu v milosti Božjoj
va viki vikov. Amen.

Srijeda, 22. rujna 1999.
na dan pogreba Krešimira Mikolčića

Ivan ZAHAROVIČ

Goranka

Ponovno, eto, pišem o smrti. Ponovno i ponovno i ponovno. A to je valjda još jedno od naših lukavstava u borbi protiv te nemani. Naime, mi koji se cijelo vrijeme hrvamo s demonom smrti moramo smisliti par trikova da bismo ga barem na trenutak zaustavili, omeli, zbunili, omamili, skrenuli mu pozornost na nešto drugo. Inače ne bismo imali nikakve šanse da ostanemo tu gdje jesmo; u trenu bismo se našli negdje drugdje (neki bi rekli - pod ledinom).

Trebalo bi napisati i objaviti tekst u kojemu bismo demona smrti raskrinkali javno, ismijali ga efektno pred gomilom svijeta, na način na koji svjetina ismijava nespretnog klauna na nekom seoskom sajmu: nakon najave od strane debelog voditelja u cilindru koji štapom zamahuje uokolo, podiže se zastor i na uzdignutoj pozornici otkriva dvorsku ludu u trikou s velikim crveno-bijelim kvadratima, s platnenom kapom dugih rogova na koje su nataknute kugle. Luda izvodi razne "kerefeke", belji se, skakuće, prevrće, dubi na glavi, no nespretno pada, pokušava izvesti salto iz mjesta i ponovno nespretno pada, pokušava voziti monocikl unatrag i ponovno nespretno pada, pokušava hodati po nisko postavljenoj žici i ponovno nespretno pada, pokušava skočiti u čašu s vodom, pokušava žonglirati s desetak teških drvenih kugala, no one ju, jedna po jedna, u jednakim vremenskim razmacima pogađaju u glavu. Na kraju je ljudi iz gledališta gađaju jeftinim tortama i tada sveopći hihot, salve smijeha i zajedljive doskočice iz mase dosežu vrhunac.

Možda to ne bi bilo primjereno ovakvoj prilici i sigurno je da bi mnogi na takav tekst zabrinuto i s gađenjem otpuhnuli: "Krasno. Goranka je mrtva, a ove se budale smiju." Trebalo bi valjda plakati. Ma ne, ne bismo se smijali, kažem da bi se radilo o lukavstvu. Pred takvim se prizorom demon smrti uvijek zbuni, zastane za trenutak, osluhne da li se to zaista njemu smiju i da li se netko uopće smije, dok se istovremeno rukama pipka po licu i pregledava odjeću (radi li se zaista o šlagu?).

I onda se za NAS otvara nekakva šansa. Uostalom, ja već godinama ne mogu plakati i ne znam što bih treće mogao raditi u ovakvoj situaciji. Otići za Gorankom? Nekako mi se čini da to nije pametno, i kanim u ovom tekstu za takvo mišljenje dati nekoliko argumenata. Jedan od njih je što ovdje imam još puno nedovršenih poslova i ne znam kako bih tolike "zemaljske stvari" uspio obaviti odozgor, jer koliko vidim i čujem, u zadnjih su par stoljeća veze između Neba i Zemlje u potpunom kolapsu.

U te moje poslove sada spada i tekst koji upravo pišem. A pišem ga zato što ne vjerujem da će se o Goranki nešto puno govoriti i pisati ako to ne učinimo MI. Eto, nisam čak uspio pronaći ni obavijest o njezinoj smrti u novinama. Tako bi se moglo lako desiti da je ljudi brzo zaborave, a tako izuzetna osoba to nije zaslužila.

Goranka je imala devet života, no ni to joj nije bilo dovoljno. Sigurno ćete se složiti da bi već i ta činjenica, sama za sebe, trebala u nekakvoj javnosti pobuditi zamjetnu pozornost. To se dakako nije dogodilo, što i ne čudi, s obzirom na to da ljudi obično nemaju ni vremena ni interesa za ono što je bitno. Poznavali smo se gotovo šest godina i mislim da smo bili i ostali dobri prijatelji. Prijateljstva nastala u velikim nevoljama obično su jako dobra i gotovo ih je nemoguće raskinuti. I premda smo živjeli u nekim posve različitim terminima, često bih pomišljao na nju i često bi mi se, posebno sad u ovo zadnje vrijeme, učinilo potrebnim da budem s njom. Znali smo se ponekad čuti telefonom ili se naći negdje u gradu, "na kavi"; ovog zadnjeg proljeća nešto češće nego obično. A i pisao sam nešto o njoj i ranije.

Znao sam da je već desetak puta pokušala samoubojstvo i kao da sam prestao vjerovati da bi je u toj njezinoj neobičnoj igri demon smrti mogao nadmudriti. Ne zato što bih mislio da je sve to skupa samo fol ili ništa ozbiljno. Bilo je to itekako ozbiljno i u svim su se tim dramama uistinu događala čudesa, tolika čudesa da sam već bio stekao potpuno povjerenje u njezina Anđela Čuvara. No, ipak me ponekad, posebno sad u ovo zadnje vrijeme kopkala nekakva čudna primisao da bi se moglo dogoditi nešto strašno. I za nju i za mene.

I tako sam u ponedjeljak navečer, a to mi je bio prvi radni dan nakon ljetnog odmora, nazvao Goranku. Javila se po običaju njezina mama.

- Molim.

- Dobra večer. Z. na telefonu. Molio bih Goranku.

U tom je času nastala stanka, pa mi se učinilo da ju je otišla pozvati. Dobro je, pomislio sam. Ovaj put valjda može razgovarati.

Tada se ponovno čuo glas njezine mame. Nekako promijenjen, tih.

- Pa zar vi niste bili ovih dana u Zagrebu? Zar niste čuli?

Što sad to ona priča?

- Ne, bio sam kod svojih...

- Goranka je preminula.

- M O L I M ?

- Goranka je preminula, ponovila je njezina mama i počela plakati.

Ja sam sjedio na kauču i tupo buljio u pod. Ta me strašna rečenica nokautirala. Goranka je preminula. U glavi su mi se počele vrtjeti nekakve maglovite slike i nepovezane misli, a među njima jedna koja me ispunjavala još većom stravom - Pa ja sam znao da bi to moglo tako ispasti. Znao sam, a nisam učinio ništa da se spriječi...

- Izgubili smo je.

- Pa kad se to dogodilo? Što se desilo?

Nisam znao što bih rekao, pitao. Čemu mogu poslužiti te sitne konvencionalnosti koje se pretvaraju u strašnu torturu na obje strane telefonske linije.

Ta jadna žena s kojom sam razgovarao bila je, tako mi se barem sada čini, potpuno pometena. Spominjala je utorak, ponedjeljak, petak, onaj petak prije,

ispraćaj, krematorij, polaganje urne u grob. Grozota. U glavi mi se vrtilo sve više i više.

Ipak sam uspio razabrati da je umrla u onaj utorak, dan prije pomrčine Sunca. Utorak... Vruć, sparan ljetni dan. Što sam tada radio? Nešto sam valjda programirao, piskarao. Poslije podne smo u Brdu brali lješnjake. Onda smo ručali nekakve mahune, pa sam počeo osjećati mučninu, pa smo pili hladno pivo, a onda se počela spuštati noć, htjeli smo peći kukuruze, ali je iznenada počelo grmiti i spustio se pljusak, te smo pekli kukuruze pod trijemom ispred šupe i odmah ih jeli, onda je mučnina koja nikako nije popuštala postala još gora, pojeo sam hladnu lubenicu i počelo me boljeti grlo, zatim sam počeo drhtati i tada sam shvatio da sam se razbolio. Nisam spavao gotovo cijelu tu noć, davio sam se i tresao cijelo vrijeme. Užasno me je boljela glava. Od onda se tresem i kašljem gotovo neprestano, sve do danas.

Odavno sam primijetio tu vezu među nama; mi smo se obično razbolijevali u ista vremena. Nije ni čudno, toliko je toga kod nas bilo isto. Šteta je valjda što nismo u isto vrijeme i umrli.

Ispraćaj je bio u petak, 13. kolovoza. Ima u tome datumu nekakve simbolike. Goranka u svom životu baš nije imala sreće.

- Otišla je na grob svoga oca i tamo popila četiri kutije nekakvih tableta. Ovaj put je nisu mogli spasiti.

Smrt na groblju. Grozota.

Sama je, izgubljena, tumarala gradom. I sam sam tako tumarao nekoć. Mogu si predočiti taj užas. Čudom sam ostao živ. Ona je čudom ostala živa čak osam puta. Da je uspjela negdje na tim gradskim ulicama pronaći čovjeka možda bi bila živa i sada. Put samoubojice u smrt isti je kao osuđenikov put tamo, s istim se užasom približavaš stratištu kao što si nemoćan i da izbjegneš egzekuciju. Može ti pomoći samo sudska intervencija u drugom, odnosno ljudska solidarnost, ljubav, u prvom slučaju. Kako to da se nije našao ni jedan od svih tih tako strašno dobrih i ljubaznih ljudi? Kako to da joj nitko nije priskočio u pomoć? Možda se stidimo pristupiti i nešto upitati; ili se možda nečega bojimo, ili smo lijeni, ili ne obraćamo pažnju, ili ne čujemo poziv za pomoć; da, previše je oko nas bučno, previše je nepotrebnih, besmislenih riječi da bismo čuli ono što je najvažnije.

Stid, kukavičluk, nemar, ispraznost, buka suvremenog života.

- A ja sam joj htio pomoći. Nisam znao što učiniti.

Koji sam ja lažljivac. Pa znao sam što treba ali nisam učinio.

- Sad se možemo samo moliti za nju.

O Bože. Kako je to strašno. Za nju se više ništa ne može učiniti... Moliti.

- Ona je o vama, Z., imala jako lijepo mišljenje.

A ja sam je toliko volio, mislio sam u sebi. Ne znam da li bi takva primjedba bila na mjestu. Nisam se usudio takvo što reći glasno. Ta moja ljubav nešto je posve smušeno, teško razumljivo i meni samom. I eto, na koncu konaca ne vrijedi ništa.

Još smo se nešto dogovorili oko posjeta Gorankinom grobu. Možda ću joj odnijeti one bijele ruže. Spustio sam slušalicu i uhvatio se za glavu.

I tako sam postao svjestan strašne istine da Goranke više nema. Trebalo mi je par dana da nakon tog knockdowna dođem k sebi. A boleština koja me spopala onog nesretnog utorka ponovno je izbila svom snagom. Još uvijek se davim u kašlju.

U prvi sam trenutak pomislio da će me demon smrti nadvladati. Tuga se pomiješala sa strahom i grižnjom savjesti. Prijatelju koji je došao da me utješi pokušao sam objasniti svoju nevolju.

- Pa ja sam znao da bi se takvo što moglo dogoditi, a nisam učinio ono što sam trebao. A znao sam što treba učiniti. Posve mi je bilo jasno, palo mi je iznenada na pamet. Kao da mi je netko to prišapnuo.

Da, da sam nešto učinio, ne bih barem sebi toliko toga predbacivao.

On se složio da u dosta situacija čovjek zna što treba učiniti, ali ga nešto u njemu sprečava, koči. Treba valjda dosta vježbe da bi se te kočnice mogle otpustiti s lakoćom.

Obično bih na onu njezinu više puta meni izrečenu rečenicu: "Z, ja sam opet u depresiji", ostajao zbunjen. Kao da nisam shvaćao što je uistinu time željela reći, pa nisam ni znao kako bi na to trebalo reagirati. Obično bih samo uzdahnuo. Onda mi je jednom palo na pamet da je to možda nekakav poziv, SOS-signal. Tako je uostalom bilo i u mom vlastitom slučaju, takvo nešto mogao bih izreći samo najboljim prijateljima od kojih sam očekivao da mi pomognu i koji su mi zaista pomagali.

Bio sam tako odlučio da s njom popričam malo više o toj njezinoj depresiji. Jest, to je teška tema koja me s obzirom na vlastita iskustva ispunjava užasom, no mislio sam da nešto treba učiniti. Možda to vlastito iskustvo može biti i korisno. Možda bih joj uistinu mogao pomoći barem malo. Obično se tužila kako nema novaca, firma u kojoj je bila zaposlena (po struci je bila ekonomistica i radila je u sektoru vanjske trgovine) otišla je, kao i mnoge druge, u stečaj, pa mjesecima nije dobivala plaću. Zadnjih je godinu dana bila u djelomičnoj invalidskoj mirovini, pa je redovno primala samo nekakav socijalni sitniš.

Često bi rekla: "Tih mojih 240 kuna mjesečno nije mi dosta ni za cigarete."

Sigurno je teško živjeti na nekim egzistencijalnim rubovima, no činilo mi se da je u njezinom slučaju puno veći problem osjećaj nesigurnosti i strah od neke, još gore budućnosti. To je za depresivce valjda opće mjesto, naše su projekcije obično kudikamo strašnije od bilo kakve potencijalne ili realizirane "stvarnosti". U takvim je slučajevima bitno da čovjek stekne osjećaj kakve-takve sigurnosti.

Zato sam joj mislio reći: "Pa nije to neki nerješiv problem. Eto tu smo mi, Zorko, Darko, ja i moji prijatelji, svi mi radimo i mogli bismo ti nešto pomoći ako je potrebno. Uostalom, to što sam dobio bolji posao i duplo veću plaću zasigurno nije slučajno. Ja sam, to i tako nisam zaslužio."

Tužila se također da joj je mama stara, bolesna i da ne zna kako bi joj bilo bez nje, uz teško bolesnog brata.

A ja sam joj mislio reći: "Pa ni to nije neki nerješiv problem. Ako je potrebno, mi bismo ti priskočili, pomogli u svakoj situaciji. Nama bi bilo drago da ti možemo pomoći. Pa ti, Goranka, nama svima tako puno značiš. Što bismo mi bez tebe?"

Da, kad bi se Goranki nešto dogodilo meni bi bilo strašno, mislio sam tada. I zaista, meni je sada strašno.

I još sam joj mislio reći: "Što god trebaš, obrati se nama. Pa ja mislim da mi nismo tako loši ljudi i zasigurno bismo za tebe učinili sve što možemo. To možda i sama znaš, poznajemo se već prilično dobro. Uostalom, i mi računamo na tebe."

No, ništa joj od toga nisam rekao. Čekao sam valjda zgodnu priliku, čekao, čekao, vagao riječi, razmišljao kako to možda ipak ne bi bilo zgodno, kako bi ona krivo shvatila, ili kako bi sve to skupa ispalo glupo.

Zašto joj nisam rekao? Zašto sam to propustio?

Uistinu sam kriv.

Često bi, kad bih je nazvao, njezina mama rekla da joj je loše i da ne može razgovarati. Zašto joj onda nisam rekao da joj kaže neka se ne zafrkava i da takvo ponašanje nije pristojno...

Pozivao sam je više puta da odemo nedjeljom na Kaptol na misu. Htio sam upoznati mladog fratra kojemu je ranije odlazila i kojega je jako hvalila. - On je genijalac, rekla bi za njega. A ja se volim družiti s takvim ljudima. No, nikako se nismo uspijevali dogovoriti. Možda sam trebao malo više inzistirati, jednostavno navratiti do nje u nedjelju ujutro i reći: - Hajdemo. - Nekako je, čini se, izbjegavala odlazak u crkvu. Jednom je rekla: - Ja sam u životu napravila toliko svinjarija, pa bi to bilo licemjerno.

- Pa nisi ti za to kriva, Goranka. To je najgore, optuživati sebe. To je jedno od većih sotoninih lukavstava. Tebi bi sve oprostili i oprostili su ti. Preostaje ti samo da sama oprostiš sebi...

Jednom sam je uvrijedio. Rekao sam jednom čovjeku da bi bio red da i ona jednom plati piće. Ona je to nekako dočula i valjda se naljutila. A ja joj se nisam ispričao: - Ma ja sam, Goranka, izvalio glupost. Uopće mi nije jasno kako mi je takvo što moglo pasti na pamet. Oprosti...

Htio sam je pozvati da idemo zajedno izabrati moje nove naočale, no to nisam učinio. A trebao sam, pa ja uvijek uzmem neke lijeve, "socijalne", kojima se svi smiju. Ona mi je mogla pomoći da kupim nešto OK, žene uostalom imaju više smisla za lijepo.

Zadnji put smo sjedili u nekom kafiću u Teslinoj. Zašto onda nisam popričao s njom "malo ozbiljnije"?

Tada smo se zadnji put rastali, na tramvajskom stajalištu na Trgu. Baš je bila stigla dvanaestica. Bio sam joj tada poklonio nekakvu knjižicu s posvetom i nešto mi s tim u vezi nije bilo OK.

- Nisam uspio smisliti nešto pametnije.

Ona je rekla da joj se tako svida.

A ja sam joj još htio reći: - Drž' se Goranka. - No i to sam propustio.

Lupnuo sam je po ramenu: - Zdravo...

Zadnji sam je put vidio na tramvajskom stajalištu kod Cibone, čekala je izgleda tramvaj. Vraćao sam se s posla, drugom stranom Savske, mahnuo joj, no ona me izgleda nije primijetila. Zašto nisam otišao pozdraviti je i malo popričati?...

Zadnji sam je put čuo u utorak ili srijedu, zadnji tjedan prije godišnjeg, dogovorili smo se da se u petak nađemo u gradu. Bila je tada malo vedrija. Baš smo tada mogli popričati malo više... U petak, kad sam je nazvao, njezina je mama rekla da joj je loše, da ne može ni razgovarati, a kamoli otići na naš sastanak. Zašto nisam otišao do nje?

Zašto je nisam pozvao na Plitvice?

Zašto nisam otišao do nje kad sam, na povratku, zaboravio izaći iz tramvaja na stajalištu u Vodnikovoj i produžio prema Zapadnom kolodvoru. Prolazio sam posve blizu onih nebodera. A ona je uostalom rekla: - Dođi k nama kad god želiš.

Zašto je poslije nisam nazvao?

Zašto nisam ostao u Zagrebu taj tjedan?

Što sam ja to radio?

Rješavao sam neke besmislene probleme dok su Goranki čitali njezinu smrtnu presudu.

Mirno sam sjedio i nešto bez veze tipkao dok su Goranku vodili na stratište.

Radio sam kojekakve gluposti dok je Goranka umirala u Vinogradskoj bolnici.

Nisam znao? Pa sve mi je već bilo jasno par mjeseci prije. Sam sam napisao da, ako ljudi oko nje ostanu previše zaokupljeni nekakvim idiotskim dilemama, Goranke za godinu dana više neće biti. I ispalo je da sam i sam bio zaokupljen nekim idiotskim problemom. I tako Goranke uistinu više nema među nama.

Nitko ništa nije znao. Nitko nikoga nije čuo. Nikoga ni za što nije bilo briga.

Gdje je taj Mesija koji je poslan da radosnu vijest donese ubogima, da iscijeli srca slomljena, da zarobljenima navijesti slobodu, da najavi godinu milosti Jahvine, da utješi ožalošćene na Sionu?

Iza nje je ostala gomila cigareta. Pričala je jednom da je od neke razlike koju joj je isplatilo socijalno kupila cigarete, toliko da joj bude dovoljno do 1.1. 2001. godine. Smijali smo se tada. - Pa ti, Goranka, u kući imaš cijelo skladište. - Smijala se i ona.

Njezin smijeh...

I što ja sad tu mogu? Otići za Gorankom? Nekako mi se činilo da to ipak nije pametno. Jer tko zna, možda bi se u takvoj situaciji netko drugi osjećao ovako kako se ja osjećam danas. A ljudi nisu stvoreni da bi bili tako nesretni. Treba se valjda moliti za nju.

I treba priznati da nas je ovaj put taj demon smrti grdno nasamario. Kako to da uvijek ispadne pametniji? Zar je taj Crni zaista toliko superioran nama ljudima? Pa nije li sve to samo jeftin trik? Tim gore za nas. Uvijek nas prevare kojekakvi lakrdijaši.

Zapravo, mislim da je Goranki sada kudikamo bolje nego prije. Onaj njezin depresivni život bio je užas jedan. Kad već mi nismo bili na visini zadatka.

No, ono što nije moguće nama, moguće je Bogu... Bog i tako na koncu konaca sve okrene na dobro. Možda to što se dogodilo i nije tako strašno. Barem za nju.

I tako se pred nama otvaraju neka praktična pitanja koja zadiru u "metafizičke" sfere. Što je s njom sada? Je li u Raju? Je li joj Bog nešto zamjerio? Može li Bog nekome nešto zamjeriti? Neki ljudi na to kažu: - Pa dobro, neka se ti jadnici tješe kako god znaju i umiju. - Ma neka oni pričaju što god hoće, najbolje je ne slušati ih. Zapravo, s takvima koje nikada ništa ne tangira najbolje je ne imati nikakvog posla.

Riječ "metafizika" pomalo je opskurna, ali što ćemo kad ljudi nisu htjeli razvijati fiziku u smjeru u kojem je trebalo, nego su izbjegavali prave probleme i bavili se budalaštinama. Najprije su Svijet podijelili na Nebo i Zemlju. Onda su rekli da je Nebo neko drugo nebo, a da ono prvo i ne postoji, valjda zato da bi mogli tvrditi kako njihova nauka objašnjava sve što postoji. U najboljem bi slučaju (drugim riječima - u frci) konstatirali da to nije u domeni njihovog interesa. Onda su neki drugi rekli da nema frke jer je to prvo u domeni njihovog interesa, a da ono drugo (više) nije, itd, itd... Onda su svi skupa pravili kojekakve svinjarije od kojih je uvijek bilo više štete nego koristi. I tako su iskonstruirali nekakav jadan, suviše tijesan svijet, u kojemu za Goranku nije bilo mjesta. I tako fizičari nemaju pojma ni o čemu bitnom, pa se moraju konzultirati s filozofima, sociolozima, bankarima, industrijskim magnatima, generalima, političarima, psiholozima, teolozima, šamanima, istjerivačima duhova, s ovima, onima...

I tako sam odlučio da pronađem njezinog patra Johnnyja i popričam o tim temama. Kakav je službeni stav Crkve? Treba li nešto učiniti u ovakvoj situaciji, i ako treba, što? Na koji bih način mogao pomoći?

Zapravo sam se tada pokušao utješiti, a usput i obići neka mjesta. Bilo je to u utorak i još sam uvijek bio "u komi". Cvjetni trg, mjesto ispod sata kod ulaza u Oktogon, stajalište tramvaja na Trgu. Hoće li se ipak odnekud pojaviti? Možda me je netko gadno zafrknuo? Tkalčićeva? Tko bi to izdržao?

Produžio sam do Kaptola, do franjevačkog samostana, no patra Johnnyja nisam pronašao. Trojica mojih bivših učenika koje sam zatekao na porti objasnili su mi da je još uvijek na odmoru. Baš šteta. Morao sam, barem u tom trenutku, sam smisliti odgovore na pitanja koja su me mučila.

Susret s poznatim licima najprije me zbunio, a kasnije ipak malo razvedrio. Koga su to oni susreli? Sablast? Živog mrtvaca? Hodajuću mumiju? Mjesečara? Vanzemaljca? Ipak mi je bilo žao što se nisam malo dublje upustio u razgovor: Jesu

li položili zavjete? Kako je na studiju? Gdje su ostali? Možda bi me to razvedrilo još malo više.

Ušao sam u Katedralu i kleknuo pred oltar Majke Božje. Slika Marije s krunom na glavi i malim Isusom u naručju. Tamni tonovi. Sumrak, sjene velike građevine. Pred oltarom je gorjelo mnoštvo svjećica, lučki, na velikom metalnom postolju.

O Bože! O Marijo! Pa što se to dogodilo? Kako se to moglo dogoditi? Zašto ste dopustili da se to dogodi? Pa meni je strašno... E, moja Goranka.

Je li sada na Nebu? Je li joj sada bolje? Pa mora joj biti bolje, onaj njezin depresivni život bio je pravi užas. Ne vjerujem da postoji neki gori pakao. Ali, što je s onim naklapanjima o samoubojstvu? Zašto bi to bio naš zločin? Pa nismo mi krivi, kako bismo mogli biti krivi, posve krivi, pa ne ubijaš se ti sam ubija te on, pa čovjek nikada nikoga ne ubija, ubija on.

To je isto kao u slučaju osuđenika na smrt, s istim se užasom približavaš stratištu i jednako si nemoćan da izbjegneš egzekuciju. Može ti pomoći samo sudska intervencija, odnosno ljudska solidarnost, ljubav, u prvom slučaju.

I s istim užasom promatraš kako se mrači, kako cijela Zemlja tone u noć bez mjeseca i zvijezda, i jednako se čudiš što ta smrt uopće ne boli, i što uopće nije nešto strašno, što uopće nije bogzna što, što zapravo i nije nešto, što zapravo nije ništa.

I jednako se valjda pred svima otvaraju nekakva vrata, vrata nekog drugačijeg postojanja... Raja ili pakla? Kakvog pakla.

Pa ja mislim da je njezina duša posve čista, bijela, kao snijeg na najvišim vrhovima Himalaje, kao ovi razbarušeni oblaci nad našom dolinom... Čista i bijela poput anđela, nasmiješenog anđela s cvikerima.

Kako bi ona mogla u pakao? Zašto ti ljudi stalno valjaju nekakve gluposti, kriv si za ovo, kriv si za ono, stalno si nekome nešto kriv, nitko ti nikada neće reći da si prav, uvijek si kriv, što god učinio, rekao, pomislio... Ubijaju nas oni tako već od prvog dana. Kriv si, nisi dobar, ne valjaš, ne smiješ, ne možeš, ne znaš,... To su ti demoni smrti.

Kako bi ona mogla u pakao? Pa to bi bila još jedna Goranki nanesena nepravda, kad bi je bacili u pakao, pa već su je jednom bacili, zapravo ne jednom nego osamnaest puta, osamnaest puta su je tamo bacili. Kad bi je bacili još jednom, sam bi Bog morao intervenirati. Ne, ne, on to sigurno ne bi dopustio.

Bijela duša pred prijestoljem Gospodnjim.

Smrt, pakao, uništavilo, sve je to jedno te isto, a uništavilo zapravo nije ništa. A ja ne vjerujem da nakon svega neće ostati ništa. Uostalom, nije mi bilo, niti mi je sada teško osjetiti njezinu prisutnost, i ondje pred onim oltarom u Katedrali, i drugdje. Ponekad mi se čini da čujem njezin glas. Da sam još luđi nego što jesam vjerojatno bih je mogao i vidjeti.

Zapalio sam svjećicu na oltaru Majke Božje. To bi se reklo: - Za Goranku.

Izgleda da i mi, ovdje na Zemlji, nešto trebamo učiniti kako ne bi nakon svega

ne ostalo ništa. Kad ništa ne bismo poduzeli, demoni smrti bili bi zadovoljni, zaista bi uspjeli u svojoj namjeri da Goranku odavde uklone samo tako, bez traga i glasa, kao da ju je progutala noć. Tada bi zaista izgledalo da iza nje nije ostalo ništa, ljudi bi je brzo zaboravili, demoni smrti bi se smijali. Kad su već te veze između Neba i Zemlje nekoliko stoljeća u kolapsu. Ostale bi doduše one cigarete, no i njih bi netko, prije ili kasnije popušio. Možda i prije 1. 1. 2001. godine.

Ako nismo bili na visini zadatka onda kad je to bilo najpotrebnije, mogli bismo se potruditi da budemo barem sada, kad ta visina baš i nije nešto. Možda je to jedini način da se iskupimo za tolike greške i grijehe koje smo u životu učinili kao i za sve ono što smo propustili učiniti.

Mislim da važan dio tog našeg zadatka treba biti ukazivanje na krivce ove strašne tragedije. Na jednog sam krivca već ukazao - to sam ja. Sad ću ukazati na još jednog, koji je kriv na sasvim drugačiji način.

Mnogo bitnih detalja nije mi poznato, no poznate su mi neke pojedinosti vezane uz njezinu zadnju "depresiju", na koje ću sada obratiti pažnju. Koliko se sjećam, Goranka je o toj depresiji počela pričati negdje sredinom lipnja. Kad sam je upitao za uzrok, rekla je kako bi trebala ići u invalidsku mirovinu i kako je užasava pomisao da će morati izlaziti pred nekakve komisije, prolaziti nekakva testiranja. Pa što onda, mislio sam, kao da je to nešto strašno. - Ma što te briga, Goranka, rekao sam joj. No, nju je očito bilo jako briga.

Mislio sam, a tako su, čini se, mislili i neki drugi, da je njezina bilanca od 8 pokušaja samoubojstva i 18 hospitalizacija u Psihijatrijskoj bolnici Jankomir sasvim dovoljna za glatko umirovljenje. No, prevarili smo se. Ispalo je da su je umjesto u penziju, poslali u smrt. Fond invalidskog i mirovinskog osiguranja RH uštedio si je negdje između 700 i 800 kuna mjesečno (oko 200 DEM).

Kad sam je nazvao dan nakon izlaska pred komisiju, rekla je da je "u komi". Ispričala je kako je bilo, kako je govorila gluposti, kako su je pitali gluposti, kako sigurno neće dobiti mirovinu.

Na kraju je rekla: - Pa oni nikoga nisu poslali u invalidsku još od Nove godine.

A ona je uistinu morala otići u mirovinu, jer je to bio jedini način da joj se osigura kakav-takav život. Imala bi ipak više nego je imala do tada, i s tih 200 DEM nekako bi mogla preživjeti. A ona se u ovoj bezumnoj strci suvremenog života baš i nije snalazila; kao što se ne snalazi niti hoće snalaziti bilo tko od nas. Nije se snašla ni pred invalidskom komisijom. Čini se da su je njihova pitanja dotukla.

Evo nekih od tih pitanja.

"Zar je vama bolje na Jankomiru nego na poslu?"

Pa neka oni odu i neka vide.

"Ima li u vašem životu ičega lijepog?"

A zašto oni nisu za nju učinili ništa lijepo?

"Koji je smisao vašeg života?"

A koji je smisao njihovog rada?

Ti filozofanti iz raznih birokratskih institucija zaista su na razini svojih

kolega koji objavljuju po raznim časopisima, samo što se kod ovih drugih radi o dječjim igrarijama, a kod prvih o pitanjima života i smrti.

Umjesto da su joj pristupili s razumijevanjem i ljubavlju, oni su je dotukli. Umjesto da su je ohrabrili, oni su je uvrijedili. Umjesto da su joj pružili kakvu-takvu nadu, oni su pred njom zalupili vratima.

Suptilna bijela duša u birokratskoj instituciji, a to je isto neka vrsta pakla. Nije njoj tamo mjesto, njoj je mjesto u Raju. Izgubljen čovjek koji tumara ledenim mramornim hodnicima. Nigdje nikog živog. Jesu li ti ljudi svjesni što su učinili? Vjerojatno ne, kad cijeli taj cirkus u kojemu nastupaju ionako shvaćaju kao nekakav ezoterički mehanizam stvoren demonskom kreacijom u kojem su oni igrom slučaja postali nekakvi nevažni šarafići. Ili, da skratimo, da bi svi to mogli razumjeti, ne shvaćaju ništa.

To su ti koji gledaju, a ne vide, slušaju a ne razumiju. Takva životna filozofija donosi dvadesetak puta veće prihode od onih koje je dobivala Goranka. Postoje i filozofije koje donose puno veće, stotinama, pa čak i tisućama puta veće prihode, no one već spadaju u domenu i zakonski sankcioniranog kriminala. To što se takav kriminal uistinu i ne sankcionira posebno je pitanje. To su ti demoni smrti.

Nitko ništa ne zna. Nitko nikoga ne čuje. Nikoga ni za što nije briga.

To su te birokratizirane institucije koje kvare one koji u njima rade, a uništavaju one za koje su namijenjene. Uništavaju na razne načine, ako ih već ne mogu odmah ukloniti, onda ih drže u ponižavajućem stanju, bacaju im mrvice sa stola na kojem se oni obilno goste. Goranku su držali u ponižavajućem stanju dvanaest godina. Jer ispada da je biti bolestan ovdje i sada - poniženje. A tek biti bolestan "na živce"! Ma bolje da se ne priča. Pa to je gotovo savršen mehanizam kojim se tzv. društvo uspijeva otarasiti onih nepoćudnih, ili ih barem ušutkati do prve zgodne prilike.

I tako danas nitko normalan ne smije reći nešto protiv bezumne vladavine tzv. ratia, jalove znanosti i tehnike, ispraznih životnih filozofija, debilnih zabava, sveopćeg bezumlja, blasfemije, zločina i lopovluka uzdignutih skroz gore, do znanstvenog ili juridičkog sistema pred kojim se svatko mora klanjati dvadesetčetiri sata dnevno, sedam dana u tjednu,... ili možda ipak nešto manje. Protiv civilizacije koja je izdala istinske interese čovjeka i prodala svoju dušu sotoni. Neki dobronamjerni čak tumače kako je konzervativno boriti se danas protiv vrijeđanja čovjekovog dostojanstva, masovnih ubojstava, diktature laži, vladavine straha, nasilja, ravnodušja. Ja ne znam što bih na to rekao i zaista mi nije jasno tko je u cijelom ovom cirkusu ovdje na Zemlji lud, a tko pametan.

Što ti dobronamjerni hoće s tim svojim zakrpama? Meni se čini da bi puno produktivnije bilo pustiti da se te strahotne fikcije rasplinu, da nestanu bez traga kad i tako nemaju nikakve realne osnove. Ma ne, to su, kvragu, smrtno ozbiljne stvari koje nitko živ ne shvaća i za koje nitko živ ne zna čemu služe, a opet svi vjeruju da su nešto strahovito pametno! Ne znam kako bih drugačije okarakterizirao takav stav

nego kao nečuveno religiozno bezumlje, neku vrstu suludog fanatizma kakvog nije bilo ni u nekim, po njima najcrnjim, periodima srednjeg vijeka.

Možda bi tim ljudima uistinu trebalo reći *good bye* i ostaviti ih da žive u svijetu koji su sami stvorili, u svijetu debelih knjižurina, asfalta i betona, nebodera i stambenih blokova, multinacionalnih korporacija, oružanih snaga, državnih institucija, podzemnih željeznica, prebrzih automobila, preglasne glazbe, radija, televizije, ekoloških problema, atomskih bombi, straha, nasilja, odvratnosti; u svijetu bez ljubavi, kad je već onaj drugi svijet lakrdija koja se njima ne svida. Možda bi ih trebalo pustiti da sami nose te svoje teške terete kad već misle da je taj njihov naporni posao tako strahovito ozbiljan.

No, oni upravo to i žele i takvo što zapravo bi bilo nihov trijumf, barem privremeni. Pa te su se ubojice silno trudile da otjeraju Goranku u smrt i sad se silno trude da joj se izbriše svaki trag jer je sve što se oko nje dogadalo bilo suviše bjelodan dokaz da u svijetu koji su oni stvorili nema mjesta za ljude, nego samo za demone, demone smrti koji se penju na nekakve pozornice i tu izvode svakojake cirkusarije. Žongliraju raznim stvarima, skaču u čašu s vodom, hodaju po nisko postavljenoj žici, voze monocikl unatrag, izvode salto iz mjesta, dube na glavi... I neprestano padaju dolje. Padaju, padaju, padaju. Meni se čini jako čudnim što ih publika još uvijek nije počela gadati jeftinim tortama. Valjda zato što se silno trude da na promatrače ostave dojam smrtne ozbiljnosti. I s takvim namjerama oblače skupa decentna odijela, s kravatom ili leptir-mašnom i značkom na reveru, premda bi im puno bolje pristajala odjeća dvorske lude.

Zato bismo prije odlaska, ako već moramo otići, svakako trebali baciti barem jednu tortu i viknuti - Car je gol.

I tako, na kraju ispada da cijela ova priča i nije nešto tako strašno, nego da u nekim svojim elementima pada na razinu lakrdije. Ne možemo se doduše smijati kad na nama leži velika krivnja, no ne moramo biti ni previše tužni, ne barem zbog Goranke, jer njoj je sada sigurno bolje nego što joj je bilo prije. Istina je da Goranka više nije tako jednostavno prisutna tu medu nama, i da s njom baš i ne možemo podijeliti svoje tuge i radosti, no treba imati strpljenja; i tako ćemo prije ili kasnije ponovno biti zajedno. Istina je takoder da nas sada ima manje i da će nam biti teže dovršiti tolike započete zemaljske poslove, no dobro je nadati se da će se i taj dodatni napor jednom isplatiti; uostalom Bog i tako na koncu konaca sve okrene na dobro.

Dobro je nadati se da ti lakrdijaši ipak neće uspjeti u svojoj namjeri da Goranku odavde uklone samo tako, bez traga i glasa, kao da ju je progutala noć i da će cijela ova tužna priča barem nekoga učvrstiti u uvjerenju da u odnosu prema svojim bližnjima, a naš bližnji je svaki čovjek koji se rodio i živi na Zemlji, trebamo i moramo uvijek iznova biti bolji.

Mirko POPOVIĆ

More im šapuće

Na izmaku snaga, zastajkujući, držeći se zida, sporo su silazili do željeznih vrata dvorišta. Ponekad bi im se činilo da još dobro nose breme devetog decenija, ali čim bi ušli i sjeli, taj bi privid brzo opovrgla duboka zadihanost. Helena je ulazila prva i sjedala na izlizanu klupu pod starim lozovim stablom. Svaku večer. A kasne su ljetne večeri počinjale orkestrom cvrčaka gore u dračama i jasenovima.

- Svirka im je drukčija od uobičajene - primijeti Boris nakon duže šutnje i zagleda se u oštri vrh čempresa. Zasadio ga je kao dječak pred odlazak u grad. Sad je dominirao nad cijelim krajem. Izrastao je u pravoga diva, pomisli i učini mu se da je to isto jučer rekao.

- Drukčija svirka? - javi se Helena. - Vjerojatno stoga što im je pjesma danju pomiješana s drugim glasovima i šumovima.

- O čemu govoriš? A... Ne. Večeras su preglasni...

- Pred kišu - reče kratko Helena, pokušavajući se namjestiti u velikoj udobnoj klupi. Iako je sve češće mislila na Klaru, sada je, puna uznemirenosti i nejasnih slutnji, strahovala da svoju jedinu sestričnu više neće ni vidjeti.

U daljini već rumena horizonta polako se širila gromada modro-crnih oblaka.

- Kiša će noćas - promrmljala je pustivši da je pomiluje ugodni večernji vjetrić, koji je u obližnjoj palmi i gore u jasenima svirao jednu od svojih zadnjih simfonija ljeta.

Listajući po hrpi starih časopisa Boris je tražio Klarino zadnje pismo. Htio ga je ponovno čitati. - Evo ga! Tu je - okrene se Heleni i - zašuti, jer joj je to isto i jučer i prekjučer govorio. Sve je više zaboravljao. I ona je postajala drukčija.

Vjetar je ušutio, nastao je muk, samoća. Na nebu su se ugasili posljednji zraci rumenila i Boris je ugledao tamne siluete seoskih kućica. Sinoćnja slika, pomisli. Krovovi koji tonu u mrak, tamo dalje more tamnoplavo, a ovdje u prvom planu slike Helenin mirni profil, zagledan u samo njoj znane predjele prošlosti. Nije joj narušavao razmišljanje koje je ponekad satima trajalo. Nekada bi govorila, ne bez uzdaha, o svom mrtvorodenu djetetu,o svom prvomu mužu koji se utopio za vrijeme oluje. Eh! Ribari! A da nije znao plivati ne bih se čudila... Sudbina...!

Kad bi pred njim spominjala sudbinu, zalazili su u diskusiju. Htio je dokazati da je ona u krivu, jer sudbine, kako je vjerovao, nema izvan čovjeka, on je nosi u sebi, on je za sebe stvara.

U tome se nikada nisu slagali.

Ponovno je čitao pismo i prebirao po Klarinim fotografijama iz djetinjstva.

Uzdrhtala je, iako je večer bila ugodna. Prebacio je jaknu preko njenih leđa, bez riječi. I ona je šutjela u svojim maglama prošlosti. Pitao se dokle je stigla. Vjerojatno do predškolskih dana, a onda do strogosti učitelja kojega je znala često

spominjati zbog pruta kojim je "odgajao" djecu bez dobro napisane zadaće. Možda je i na onim putovima na kojima me je srela nekoliko godina nakon smrti prvog muža, "osjetila da jedino s tobom mogu nadoknaditi godine koje sam izgubila". Tako je govorila, davno, i na igmanskoj stazi kojom smo se zaputili i ubrzo bili zarobljenici svježe i srebrne večeri. Kad smo zagrljeni izašli iz planinarskog doma i pogledali nebo, nečujno je sniježilo... Bio je kraj listopada. Dodirivao nas je rumenilom umirućih listova. Snijeg i toplina zvijezda?, čudila se utiskujući svoje male stope u nježnu, čarobnu bjelinu. Ovdje su takve zime, govorio sam. Sjetio se i njezinih riječi koje je zagrlivši ga tiho šaputala na jednoj uzvisini s koje se pružao pogled na grad kao na nepreglednu sliku prosuta biserja, na grad protegnut u koprenu svojih predgradâ: "Kad ovo, ovaj trenutak, bude prošlost, hoćemo li se pitati jesmo li drukčije mogli upotrijebiti, potrošiti život?" U njoj je bilo previše plemenitosti. Možda ništa nije dobro kad je - previše. Ali ja sam je volio. Volio sam i nastupe njezine melankolije, i lirsko reagiranje na razne životne događaje. "Drukčije potrošiti život?", ponavljao sam. "Sve uvijek može biti drukčije. Različito se može predavati ljepoti zalazaka sunca... različito se može gledati na ispraznu trku za iluzijama... različito se mogu vrednovati materijalna dobra... itd." Ali sam znao da to nije bio pravi odgovor na njezinu zapitanost. Znao sam, često sam znao kada tone u dubine kako na pučini njene duše zasvijetle gradovi... Svi oni do kojih nije stigla. Koji žive, daleko. Bez nje.

Vjetar s mora bio je oštriji i življi. Palme su se lagano povijale... odnekud su dolepršali prvi žuti listovi.

- Zar već...? - uzdahnula je, tiho. I zagledala se tamo gdje se "utopilo" sunce: Eh, moja Klara! iznenada provali iz nje. Moja djevojčica... kako se snašla u dalekom svijetu...? Navikao je na to. Trenutna želja da je vidi do suza je znala potresti njezine večeri.

- Klara je odrasla, nije više mala. O čemu govoriš?

Kako život mijenja ljude, pomislio je. I zagledao se u njezine ruke mirne i sklupčane u krilu. Bile su smežurane, sa smeđim pjegicama i nekako providne. A jednom su me grlile, mlade i hitre kao jeleni, razigrane kao gorski potočići. U vrtu su cvale ruže i jorgovani. Posebno je voljela crvene ruže...

Obzor je postao ljubičasto-plavo-crn. Oglasila se grmljavina, u daljini.

U njoj se opet probude iste želje: Klara, moja... mala Klara! Kad ću je vidjeti? Pisala je da će doći za Božić. Kako je već nema? Ah, duge i teške, turobne i preduge godine! Zar ću dočekati...? Ne, osjećam to - htjela je sakriti suze.

- O čemu pričaš... Helena?

- O svojoj osamdeset devetoj.

- Pa... ne govoriš o tome.

- To mene spominje. Zove me...

- Doista bez razloga svoju posebnu umišljenost, svoju neosnovanu sigurnost tako nezgrapno improviziraš.

Pogledao je u nebo. Svi ćemo tamo, zar ne? Ali, valjda se prije treba razboljeti, ležati, liječiti se, skrušeno zazivati Providnost. Ne ide to odjedanput u našim godinama. - Obgrlio joj je ramena.

- Koliko je dana do Klarina dolaska? - pitala je smirenije. Zamislio se računajući.

- Sedamdeset pet. Pa to je sutra... vrijeme leti.

- Leti i gazi, bespoštedno.

- Suprotstavimo mu se.

Nije pitala kako. Zagrlila ga je.

* * *

Ležao je s romanom u rukama. Hoćeš li ga već jednom pročitati?, pitala je gledajući ga kako se ponovno i ponovno vraća na već pročitano. Zaboravljam o čemu se radi, pravdao se.

Ležala je budna u noći punoj zvijezda. Vjetrić se igrao lišćem loze i jesenjih ruža. Daleka grmljavina dopirala je do njih uz prethodne žute, lijene bljeskove munjâ. Eno! trgnula se i ustala.

Mirno je stajala u okviru prozora s pozadinom zvjezdanog neba i osluškivala.

- Što eno? - upitao ju je. - Ja čujem lišće. I šapat mora.

Opet je ležala, bez sna. San je nekad dolazio tako brzo i spavala bi blaženo, sretno i opušteno. Sad je njena svijest u mlačnoj večeri, pod šumorom zadnjega lišća, u daleki miris kiše upletenim, naglo preorala put unazad, u minulo vrijeme, preko godinâ koje su se nakupile kao teška splav na uzburkanoj rijeci, i ponovno je vrisnula:

- Klara...! Čula sam je. Ide. - Opet je u njoj gledala davnu nježnu djevojčicu, siroticu, zamišljenu; jednu malu sjenku tuge koja nikada nije silazila s njezina lica.

- Što si čula? - ustao je i prišao prozoru. - Nikoga nema. Spavaj, kasno je. Kakva Klara?

Rasplakala se. - Ona je, njen je glas, njeni koraci...?

- Buncaš! - Već zabrinut uzeo je cigaretu i nervozno gledao u plafon.

Srce joj je lupalo.

- Čuješ ono što ne postoji. Doista, što je s tobom?

A ona je s prozora, iz crne, duboke noćne jame slušala korake: Ide. Eno... Vraća se... Klara je to. A možda je samo šumio tihi pljusak zakašnjele kiše kasnoga ljeta i sve življi vjetar u granama jasenova, noćni mrmor mora...

Munja osvijetli unutrašnjost sobe. Helenino lice, činilo mu se, bilo je posve blijedo. Otvorene oči, široko otvorene, nepomično su buljile u svoju viziju.

- Helena. Helena... Helena!

Zdravko MUŽINIĆ

Kompletno izgrađen i idealan muž dr. Stjepan Vukušić

(Uz 110. obljetnicu rođenja i 55. obljetnicu mučeničke smrti)

Od Marulića naovamo u gradu pod Marjanom stasala je povorka izgrađenih ljudi. Dr. Stjepan Vukušić je u svojoj ličnosti idealno sjedinio niz najljepših ljudskih osobina. Bio je, najkraće rečeno, maksimalno bogoljuban, domoljuban i čovjekoljuban čovjek.

Roden je 14. studenoga 1889. u pobožnoj omiškoj ribarskoj obitelji. Nakon OŠ upisuje se u biskupijsku gimnaziju u Splitu s ciljem da postane svećenik. No, uvidjevši tijekom školovanja da mu zvanje svećenika ne odgovara, nakon mature upisuje se na pravo, diplomira i doktorira, a uskoro polaže i odvjetnički ispit. Nakon prvog rata otvorio je u Splitu odvjetničku pisarnu, koju je vodio do kraja života. Kao odvjetnik bio je veoma zauzet i k tome bješe jedan od onih odvjetnika koji nisu znali - ni htjeli - oguliti klijenta. Tek da se pošteno preživi...

Odgojen u pobožnom obiteljskom, a i školskom, ozračju, ostao je cijelog života vrlo pobožan. Svakog dana odlazio bi rano ujutro u obližnju crkvu Gospe od Zdravlja na misno slavlje, a često bi, ako ne i redovito, pristupao i sv. Pričesti, uvijek skrušeno, uvijek pobožno. U crkvi bi dugo i skrušeno molio, gluh za sve osim sv. Mise. Kao da ga i sada vidim ispred sebe - bio sam dečko od desetak godina - kako neumorno i uporno kleči usredotočen na obred, pozorno i pomnjivo prati, a često i čita iz molitvenika. Ne bi nikako propuštao ni večernju pobožnost, blagoslov, osobito nedjeljom, pa devetnice i trodnevnice u povodu većih blagdana: Božića, Uskrsa, Krista Kralja, Gospe od Zdravlja, u korizmi križni put, svibanjsku pobožnost... A i u kući je svakodnevno čitao duhovna i religiozna razmišljanja i usto po starom, patrijarhalnom običaju koji je iznio još iz roditeljske kuće, svakodnevno sa suprugom molio dio krunice. I supruga mu je, naime, bila veoma dobra i pobožna osoba (kad je g. 1934. neki provalnik opljačkao dragocjenosti sa slike Majke Božje od Zdravlja, medu prvim vjernicima koji su pohitali pokloniti dragocjenosti u naknadu za opljačkano bila je gda Vukušić - tom je prilikom poklonila dvije skupocjene zlatne naušnice s 32 dijamanta). U skladu sa svojom religioznošću, bio je dr. Vukušić izrazit humanist, altruist, pun ljubavi prema bližnjemu, a poseban je sluh imao za siromaha, te usto bješe i mirotvoran i uopće protivnik svakog nasilja...

Bio je veoma povezan s Crkvom i crkvenim krugovima. Kad je npr. g. 1929. bio osnovan odbor za gradnju nove crkve Gospe od Zdravlja, tu je i on. A kad je g. 1935. "krenuo" crkveni tjednik "Katolička riječ", uredništvo lista bilo je povjereno baš njemu kao izgradenom katoličkom intelektualcu. Na toj će se dužnosti zadržati do kraja izlaženja lista, do g. 1941. tj. do talijanske okupacije Splita. U tom je listu

objavio više osvrta i članaka često i nepotpisanih, pa se tako predstavio i kao publicist zauzet za probitke Crkve ali i za obnovu hrvatskog naroda na najpozitivnijim načelima etike i morala. Bio je to i inače dobar i zanimljiv list.

U tim se člancima dr. Vukušić izjašnjavao protiv materijalizma, komunizma ali i masonerije kao i uopće protiv ateizma i bezboštva pa i agnosticizma. Čak je jednom donio i popis članova lože "Pravda" u Splitu, što se može smatrati smionošću bez presedana. Uzgred rečeno, dvojica s tog popisa su se ogradila od članstva u masonskoj loži i pokrenula sudski proces protiv dra Vukušića.

Kako je i u obitelji, a pogotovo u sjemeništu slušao dosta i o svom narodu i o njegovoj teškoj povijesti ali i teškoj tadašnjosti u novoj državi Jugoslaviji kao i uopće o rodoljublju, bio je dr. Vukušić i ostao do kraja i hrvatski rodoljub. Dosljedni i beskompromisni rodoljub u gradu u vremenu kad neki građani tog grada, istaknutî posebice, pa i neke Vukušićeve kolege odvjetnici to nisu bili. Za razliku od njih, ime dr. Vukušića nećemo naći u popisu ni jedne unitarističke organizacije - on, naime, bezrezervno stoji na pozicijama svog naroda i ne želi imati dodira ni s kojom unitarističkom, protuhrvatskom organizacijom. Ima štoviše indicija da je on jedan od rijetkih splitskih a možda i uopće hrvatskih intelektualaca koji nisu pozdravili tzv. ujedinjenje, ono bezuvjetno ujedinjenje, jer je osjetio da tim činom hrvatski narod ulazi u novu, još goru tamnicu nego što je bila austrijska. Pri osnutku Trumbićeve HFSS ("Hrvatska federalistička seljačka stranka") g. 1926. u Splitu Vukušić je medu prvim članovima, čak je bio i tajnik te stranke, da bi nakon atentata g. 1928. prišao i on, kao i veći broj članova te stranke, skupa s Trumbićem, HSS-u. Pozdravio je u nastavku g. 1939. i Sporazum Cvetković-Maček i "Banovinu Hrvatsku" a uskoro g. 1941. i uspostavu NDH uvjeren da je tada Hrvatska, nakon stoljeća ropstva, ostvarila najzad slobodu, iako su ga kao čovjeka protivna svakom nasilju, ubrzo razočarali nemili događaji koji su uslijedili. Neprijatelj iredente, teško je doživio okupaciju Splita i poniženja koja je ona donijela, no optimist, kakav je već bio, vjerovao je da ni te nevolje nisu dugog vijeka.

Došao je i rujan g. 1943. kad je u Splitu uspostavljena vlast NDH. Tražeći kome da povjere čast da bude splitski gradonačelnik, sjetili su se tog rodoljuba i uglednog građanina te k tome čestita čovjeka. Takve ljude svi vole, čak i negativci, pače oni možda i više nego drugi, pogotovo ako je riječ o čovjeku koji ne zna odbiti. A takav je bio upravo dr. Vukušić. Nije odbio ponuđenu čast, ali nipošto iz osobne ambicije - toga on nije imao - nego plemenit, kakav je bio, jedino u nadi da će na toj dužnosti moći učiniti koje dobro djelo, spasiti koga možda i od zatvora, štoviše i od smrti. I može se pretpostaviti da je plemeniti gradonačelnik zaista i učinio, koliko je mogao - on i nije bio naročito utjecajan - i više dobrih djela i zaista više od samo kojeg pojedinca spasio nevolje. No, to mu komunistički čelnici nisu priznali ni uvažili. Oni su gledali samo ono negativno što se tih mjeseci dogadalo u Splitu i sve to dobrim dijelom pripisali njemu, mada su dobro znali da on s tim nije imao nikakve veze.

Sporo su se valjali teški i čemerni mjeseci g. 1944. praćeni oskudicom, gladu (Split tih mjeseci proživljava veliku oskudicu i ljudi bez plaća i mirovina teško preživljavaju prodajući odn. mijenjajući stvari iz kuće za hranu), savezničkim bombardiranjem i uopće nevoljama svake vrste, što je duševni gradonačelnik dr. Vukušić vrlo teško doživljavao, a pri tome mu je bilo najteže što ne može učiniti ništa kako bi se te nevolje ublažile. A što je možda još i najgore - s približavanjem jeseni i partizani stežu obruč oko grada i sigurno je bilo da će uskoro i zauzeti grad. Osjećajući da je sudbina Splita zapečaćena, tijekom listopada g. 1944. dužnosnici i čelnici grada jedan za drugim napuštaju grad. Imajući čistu savjest i ne osjećajući se ni za što krivim, dr. Vukušić nije napustio grad i nije otišao u Zagreb, kako su mu zacijelo predlagali. Predan u Božju volju, dočekao je mirno "oslobodite1je". Nije mu ni trebalo dugo čekati! Nekoliko dana pošto su ušli u grad, uz ostale rodoljube uhitili su i dr. Vukušića i po hitnom postupku ili, bolje, u sudskoj lakrdiji u režiji "Suda Vojne oblasti 8. korpusa NOVJ" sve ih osudili na smrt te ubrzo pogubili (osim njega tom su prilikom bili osuđeni i pogubljeni: vel. župan Juraj Stanojević, bivši vel. župan Ante Luetić, prof. ing. Fabjan Lukas, ing. Josip Jug, dr. Niko Ljubić, Joko Matošić...). Kao da se nije ni naročito bojao smrti! Kao da je i to, kao i sve drugo u životu, primio s religioznom predanošću. Pričalo se da je prije smrti na groblju "Lovrinac" s nekim osuđenicima - zapjevao crkvenu pjesmu!... I to ne zacijelo iz prkosa. Tako je svršio taj plemeniti čovjek, jedna u nizu brojnih nevinih žrtava tog grubog (ne)vremena! Tijekom povijesti u Splitu su stasali mnogi razboriti i plemeniti muževi i istaknuti rodoljubi - dr. Stjepan VUKUŠIĆ bio je zasigurno jedan od bogoljubnijih, domoljubnijih i čovjekoljubnijih...

Radovan TOLJANIĆ

Smrt, nježnost

Smrt između kišnih kapi
silazi s neba...

Kamen stepenica
obrasta baršunasta mahovina.

Voda topi sol
i trag jutrošnjeg snijega...

Otok u ledenu sumraku diše...

Pisma iz dnevnika jedne majke*

Moje malo miljenče! Tvoj krevet je kod kuće opet prazan. Ti ne možeš vjerovati kako mi je teško. Tvoja nježnost i tvoja ljubav tako mi nedostaju. Ali ja mislim, ja se moram privikavati da je tvoj krevet prazan. Jedan unutarnji glas govori mi već dugo da smo izgubili bitku za tvoj život.

Danas sam saznala što sam već dugo slutila: da tumor opet raste. Evanđelje me utješilo kad sam bol istine predala Bogu. "Uistinu je nosio našu bolest i na sebe primio naše boli.. da bismo imali mir i kroz njegove rane bili izliječeni."

Sada može samo Bog postati tvoj spasitelj. Granice su postavljene i tvojim milima i liječnicima. Ti moliš sada uvečer još samo: "Dragi Bože, pomozi mi!" Slutiš li što se događa? Prije mnogo vremena rekao si mi jedanput da ne želiš umrijeti da se ja ne žalostim. Ah, dijete moje, ja ti obećajem da ću biti hrabra.

Ne znam da li da temu o smrti još jednom načnem? Ti više ništa ne pitaš, je li sve rečeno? Ja se ne usuđujem pitati. Čekat ću dok ne pitaš.

* * *

Ti si opet kod kuće. Sad spavam mirnije. Ne bojim se više smrti, strah me samo bolova koje bi ti bolest mogla donijeti. Ne znam da li da dovedem tvoju malenu braću opet kući ili ne? Htjela bih našoj najmlađoj prištedjeti da vidi kako trpiš, ali ona bi trebala moći tvoju smrt savladati.

Tvoja malena sestrica te jako voli. Naša najstarija, sedamnaest godina stara, drži me kukavicom i grubijankom, da hoću najmlađu braću isključiti iz posjeta. Ona misli da mi oni neće nikada oprostiti što nisu svojem bratu smjeli pomoći. Oni imaju tek šest i devet godina i svi liječnici, medicinske sestre i znanci misle da sada naš dom nije mjesto za djecu. Naša najstarija najviše protestira. Ona je ljuta i na Boga, ali ja ju razumijem. Ona nastoji sve rješavati pomoću znanja i logike. Za mene je Bog još onaj milosrdni. Nadam se da će on dati snagu koja nam je potrebna! "Ipak ja se, Bože, pouzdajem u Tebe, Ti još držiš moju desnu ruku. Ti me vodiš po Svojem svijetu."

---

* Učiteljica Marie Luise Wölfing počela je pisati dnevnik u obliku pisama upućenih svome jedanaestogodišnjem umirućem sinu, nakon što mu je odstranjen tumor na mozgu. Tumor je nakon nekog vremena opet počeo rasti, a za majku su ta pisma bila odušak da se pomiri sa sudbinom kako će njezin sin umrijeti od raka, a također i dokaz da Bog živi, čuje i pomaže. "U toj teškoj situaciji mnogi su pomagali djetetu, roditeljima i braći, ali najveću pomoć pružio je Bog", napisala je majka poslije mnogih mjeseci nadanja, borbi i tuge. (Napomena uredništva časopisa "Betendes Gottes Volk").

* * *

Danas si konačno pričao o svojoj skoroj smrti. To je došlo posve iznenada. Ipak, sad sam mnogo mirnija. Ja mogu sada mirno s tobom govoriti. Sada ti mogu sa sigurnošću reći što Evanđelje kaže.

"Mama, ja ću uskoro umrijeti", rekao si.

"Bojiš li se?"

Odgovorio si pomalo iznenađen:

"Po mene će samo doći! Mi ćemo samo neko vrijeme biti razdvojeni, a onda ćemo se opet vidjeti."

Pomilovao si me. Nisam razumjela što si još rekao. Ali izgledao si zadovoljan, veseo i sretan.

Kako je moguće da ti, 11-godišnji dječak, možeš govoriti otvoreno i utješno o svojoj bliskoj smrti? Nije li to zbog toga što osjećaš moju pripravnost da te pustim otići? Dugo, dugo sam te htjela zadržati. Tek sada, kad vidim da ti još samo smrt može dati oslobođenje, mogu te pustiti da odeš.

Mi nastojimo danas toliko saznati o životu i o smrti. U suštini ništa drugo se ne saznaje nego što je čovjek saznao već iz Biblije: "Gledaj, ja sve obnavljam!", riječi su sv. Ivana u Otkrivenju. I također: "Dok živimo, živimo s Gospodinom, kad umiremo, umiremo s Gospodinom. Prema tome je svejedno jesmo li mrtvi ili živi, mi smo tamo gdje je Bog s nama." Tako piše. Stari jezik Biblije posve je konkretan: "Bit će posijano da se raspadne, a niknut će neraspadnuto. Posijano je u slabosti, a uskrsnut će u snazi."

* * *

Danas si čitav dan zahtijevao da dođu tvoja mlađa braća. Kad sam te onda konačno navečer pitala bi li se htio s njima oprostiti, kimnuo si sretan glavom.

Sada su opet tvoja malena braća s tobom. Teta Inga im je rastumačila da je njihov brat tako bolestan da mu ne može više nikakav liječnik pomoći.

"Vaš brat bi htio sada otići k dragome Bogu."

Kad su oboje dojurili u sobu, zasjale su oči malenog bolesnika. Tvoja sestra te je neprestano ljubila i privijala k sebi. Nije postojao nikakav strah, bojazan, nikakve suze - samo veselje zbog ponovnog viđenja.

Navečer mi je rekla naša najmlađa: "Ja mogu razumjeti da naše miljenče hoće k dragom Bogu, jer ovdje se ne može igrati, trčati, skakati. Ali gadno je što ga onda neću moći više pomilovati. Zato ću ostati sada tu, ovo kratko vrijeme, da budem s njime."

Ove riječi moje malene djevojčice pokazale su jasno da je prihvatila smrt i umiranje i da je svaka šutnja o tome bila nepotrebna. Djeca su zrelija nego što mi mislimo.

* * *

Već je prošlo tjedan dana od kada više nisi s nama. To je jedan novi svijet u kojem se još posve ne snalazimo. Tvoj pogreb sa službom Božjom bijaše u suprotnosti s našim osjećajima. Bili smo rastrgani između iznemoglosti, bola i nade. Na našem župniku se moglo kod propovijedi primijetiti da ga zaokuplja mnogo pitanja u vezi s tvojim nepovratnim odlaskom i da je i njemu bilo teško prihvatiti Božju odluku. Osjećam mu se vrlo obaveznom. I meni je bilo opetovano teško reći: "Neka se vrši volja tvoja, Gospodine, a ne moja."

Crkveni otac Augustin izreče u "Smrti majke" mnogo toga što mogu i ja vrlo dobro osjetiti. On piše da one koji umiru da bi živjeli vječnim životom, ne bi trebalo oplakivati suzama i glasnim plačem. Ipak i Augustin poznaje duboku bol kad zajednica trpi u dubini duše zbog jednog dragog izgubljenog života. Kada su rastrgani između nježnosti prema nekada živoj ljubljenoj osobi i duševne boli za njom sada mrtvom. Upravo ja sada tako osjećam. Mi ćemo trebati još mnogo utjehe i pomoći Božje da bismo potpuno shvatili to što se dogodilo.

S njemačkog prevela **Mira Sax**

Nevenka STARČEVIĆ-KAPETANOVIĆ

Molba

Bit ću spremna
kad me pozoveš
o, Gospode.

Ali je život moj
neispunjen
i snage neutrošene.

Njive su moje
nepožnjevene
i grožđe neobrano.

Pjesme su moje
nedopjevane
i polje nezasijano.

Dozvoli da izvršim
zadatak svoj
i vratim Ti talir umnogostručen!

Vrati mi
životnu radost moju
i smisao mom bivstvovanju daj!

NOVE PUBLIKACIJE

1. **MOLITVE SV. ANTUNA PADOVANSKOG,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 1999.
2. **Mladen Jurčić: NA IZVORU PONOĆI** (fantastične i lirske pripovjetke), HKD sv. Jeronima, Zagreb 1999.
3. **Stjepan Baloban (uredio): KRŠĆANSTVO, CRKVA I POLITIKA,** Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve - Zagreb, Zagreb 1999.
4. **Stjepan Baloban: KRŠĆANIN U JAVNOM ŽIVOTU,** Zagreb 1999.
5. **Daniel Načinović: PRIČE IZ ISTRE - HRVATSKI PRIPOVJEDAČI XX. STOLJEĆA,** Sveučilišna knjižnica u Puli, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula 1999.
6. **Jakiša Jakov Jelić: U VRTLOGU,** K. Krešimir Zagreb 1999.
7. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA 11/1999.,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 1999.
8. **SLAVONSKA I BUNJEVAČKA RUČNA KNJIŽNICA,** Knjižnice grada Zagreba - Gradska knjižnica, Zagreb, 1999.
9. **KATEHEZA 3/1999.,** časopis za vjeronauk u školi i katehezu, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1999.
10. **VLADAVINA PRAVA 6/1999.,** časopis za pravnu teoriju i praksu, LUX d.o.o., Zagreb 1999.
11. **MI 10/1999.,** glasilo katoličke mladeži, Hrvatski katolički zbor "MI", Zagreb 1999.
12. **DUBROVNIK 1-2/1999.,** Matica Hrvatska Dubrovnik 1999.
13. **BOSNA FRANCISCANA 11/1999.,** Franjevačka teologija Sarajevo 1999.
14. **STEĆAK 69/1999.,** list za kulturu i društvena pitanja, HKD Napredak, Sarajevo 1999.
15. **ŽIVA ZAJEDNICA 10(201)/1999.,** Kroatenseelsorge in Deutschland, Frankfurt am Main 1999.
16. **SV. NIKOLA 10(46)/1999.,** list mladih Borske nadbiskupije, Bor 1999.
17. **ZVONIK 11(61)/1999.,** katolički list, Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica 1999.
18. **POLITIČKI ZATVORENIK** 92/1999, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb 1999.
19. **Tatjana Radovanović: ŽIVO STINJE,** KIZ "Tin Ujević", Split 1999.
20. **OGNJIŠČE,** 12/1999, Tiskovno društvo "Ognjišče", Koper 1999.
21. **Marijan Karabin: NEOBIČNA KNJIGA O OBIČNIM LJUDIMA,** vlastita naklada, Gornja Stubica/Schaffhausen 1999.

UPRAVO IZAŠLO KOD HKD SV. JERONIMA !

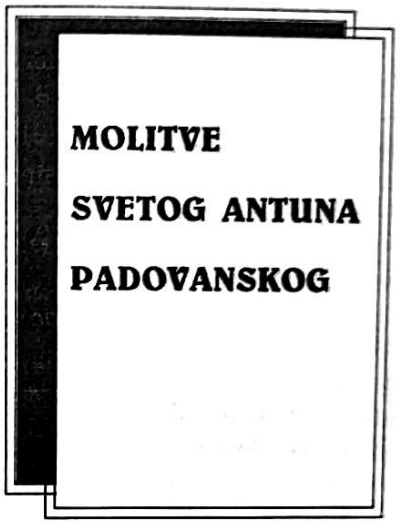

Od sada možete moliti i riječima sv. Antuna, jer se njegove osobne molitve pojavljuju prvi put na hrvatskom!

Prigoda je to da upotpunite vlastitu predodžbu kakvu ste do sada imali o tom zacijelo najpopularnijem svecu, koji se pokazuje izvrsnim sugovornikom ne samo kada ga grčevito i panično zazivamo zbog neke zagubljene stvari.

Protagonisti zbirke pripovjedaka "Na izvoru ponoći", našega suradnika Mladena Jurčića vode nas na jedinstveno putovanje, u istraživanje i preispitivanje naše poznate stvarnosti, iza čijih se granica prostiru fantastični krajolici paralelnih svjetova.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

My Fair "Ledi"

O novokomponiranom hrvatskom jezičnom purizmu (iliti čistunstvu), o svim tim gospodičnama koje se bave športom i groze se samokresa, možemo misliti ovako ili onako (možemo li?!), ali da će se hrvatski jezični čistunci, koji su i krenuli u klistiranje jezika u paničnom strahu da u njemu ne bi ostalo ni S od srbizama, vratiti Vuku - i to onom hromom Vuku s velikim V, koji je, uz prepoznatljiv politički slogan "Srbi - svi i svuda", podučavao Srbe s obje strane Drine i s ove strane Dunava da moraju pisati kako govore i govoriti kako pišu - to čovjek ni u najludim snovima nije mogao zamisliti! Naravno da je navedeno pragmatično geslo Vuka Stefanovića Karadžića nezaobilazno kod (u Srbiji danas sveprisutne) ćirilice, u kojoj se riječi pišu isključivo po fonetskom pravopisu - ali, to je "nekaj čist drugega".

Prije svega, otkud potpisniku ovih redaka takva smjela tvrdnja?! U pitanju je, naime, engleska riječ *lady*, koja - zbog svoje samorazumljivosti i specifičnosti - ne samo da se najčešće ne prevodi (osim u nekim posebnim izrazima), već se mahom ostavlja u svom prirodnom obliku. Prema tome, ako se francuski izrazi za "gospodina" i "gospodu" (ako se već ne prevode) u svim jezicima svijeta pišu "Monsieur" i "Madame" (a ne "m'sje" i "madam"), ako Herr Flicka nitko ne piše s jednim "r", ako "sir" (a ne se/r/), naslov koji u Engleskoj uz ime stječu viši plemići, nitko neće pobrkati s, recimo, švicarskim sirom (osim, naravno, onih koji u mozgu imaju otprilike isto toliko rupa!), onda se i naslov *lady* u latiničnom pismu može samo tako pisati (tako je, primjerice, i u naslovu hrvatskog kazališnog komada "Lady Šram" Nina Škrabea - o poznatoj zagrebačkoj glumici iz 19. stoljeća).

Prvi bliski susret s ovdje opisanim vidom poimanja jezičnog čistunstva imao sam prilikom prikazivanja ciklusa filmova Prestona Sturgesa na HTV-u, kada je njegov poznati film "Lady Eve" "preveden" kao *"Ledi Eve"*. U čemu je ovdje problem? Ukoliko u nekoj državi nije na snazi Vukov (ili nekakav sličan) lingvistički postulat, prevoditi *lady* s *ledi* jednostavno je maloumno - čovjeku se od toga LEDI krv u žilama! Uostalom, ako *lady* već mora (a zašto?!) biti *ledi*, zašto se onda u tom istom naslovu ime pramajke svih žena ne piše Iv? Dakle, u naslovu od svega dvije riječi jedanput se ide u kupe, a drugi put u špade. To baš i nije previše transparentno, zar ne? (O ovoj tudici, koja u hrvatskom političkom žargonu igra ulogu nekakve povlaštene zvijeri iz tudeg jezičnog tora - nekom drugom prilikom!)

Ako je i ovaj primjer silovanja zdravog razuma plod paničnog straha od srbizma, to je dovelo do krajnje nakaradnog ishoda - strahom obuzetom subjektu strah je toliko pomutio pamet da on juri pravo u zagrljaj izvoru svoga straha. (To je vjerojatno isti strah koji je izvjesnog jezikotvorno-državotvornog neandertalca naveo na to da mučenika Stepinca preimenuje u "mučitelja" - jadnik je, naime, očito iskreno vjerovao da su od

imenica izvedenih od glagola u hrvatskom jeziku politički podobne samo one koje završavaju na "-telj"!!!) Ovo sve me, uostalom, podsjeća na svojevremeno karizmatičnog srpskog seljaka-publicista i jezikoslovca Dragišu Vitoševića, žgoljavog grbavca, nekad čestog gosta beogradske TV, čiji napis u "Književnoj reči" iz 1983. godine, pod naslovom "Jezičkih čistunaca, nažalost, nemamo", dovoljno govori sam za sebe.

Vitošević nam, međutim, ovdje nije posebno zanimljiv - bez obzira, naime, na apodiktičku tvrdnju iz njegova naslova, Vitoševićâ danas ionako imamo dovoljno i u ovom dijelu bivše Jugoslavije. U ovome nas kontekstu više zanima lucidan odgovor Svetlane Slapšak (nakon pročitanog citata vjerojatno nikog neće iznenaditi što je autorica - prema nekim pokazateljima - jedna od rijetkih protivnica Miloševićeva neoboljševičkog svetosavlja) samozvanom pučkom tribunu. Zalažući se za otvorenost i kulturu dijaloga, te predlažući da se posprdna riječ "tudica" zamijeni s "pozajmljenica", autorica razložno osporava Vitoševićev "tertium non datur" ovim riječima (pojačala S.S.):

"Vitošević kaže: 'Jezik koji namerno i nipošto **neće da bude naš** - očigledno je snobovski. Trećeg nema!' ... Izmedu **snobovskog** i onog što **neće da bude naše** ja ne vidim naročiti prostor za razgovor ... A upravo u tom zamišljenom **između**, koje se uveliko proširuje kad se umaknu osuđujuće međe vidim jedinu pravu temu ovog razgovora ... Zašto Vitošević pronosi stalno zastavu **našeg?** Zar ne može da kaže kako je to **njegovo** mišljenje? Ali rizik je manji, a zasluga veća, ako se stane na stranu **lepog, čistog** i **našeg** ..." *Sapienti sat!*

I na samom kraju, još nešto. Pravo je čudo da oni koji su u svojoj "sancta simplicitas" uvaženu englesku *lady* nehotice preobrazili u nekakvu balkansku "gospodu ministarku" nisu još preimenovali kola hitne pomoći u - auto žurne pomoći! Uostalom, zvali mi ovo prijevozno sredstvo ovako ili onako, jedno je sigurno - upravo je to vozilo najpogodnije da takve preveze u zdravstvenu ustanovu u koju spadaju!

Ipak, ako su oni još i vjernici - bez obzira na to da li su iskreni ili "novokomponirani" - ostaje im za utjehu ona biblijska, "blaženi siromašni duhom, jer je njihovo kraljevstvo nebesko". Inače, u posljednje vrijeme sve više - barem sudeći po nekim recentnim i bliskim primjerima - i ono zemaljsko!

Kako ono reče Vitošević - "jezičkih čistunaca, nažalost, nemamo"?

Imamo ih, bre Dragiša, imamo - i previše!

P.S. U međuvremenu sam u jednom drugom filmu ("Razbojnik i dama" Johna Hougha) opet naišao, naravno, na politički podoban oblik "ledi", ali i na - za divno čudo - "Miledy". Izgleda, dakle, da je tragikomični usud svakog politiziranog staro/novo-govora da mu se, eto, događaju i takvi apsurdi te u odnosu između samo dvije riječi (u našem slučaju osnovne riječi - *lady/ledi* - i njene izvedenice *milady/a* ne *miledi*) igra, kako već rekosmo, jednom u kupe a drugi put u špade.

Ante Gradiška

Warren Zimmerman: Izvori jedne katastrofe

(Izdavači: International d. o. o. i Znanje D. D. Zagreb str. 310)

Prva uvodna rečenica glasi: "OVO JE PRIČA O NITKOVIMA" (napisano velikim slovima i u knjizi). Kad sam to pročitao, prvi impuls je bio da knjigu bacim u smeće. Samim početkom autor pokazuje skrajnju *netolerantnost*, što nije odlika intelektualca, jer svakog tko ne dijeli njegovo mišljenje, bez daljnjega, proglašuje NITKOVOM! Na taj način zauzimlje aprioristično gledište, što kod čitatelja mora izazvati sumnju u objektivnost knjige. Je li vrijedno takvu knjigu čitati?

Nakon kratkog razmišljanja shvatio sam da je autor bio poklisar (ova stara hrvatska riječ, čini mi se, više odgovara riječi "ambasador" od "veleposlanika") prve sile svijeta u raspadajućoj Jugoslaviji, pa da ću se iz knjige moći informirati o Domovinskom ratu u Hrvatskoj.

Prvi dojam nakon čitanja jest da je knjiga veoma opasna, jer puna je neistina, poluistina i na nekim mjestima izmišljotina, a ima, koji put, i koja istina! Te neistine (laži) ne smijemo pripisati volji autora. One su posljedica nepoznavanja povijesti - bar nedavne - narodâ u kojima je predstavljao svoju zemlju što je, bez sumnje, veliki nedostatak za poklisara.

Prva neistina koju g. Zimmermann navodi jest da su Hrvati "(...) ušli u Jugoslaviju svojom dobrom i slobodnom voljom" (str. 22), što je daleko od istine. Istina je da se jugoslavenska ideja rodila među Hrvatima (što g. Zimmermann ne zna) ali također je istina, da je to bila ideja malog broja hrvatske inteligencije, dok su hrvatske mase odbacivale - bilo koju zajednicu sa Srbijancima. Najveći hrvatski političar, Stjepan Radić (kog su Srbijanci ubili u beogradskom parlamentu 1928.) skupio je više od 250 tisuća potpisa od Hrvata, koji se protive toj zajednici, i to dostavio Mirovnoj konferenciji u Versaillesu i predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država Woodrowu Wilsonu, koji je *smislio i proglasio* načelo o SAMOODREĐENJU NARODA što je, bez sumnje, pridonijelo savezničkoj pobjedi. Nažalost, to *samoodređenje* nije se dopustilo hrvatskom narodu, nego je nasilno strpan, 1. prosinca 1918., u tzv. Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, a samo četiri dana poslije, tj. 5. prosinca ubijeno je pet Hrvata na Jelačićevom trgu u Zagrebu, jer su demonstrirali protiv zajednice sa Srbijancima. Tako je započeo gorki i mučenički život Hrvata u prvoj Jugoslaviji! Na tisuće i tisuće Hrvata bilo je tamničeno, strašno torturirano i ubijano! Ne znam je li bilo ijedne hrvatske obitelji koja nije osjetila kruti srbijanski despotizam na svojoj koži! Ako je koja i bila takva, vidjela je to na koži svojih prijatelja ili susjeda.

Hrvatski Sabor - jedan od najstarijih parlamenata Europe - produkt svoga vremena, ali jedino je taj Sabor mogao donositi odluke koje su obvezivale hrvatski narod; donio je 1918. odluke o raskidanju veza s Madarskom i s Austrijom, ali nikad nije uzakonio ujedinjenje Hrvatske sa Srbijom.

G. Zimmermann - zaključuje se iz njegove knjige - smatra hrvatski narod ekskluzivističkim, koji ne želi zajednicu ni s kim. Međutim, trinaestostoljetna hrvatska

povijest dokazuje protivno. Živjeli smo s Madarima 800 godina i s njima u Austriji 400 godina. Logično je da je i u toj zajednici bilo zadjevica, kao što ih ima u svakoj zajednici; pa ima ih i među rođenom braćom! Ali pripadali smo zajedničkoj *civilizaciji* i to je omogućivalo suživot!

Obično stranci zapažaju da u Jugoslaviji postoje tri vjere: pravoslavna, muslimanska i katolička. Pravoslavnoj bi pripadali Srbi, islamskoj Muslimani, a katoličkoj Hrvati, koji već odavno nisu vjerski homogeni, pa je neznanstveno sve Hrvate označivati katolicima. Osobno sam mišljenja da Židovi ne bi smjeli ostati anonimni jer i oni pripadaju hrvatskom narodu i bilo je Židova koji su igrali važne uloge u znanstvenom, kulturnom, pa i političkom životu hrvatskog naroda.

G. Zimmermann, zapazio je samo tri vjere, a nije zapazio - što je puno važnije - da u Jugoslaviji postoje tri CIVILIZACIJE: bizantinska, arapska i zapadna, i one čine zajednički život nemogućim. Dok se zapadna i arapska temelje na univerzalnim religijama, što uvelike smanjuje njihovu različitost i pridonosi koncilijantnosti, dotle bizantinska oslanja se na pravoslavlje, koje nije univerzalističko, nego naprotiv - nacionalističko, svaka pravoslavna država ima i svoju crkvu. Taj nacionalizam naročito je naglašen u Srpskoj pravoslavnoj crkvi (SPC). Zašto? Vidjet će se dalje.

Što se tiče bosanskohercegovačkih muslimana, oni su se - u golemoj većini - osjećali Hrvatima sve do 1965. ili '67. - i njihovo hrvatstvo navodi g. Tudman u razgovoru s g. Zimmermannom, što zaprepašćuje g. Zimmermanna jer to Tudman tvrdi "bez ikakvog dokaza" (str. 95). Dokazati hrvatsko porijeklo muslimana BiH nije moguće u kratkom razgovoru, za vrijeme jednog doručka. Za to je potrebno ući dublje u povijest postanka muslimana u BiH, što ni ovdje nije moguće.

Veliki povjesničar prof. Arnold Toynbee napisao je "Povijest civilizacija" (kako bih ja to na hrvatskom nazvao). Na španjolskom je to Toynbeejevo djelo izišlo - pred četrdesetak godina - pod naslovom "Estudio de la historia" i na tom sam ga jeziku ja čitao. Djelo je ogromno - 18 knjiga - nisam to mogao kupiti iz ekonomskih razloga i čitao sam posuđeno, - pa ne mogu citirati stranice, jer knjigu nemam pri ruci. Nije teško naći poglavlje u kom se govori o Jugoslaviji.

Toynbee je istaknuo da se u Jugoslaviji sastaju - gore spomenute - tri CIVILIZACIJE: bizantinska, kojoj pripadaju Srbijanci, arapska, kojoj pripadaju Muslimani i zapadna, kojoj pripadaju Hrvati. Ne vjerujući u mogućnost simbioze tih triju civilizacija, on prorokuje propast Jugoslavije još pred više od 50 godina!

[Toynbee je opisao bizantinsku civilizaciju riječima: "Grk (bizantinac) uvijek ima pravo!" Time je htio reći, da je bizantinac lažac, prevarant, da uvijek prikriva svoje pravo mišljenje ili ciljeve kojima teži - u jednu riječ - nikad nije iskren!]

Toynbee ne tvrdi da se jedna civilizacija ne može preliti u drugu. Tako npr. Turska, koja je kao Otomansko Carstvo bila dio arapske civilizacije, zahvaljujući Kemal--paši prešla je iz arapske u zapadnu civilizaciju i danas je njezin dio. Nije taj prelazak bio bez patnje, suza pa i krvi. Bilo je muke, ali Kemal je uspio. Na istom putu - ali na drugi način - vidi Toynbee i današnji Japan; naročito nakon Drugog svjetskog rata. Jer, kaže, ne mogu se prihvaćati tekovine jedne civilizacije, a da se postupno ne utopi u tu civilizaciju. Japan čini to prihvaćajući zapadnu tehniku.

Mišljenja sam, da to očekuje i druge civilizacije jer danas sve prihvaćaju tehničke prednosti zapadne. Ne nazire li se u tom buduća *globalizacija* svijeta?

Osim različitosti civilizacija postoje i drugi razlozi koji se protive zajedništvu Srbije i Hrvatske; to su: *kulturni nazori na svijet*. Premda su Srbijanci i Hrvati živjeli vjekovima jedni uz druge, nikad nisu imali ništa zajedničko. Nije zabilježeno ni da su međusobno ratovali, ali se nisu ni ljubili. Dok su Srbijanci pripadali Istoku i zajednici pravoslavnih naroda (Bizantu), Hrvati su uvijek bili dio Srednje Europe.

Isto tako nije od male važnosti ni *gospodarski* moment. Hrvatska iako osakaćena i smanjena, donosila je u devizama Jugoslaviji više od 40% sveg njezina prihoda, a primala mrvice! Koji narod može to podnositi? Uzimajući u obzir iznesene razloge (civilizacijske, kulturne i gospodarske), zagovarati i braniti zajedništvo Srbije i Hrvatske u sukobu je sa zdravim razumom!!!

Možda će se tko čuditi da ja govorim o Srbijancima, a ne o Srbima. Razlog: srpstvo je širi pojam od srbijanstva. Svi Srbi ne žive u Srbiji - mnogi je nikad nisu ni vidjeli! Premda bi i o *srpstvu* trebalo napisati dužu raspravu - što mi, također, ovdje nije moguće. Tek ću g. Zimmermanna upozoriti da pravoslavci ne žive u BiH od Marije Tereze, koja je živjela u 18. stoljeću (str. 268), nego od konca 15. stoljeća. Živeći među Hrvatima (i u Bosni do 1463. žive samo Hrvati), narodom koji nije ekskluzivan, niti narodnost veže za religiju, i ovi pravoslavci su morali poprimiti neke elemente zapadne civilizacije, što ih čini različitima od Srbijanaca. Zašto se hrvatski Srbi žele vratiti u Hrvatsku? Koju su napustili svojevoljno bilo iz straha ili iz ljubavi prema srpstvu!? Žele se vratiti jer se u Srbiji i među Srbijancima osjećaju - STRANCIMA!!!

Što se tiče bizantinske civilizacije, njoj pripada kršćanski pravoslavni svijet, kojem je na čelu Rusija, već od Petra Velikog (1672-1725) najveća pravoslavna sila, a ekumenski patrijarh u Carigradu, kao turski podanik, ostao je samo dekorativna ličnost, gotovo bez ikakva utjecaja na ostale pravoslavne crkve, koje s vremenom stvaraju svaka u svojoj državi svoju nacionalnu crkvu, s vlastitim patrijarhom.

Ne smijemo misliti da je pravoslavni svijet monolit, i da nema i u njem pristaša i ljubitelja zapadne civilizacije, ali nažalost, to su uglavnom rijetki intelektualci, koje narodne mase ne slijede.

Rus Vladimir Solovjev (1853-1900) još je u prošlom stoljeću rekao da u Srbiji nema kršćanske vjere, jer SPC je sluškinja srpske vlade. U SPC veoma se rijetko spominje Krist i kršćanstvo. Neprestano se naglašava da je to SVETOSAVSKA crkva, koja podržava *srpski nacionalizam*!

G. Zimmermann ubija se od putovanja iz Beograda u Ljubljanu, Zagreb i Sarajevo u nastojanju da spasi Jugoslaviju i jugoslavensko jedinstvo. Nije mu palo na pamet da se porazgovori sa srpskim patrijarhom Pavlom, premda obojica žive u Beogradu. Valjda stoga što se patrijarh solidarizirao s Miloševićem i blagoslovio napad JNA na Hrvatsku i poslije na Bosnu. Netolerantnost i isključivost SPC ne dopušta *i nikad neće dopustiti* da se Srbijanci europeiziraju ni da budu iskreni dio Europe, odnosno, zapadnog svijeta.

Srbijanci i Hrvati nisu samo dva naroda - oni su dva SVIJETA!!!

Prije nego nastavim s recenzijom knjige potrebno je razjasniti što se razumijeva pod riječju *nacionalizam*. Nacionalizam ima dva oblika. Jedan je neprihvatljiv - želi se prisvojiti tude zemlje ili krajeve i vladati nad drugima. To je agresivni nacionalizam i u tom pejorativnom smislu i spominje nacionalizam g. Zimmermann. Drugo značenje *nacionalizma* jest: obrana svoje zemlje, svog identiteta i svog suvereniteta. Takav nacionalizam je plemenit i pošten, i ima pravo na časno ime u političkom razmišljanju!

A sad treba da govorim o NITKOVIMA i "talentiranim političarima", prema ocjeni g. Zimmermanna.

NITKOVI su svi oni koji se protive jedinstvu Jugoslavije, bili Srbi, Hrvati ili Slovenci, a oni koji su za jedinstvo Jugoslavije jesu "talentirani političari". Koja naivnost u razmišljanju!

Naravno, g. Kučan i mnogi Slovenci su NITKOVI, ali ne tako veliki kao Milošević i Tudman.

Najveći je NITKOV Slobodan Milošević, i u tome g. Zimmermann ima pravo. Milošević je, potaknut velikosrpskom Deklaracijom SAZU, ukinuo autonomiju Vojvodine i Kosova, kao prvi korak u stvaranju Velike Srbije. On je naoružao i poticao na otpor Srbe u Hrvatskoj. On je naredio JNA napad na Sloveniju, također i povlačenje iz Slovenije, jer je htio imati slobodne ruke za napad na Hrvatsku, koju Srbijanci, s pravom, smatraju važnom "kravom muzarom".

G. Zimmermann na str. 38-39 opisuje svijetle i tamne točke Miloševića i dugo piše o njemu, ali nikad nije upotrijebio za njega nijednu uvredljivu riječ. Zaključak: Milošević je protivnik - ali dostojan časti! To nije slučaj s g. Tudmanom.

Kaže se, kad Bog hoće nekoga kazniti - oduzme mu pamet! Tako je oduzeo pamet srpskim generalima, koji su se usredotočili na VUKOVAR, bez potrebe, i tu je JNA slomila kičmu, i nije se više smatrala sposobnom sukobiti se s malom hrvatskom vojskom, pa se povukla u Bosnu.

I sad veliki "politički talenat" - Alija Izetbegović, izjavljuje da je dobro što je JNA došla u Bosnu - ona će ih braniti! Tek kad je ta armija poklala desetke tisuća (neki kažu - stotine tisuća) Muslimana u istočnoj Bosni - Izetbegović uvida da nije baš prijateljska. Ali ni tad ne dolazi do ispravnog zaključka za Bosnu. G. Zimmermann često navodi Izetbegovića kao pobornika cjelovite Bosne s njezina tri etnikuma. Međutim on sad ne dozvoljava povratak hrvatskih izbjeglica iz Bosne. Nekoliko Hrvata povratnika ubijeno je u Travniku i okolici, što je uplašilo Hrvate Bošnjake te se ne vraćaju svojim kućama. Ima puno "gafova" i pogrešaka u politici g. Izetbegovića, koje ovdje ne mogu navoditi radi štednje prostora. Njega danas napuštaju i Muslimani i pišu knjige protiv njega - kao npr. "Lukava strategija" Safera Halilovića, bivšeg generala bošnjačke armije!

Drugi NITKOV je dr. Franjo Tudman. Pišući o g. Tudmanu Zimmermann često upada u kontradikcije. Ipak mu se ne može poreći "intelektualno poštenje" jer bar dva puta opisuje razgovor s Tudmanom, koji nije njemu (Zimmermannu) na čast. Ali Tudman je hrvatski Hitler, a Milošević srpski Staljin (str. 202).

Zimmermann zamjera g. Tudmanu otvorenost, i označava je *naivnošću* (str. 143), *nemaštovitošću* (str. 176), *nesmotrenošću* (str. 149) u njegovim izjavama, dok je

Milošević daleko oprezniji u svojim izjavama. Pritom g. Zimmermann ne opaža da je g. Tudman zapadnjak i da se ponaša kako se treba ponašati zapadnjak - otvoreno i iskreno, dok se Milošević, bizantinac, ponaša bizantinski u tojnbijevskom smislu te riječi. Bez sumnje, u političkim razgovorima bizantinac je pred zapadnjakom uvijek u prednosti jer otvorenost i iskrenost *minus* su u tim razgovorima.

Na str. 213. g. Zimmermann, ne samo da upada u kontradikcije s obzirom na g. Tudmana, nego *izmišlja* i *nevjerojatnosti*! Kako *hrvatski nacionalistički* FANATIK (str. 13 - ist. M. Ž.) može nuditi Miloševiću više od polovice Bosne??? A da pritom ne misli, da bi izgubio i južni dio Dalmacije - bar od Neretve na jug! G. Tudman se pokazao i previše jakim političarom za takve gluposti!?

Već sam gore spomenuo vrijedanja Zimmermannova g. Tudmana, ali na str. 97 autor prelazi sve granice pristojnosti! Kaže: "Meni je Tudman uvijek izgledao kao pomalo *smiješan, operetni lik*" (ist. M.Ž.). Ovdje g. Tudman nije uvrijeden samo kao predsjednik jedne republike, koju i Zimmermannova zemlja priznaje, nego je uvrijeđen u svom ljudskom dostojanstvu. Kako bi se g. Zimmermann osjećao da netko nešto slično napiše o njemu? Ima u njegovoj knjizi dosta neznanstvenih navoda (za ne reći ignorantskih) - "cvjetića" kojima bi zaslužio takav naziv. Od tih ću "cvjetića" neke navesti:

"... Sava, jugoslavenska najdulja rijeka (koja je dobila ime po srpskom svetom Savi) ..." (str. 47). Takvu bedastoću ne bi rekao ni velikosrbin Vojislav Šešelj.

G. Zimmermann misli da su svi oni koji su u mješovitim brakovima, sigurno jugoslaveni. Poznavao sam nekoliko hrvatskih nacionalista koji su bili oženjeni pravoslavkama. Njihove pravoslavne žene nisu ih ništa ometale u njihovoj borbi za hrvatsku državnu nezavisnost!

Na str. 140. se tvrdi da su *pravoslavci* i katolici prešli na islam! Medutim ozbiljni srpski historičari kao arhimandrit Ilarion Ruvarac (1832-1905), Vladimir Ćorović (1885-1941) i Mihajlo Dinić, profesor srpske povijesti na beogradskom univerzitetu (1960.), kažu da u BiH nije bilo srpskih manastira - pa prema tome ni pravoslavaca - do dolaska Turaka (1463.). Ako nije bilo pravoslavaca u Bosni - kako su mogli prelaziti na islam? Izuzimlju Trebinje i Zahumlje, što nije dio Bosne.

Na Kosovu nalazile bi se neke "od najvelebnijih crkava i manastira u kršćanskom svijetu" (str. 99). Dopuštam da g. Zimmermann nije vidio katedralu u Chartresu, Kölnu, ni bazilike u Rimu, ali bio je u Parizu i Londonu, pa nije mogao ne vidjeti Notre-Dame, ili veličanstvenu katedralu sv. Pavla! Možda g. Zimmermanna interesiraju samo srpske crkve!

"Ipak Srbi su imali civilizaciju koju na Balkanskom poluotoku nitko nije prerastao, čak ni srednjovjekovna Grčka" (str. 28). Nemam namjeru podcjenjivati srpsku kulturu, ali je pretjerano reći, da su Srbi najkulturniji narod na Balkanu! Ipak, u pomanjkanju velikih svojih znanstvenika, oni, tu i tamo, kradu od drugih. Tako sam našao u knjizi "El retorno de los brujos" (Povratak čarobnjaka) Louisa Pauwela i Jacouse Bergiera. U toj knjizi Hrvata Rudera Boškovića, isusovca, spominju kao Srbina (str. 557-8). SPC nikoga ne priznaje Srbinom tko nije pravoslavac. Sad pak i JEZUIT može biti Srbin! Srbijancima je sve moguće!!!

Mislim, da je s ovim "cvjetićima" zasad dosta. Ima ih puno više, ali, sve navevši, napisao bih knjigu!

U vezi s osudom i robijom Milovana Đilasa kaže g. Zimmermann: "Još uvijek pamtim ono vrijeme kad smo radi dobrih odnosa s Titom morali zatvoriti oči na kršenje ljudskih prava" (str. 127.). Dakle i SAD u provedbi svoje politike i zaštiti svojih interesa mogu biti i *nemoralne*!

Đilas ima na svojoj duši mnogo ljudskih života, ali Đilas-Savao postao je Đilas--Pavao! I to mu se honorira!

Istina je da su se i SPC i hrv. kat. Crkva "nacionalno" opredijelile u Domovinskom ratu, ali g. Zimmermann nema intelektualne suptilnosti da zapazi *važnu razliku* u tim "blagoslovima". SPC blagoslivlja AGRESORA, dok hrv. kat. Crkva blagoslivlja BRANITELJE svoje domovine! (str. 244).

G. Zimmermann nije se potrudio da se informira kako su Srbija i Hrvatska prošle kroz Drugi svjetski rat - bar je to trebao učiniti ako je ozbiljno mislio braniti *jedinstvo* Jugoslavije. Spomenuo je pokolj nad Srbima u marionetskoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH), a isto to jako naglašava SPC.

Obično se i u hrvatskom tisku, kad se piše o tom pokolju nad Srbima, naglašava da nije važno tko je prvi počeo s klanjem. I ja sam tako mislio sve do Domovinskog rata. Pripisivale su se okrutnosti velikoj mržnji srpskih četnika prema svemu što je hrvatsko. Ali za Domovinskog rata došao sam do zaključka da su to četnici, koji su bili u sastavu jugoslavenske vojske, onomad izvršili po *naročitom nalogu beogradske vlade*. U Beogradu su znali kako će reagirati naši Hercegovci i da će stradati pravoslavno pučanstvo Hercegovine, što ih međutim nije bilo briga. Poslije rata malo će se tko pitati za zločine počinjene u ratu, ali oni će imati priliku proglasiti čitav hrvatski narod *genocidnim*. Tako se i dogodilo. Srpski četnici izvršili su pokolj Hrvata u selu Ilićima, kotar Mostar, 11. travnja 1941., i u selu Strugama 14. i 15. istog mjeseca, kotar Ljubuški. Poklali su oko 270 djece, staraca i žena a kuće im popalili, dok su njihovi muškarci još bili u jugoslavenskoj vojsci.

G. Zimmermann, u dva navrata, živio je u Beogradu šest godina, ali nikad nije čuo ni pitao - kako su srpski građani prošli kroz Drugi svjetski rat pod Nedićevom vladom? Da se propitao i informirao bio bi došao do zaključka da je više Srba bilo poklano u Nedićevoj Srbiji, uz blagoslov SPC, nego u Hrvatskoj. Već 1942. godine Nedić se hvali da je Srbija potpuno očišćena od Židova i Cigana!

Najveći i najgnjusniji hrvatski zločin nad pravoslavnim pučanstvom izvršen je u Glini (lipanj ili srpanj 1941.) gdje je poklano preko 200 pravoslavaca. Zločin, koji je bio osuđen od čitavog hrvatskog naroda, pa čak i od članova vlade NDH. Medutim u selu Šumarcima, pokraj Kragujevca, pobijeno je, kako navode Nijemci, oko 2300, a prema nekim srpskim povjesničarima oko 4000, građana Kragujevca i Kraljeva. Pobijeni su svi učenici VII. i VIII. razreda kragujevačke gimnazije sa svojim profesorima. Isto tako i učenici učiteljske škole. Strijeljani su bili kao odmazda za ubojstvo, iz zasjede, 10 njemačkih vojnika. Hapšenje i strijeljanje građana izvršili su Nijemci, ali uz *veliku pomoć Nedićeve policije i vojske*. Bilo je - iako u manjoj mjeri - još mnogo takvih

strijeljanja za čitave vladavine generala jugoslavenske vojske Milana Nedića, koji je imao naročitu podršku SPC i svih njezinih episkopa! U Nediću je Hitler imao najodanijeg "kvislinga". (Ljubica Štefan: Srpska pravoslavna crkva i fašizam - izd. Nakladni zavod Globus 1996.).

Što se tiče NDH, nisu svi zločini počinjeni voljom njezine vlade, a još manje hrvatskog naroda. Morala se uvažavati volja svemoćnog Hitlera! Ipak, ta "marionetska" vlada zaštitila je mješovite brakove Židova i izmislila tzv. *arijevsko pravo* tj. zaštitila je one Židove koji su se istakli svojim hrvatstvom. To nije bilo baš po volji ni Hitlera ni Himmlera! Nešto slično nisu se usudili učiniti u Hitlerovoj Europi ni veći i jači narodi od hrvatskog! Za naciste ni jedan Židov nije bio zaslužan za njemački narod - a bilo ih je puno koji su se isticali svojim nijemstvom! Jedan Židov, inače njemački filozof, Moises Mendelssohn (1729-1809) zahtijevao je da se na pruskom Dvoru treba govoriti *njemački*, a ne francuski! Ni njega se nacisti nisu sjetili!!!

G. Zimmermann ne može *zamisliti* a SPC *dopustiti* da ima i Hrvata pravoslavaca - i ne malo! Tako su za vrijeme NDH, pravoslavni Hrvati, generali Fedor Dragojlov i Đuro Grujić bili susljedno zapovjednici Glavnog stožera hrvatske vojske, general Lavoslav Milić na čelu opskrbe hrvatske vojske, a major (bojnik) Vladimir Grabovac zapovjednik hrvatskih zračnih snaga na istočnom bojištu. Svi su bili Hrvati pravoslavne vjere! Da *ustaški režim* nije bio siguran u njihovo hrvatstvo, nikad ne bi bili na tim položajima! Bilo je i na drugim važnim položajima pravoslavaca - bilo ih je ne samo u domobranstvu - nego čak i u ustaškoj vojnici!

Takvi detalji iz Drugog svjetskog rata nisu interesirali poklisara SAD g. Zimmermanna!

I današnja Republika Hrvatska - koju bi g. Zimmermann nazvao - Tudmanova Hrvatska - mora uvažavati, ne samo mišljenje SAD i EZ, nego se i podvijati njihovoj volji. To je, na žalost, sudbina svih malih naroda!

I pisac ove recenzije - prema definiciji g. Zimmermanna - je NITKOV! Ne stidim se tog, sramotnog naziva kojim me "počašćuje" g. Zimmermann, nego dapače se ponosim - što sam čitav život bio protivnik jugoslavenstva i zajednice sa Srbijancima! Za svoj rodoljubni rad strahovito sam kažnjen: danas ne živim u Hrvatskoj, kako bih želio, nego u Argentini!

Buenos Aires, rujan 1998.

Mirko Živković

POČAST BANU IVANIŠU KORVINU

Povodom 495. godišnjice smrti slavonskog bana i kneza liptovskog (Slovačka) *IVANIŠA KORVINA*, u petak 15. listopada o. g. priređena je svečana akademija u viteškoj dvorani Družbe "Braća Hrvatskog Zmaja". Na akademiji su zapažena predavanja održali *dr. Berislav Grgin* s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i sveučilišni profesor *dr. Matuš Kučera* iz Bratislave. Program je dopunio Vokalni ansambl "GRIČ" iz Zagreba pod ravnanjem *prof. Tome Živkovića*, izvevši nekoliko poznatih melodija, koje su prisutni toplo pozdravili.

Dr. Grgin je govorio o temi: "Ivaniš Korvin, kraljevski sin bez kraljevstva", a dr. Kučera: "Jan Korvin, knez liptovski". Akademiji su prisustvovali i akademik *Ivo Padovan*, predsjednik HAZU; akademik *Miroslav Šicel; Jozef Hudec*, zamjenik veleposlanika Slovačke Republike u RH; *Anastazia Sebök* iz veleposlanstva Mađarske Republike u RH te dr. *Želimir Hitrec*, župan Krapinsko-zagorske županije, sa suprugom.

U subotu 16. listopada o. g. svečanost je nastavljena u Lepoglavi, kamo su pristigla dva autobusa sudionika iz Zagreba, te eksc. *Jan Petrik*, veleposlanik Slovačke Republike u RH sa suprugom, i prof. dr. *Matuš Kučera* sa suprugom.

Vlč. Mato Repić u crkvi Blažene Djevice Marije u Lepoglavi 16. listopada 1999. g.

Svečanost u Lepoglavi započela je polaganjem vijenca na grob Ivaniša Korvina ispred glavnog oltara u crkvi Blažene Djevice Marije, koji su položili *Zlatko Jevak*, predsjednik Matice slovačke Zagreb, i prof. *Lovro Ivin* u ime Družbe "Braća Hrvatskog Zmaja", a sve prisutne pozdravila je dr. *Marija Kolačko*, direktorica Turističke zajednice grada Lepoglave. O ulozi Ivaniša Korvina u povijesti i kulturi Hrvatske govorila je dr. *Agneza Szabo*, a nakon toga je vlč. *Mato Repić* održao misu zahvalnicu u čast velikog dobrotvora na kojoj su duhovne pjesme pjevali članovi mješovitog pjevačkog zbora KUD-a "Industrogradnja" iz Zagreba pod ravnanjem *Tome Živkovića*.

Nakon mise zahvalnice gosti su razgledali povijesne znamenitosti u toj prekrasnoj crkvi, a potom je u vijećnici gradskog poglavarstva Lepoglave govorio gradonačelnik dipl. ing. *Milan Žulić*.

Ivaniš Korvin roden je kao nezakoniti sin kralja Matijaša Korvina 2. travnja 1473. god. u Budimu, a umro je 12. listopada 1504. god. u Krapini nakon ranjavanja u bitkama s Turcima kod Knina. Iako je umro ne napunivši ni 32 godine, proslavio se u organiziranju obrane južnih granica od nadiranja Osmanlija, a 1501. god. pobijedio je Turke kod Jajca.

Obilježavanje 495-e godišnjice smrti dobrotvora i slavonskog bana Ivaniša Korvina zajednički su organizirali Matica slovačka Zagreb, Družba "Braća Hrvatskog Zmaja", Matica hrvatska, Društvo "Kajkavsko spravišče" i Turistička zajednica grada Lepoglave, a pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture RH.

Z. Jevak

80. OBLJETNICA ETNOGRAFSKOG MUZEJA

Davne 1852. godine, 16. dana mjeseca veljače u Zagrebu je osnovana Trgovačko-obrtnička komora koja je između ostaloga trebala predstavljati industrijske proizvode. Četrdeset godina kasnije donesena je odluka o izgradnji Trgo-obrtničkog muzeja. Zanimljiv je podatak da je to jedina zgrada u Donjem gradu koja je bila namjenski građena za potrebe izlaganja eksponata. 1904. godine dovršena je i otvorena secesijska zgrada Muzeja. Kupola koja se nalazi iznad ulaza djelo je kipara *Rudolfa Valdeca*, a predstavlja Hrvatsku koja nadgleda Obrt i Trgovinu. Prva izložba bila je održana 20. listopada 1904., kada je 400 izlagača predstavilo preko 1000 predmeta. Muzej je imao i stalni postav proizvoda Hrvatske i Ugarske, a na popratnim izložbama šegrtske škole pokazivale bi svoja dostignuća. U osmoj dvorani muzeja bili su tada izloženi tekstilni predmeti industrije iz Duge Rese i Varaždina, te tekstilni primjerci s narodnim vezom koje je dugo godina sakupljao zagrebački trgovac *Salomon Berger*. Upravo su ovi Bergerovi tekstilni izlošci bili začetak današnjeg Etnografskog muzeja.

1846. godine otvara se i Hrvatski narodni muzej, iz čijeg su se fundusa kasnije formirali ostali muzeji u gradu. Zahvaljujući *Baltazaru Bogišiću* svi etnopredmeti bili su pohranjeni u posebnom odjeljenju muzeja koje se bavilo i njihovim prikupljanjem. Profesor *Josip Purić*, djelatnik ovog muzeja, zagovarao je ideju o otvaranju Etnografskog muzeja. Tek početkom listopada 1919. godine Trgovačko-obrtnička komora ustupa dio prostorija za smještaj Bergerove zbirke.

Tako je 1919. godine 22. dana mjeseca listopada ban *Ivan Palaček* donio Naredbu o osnivanju Etnografskog odjela Hrvatskog narodnog muzeja. U muzeju se nalazila etnografska zbirka Narodnog muzeja, Muzeja za umjetnost i obrt Zemaljske obrtne škole, Hrvatskog školskog muzeja, Muzeja Trgovačko-obrtne škole i zbirka Salomona Bergera. Muzej je na početku stoljeća imao 16.000 predmeta. Za izvaneuropske eksponate zaslužni su bili *Dragutin Lerman* i braća *Seljan* koji su s putovanja Afrikom donijeli zanimljive etno-eksponate. Etnomuzikolog *Franjo Kuhač* oformio je Zbirku narodnih glazbala, a tajnik biskupa Strossmayera *Milko Cepelić* muzeju je poklonio Zbirku fragmenata slavonskih tkanja. Operna primadona *Milka Trnina* je pak muzeju poklonila Zbirku iz Japana. Danas je u Etnografskom muzeju u Zagrebu pohranjeno preko 85.000 predmeta različite namjene, 26.000 negativa, 9.500 fotografija, nekoliko tisuća dijapozitiva i vrijednih knjiga i rukopisa sa stručnih istraživanja. Muzej ima preparatorsko-restauratorsku, pedagošku i marketinšku službu. 400 različitih izložbi (Paška čipka, Šarene tikvice, Iz narodne baštine Jadrana, Rad i djelo braće Seljan...) koliko ih je do sada bilo postavljeno u Muzeju bile su popraćene katalogom te opširnijim izdanjima iz kojih su se mogle bolje upoznati teme izložbe.

Izložbu 80 godina *Etnografskog muzeja* koju je 22. listopada 1999. godine svečano otvorila gradonačelnica Zagreba *Marina Dropulić*, osmislila je *Nerina Eckhel*. Uz obilježavanje obljetnice bio je održan i dvodnevni stručno-znanstveni skup na kojem su stručnjaci iz Ljubljane, Pariza, Beča, Redinga, Samobora i Zagreba iznijeli sadašnje stanje etnologije i problematike muzejskog izlaganja etnopredmeta.

U želji da se Etnografski muzej što prije obnovi i proširi, kao što je to najavio ravnatelj Muzeja Damodar Frlan, "sačuvajmo za naraštaje koji dolaze" što više etnološki vrijednih primjera.

Vlatka Glasnović

RAZMIŠLJANJE PRI GLEDANJU "STEPSKOG VUKA"

Meditacija pred nedosegnutim filmom.

(Meditacija, kojoj tuđe umjetničko djelo služi tek kao poticaj, početna inspiracija, a sama slijedi svoju vlastitu nit.)

(Američki igrani film "Stepski vuk", scenarist i redatelj: Fred Haines; glumci: Max von Sydow, Dominique Sanda, Pierre Clementi i Carlla Romanelli; snimatelj: Tomislav Pinter; USA 1974.)

Kasno navečer na televiziji, u veljači devedesetdevete, gledao sam američki igrani film "Stepski vuk" snimljen sedamdesetčetvrte. U ona vremena, potkraj šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, kada se još posvuda osjećala čežnja za nekim boljim svijetom, osobito u najdemokratskijim i najbogatijim zemljama Zapada, pa tek posredno kod potlačenih bijednika, kao što smo bili mi. Tadašnji nam je asistent na filozofiji Despot, na svome prvom seminaru šezdesetdevete, naglasio: tek kad povijest daje sve od sebe, osjeća se njezina nedostatnost, tek kada je povijest ispunjena, osjeća se zov za natpovješću. Tek kad imaš sve, vidiš ono što bitno nemaš. Pa se prva zapadnjačka generacija koja se rodila u obilju i privilegijima, u odnosu na druge generacije, i u odnosu na ostale ljude iz raznih potlačenih ili

siromašnih dijelova svijeta, osjetila duboko nesretnom. Snažan zov, duboka čežnja, neoromantična patnja svijeta koji vapi za spasom prožimala je tadašnju popularnu glazbu, a mladež je u golemim masama krenula na barikade i u demonstracije, u protestnim koncertima je vidjela zametke kontrakulture, u hipijevskim komunama započinjala nov život, počela, naizgled, sasvim ispočetka, Marcuse, glupo slavljeni Mao i uljepšan pakao kulturne revolucije, marihuana i seksualna revolucija, revolucija raspuštenosti i neposrednosti, ravno na uživanje, čemu glupo okolišati?

Tko želi biti bogat, može se nadati da će jednog dana ostvariti svoju želju, ali tko želi samo uživati i biti sretan, uvidjet će da svijet nije tako sagraden da bi se u njemu moglo uživati i biti sretan, bez da to skupo platiš, pa se siromašni i nemoćni još mogu nadati uspjehu nekoga prevrata, još mogu postati i bogati i moćni, ali ne mogu postići svoj cilj upravo oni neposredni, koji ne žele mukotrpno raditi na tobožnjoj "moći" ili "sreći", već naprosto, žele biti uistinu sretni, žele samo uživati. Ovdje i sada. Upravo su takvi bitno frustrirani, i upravo takvima svijet postaje poput tamnice, kao pakao nad kojim piše "ostavite se svake nade!", i tu nema drugog izlaza, osim onog što vodi iz svijeta van, osim samoubojstva odmah, ili polako, promiskuitetom i bjegovima kroz narkotike i glazbu, pa do sloma.

Za bijednike, gladne, bolesne, utamničene, progonjene, sirotinju, uvijek ima nade. Za one koji samo žele da muka prestane. Za one koji ne pate, nade nema, jer ti će tek patiti, i kojima nedostaje muke, njima je tek mučno, pa dok oni koji teže predmetima, te predmete i mogu dobiti, koji žude za ljudima, ljude i mogu susresti, oni koji žele neposredno sam užitak i sreću, ti su u sukobu sa samim svijetom, unaprijed osuđeni na poraz, jedini pravi prokletnici.

A čitava je generacija tako počeznula ukrivo, protiv načela zbilje, bilo to načelo kršćansko, budhističko ili freudovsko, uvijek je riječ o istoj neumitnoj zbilji, makar Marcuse smatra da je problem tek u društvenoj presiji, kakve se onda možemo osloboditi, a možemo li?; s neizbježno uračunatom mukom, ako se već želi uživati; počeznula je protusvjetski, demonski, erotično naivno, približila se prokleto blizu istini, a da je ipak nije mogla shvatiti i prihvatiti. Generacija kraja šezdesetih i početka sedamdesetih, dobro znam, jer sam im i sam pripadao. Intuitivno točno osjetiš da si protiv zbilje kao takve, ovaj svijet je bitno pogrešan, a drugog svijeta nema. Ova tragična nesretna svijest, jalovi proplamsaj u nebo! Gdje je neki bolji svijet? U tebi plamti neutaživa religijska čežnja. U to su se vrijeme čak i u Sjedinjenim Državama snimali filozofični filmovi.

Hoću li onda pisati o "Stepskom vuku"? Ne, neću pisati toliko o samome filmu, već će mi film biti povod za razmišljanje, inspirativni poticaj na vlastitu meditaciju, koja potom slijedi vlastitu nit razmišljanja, a ne više samo logiku filma.

"Stepski vuk", izrazito je intelektualan art-film, toliko je smišljeno nekomercijalan i po svome duhu europski, da bi ga jedva snimili i u samoj Europi. Taj je europski pečat namjeran, a maštoviti ga autor, scenarist i redatelj filma Fred Haines još dodatno naglašava snimljenim švicarskim vedutama i izborom glumaca na čelu s poznatim Bergmanovim glumcem Maxom von Sydowom, kojega smo imali prilike gledati u filmovima "Sedmi pečat" i "Djevičanski izvor".

Za stvaranje ovog vizualno očaravajućeg djela, prepunog fantastike i halucinantne duševne drame, poslužio se velikim talentom hrvatskoga snimatelja Tomislava Pintera. Sve je u ovome filmu majstorsko, od umetnutih crtića do glume, pa je neobično da toga filma nema u nekim priručnicima i enciklopedijama, uključujući i "Filmsku enciklopediju" Jugoslavenskog leksikografskog zavoda 1986-90. Pa kad bi se ovaj film uvrstilo u najbolje američke filmove sviju vremena, zvučalo bi to gotovo ironija, jer teško da je moguće snimiti europskiji film od njega, makar i krio u sebi ponešto kriptoameričko.

Film je, zapravo, osebujna i vrlo maštovita filmska adaptacija romana "Stepski vuk" nobelovca Hermanna Hessea, njemačkog pisca preokupiranog filozofskim i religijskim pitanjima smisla ljudskog života ("Sidharta", "Igra staklenih perli"), u kome ovaj istražuje potragu čovjeka za samospoznajom i potpunošću. Hessea je obožavala Milica, djevojka s kojom sam hodao u drugoj polovini sedamdesetih. Voljela je Hessea, Rudolfa Steinera, Sri Aurobinda, Ivana od Križa i Hegela. Možda još ponekog, ali se sada ne mogu sjetiti. Njena biblioteka bila je mala i probrana, koncentrirala se, uglavnom, samo na svoje ljubimce. Čitala je sve njihove knjige, razumije se na njemačkom, pa je u njenom stanu uvijek na ormariću bila otvorena poneka knjiga jednog od te petorice. Sjećam se kada sam je u Grazu pratio u knjižaru, pa je pitala gdje su Steinerove knjige, a oni su nam pokazali, na naše zaprepaštenje, krcate police nepreglednog mnoštva naslova. Nema zime, Steiner je bio skriboman, pisao o svemu pa Milici neće ponestati štiva. Hesse je, pak, bio njen najomiljeniji književnik, pa mi je za rodendane poklanjala njegove knjige. Tako sam već sedamdesetsedme ili osme čitao neke Hesseove knjige, posebno se sjećam Sidharte, ali Stepskog vuka, makar mi ga je Milica poklonila, nisam stigao pročitati, a da sam tada gledao ovaj film, vjerojatno bih ga odmah pročitao, jer teško mogu zamisliti sjajniju reklamu za knjigu, dok je naprotiv tekst na koricama, koji sam tada čitao, bio štur, i odbijao me.

Makar mi je Hesse poznat kao pisac, o toj knjizi ne mogu ništa reći, o filmu jedva što. Ono što se vrtilo na malome ekranu psihodrama je ludila Harryja Hallera, usamljenog, razvedenog i očajnog njemačkog intelektualca, koji živi u egzilu u Baselu, preziruci gradanski sloj kojem i sam pripada, što nas onda podsjeti na Krležu; hrva se s vlastitom egzistencijalnom mučninom i nedostatkom razloga za život, pa je sam sebi obećao da će za dvije godine, kad navrši pedesetu, počiniti samoubojstvo, što i nije jedina morbidnost u filmu, nego tek početak.

Kolebao sam se što napisati sutra za Sitnozor pa mi je dio filma promakao, a dio sam slabije gledao jer sam pisao podatke o filmu, zatim sam, dok je još film titrao na malome ekranu, uzaludno po knjigama i leksikonima tražio Hainesa. Nema ga! A pogotovo nema Stepskog vuka. A, sve je to čudno, jer se radi o vrlo zanimljivom djelu. A, kada sam se konačno koncentrirao samo na film, bio sam nekako tup i pospan, pa nisam pohvatao sve konce. Baš šteta što ga nisam snimio na video. Nisam očekivao tako intrigantno djelo. Nisam nikad čuo za Hainesa. A, izgleda, ni oni koji su pisali Filmsku enciklopediju JLZ, nisu čuli za njega. Sasvim neobjašnjivo, s obzirom na to da je enciklopedija pogolema i prepuna trećerazrednih redatelja, pogotovo onih južnoslavenskih.

Film je zaista intrigantan. Kako shvatiti to "magično kazalište samo za

ludake", zar je samo za ludake? U ovome filmu otuđenja i podvojenosti sustavno se prepleću, nadmeću i potiču eros i thanatos, pa film upravo bravurozno prikazuje otuđenje, podvojenost, nadrealni kaos i ludilo, naš (anti)junak biva gurnut u halucinantne prostore otrovnih dalijevskih vizija, gurnut u okrutne košmare rata i ubijanja, pa ratuje protiv strojeva, a sve to nekako izgleda kao vesela hipijevska igra razbijanja suvišnih naprava, pa se bori protiv establišmenta, svada s etabliranim Goetheom, kurtizane ga zavode hladnom vatrom pukotjelesnoga seksa, sloboda za sve vrste užitaka i iskustva, govore mu "sve su žene tvoje", svi ratovi, sve želje, sve moći, pa onda naravno kad se dobiva sve, sve se gubi, jer takvo sve ionako nije ništa, do patnja koja se zaraduje užitkom, pa sve nije drugo do privid, sve to nije ništa. Drugi ljudi postaju tek odraz vlastitoga ega, pa jedino još sadizam pruža nekakve šanse izlaska iz sebe, ako osjetimo drugog kako pati, ako mučimo i ubijamo, no badava, naše žrtve zbiljski ne postoje, badava kolješ, kada je to tek mađioničarski crni ručnik u rukama vraga, a ne osoba. Najmanje je jasno od kakve to grižnje pati naš junak, o kakvom se tu moralu radi? Kada ne može zadavati bol i osjećati osobe oko sebe? Samo igra sjena, samo čisto ludilo, ili umjetnost, svejedno.

Pa i nema drugog grijeha osim onog temeljnog, nema ljubavi, u svijetu privida i ne može je biti, samo sjene naokolo, sasvim paklena i vražja egzistencija. Jedino te činjenje zala još može spasiti od samoće, jer ako zaista uspiješ učiniti zlo, onda žrtva uistinu postoji i ima nekakve osobe pokraj tebe. Pa je onda osjećaš kako pati, bar na trenutak. Pa je osjećaš dok smišljaš neko zavodljivo zlo. Sadističko je činjenje zla zadnji oblik ljubavi, zadnji oblik doživljaja drugog. Način slobodnog pada od svake osobnosti u ponor osamljenosti, kontraproduktivno grabljenje osoba, što ih više grabiš sve ih više gubiš, padaš u ponor i grabeći ih nastojiš se zaustaviti, a zapravo sve se jače odguruješ dolje, u bezdno, grabiš lica, a ono prah i pepeo, sve se osiplje i curi niz klepsidru, pa i ti sam, tek si prah, niti mučenje samog sebe ne pomaže. Oh, kako laže Dante kad prikazuje pakao kao mjesto muka, jer, gdje ima muka, ima i nade. U paklu nema muka, o kad bi ih bar bilo!, a ne škrgut u prazno, ne otajni plač bez ijedne suze, već veselo nasmijano lice vraga, koji više nije u stanju patiti. Pa je sam postao patnja, sasvim neobuhvatna i neprepoznata, vesela beskrajna dosada. Čista otuđenost od svega.

Svih tih slika u ovome filmu nema, pa bez obzira na to što je Haines htio, i o čemu je Hesse pisao, ja ionako ne pišem o tome, već njihova djela iskorištavam samo kao povod.

Harryja muči spoznaja da je podvojena ličnost, s jedne strane civiliziran, moralan, pametan, sposoban za visokoumne razgovore, dok s druge strane pokazuje znakove divljeg, pohotnog i nasilnog stepskog vuka. Naivno i nekršćansko potiskivanje istine o sebi, svođenje svoje vrijednosti i snage na pukog samoga sebe. Kao da ne bi u svakome čovjeku podivljao vuk, kada bismo mu pustili po volji? Pa ako zaista vjerujemo da se sadističko divljanje i (promiskuitetni) postvareni blud isplate, da nam ne donose propast, već su dobri i neškodljivi, zašto onda ne bismo mučili, ubijali i bludili? Zar će nas onda nekakav apstraktni etički imperativ spriječiti u tome, nekakva papirnata priučena učenost? Sve su to onda lažne floskule, kad u supstanciju djelotvorne dobrote više ne vjerujemo, niti u uređen i pravedan Božji svijet. Pa kako da takav

papirnati etičar ne bude podijeljen, kako da ne bude shizofrenik? Nije to tek ludilo pojedinca, već epohalno ludilo, pustinja koja se stoljećima širi i koju opjeva Nietzsche. Širi se pijesak sitnih zrnaca, osamljenih individua, svaki je sam sebi uzaludno Bog, jer mu nečega, a on ne zna čega, strahovito nedostaje, u tome carstvu sjena. Pa zašto se onda čudi što u njemu vreba vuk? Kao da čovjek nije uvijek bezdno i ponor? Pa šta!?, vjeruje vjernik, nećemo pasti dublje od Božjeg dlana! Kršćanin ne potiskuje istine, on ih prihvaća zajedno s njihovim bezdnom, on priznaje sebi vlastite slabosti i ponore, on zna da postoji Netko, pa i mnogi, neprocjenjivo dragocjeni, da postoje blaga za koja vrijedi žrtvovati sve, pa se sasvim svjesno opredjeljuje za vježbu i samosusprezanje, on zna što škodi, a što je dobro, pa onda ne treba bič i kavez, niti treba dresura, dovoljna je blagost prema sebi i opuštanje u Božjoj ljubavi. Bez Boga, pak, što smo drugo do stepski vuk i malograđanin koji sebi to ne želi priznati? Što smo do podivljala zvijer koju uzalud bičujemo, jer ne možemo povjerovati u vlastitu vjeru, u koju uzaludno želimo sami sebe uvjeriti?

Likove u ovome filmu davi, ne samo našeg junaka, već i kurtizane, ista neizbježna erotička i dualistička čežnja za onostranošću, transcendencijom koja nije ovdje utjelovljena, u ovome tijelu uosobljena, sučeljena u tjelesnoj međuosobnosti, već, dok je tijelo prepušteno svojoj pukoj tjelesnosti, "ono jedino vrijedno" odlepršalo je u nebo, pa ovdje silno nedostaje, ostajući tamo sasvim nedosegnuto, traži se iznad i izvan svijeta, kao da ga ovdje uopće nema, pa se čak ni tamo ne doživljava ispravno, osobama koje se međusobno ljube, već nečim sasvim nejasnim, somnambulnim i neodređeno divnim.

Dok našeg junaka muči čežnja da se ode u onaj drugi svijet, iza vremena, ja gubim nit, pa mi nije jasno je li on ozbiljio tu svoju čežnju, bačen u teatralni privid, u nadrealističku i postvarenu dalijevsku scenografiju magičnog kazališta, pa mu se otvara svijet nebrojenih mogućnosti, čitavo mnoštvo vrata, a iza svakih pretvaranje vremena u prostor? Gdje se prepušta beskrajnoj igri, ratuje protiv strojeva, pa bira što će biti, kao dijete što odabire igračke, ili glumac svoje uloge. Toliko likova, toliko osoba!, a bez osobe, to je prava shizofrenija, uzvikuje.

Kako se zove igra? Vaš život posložite u razne osobe, onako kako vam odgovara, kao da si Bog pa se nedogledno utjelovljuješ, ali ti nisi Bog, nisi ni u pravome nadsvijetu, već u običnoj umjetnosti, u kazalištu sjena.

Pa se čežnja da napustiš ovaj svijet i odeš u svijet izvan vremena, gdje postoji koliko god želiš vrata u svjetove koje god želiš, pretvara u mučnu varku, dok su naokolo puke sjene, pa nikako da ih učiniš više zbiljskima, vidiš žena mu ostavlja ključ koji se pretvara u nož, mutni poriv, pa se javlja potreba za ubijanjem žene, pa onda uzaludno pokušavaš, badava ubijaš, nema žene, samo tijelo, mađoničarev rubac, varka u rukama vraga.

Pa zašto onda "čuda dresure" stepskog vuka?

Stepski vuk dresira Harryja, koji nakon dresure pokazuje krvožednost i ždere živog zeca.

Zatvoren izopačen krug, vrzino kolo otuđenja i sadizma, apsolutne slobode koja je najgore ropstvo, potpuno kazalište lutaka, prepuno konopaca, upravo onih unutarnjih konopaca kojih nas je Isus došao osloboditi.

No, to nije poruka filma. Što je poruka filma? Pa promakla mi je, ili je samo vic,

dobra šala na koncu? A taj vic mi je promakao. Nisam ga dobro čuo, listao sam po enciklopediji. Nastojeći uloviti film, sve mi je više izmicao. Pa što? Čini mi se da problem nije samo u meni, već i u autoru, koji je, želeći što vjernije prikazati ludilo, gubio Arijadninu nit, pa izgleda kao da su scenarij i režija podlegli tome ludilu više no što je trebalo.

Svejedno, film je inspirativan. Halucinantno smišljen i virtuozno režiran, pa ako mi se, gledajući ga, omakla poneka sasvim moja i samo meni vlastita misao, što mi je drugo preostalo? Nisam snimio film na videorekorder, kao što to običavam kada pišem prikaze, a osobito, kada su posrijedi zanimljiva i studioznijeg pristupa vrijedna djela. Prekasno sam uvidio grešku, žedan, pa sam se osjetio kao Tantal pred djelom što mi izmiče, gledajući ga mutno i nejasno, nekakve Rorschachove mrlje, a što onda pisati? Prikaz svakako ne. Prikaz je za one koji umišljaju da su shvatili ovaj film. Ja sam napisao tek ono što mi je prigodice palo na pamet. Vlastitu meditaciju.

Josip Sanko Rabar

Eugen Kumičić na jeronimskoj večeri

U okviru književnih večeri HKD sv. Jeronima održao je 18. studenoga 1999. predavanje o svojim sjećanjima na razdoblje 1941-1945. g. suradnik "Danice" i "Marulića" g. *Eugen Kumičić* ml., unuk slavnoga hrvatskog književnika i sin dr. *Đure Kumičića*, koji je po želji hrvatskih vlasti u njihovo ime dočekao partizane kad su u svibnju 1945. ušli u Zagreb. Kao unuk poznatog pisca i pravaša te kao sin Đ. Kumičića, kako je istaknuo u uvodnoj riječi ravnatelj HKD-a *Radovan Grgec*, E. Kumičić-Genči jedan je od najvjerodostojnijih svjedoka povijesnih događaja iz tog razdoblja. Predavač je vrlo živo opisao te događaje kao očevidac. Kao takav posebno se osvrnuo na predaju Zagreba u svibnju 1945., ispravivši sjećanja benediktinca *Masuccija* i partizanskog časnika *Ćejvana* te ilustriravši svoje izlaganje popratnim dokumentima. U vrlo zanimljivoj diskusiji nakon predavanja sudjelovao je i tajnik HKD-a dr. *Stanislav Vitković*, koji je govorio i o važnoj ulozi benediktinaca u hrvatskoj povijesti.

(GK od 28. XI)

S ONU STRANU VREMENA

(I. Brajdić, Bajke o vitezovima Domovinskog rata, Euroteam, Zagreb, 1999.)

Moj prvi književni susret s Ivanom Brajdićem bijaše njegov roman *Nasred sela zvonik*. Djelo me naprosto ponijelo svojom jednostavnošću, čitljivošću, prisnošću koja je odisala zavičajnošću i onom djetinjom toplinom koja resi svako autobiografsko djelo. Potom dobih *Suza u oku, Propali snovi*. Dva kratka romana koja su i izazvala naslov mojega razmišljanja: Brajdić naime obraduje vječne ljudske probleme, naprosto svevremene, a mnogi od njih sabrani su u ciklusu *Spaljene duše*. I kada spomenuh *svevremenost*, tek tada spazih da Brajdić, govoreći o *Putu u Trento* Kajetana Koviča, inače blistavom romanu slovenske književnosti, doslovce veli, kako je ta knjiga "zanimljiva i uzbudljiva zbog svoje svevremenosti".

Nije nam ovdje svrha govoriti o Brajdiću kao književnom kritiku i kroničaru, posebice kada je riječ o slovenskim piscima (Slovenska akademija znanosti in umetnosti izabrala ga je stoga za svoga dopisnog člana), nego o autoru maštovitih *Bajki* ...

Njegova knjiga *S one strane Sutle i Kupe*, predstavlja nam Kupu kao vododijelnicu koja spaja i razdvaja slovensku i hrvatsku književnost. Kupa se često javlja i u Brajdićevim poznim kazivanjima kao susret razlike dvaju književnih izraza. Naprosto žalim što nemam i druge autorove radove da vidim koliko je europska iskustva unio u svoju tjeskobu što svijet nije u svom suglasju nego vrluda stranputicama da bi obrnutim smjerom došao do svoje biti, svoje supstancije.

Brajdić piše po zakonitostima tradicionalne poetike, ali je njegova *naracija* izmakla svim poetikama, te živošću i svevremenošću stvorila vlastito ozračje, prikladno za svaki ozbiljniji pristup. Pritom prvotno mislim na najnoviju knjigu Ivana Brajdića *Bajke o vitezovima Domovinskog rata*. Bajke u stvarnosti, stvarnost u bajkama. Rezultat: prozna zbirka koja se čita na dušak, jer se stvarna i moguća razina toliko isprepliću da čitatelj zapravo ne zna je li u mogućem ili u stvarnome. U to nas uvodi i autorova uvodna bilješka u kojoj Brajdić veli: "Trudio sam se da se odveć ne udaljim od životne istine, smatrajući da je ona jedina vrijedna naše pozornosti, ljubavi i poštovanja..." Dalje će upozoriti čitatelja: ako mu se učini da je previše smiono prekoračio granicu životne vjerojatnosti i poletio u fantastičnost, krivnja je to prirode koja nas voli iznenaditi zgodama što nadmašuju ljudsku maštu. Ali, s druge strane, upoznat ćeš patnje "što su ih tvoji sunarodnjaci morali pretrpjeti - i još uvijek ih trpe - u burnom razdoblju svoje domovine". A ukupna svrha svega napora jest da se one "vide u svojoj iskrenosti i jednostavnosti ..."

Makar je u proslovu autor izrekao sve svoje nakane, čitanje *Bajki* redovito nas iznenadi ponekom zgodom koja je uvjerljiva baš u svojoj nevjerojatnosti. Brajdić se služi idiolektom, tj. takvim jezikom koji je svojstven pojedinoj osobi. Tako namah znamo njezin duhovni profil koji, posredno, ocrtava vanjština i sve prikladnosti koje su u vezi s time. Opet

moram ponoviti da me sve Brajdićeve bajke (Josip Bedek i sinovi, Pobuna, U magli, Tračak svjetlosti, Čudesan juriš) podsjećaju na *Put u Trento* netom spomenutog Kajetana Koviča: naprosto, isprepletene kategorije vremena koje su satkale nevjerojatnu sadašnjost, makar je i ona zapravo prošla. Sloj nekazivog, da se poslužim znamenitom knjigom Manfreda Franka *Kazivo i nekazivo*, omogućuje određenost kazivome. Malo dalje reći će Frank: "Nebiće je razlog određenosti bića!" Svjetlo i sjena tvore cjelinu. Međutim, neizostavno je reći "da stil umeće univerzalne znakove u određeni smisao". Uživao sam u jednostavnosti kazivanja u romanu *Nasred sela zvonik*, ali su me *Bajke* naprosto ponijele: smijao sam se i tugovao s autorom i njegovim likovima. A umnici vele: u pravu smo kada se podudare interpretacija i smisao koji se prenosi tekstom. Tekst je u biti literarizirani govor. Tu ljudsku mogućnost Brajdić nije propustio. Višeznačnost teksta zapravo je njegova dodatna mogućnost. Višestruko afirmira čovjeka: kao biće koje je kadro stvarati po estetskim zakonitostima, što ontološki utemeljuje njegovu ljudsku bit. I sam slavni Platon oštro je osudio književnost kao laž i opsjenu, ali je ipak dopustio mogućnost da i "laž književnosti" u određenim uvjetima bude korisna, jer da se pričom može upozoriti na ideju, tj. može se filozofirati unutar mitskog oblika. Umjetnost je tako način na koji se pojavljuje istina, tvrdi Milivoj Solar, a njezin sadržaj - ideja - zbiljskiji je od zbilje u svakodnevnom smislu riječi. Tako se književnost zbiva u opreci između *mythosa* i *logosa*, tj. iracionalne slike svijeta i umno sređene zbilje.

U suvremenoj književnosti zbiva se pobjeda logosa nad mythosom, što će reći da prevladava sustavno objašnjenje zbilje. Brajdićeve *Bajke* participiraju na mythosu, kako bi što bolje objasnile logos. Podloga im je nedvojbeno istinita, a mythos je upleten da se što cjelovitije izrazi "iracionalno tlo književnosti". Pisane s nepodnošljivom lakoćom kazivanja, *Bajke* isprepliću stvarno i moguće i tako tvore suvremeno djelo koje tradicionalnom poetikom, dakle, gotovo klasičnom strukturom ostvaruje čitljivo štivo koje može ponijeti i probirljiva čitatelja.

Ivan Pandžić

JOSIP SANKO RABAR: DRVODJELJA I RIBA

(Zagreb, Školske novine, 1995.)

Zvonki miris Tesalije, Trakije i Tirinta, Judeje i Galileje dolazi nam u susret u stihovima zbirke "Drvodjelja i riba" pjesnika Sanka Rabara. U pet rana Kristovih i 34 pjesme pred nama iskrsava lice Gospodinovo lirski utisnuto u tvrdo drvo skulptura parka Kostanjevice jedne davne godine. Pogled pjesnika na te oblike rodio je zbirku koja donosi novi svijet u postojeće sakralno hrvatsko pjesništvo.

Ovdje se postavlja uvijek isto novostaro pitanje: treba li čovjek doista živjeti u svakom trenu života samo za kraj? Ako je tome tako, onda je taj KRAJ upravo to drvo Križa, a smrt ne postoji nego je samo velika laž koju su izmislili oni koji nas žele uplašiti. Što u ovom svijetu (NESVIJETU rekao bi pjesnik) potire njega samoga? Pjesnik odgovara negacijama: to su neptica, neruke, neoči, neljudi, nečovjek... Jer svijest prave egzistencije očito je negdje izvan ovoga vidljivoga terarija, izvan RES-a, kroz

lakrimarij providnoga staklenoga sadržaja slutimo tu svijest kao kroz "Oko koje sve vidi". To je platonovska koncepcija svijeta u ovom pjesničkom kozmosu, dostupna čitatelju sličnoga filozofskog i religijskoga poimanja. Ova poezija želi komunicirati s čitateljem ne odlazeći u lingvocentrični hermetizam. Povijesno i pjesničko vrijednosno ovdje je našlo pravu mjeru na dva tanjura vječne vage - zbiljnost kao poticaj i stih kao izričaj.

Nadrealistička poetika nesvjesnog (o kojoj je mnogo rekao G. Bachelard te služi kao kamenolom za gradnju ponekad dobrih palača kritičarima) u pjesništvu Sanka Rabara ostvaruje se doista po ključu arhetipskog sanjarenja: jabuka, drvo, Jona, Noa, Had, ptica... postaju znakovi na putu u svijet simbola što će preuzeti na sebe tvarnu i netvarnu pojmovitost ostvarenu kroz, gotovo, jednostavnu čednu suzdržanost riječi, ne uznoseći se u ishitreni, pod svaku cijenu konstruirani pseudofilozofski vokabular.

Ovoj poeziji metafizika nije u marginalijama, u nekakvim sa strane jedvavidljivim prorezima, ona je centralni dio priče. U traženju autentičnoga izraza i stila koji se slaže s temom ili arhetipom, autor je probranim jezičnim oružjem ne samo promatrač, nego i promišljač pa kad izlazi u nadrealni svijet poetike nesvjesnoga, on to čini krajnje neposredno i iskreno, čini se da časovito smaže nagle i slikovite misli.

Stalno je začuđen, a spoznao. Zvjezdolovac Sanko Rabar uspeo se tamo nekamo gore i promatra s neba: eno Nerona, Hitlera, Staljina (kaže u prvoj zbirci "Igračke" 1984.), igraju se, još su djeca, "... još nije nastupilo ono strašno mjesto /koje sve izokreće/ i pjesnike i djecu/ u zločince.." Pjesnik je vrlo određen i ne ukida osobnu krivicu čovjekovu za počinjeno, ne olakšava mu breme zla poigravajući se dualističkim primislima. On gleda Had u čijim sjenovitim samoćama plove lica srdita, gorda, rida, sudačka, bojovnička, brat do brata i nož do noža. Tu je zlo sažeto na jednom mjestu, a u njega se dolazi zbog nedostatka Dobra. Simbolika je ovdje došla do najvišega vrhunca: Noina arka pluta unutarnjim prostorima, a Jona nije isplivao iz mora, nego iz kitove krvi. Pretvorba je ovo, iz znanih nam slika, u novu imaginaciju, ne ponavljanje starih zapisa koji često svojim naturalizmom odvedu pisca. Ovo je novi prijelaz u mračne, privlačne i neistražene dubine mene samoga, u moj makro- i mikrokozmos. Pjesniku je jasno da su oni jednako beskrajni te nije dostatno samozavaravanje kako ćemo ih shvatiti u ovom kratkom i nejasnom snu koji životom zovemo.

Dok se u prvoj zbirci "Igračke" nalazi eksplicitni stav o neizdrživoj neutemeljenosti svijeta i u tonu filozofije rezignacije govori o diobi svijeta na "male" i "velike" ljude, koji se žrtvuju za male i pišu knjige, zamršene knjige, pune riječi o tvrdu tlu pod nogama, dotle u zbirci "Drvodjelja i riba" svijet gubi taj izgled mase i rješenje je sasma pojedinačno: "U slobodi sve se ogleda/i svatko mora naći svoja vrata/koja iz vrta vode u vrt."

Pjesnik se vraća često i samoj lagodi opažanja njegujući svoju nerutinsku razlivenost kao u pjesmi pod brojem XXXIV: "Večer ljiljana/ ulazi u sjenovite ulice/otvara čaške prozora/ sunce zaboravlja kišobran od zlata/kad silaziš gradom / prema moru." Ta lakoća prenesene unutarnje ljepote, koja ima dugu tradiciju u hrvatskom pjesništvu sve od Vidrića, smjenjuje se s onim poetskim tkivom koje Sanko Rabar prožima neprikrivenom filozofijom. To nekovrsno pulsiranje

njeguje se u obje zbirke gdje sjajna mašta transponira stvarnost u stalnoj potrazi za smislom ovoga svijeta. Kad se uplaši videnoga, kad ga ne može nadmašiti ili objasniti, ona odlazi u bajkovito, okrutno i toplo u isti mah. Kafkijanski apsurdan u prvoj zbirci, ovdje u "Drvodjelji i ribi" pjesnik sluti Kristov svijet. Ta slutnja je u snažnoj slici "Mudraci" doživjela vrhunac i završila u stihovima nove zbirke: "Judeja je opasala svijet."

Nevenka Nekić

DUNJA KALILIĆ: PLAVA JEKA

(Matica hrvatska, Ogranak Kaštela, Biblioteka Trpimir 1995.)

Ključ proze u knjizi "Plava jeka" Dunje Kalilić očito je njeno vlastito iskustvo i spoznaje onih trenutaka, duboko proživljenih, koji se talože godinama, pa onda izrone iz svijesti uobličeni u prigušenu, uzdržanu pa i krhku lirsku tonu.

Bez sentimentalizma jeftinoga tipa, bez deklarativnog, pozerskog i patetičnog, ona se bavi temom naših iseljenika i povratnika, dovodeći ih iz daljine na pragove rodnih kuća poslije američkog sna. Ne prelazeći u bolećivost i banalnost autorica ostaje uvijek odmjerena i pomalo otmjena u pristupu temi, tvoreći složene psihološke slike manirom intro- i retrospekcije, organski povezujući pri tome psihu čovjeka i pejzaž odakle je potekao.

Autorica gleda u likove iz određene daljine, ne ulazi u ich-formu (iako je i sama iskusila život u iseljeništvu), a ipak im je pod kožom, spušta se do drugog lica jednine kao oprezni opservator koji se time maksimalno približio, a ostao skriven.

Govoreći o najmanjim stvarima ovoga života, o cvijetu, kućnom pragu, haljini ili cipeli, ona otkriva njihovo značenje iznova - jer prvotno su značenje imali u djetinjstvu i mladosti, u onoj fazi kad se o stvarima misli samo kao o stvarima. One još nemaju onu metafizičku protežitost kad se pitar, sić, skaline ili postole pretvaraju u znak, ideju. Oni prestaju biti samo dijalektalni kolorit jednoga djetinjstva i preuzimaju ulogu posrednika do bitnosti svijeta. Postojanje kao da nastaje gomilanjem takvih stvari putem kojih čovjek u životu dodiruje koliko stvarnost, toliko i nestvarnost. A ipak je to još više, još nedohvatnije i nikada ne znamo kad je prekoračen prag prijelaza u apstraktnu vrijednost svijeta ideja.

Najobičniji kamen, koji se javlja kao lajtmotiv, u toj prozi-poeziji, može biti križ, Kip slobode, zid bez uspomena u novoj domovini koji doziva stari kamen iz sela na otoku ("Te si večeri prvi put pogledao u prozor bez pogleda, u zidove bez uspomena, u vrata bez izlaza u susjedstvo."), kamen kućnog praga na kojem stoje neke nepoznate noge i ne miču se povratniku, kamen groba tvojih predaka i tvoj, kamen crkve i oltara, gomila i krovova... To je opsjednutost kamenom. Biti tako opsjednut toplim kamenom rodnoga juga, a sjećati se hladnjače u Chicagu, pilane i milijuna metara žutih dasaka! Njima bi popločao Veliku baru da se vratiš doma, a ipak to ne činiš jer su tu čeličane, ciglane, pilane, kamate, prijevare, Poljaci, Irci, Talijani... šoldi...

Sklonost cikličkom ponavljanju motiva i kružnom zatvaranju radnje pridonosi poetici teksta. Tu se sadržaj i grafički izgled rečenice zatvara ključem od riječi koje nose značenjsku težinu cijeloga teksta. Primjer za takav postupak jest pripovijetka "Skaline" gdje se između riječi "zaništa" koju lik izgovara na početku životnoga puta i na njegovu kraju, sažima cijeli život.

U majstorskom miješanju naracije i dijaloga vrijeme se pokazuje kao vrlo rastezljivo i nepregledno, onakvo kakvo bi se teološkim ili filozofskim očima moglo i definirati - sve se događa sada i uvijek, trenutak može imati bezbroj zenonovskih aporija: za dizanja noge s jedne skale na drugu može proteći cio život. Ovdje nije riječ o sukcesiji i logici, nego o snovitom i nesvjesnom koji čine onaj nespoznatljivi dio našega jastva, a u ovoj prozi dobivaju onu razinu istovremenosti i svevremenosti koja je ponekad u dobroj književnosti neophodna.

Sva ta sjeta, izgubljenost, tuga, potraga za mladošću (koje osobine ove proze spominje i Vinko Nikolić u predgovoru) usmjerene su na ljubavi koje napuštene jednom čekaju u starom kraju: djevojke što postadoše bake, pejzaži, groblja, smokve ili vinogradi... Svjestan da danas više gotovo i nema takvih strpljivih, skromnih čekačica, majki što su rađale brojnu djecu, onako širokih krila i trpeće duše, povratnik se samo sjeća takve majke, nekako uronjene u kadulju, ružmarin i lavandu, ovjenčane zlatom brnistre kao i Krist na oltaru. Takve majke i očevi javljaju se kao JEKA, "materina jeka, očeva jeka.." u ovoj poetskoj prozi Dunje Kalilić.

Odnos povratnika i Krista iskazan je poetikom uspavanoga u nama, nenametljivo i realistično. Povratnik će reći u crkvi: "U svakom je Tvom čavlu moj povratak." Nakon niza godina odvojenosti od Krista svoga djetinjstva i mladosti, lik se vraća i Bogu svoga doma kao jednom od temelja opstojnosti. Taj poetski realizam teksta dosiže u pojedinim trenucima svoj oštri vrhunac. Tako se kamen i njegova obrada uspoređuju s križem kao znaci muke: "A križ? Eto ti ga tot! Imaš ga koliko oćeš!.. Cili ovi kamen ovod ti je križ!!!"

Sve se u tekstu zbiva polako, izatkano bez žurbe i nasilja nad stvarnošću, kao paukova mreža sitno, sastavljeno od svakidašnjeg, pretočeno u nadrealno, ritmički iznivelirano. Malko humora našlo je svoje mjesto: likovi dviju čakulona imenovani su Prva škura i Druga škura. Tu se često koristi dijalekt našega Juga i time dobiva plastičnost slike i autentičnost izvornoga govora.

Svaka novela ima pomalo neobičan kraj, ali možda najneočekivaniji rasplet, pomalo groteskan, autorica donosi u "Bijeloj luci". Prepuna je simbolike ona škrinjica u kojoj povratnik donosi kući kosti kao najveće blago. Rasute su nemilom rukom pred njegovim očima, a on ih ponovno slaže u škrinjicu i svaku prije toga poljubi. Možda je smisao života baš ona riječ davnoga pjesnika koji reče da je čovjek napravljen od zemlje, ali baš od one na kojoj se rodio, koja ga svojom magičnom i čudesnom snagom mami da bar u njoj počine. Kozmička čuda i prostranstva nisu dovoljna da osvoje čovjeka. On se uvijek vraća izvorištu i u tom je moguća poanta ove vrijedne knjige: "Tuđina ti uzme život, ali ti ne daje smrt."

Nevenka Nekić

ODA LJUDSKOJ PATNJI

(Tomislav Obrdalj: Jedan život od Bleiburga do danas; nakladnik: Hrvatska kulturna zajednica F BiH, Mostar, 1998.)

U čitaonici *Hrvatskog kulturnog centra* u Sarajevu predstavljena je knjiga Tomislava Obrdalja *Jedan život od Bleiburga do danas*. Svečanom trenutku predstavljanja knjige bili su nazočni mnogi ugledni Hrvati glavnog grada Bosne i

Hercegovine. Cjelokupni dojam je uveličan i popratnom izložbom fotografija pod nazivom *Bleiburg i Križni put*. Na izložbi je predstavljen samo dio dokumentiranog fotografskog materijala s prigodne izložbe u Zagrebu, koja je, zapravo, dio programa ovogodišnjeg obilježavanja 15. svibnja kao spomendana bleiburških žrtava i žrtava Križnog puta.

Tko je Tomislav Obrdalj, autor knjige *Jedan život od Bleiburga do danas*?

Rođen je 27. studenog 1925. godine u Varešu, nedaleko od Sarajeva, u uglednoj hrvatskoj i katoličkoj obitelji. Napunjen velikim nacionalnim i duhovnim kapitalom svog naroda, obradovao se svim srcem svojim 1941. godine dočekanoj slobodi i hrvatskoj državi. Bio je još mlad i nedovoljno iskusan da bi pratio i razumio sve teškoće tog vremena. Krajem 1944. godine (kao učenik realne gimnazije u Visokom) u grupi visočkih srednjoškolaca odlazi (povlači se) u Zagreb, gdje postaje polaznik Predizobrazbene časničke škole ORSA. "Uspješno" preživljava Bleiburg i Križni put. Doživljava najveća poniženja i teške traume. Proganjan, ponižavan i maltretiran, "postaje" pripadnik Jugoslovenske armije u Tuzli. Međutim, mladi Obrdalj nije mogao ostati pasivni promatrač svega što se događalo oko njega. S grupom istomišljenika osniva tzv. "tajnu križarsku organizaciju" u garnizonu Jugoslovenske armije u Tuzli, biva uhapšen, suden najprije na smrt strijeljanjem, a zatim na desetogodišnju robiju i odmah odveden na izdržavanje kazne. Kaznu izdržava (kratko vrijeme) u Tuzli i u po zlu čuvenom KPD-u u Zenici. Nije se žalio na presudu i tijekom izdržavanja kazne nije tražio njeno smanjenje. U zatvoru završava postolarski zanat, a nakon izdržane kazne vraća se u Vareš i Sarajevo, gdje završava Ekonomski fakultet.

Na prvim višestranačkim izborima 1990. godine izabran je kao član HDZ-a za poslanika parlamenta Bosne i Hercegovine. U isto vrijeme obnaša i dužnost dopredsjednika HDZ-a Bosne i Hercegovine. Odlukom predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tudmana odlikovan je Redom kneza Branimira s ogrlicom i Redom Stjepana Radića.

Knjiga *Jedan život od Bleiburga do danas* Tomislava Obrdalja vrijedan je publicistički prinos osvjetljavanju naše bliže prošlosti, kroz posve osoban i osoben pristup. Intimistička atmosfera ovog štiva ne šteti njegovoj činjeničkoj potki, građenoj iznenađujuće vješto s obzirom na to da se autor ove knjige do sada nije okušavao u sličnom poslu. Atmosfera je posve razumljiva; to je intimni, osobni zapis o vlastitom životu, u koji se uplela sva moguća nečovječnost jedne politike.

Autorovi razlozi - veli u recenziji knjige književnik Dragan Šimović - za objavljivanje ove knjige su jasni. No, on ih sažima u dva formalna razloga. Prvi je pisanje o sudbini Predizobrazbene časničke škole u Zagrebu za vrijeme NDH, gdje je bilo oko 600 časničkih pitomaca godišta 1924. - 1927., o čemu, drži autor, do sada nitko nije pisao. Drugi njegov formalni razlog je pokušaj da na vlastitom primjeru pokaže prosječnu hrvatsku obitelj kroz vremena o kojima u knjizi govori, dakle jednu hrvatsku obitelj iz središnje Bosne u patnjama i stradanjima u svom neupitnu hrvatstvu.

Knjiga, zapravo, govori o čestitu i časnu životu jednog Hrvata; govori o povijesnoj čestitosti hrvatskog bića uopće. U svom iskrenom ispovjednom kazivanju Obrdalj pokazuje i kršćansku ljubav, zahvaljujući kojoj je uspio sačuvati ljudskost i obraniti, u isto vrijeme, ljudsko dostojanstvo. Knjiga, također, postavlja i pitanje - gdje su granice ljudske izdržljivosti, koliko čovjek može propatiti?

Inače, *Jedan život* se čita bez napora, ništa tu nije nejasno, rečenice su pitke. Radi se - u svakom slučaju - o ljekovitu štivu.

Radovan Marušić

GIOVANNI PAPINI: "POVIJEST KRISTOVA"

(Sion, d.o.o., Zagreb, 1999. godine, preveo dr. Fran Binički, treće izdanje, strana 490, slika na naslovnici Caravaggio: *"Večera u Emausu").*

Svjetlo nakon dugih noći ljudskog beznađa i očaja

U ovomu je naslovu jedini mogući i najbolji odgovor na pitanje koje je potresalo cijeli kršćanski svijet, a koje glasi: Što je to čuvenoga talijanskoga pisca i jednoga od najčuvenijih bezbožaca u prvoj polovici 20. stoljeća *Giovannija Papinija* ponukalo da napiše knjigu *"Storia di Cristo" ("Povijest Kristova")* i da u njoj kao rijetko tko na drugom mjestu tako toplim lirskim riječima prikaže Bogočovjeka Krista kao jedinoga Spasitelja zatrovanog ljudskog roda i kao najbivstveniji sastojak cijele ljudske povijesti?

Knjigu je s talijanskoga na naš jezik 1936. godine tečno preveo poznati jeronimski pisac i pjesnik, poliglot i prevoditelj, *vlč. dr. Fran Binički* i iste ju je godine objavio *Zbor duhovne mladeži u Senju*, u uvjerenju da će taj poznati talijanski iskreni konvertit s ovim svojim djelom *i u Hrvatskoj dobro doći za učvršćenje hrvatske katoličke obnove i za povratak, Kristu i našoj Katoličkoj crkvi, liberalistički zadojenih intelektualaca i mlakonja, koji rukovođeni tobož zdravim razumom do naše katoličke tradicije i do naše katoličke vjere jedva drže tek kao do pukoga folklora!*

Nakon tog prvoga izdanja, ovo je divotno djelo posvećeno Kristu u prijevodu istoga dr. Frana Biničkoga objavilo i *Uredništvo časopisa "Tavelić"* u Sinju 1981. godine, pod odgovornošću *prof. o. Ante Augustina Akrapa*, i upotpunilo ga sa 16 slika slikara *Ive Dulčića* te na kraju *Pogovorom* s informacijama o književniku Papiniju, i bogatom *Bibliografijom*, u kojoj vidimo da se o ovo veliko i značajno djelo Giovannija Papinija nisu oglušili ni pojedini istaknuti članovi i književnici okupljeni u naše Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (*Petar Grgec, Luka Perinić* i dr.)

A sad se, prije nedugo vremena, trećim izdanjem istog prijevoda oslastila i naša nova izdavačka firma *Sion, d.o.o.* iz Zagreba, puna uspjeloga htijenja da divnim tehničkim izgledom ove Papinijeve knjige, koja na prvi pogled u knjižarskom pultu plijeni! - ne zaostane za svojim izdavačkim prethodnicima!...

I dok iz Pogovora u II. izdanju doznajemo dosta značajnoga o piscu ove knjige, u ovom III. izdanju o njemu ne doznajemo ništa, barem ne eksplicitno! Ali - a držimo da to i jest i treba biti pravi cilj i smisao ove knjige - u njoj doznajemo o Isusu kao živom Bogu i našem Spasitelju, o pravom Bogočovjeku, koji je dok čitamo ovu Papinijevu knjigu tu uz nas, koga čujemo dok nam govori, ne samo srcem i ne samo dušom, nego ga čujemo i ušima, *kao živ živoga!* - koga bismo mogli i dotaknuti, kao što su to mogli apostoli prije 2000 godina. "Da Krist bude uvijek živ u ljudskom životu - za tim je išao

Papini dok je pisao 'Povijest Kristovu'", ističe autor Pogovora 2. izdanju prof. o. Ante Augustin Akrap, dodajući tomu, da se čini kako je Papini taj svoj cilj i ostvario! I da još samo mrvicu uzmemo od prof. o. Akrapa:"... *u ovoj je knjizi Krist, onaj pravi Krist, potpuno živ, on je uz nas dok čitamo o njemu, mi ga gledamo, dotičemo ga se, slušamo njegov glas, čujemo kucanje njegova srca, a blagi, ili oštri glas dopire do naših ušiju i do naše duše.*"

Od 96 odjeljaka koji se u ovoj knjizi nižu nakon uvodnoga *"Pisac čitatelju"*, teško se odlučiti za onaj koji se najviše doimlje. Krist je Krist, Bogočovjek i oprostitelj, koji bolje od bilo koga znade i razumije sve naše ljudske mane i nepodopštine, i zato su posebno lijepa ona poglavlja u Papinijevoj knjizi u kojima se Krist sučeljava s grješnicima. Takva su: *"Rasipni sin"*, *"Grešnica"*, *"Mnogo je ljubila"*, *"Priča o grijehu"*, gdje se Isus javlja kao korjenit i neustrašiv rušitelj sa svom svojom veličinom, otkrivajući svoju vječnu paradoksalnost, vječnu novost i mladost, u kojoj je tajna zašto svako srce prije ili kasnije teži Njegovu divnom Evandelju! "Iznenadujuće je velik Isus, jer na svakom koraku hoće da nisko bude visoko, da posljednje bude prvo, da odbačeno bude omiljelo, da prezreno bude poštovano i, napokon, da se stara istina drži zabludom, a obični život pokvarenošću i smrću. On je rekao prošlosti, ukočenoj u smrtnoj borbi, prirodi, kojoj se odviše dragovoljno pokorava općeno i obično mišljenje, najodlučnije: Ne! što ga je ikada zabilježila povijest svijeta. Isus se oslanja na nadu koja je to uzvišenija, što se čini bezumnijom. A ljudi su nesretni jer nisu umjeli naći pravi život; neka postanu oprečno onome što su, neka rade protivno onome što rade i započet će blagdan sreće na zemlji."

"Dosada su išli za prirodom, dali su da ih vode njihovi nagoni, prihvatili su, i to samo riječima, privremeni i nedovoljni zakon, klanjali su se lažnim bogovima, mislili su da će naći sreću u vinu, u mesu, u zlatu, u vlasti, u okrutnosti, u umjetnosti, u mudrosti, a samo su povećali zlo. Znači da su krenuli stranputicom, da se treba vratiti, odreći se onoga što se činilo dobro, a pokupiti ono što su pobacali, obožavati ono što su spalili, a spaliti ono što su obožavali, pobjedivati nagone, mjesto da im udovoljavaju, boriti se sa svojom naravi, mjesto da je opravdavaju, stvoriti novi zakon i živjeti po njemu u duhu, bez propusta.

Ako dosada nije postignuto što se tražilo, nije druge nego preokrenuti sadašnji život, to jest promijeniti čitavu dušu!..."

Dakle, "*...treba udariti drugim putem, preobraziti dušu, štovati nove vrednote, odreći se starih, reći sveto: Ne! protiv varavog, svjetskog Da. Ako je Krist pogriješio, preostaje nam samo bezuvjetno nijekanje i sveopće i dragovoljno uništenje. Ili strogi i savršeni ateizam - ne himbeni i kljasti ateizam današnjih malodušnih skeptika - ili krepka vjera u Krista koja spasava i uskrisuje u ljubavi!*"

Ipak, najpotresniji i nama današnjima najbliži i najaktualniji jest posljednji odjeljak u knjizi, komu je naslov *"Molitva Kristu"*. *"Ni u jednom stoljeću kao u ovom nismo bili tako strahovito žedni nadnaravnoga spasenja. Nikada, koliko se sjećamo, nije potištenost bila tako potištena, ni požar ovako vatren"* - riječi su koje autor Giovanni Papini upućuje Kristu, moleći ga da nam pomogne. U ovom svijetu "tko ima malo, hoće mnogo; tko ima mnogo, hoće više; tko ima više, hoće sve. Navikli na razbacivanje onih godina kad se nije radilo ništa, a trošilo se sve, trijezni postadoše proždrljivci, čedni postadoše zavidni, pošteni se dadoše na lopovluk, najčišći na trgovinu. Pod imenom trgovine vrši se lihvarstvo i pljačka; pod znakom velikog obrta gusarstvo nekolicine na štetu ostalih ljudi. Varalice i pronevjeritelji postali su čuvari javnoga novca, a gulikože su redovni članovi svih oligarhija. Lupeži, što sami dijele pravdu u općem grabežu, ne štede ni lupeža. *Bestidnost bogataša utuvila je svima u glave da na zemlji, koja se napokon oslobodila Neba, vrijedi samo zlato i ono što se može kupiti za zlato.*"

Isusu koji, i bez da ga itko od ljudi upozorava, znade sve o nama i o glibu zemaljskom u kom postojimo, Kristu, koji vidi "da se po drugi put navršilo vrijeme i da ovaj grozničavi i poživinčeni svijet zaslužuje da bude kažnjen ognjenim potopom, ili da se spasi Njegovim posredovanjem" govori Papini: "Samo Tvoja Crkva, Crkva što si je osnovao na Petrovoj stijeni, koja jedina zaslužuje ime Crkve, jedina i sveopća Crkva, koja govori iz Rima neprevarljivim riječima Tvoga namjesnika, stoji i sada, ojačana navalama, povećana raskolima, pomladivana stoljećima na bijesnom i valovitom moru."

"Raspeti Kriste, koji znaš da radi uskrsnuća u slavi, treba u sramoti umrijeti, znaš i to da je Kraljevstvo sotonino u svom punom jeku, a spas što ga svi traže tumarajući, može biti samo u Tvojem Kraljevstvu!"

Upravo je i nemoguće izostaviti ijednu riječ koju je ovaj veliki talijanski književnik i iskreni obraćenik rekao u svojoj *Molitvi Kristu*, u posljednjem odjeljku ove svoje knjige. Na nama je jedino da se upitamo što bi, tek, rekao da ju je pisao danas, 78 godina kasnije, i da ju čitamo u isto ovakvom sjajnom prijevodu, kao što je ovaj dr. Frana Biničkog?!

Na koncu trebamo dodati svemu ovomu i kuriozitet vezan uz ovu Papinijevu knjigu, naime da je njezino prvo izdanje u ožujku 1921. godine objavljeno u 70 tisuća primjeraka, a i da je do kraja 1921. godine u Italiji raspačano čak 200 tisuća njezinih primjeraka. Do 1927. godine o ovoj je knjizi Giovannija Papinija napisano 10 knjiga i 580 osvrta i prikaza. Sve u svemu, podaci kakvima se podičiti može rijetko koja knjiga!

Nikola Bićanić

ZNANSTVENIKOVE ZNANSTVENE POSTAJE

(Josip Kekez: "Procjene i ocjene", Organizator, Zagreb, 1999.)

Sa svojim profesorom dr. Josipom Kekezom nadoh se na Hrvatskom filološkom skupu (međunarodni znanstveni skup o jeziku i književnosti) u Opatiji 28. - 30. lipnja tekuće godine. To je peti takav skup o jeziku i književnosti koji organizira Hrvatsko filološko društvo - Rijeka, i sve su prilike da će ta znanstvena manifestacija postati tradicionalna i da će grad Rijeka po njoj ostati prepoznatljiva.

Na skup sam, između ostalog, ponajviše pošao da se sretnem s čovjekom koji očinskim odnosom ni jednog svog studenta ne ostavlja ravnodušnim, pa ni mene. Bio sam ponosan kada sam na licima svih nazočnih na skupu očitavao uvažavanje i ugled koji on kao čovjek i ne manje kao znanstvenik uživa u filološkim krugovima i ne samo u njima. Ispovjedimo se jedan drugom o aktualijama, o onom našem intimnom i najintimnijem o čemu prijatelji iskreno prozbore i razidemo se narušena zdravlja svatko na svoju stranu, a ja pomalo zapanjen identičnostima naših sudbina. Sretan sam i da mi pokloni svoju

knjigu "Procjene i ocjene" i ovaj tekst samo je znak poštivanja i zahvalnosti što sam tko sam i što sam tu gdje jesam.

Kompozicijski knjiga "Procjene i ocjene" podijeljena je u tri dijela. U prvom dijelu objelodanjeno je jedanaest tekstova s naslovima: "Dvije tzv. prilike u hrvatskom srednjovjekovnom romanu 'Barlam i Jozafat'", "Istraživač narodnog života i hrvatske povijesti", "Neka srpska prisvajanja hrvatske usmene poezije od Vuka Karadžića do rata sa Srbima", "Dezideologizacija i kraćenje", "Kako je prepletanje oblika zavaralo istraživača", "Fra Grgo Martić i usmena epika", "Pojam oikotipa", "Književna revalorizacija XVIII. stoljeća", "Grabovčevi duhovni motivi", "Usmena književnost i narodni jezik u istraživanjima Franje Fanceva" i "Tomo Maretić o književnosti u Dalmaciji i Slavoniji".

U drugom poglavlju Kekezove knjige susrećemo tekstove s naslovima: "Pogovor 'Biogradskim lirskokazima'", "Najveći a gotovo diletanti", "Samosvojnost s književnim uporištem", "Važan, golem i tek započet posao", "Pjesnici su čuđenje - u desetercu", "Stoljeća hrvatske književnosti - dva nova sveska", "Knjiga puna duha", "Kranjčević i Bonifačić", "Laka uspostava jasnoće" i "Knjiga dvostruko ponovljena znanja".

U trećem dijelu knjige imamo ove naslove: "Hrvatska i novi svjetski poredak", "Živjeti naoposum", "Novinari prije novina", "Spomen kroz pjesmu", "Moral u nacionalnom pomirenju", "Primjeri iz morala u suvremenom hrvatskom društvu", "Je li 'Zora' kroatocentrična", "Umjesto pogovora recenzija", "Majke, oci i spomenici", "Stihovi u javnim natpisima i novinskim naslovima", "O srednjovjekovnoj 'Pisni svetago Jurja'" i "Čovjek i njegova sjena".

Znanstvenik i sveučilišni profesor J. Kekez tekstove je tematsko-motivski rasporedio u tri dijela i to tako što su u prvom dijelu oni najvažniji i za znanost vrlo korisni tekstovi, u drugom važni tekstovi o znanstvenim aktualijama, osvrti na objelodanjene knjige i procjene i ocjene o temama koje su nezamijećene opstojavale tu onkraj nas. U trećem dijelu knjige kao završnom susrećemo filološke, ali i društveno-političke teme na kojima kao na svojim znanstvenim postajama Josip Kekez zastaje, motri, osvjetljava i nama predočava one elemente iz filološke zbilje koji svojom aktualnošću teško zastarijevaju.

Znanstveni tekstovi iz prvog dijela knjige ranije su objelodanjeni u zbornicima: "Kninski zbornik", 1993; "Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka", 1993; "Zbornik radova o fra Grgi Martiću", 1996; "Riječki filološki dani", I. 1996.; "Prvi hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova II", 1997.; "Grabovčev zbornik", Vrlika, 1998.; "Zbornik o Franji Fancevu", 1998.; "Zbornik o Tomi Maretiću"... Mislimo da je J. Kekez napravio omašku, jer uz svaki znanstveni uradak tiskan je "Summary" na engleskom jeziku, ali ne i rezime tj. zaključak na hrvatskom jeziku. Autor je gotovo redoviti sudionik riječkih filoloških skupova, a Filološko društvo Rijeka tiska časopis "Riječ" u kojemu vrlo svrhovito i umješno na čelo svakoga znanstvenoga teksta stavlja sažetak na hrvatskom jeziku, a na kraju taj tekst na nekom od svjetskih jezika. Ako je za takvo što nedostajalo sredstava, onda je to druga stvar.

I na kraju da se zna da je knjiga tiskana u nakladi od 200 primjeraka. Ništa novo, reći ćete, jer i vrsni književnici već svoja djela tiskaju u po 300 primjeraka i to je najbolji pokazatelj dokle smo u našoj državi Hrvatskoj sa znanstvenom i umjetničkom knjigom došli i kuda srljamo i posrćemo. Nadati se je da će oni koji misle kako su već ušli u povijest shvatiti već jednom da je stanje s knjigom mrlja koja će njihov povijesni ulomak pratiti kroz stoljeća i tisućljeća i koju nitko neće moći mimoići, niti izbrisati, pa je radi sebe samih bolje da je za svoga života što prije brišu iz naše i svoje stvarnosti.

Takve misli same se udjenu u svijest čitateljevu nad knjigom "Procjene i ocjene" Josipa Kekeza iz koje se mnogo toga vrijednog i značajnog može učiti i naučiti.

Rajko Glibo

KNJIGA O ŠKOLOVANJU SVEĆENIKA

(Mile Bogović, Povijest visokoškolske izobrazbe u biskupijama Senjskoj i Modruškoj ili Krbavskoj do 1940., Sakralna baština, Senj, 1999.)

Dr. Mile Bogović, prvi biskup sa sjedištem u Lici tamo negdje još od prve polovice XVI. st. (kad je biskupsko sjedište bilo u Otočcu), svakako će ući u anale crkvene povijesti ovih naših ličkih prostora ne samo kao prvi novovjeki biskup već i kao pisac-znanstvenik čiji rad omogućuje širem krugu čitateljstva bolje poznavanje te povijesti. Njegova najnovija knjiga bavi se naime jednim njezinim segmentom: školovanjem svećenika - tako da ima posebno značenje i za naše školstvo općenito.

Knjiga je podijeljena na tri nejednaka poglavlja. Najopširnije je treće s posebnim prilogom o profesorima senjskog visokog učilišta.

* * *

U *prvom poglavlju* donosi se kratak povijesni pregled ovih biskupija u kojem se na jezgrovit način govori o njihovim teritorijalnim promjenama, o migracijama stanovništva, promjenama religijsko-demografske slike od doturskog preko turskog do poslijeturskog razdoblja, o odnosu svjetovne i crkvene vlasti prema unutrašnjem i prostornom organiziranju biskupija, o ulozi redovničkih zajednica kao što su franjevci, pavlini, kapucini, dominikanci, benediktinci i dr.

Drugo poglavlje sadrži zanimljive podatke o školovanju naših svećenika do početka XIX. st., točnije, od srednjeg vijeka do otvaranja sjemeništa u Senju 1806.

U najranijim je razdobljima "biskupski kler teološku formaciju stjecao pri katedralnim školama, a redovnički pri samostanskim". Tu se naglašava velika uloga glagoljaša, čija djela "neosporno svjedoče da su njihovi osnivači bili na visokoj kulturnoj razini". S obzirom na to da je komunikacijski jezik bio latinski, ovo poglavlje rasvjetljava i odnos glagoljaša prema latinskom jeziku.

Najteže razdoblje u školovanju svećenstva na području tih biskupija bilo je vrijeme turskih osvajanja i vladavine te se može reći "da je od početka 15. st. do sredine 17. izobrazba bila neprestano u silaznoj putanji. Na najnižoj je razini bila onda kada je glavna briga za svećeničku formaciju pala na župnika, koji je trebao pripremiti nasljednika kako je znao i mogao." To je bilo i razdoblje kada je sve manji broj svećenika bio u mogućnosti svladati i latinski pa otuda i ono uopćeno mišljenje o neukim popovima glagoljašima.

Stanje se počelo popravljati početkom XVIII. st., naročito zaslugom biskupa Brajkovića.

Međutim u tom periodu izabrani pojedinci ipak su se uspijevali kvalitetnije školovati, ali izvan svojih biskupija. To su bili oni sretnici koji su studirali u poznatim teološkim zavodima kao što su učilišta u Loretu, Fermu, Rimu, Grazu, Beču, Zagrebu, Rijeci i - Szombathelyju u Madarskoj. Studij u tim zavodima omogućivao je šire i potpunije obrazovanje, a u knjizi su poimenično navedeni svi naši svećenici koji su bili te sreće da se tamo obrazuju. Najviše ih je boravilo u Rimu (naročito u čuvenom Germanicumu) i u Grazu.

Treće poglavlje srž je cijele knjige. Nosi naslov *Filozofsko i teološko učilište u senjskom sjemeništu 1806.- 1919.*, a sastoji se od sljedećih dijelova: 1. Teološko učilište ili teološki licej, 2. Studij filozofije, 3. Sjemenište i teološko učilište od 1933. do 1940., 4. Zbor duhovne mladeži, i 5. Studij izvan biskupije.

To poglavlje do u detalje razrađuje svu problematiku školovanja našeg svećenstva: od smještaja sjemeništaraca, materijalnih problema, nastavnih predmeta na studiju, planova rada, profesorskog kadra do pojedinačnih popisa studenata - budućih svećenika.

Problemi kroz koje je ovo visoko učilište prolazilo mnogo su kompliciraniji od onih kojima je bilo opterećeno svjetovno školstvo; često dolazi u situaciju da čak prestane i raditi jer država nije imala razumijevanja za tu vrstu školovanja. Tako između ostalog saznajemo da su u Senju 1806. "otvoreni sjemenište i teološko učilište koji se službeno nazivaju Biskupski teološki licej", da je 1810. sjemenište nastradalo u požaru i prestalo raditi i da je ponovo otvoreno 1816.

Senjsko sjemenište, u okviru kojega su djelovala filozofsko i teološko učilište, egzistiralo je uz mnoge teškoće i uz kraće prekide sve do 1940. U njemu je vidnu ulogu odigrao i biskup Mirko Ožegović kada je 1857. osnovao konvikt (đački dom, internat), poslije nazvan Ožegovićianum. Taj isti biskup pomogao je i senjskoj gimnaziji jer je omogućio talentiranim đacima sa sela da lakše pohađaju gimnaziju, a bogoslovnom učilištu konvikt je bio od velike koristi jer su se đaci u njemu, pod crkvenim nadzorom, mogli bolje usmjeriti prema bogosloviji.

Kroz taj konvikt prošlo je mnogo mladića koji su kasnije postali značajne ličnosti naše povijesti.

I sjemenište i licej od samog je osnutka pratio epitet hrvatskog nacionalizma i neprekidno su bili pod nadzorom germanofilskih, ugrofilskih ili talijanaški nastrojenih moćnika.

Posebno vrijedan dio ove knjige čine biografije trideset i trojice profesora senjskog filozofskog i bogoslovnog učilišta poredane abecednim a ne kronološkim redom: Kajetan Bedini, Fran Binički, Ivan Blažević, Hijacint Bošković, Josip Burić, Viktor Burić, Anton Cimiotti, Matija Čop, Ivan Fiamin, Josip Frančišković, Antun Golik, Antun Hesky, Ivan Krstitelj Ježić, Ivan Košćak, Ivan Kukanić, Petar Matković, Josip Modrić, Grgur Pančić, Milan Pavelić, Luka Petrović, Ivan Potočnjak, Franjo Rački, Ivan Radetić, Emanuel Sladović, Ljudevit Slamnik, Dragutin Smokvina, Josip Šnidaršić, Vjenceslav Šoić, Ivan Starčević, Martin Štiglić, Josip Vrbanek, Franjo Vrinjanin i Roko Vučić.

* * *

Knjiga je pisana znanstvenim stilom a autor je, gdje je god to bilo moguće, jezik nastojao približiti prosječnom čitatelju izbjegavajući pretjeranu uporabu stranih riječi tako uobičajenih u radovima ove vrste. Onima koji žele još više saznati o ovoj problematici, svakako mogu poslužiti brojne fusnote i navedeni izvori iz kojih je uzimana grada.

Jure Karakaš

SUPERIORNO OTVORENI JAKOV BUBALO

(Jakov Bubalo: "Hrvatska jezična zrnca", Naklada DHK Herceg-Bosne, Mostar i Naša ognjišta, Tomislavgrad, Mostar 1999.)

Franjevac Jakov Bubalo roden je 22. VIII. 1932. u selu Turčinovićima (Široki Brijeg), a umro je 12. VIII. 1996. u Zagrebu. Uz treću obljetnicu njegove smrti dužnost nam je i čast prozboriti koju o posmrtno objelodanjenoj njegovoj knjizi "Hrvatska jezična zrnca" i usput reći pokoju o zrncima prije nje, u njoj i poslije nje.

J. Bubalo se u, Hrvatima Bosne i Hercegovine nesklonu vremenu (a kada im je vrijeme bilo sklono?), okrenuo najranijim izvorima i djelovanjima svoje franjevačke braće franjevaca-pisaca kao što su: Bartol Alvernski (oko 1333-1414), Blaž Zalčanin (oko 1370-1440), Matija Zadranin (15. stoljeće), Srebreničanin Juraj Dragišić Dobretić (latinski Georgius Benignus, oko 1450-1520), Matija Divković (1563-1631), Pavao Posilović (1600-1653), Ivan Bandulavić (+ konac 16. stoljeća), Stjepan Matijević (1580-1654?), Ivan Ančić (1624-1685), Istranin Franjo Glavinić (1586-1650), Ivan Frano Jukić (1818-1857), fra Grgo Martić (1822-1905), Matko Bastian (1828-1885) i mnogi, mnogi drugi iz franjevačkih redova, koji i kada pišu manje-više samo svoje skromne propovijedi, "u isti mah, svjesno ili nesvjesno, svejedno - oni rješavaju krupno pitanje tadašnjega 'ilirićkog', slovinskoga odnosno hrvatskoga jezičnog standarda. Problem je to kojim se - u isto vrijeme, ali ipak u povoljnijim okolnostima - muči i isusovac Bartol Kašić (1575-1650)" (Ivo Frangeš: "Stoljeća književnog i kulturnog djelovanja franjevaca u Bosni i Hercegovini", *Osvit*, broj III/1-4, Mostar, 1997, str. 3-10.). U slobodnim i sretnim trenutcima J. Bubalo je pisao pripovijesti, oglede, humoreske i dramske tekstove. Objelodanio je za života ove knjige: "Nebo u kamenu" - pripovijesti i crtice, objelodanili list "Marija" i "Naša ognjišta", Split - Duvno; "Siromašni bogataš" o sv. Leopoldu Mandiću, Centar "Leopold Mandić" i "Sveta baština", Osijek-Duvno, 1985; "Ruže i trnje" - "Sveta baština", Tomislavgrad 1990; "Kamen nije nijem" - dramski vremeplov kroz hercegovačku franjevačku prošlost, "Naša ognjišta", Tomislavgrad, 1992; "Pridavanja Martina Kravara" - humoreska, vlastita naklada, Split, 1995. Divno je i dirljivo da su mu posmrtno objelodanjena djela: "Bijeli put - uzbudljivo putovanje dobrotvorne povorke u Novu Bilu i natrag", Naklada DHK HB i MH Mostar, te "Naša ognjišta", Tomislavgrad, 1998. i "Hrvatska jezična zrnca" o kojoj ovaj tekst govori. Tekstovi prikupljeni u toj knjizi tijekom domovinskog rata objelodanjivani su u ratnim nakladama listova "Trn" i "Glas Brotnja". Ostala je ovom zaslužnom franjevcu još drama, zapravo monodrama u rukopisu "Odlazak fra Grge Martića", ali nas je naš

Jakov Bubalo zadužio toliko da se može očekivati kako će i ona ugledati svjetlo dana uz neku od obljetnica autorove smrti.

Recenzenti knjizi su jezikoslovci Marko Samardžija i Ivo Pranjković. Ona je podijeljena u šest poglavlja, a otvara se tekstom "Pradavni korijeni hrvatskog jezika", objelodanjenim u časopisu "Osvit", broj 1, Mostar, 1999, str. 56-68, s tim što je tekst dijelom redigiran i što mu je dodano poglavlje "Turcizmi u hrvatskom jeziku". Knjiga se zatvara recenzijom Marka Samardžije naslovljenom "Lijepa i pravilna hrvatska riječ" koja je došla na mjesto pogovora. U šest poglavlja knjige razvrstano je 80 "jezičnih zrnaca" - jezičnih tekstića koji za teme imaju problemčiće u svezi s uporabom hrvatskoga jezika u svakodnevnom životu. Može se ustvrditi kako je Jakov Bubalo svoje tekstiće uobličio stilski čisto i razumljivo za najšire čitateljske slojeve pučanstva, ali da nisu na odmet ni kroatistima, jer sam strukom profesor hrvatskog jezika i književnosti, srednjoškolski i sveučilišni, i nije mi neugodno priznati da se neke zagubljene jezikositnice čitanjem Bubalove knjige vraćaju i u pamćenju iznova udomljuju.

Recenzent Marko Samardžija, između ostaloga, kaže: "Posebno se ovdje mora istaknuti da su članci oprimjereni ne samo iz svjetovnoga tiska, nego, posve ravnopravno, i iz vjerskih izdanja, čime se uspješno prevladava postavka iz nedavnoga vremena o vjeri kao privatnoj stvari i, dosljedno, o jeziku vjerskih izdanja kao o nečemu što ne zaslužuje da bude spominjano u razgovorima o hrvatskome jeziku. Zato se i dogodilo da je dosada u tome, koliko se sjećam, još samo jedan hrvatski jezični savjetodavac novijega vremena, potkraj sedamdesetih, postupio kao fra Jakov Bubalo (v. 'Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca' K. Kosora)." Naš poznati jezikoslovac zamjećuje o autoru i ovo: "Također je ponešto prestrog ili odveć suzdržan prema novim značenjima hrvatskih riječi koja, ipak, nisu ni posljedak jezičnoga neznanja ni pogrješna, nego rezultat posve zakonita procesa u hrvatskome društvu i hrvatskome jeziku", i: "Ali ti i drugi mogući 'prigovori', kao što se čitatelj može lako sam uvjeriti, ni u čemu ne mogu umanjiti, niti umanjuju, vrijednost ovih zanimljivih i lijepo pisanih članaka koji se ovom knjigom podastiru sudu poklonika lijepe i pravilne hrvatske riječi".

Za pok. Jakova Bubala, baš kao što su vrijedile za njegovu subraću franjevce u dalekoj i bližoj prošlosti, vrijede rečenice Ive Frangeša: "Veličina je pisaca, ponekad, i u njihovu svjesnu odricanju od pisanja koje bi, nedvoumno, vrijedjelo mnogo više od ovoga kojim se oni s toliko prijegora bave; ali dobro znaju da je samo to što rade prava korist ljudstvu, mjestu i trenutku u kojemu su se dogodili". (Ibid, str. 5).

Naš franjevac g. +Jakov Bubalo mogao se "dokono, elitistički superiorno zatvoriti u svoje zagrijane ćelije i da se, nakon rutinskog dušobrižja, prepusti sebeugodnijim poslovima" (Ibid, str. 6), ali on sve do smrti gleda u oči neumoljivim okolnostima, svjestan dubine ponora na čijem su se rubu, posebice u zadnjem desetljeću njegova života, prisiljeni kretati njegovi sunarodnici i on s njima kao neodvojiv dio njih, pa zanavijek ostaje superiorno otvoreni franjevac Jakov Bubalo čija je posmrtna popudbina golem vjerski i prosvjetiteljski posao.

Rajko Glibo

PJESME TUGALJIVIH TONOVA

(Zdravko Kordić: "Zipka i smrt", K. Krešimir, Zagreb, i Naklada Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne, Mostar, Zagreb - Mostar, 1999.)

Prva pjesnička knjiga kojom se pjesnik Zdravko Kordić pojavio u hrvatskoj književnosti objelodanjena je 1980. s imenom "Svjetlost snovidjela" i kod nakladnika V. Masleša, Sarajevo, kod kojega će četiri godine poslije biti tiskana i druga Kordićeva knjiga poezije "Plavet i predskazanje", dok će treću knjigu, "Tragovi i snovi", otisnuti nakladnička kuća "Rondo" iz Mostara, 1987., a četvrtu, "Vrtovi otajstva", HKD Napredak, Sarajevo, 1992., kod kojega će izići i peta Kordićeva knjiga, "Miris olovne kiše", ali u Mostaru 1994. godine.

Pjesnička lektira Z. Kordiću mogle su biti knjige poezije koje većina književnih kritičara drži za prijelazne prema novostima osamdesetih godina, kada časopisi "OFF" i "Quorum" svoje stranice ustupaju imenima koja do danas još zovemo imenima novoga književnoga naraštaja (B. Maleš, S. Begović, B. Čegec, A. Žagar, B. Jelušić...). Čini se ipak da je Zdravko Kordić nekako bliži struji pjesnika osamdesetih koju obilježava stanovita potraga za duhovnošću, izražena u poetici autorâ D. Katunarića, D. Rešickog, H. Pejakovića, S. Petlevski i drugih. Kod Z. Kordića, čije pjesništvo pratim od samih početaka, ipak ne bismo mogli tražiti dublje srodnosti s krugovašima, s razlogovcima, s onima između, ili s onima poslije, jer on ima svoj književni put i njegovi lirskokazi imaju svoju, kordićevsku projekciju.

Pjesnik Zdravko Kordić osjetio je potrebu pa u vlastitoj nakladi u Zagrebu 1995. objelodanjuje knjigu "Iz umjetnosti pjesništva (književni prikazi i članci)" koja se sasvim uklapa u manire i pomodarstvo tekućeg književnoga vremena što ne bismo mogli reći za njegovu knjigu koja na svjetlo dana ide iza navedene. Naime, izabrane pjesme Zdravka Kordića s naslovnicom: "Svjetlost, plodovi praha (izabrane pjesme)", objelodanjuje nakladnička kuća "Ceres", Zagreb, 1996, a samo godinu poslije njegov sugradanin i pjesnik Vlado Puljić čini isto, iako je izbor prepustio drugima. To drugim pjesnicima i suvremenicima ne bih preporučio da čine jer, htjeli mi to ili ne, time se na neki način autori kao odriču već objelodanjenih knjiga poezije i, željeli to ili ne, pred očima čitatelja guraju ih na rubnicu. To kao da se podrazumijeva jer je puno čitatelja koji pritom razmišljaju kako je pjesnik, eto, iz tih knjiga uzeo ono što valja, ono što je najvrjednije, a ostatak je ionako samo ostatak. Ako se ima na umu da je knjiga izabranih pjesama jednoga pjesnika na neki način antologija njegovoga pjesništva, to onda našu tezu dodatno potvrđuje. Sugeriram i sebi i drugima neka naše izabrane pjesme prave drugi koji dolaze poslije nas, ako procijene i ocijene da smo to zaslužili, inače nam se ponajprije može dogoditi da ostanemo na rubnici, nevrjednovani, prešućeni i prije ili kasnije ipak zaboravljeni.

Lirskokazi ovoga pjesnika kao da govore da, kada Zdravko Kordić "potone u pjesmu", ona se pred njegovim očima odmotava svojom nutarnjom logikom, a pjesnik drži uzde da ne odjezdi i ne zastrani na obale raspjevanosti. Njegova žuhka duša prelijeva se iz pjesme u pjesmu uglazbljena tugaljivim tonovima. Mi, koji bolje poznamo Zdravka Kordića, znamo da je ona gruba strana života duboko

ispisala Zdravkove mnoge životne stranice pa bi mnogi od nas u njegovoj situaciji klonuli i utopili se u obeshrabrenje i beznađe. A Zdravko ostvaruje ono zadivljujuće i začudujuće. Podastire nam stihove i ma koliko oni plivali na valovima tugaljivih tonova, iz njih zrači makar i žuhko, ali ipak životno raspoloženje.

Ako su, primjerice, riječi: srce, oči, sunce, najčešće riječi u poeziji Dragutina Tadijanovića, onda njihov semantički pelud pada u njegove stihove i pjesme čineći ih toplim, mekim i punim nade i ohrabrenja. Kod Zdravka Kordića najčešće riječi su: tmina, crn(a/o), mrklina, mrak i mračan, sjenka, noć, smrt, a tamo gdje nema tih riječi lako susrećemo riječi semantičko-sinonimske srodnosti. One tugaljivim tonovima boje lirskokaze ovoga autora i to se ne događa samo u knjizi "Zipka i smrt", koju Sanja Miloloža nazva "Gejzir bola", i to s pravom, jer je ugledala svjetlost dana kao spomen na sina jedinca, Krunoslava Kordića koji, ne navršivši ni četiri godine života, tragično preminu (17. rujna 1994. - 4. srpnja 1998) i ostavi u golemim valovima tuge oca pjesnika i filozofa.

Sanja Miloloža govori (Hrvatsko slovo, broj V/221 od 16. srpnja 1999) kako "velika sablasna smrt dolazi po malu djecu Sunca... a u utrobi pjesničkoj vrište tišine; tišine vrište, a pero bilježi. Hrabar je onaj autor koji u sveopćim smrtima - i tjelesnim i duhovnim - iznalazi oksimoronski život riječi kao ključ neotključivoga, poput suputničke naravi filozofa i pjesnika koji sljubljeno rastu u njegovu duhu, rastu u patnji. Ima te svemirske patnje u Kordićevim stihovima, bilo je nje i prije smrti troipolgodišnjeg Krunoslava, ima je i danas, i bit će je dok diše roditelj i pjesnik u osobi Zdravka Kordića."

Dogodilo mi se da sam zapisivao lirskokaze i kada mi se učinilo da ih je dovoljno, rasporedio sam ih u četiri ciklusa i knjizi dao ime "Slutnje s Rakitja". Kao pjesnik nisam ni osjetio, niti zamijetio da su moje pjesme-slutnje zapravo "crne slutnje" kako ih ocijeni stariji i priznatiji pjesnik Gojko Sušac. Ja uzmem knjigu i od uradka do uradka na kraju samo zaključim kako je moj recenzent u pravu kao i pok. Svevlad Slamnig koji mi otpisa kako mu se, eto, pjesme ne svidaju ne navodeći argumente, a jedini je argument bio baš u crnini valova na kojima plivaju "Slutnje s Rakitja". Zamjećujem stanovite sličnosti ili srodnosti duše s pjesnikom Z. Kordićem i mislim za obojicu kako je bolje svojoj okolini podastirati tople stihove nade i ohrabrenja. Kordićeva pjesnička rijeka još je i plodna i lijepa, a nudi nam sebe ne osvrćući se na korist i dobitke.

Naš se pjesnik otima tami i zasigurno je bolji tamo gdje, usprkos svim nedaćama, podastire nam tople stihove nade i ohrabrenja makar se u njima zamjećivala Kordićeva stanovita suzdržljivost. Čini to naš Zdravko manje-više kroz sve svoje knjige i knjiga "Zipka i smrt" nije u tome izuzetak. Tako u pjesmi "Gdje zemlja ljubi" imamo završnicu: "Kriknut ću dok ne izbije pepeo iz mojih vena,/ zatočit ću svoju smrt/ u biser plaveti,/ pomilovat ću mater zemlju./ Zatočit ću okovanu smrt/ na putu k suncu.", a pjesma "Smrt i zora kucaju" glasi: "U ruzmarinov cvat/ u oblik tvojih usana/u krik/sabiti sonatu,/ u miloduh kišnih kapi./ Kada smrt i zora/ kucaju na vrata / pogaženo srce/pjeva pjesmu ljubavi". Ovo su samo neke od pjesama koje se po tonovima odvajaju od većine.

Lirskokaze u knjizi "Zipka i smrt" autor je razvrstao u devet pjesničkih ciklusa: "Na jugu tmine" (5), "Zaboravljena zemlja" (4), "Tamni svijet sjenki" (4), "Arka i Bosna" (2), "Put u nepovrat"

(6), "Napuštenost u zavjetrini" (9), "Glas otvorene kuće" (9), "Zipka i smrt" (7) i "Odlaze kasni noćni sati" (6). Vrijedan hvale je Pogovor recenzenta Vlade Vladića naslovljen "Otpor prema paradoksu", jer jednovremeno upućuje čitatelja na još jedno iščitavanje 52 pjesme iz zbirke i govori o bitnoj sastavnici Kordićeve lirike uopće - o oksimoronu kao pristupnici toj poeziji i kao njezinoj konstanti. Kroz ono oksimoronsko, kroz otpor paradoksu, Kordić nam podastire svoje pretežito refleksivne lirskokaze i u njima, kroz njih i preko njih ispovijeda nam svoju intimu iz koje viri ispaćeni čovjek na uzbibanim valovima svoga stvaralačkog i ljudskog vremena koje je njegovo i naše istodobno.

Rajko Glibo

SAN O SVIJETU

Fra Petar Perica Vidić svećenik je i slikar koji je punu afirmaciju postigao slikajući u apokaliptičnom okruženju ratnoga Sarajeva. Njegovo likovno djelo još uvijek nije temeljito proučeno, osobito ne onako kako bi to zaslužilo. Nakon uspjele monografije književnika Mirka Marjanovića, još jedan sarajevski književnik je ušao u slikarov atelier u samostanu sv. Ante na Bistriku i inspirativno progovorio o fra Petrovu umjetničkom svijetu. Tako je nastala knjiga Nenada Radanovića *Između neba i zemlje* koja je u izdanju Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost 12. srpnja predstavljena u Akademiji nauka i umjetnosti BiH u Sarajevu. Posvećena je 60. obljetnici rođenja akademika fra Petra Perice Vidića, a autor je njome želio probuditi zanimanje za opus najvećega slikara među bosanskim franjevcima.

"Kao složena pojava u modernom slikarstvu Bosne i Hercegovine onoga što bi mu bilo približnim, što bi bacilo zraku na vezujuće imaginativno-asocijativne puteve koji bi vodili slućenim izvorištima njegove pejsažističke religioznosti kao onog supstrata što ga možemo smatrati prapočelom iz čijeg se žilišta probokorilo ovo likovno sazviježđe, još nije odgonetana." (47. str.)

Fra Petar Vidić majstor je kolorizma. Kao slikar izvankanonska je pojava, iako ga najčešće svrstavaju među ekspresioniste. Za njega je priroda most spušten od neba do zemlje, čijom simbolikom bosanska pejsažistika postaje i fantastička i metafizička. Svojim je djelom navijestio zlo i ono će postati obranom od zla.

"Fra Petar Perica Vidić je ozbiljan i slojevit umjetnik, sa simboličkim predznacima čije puteve od konturnih njihovih naznaka do metafizičkih gubljenja u bezvremenlju i jekama svemira, u njemu valja pomnjivo i oprezno slijediti, budući da ovdje nemamo posla s umjetnikom kakav se javlja često i čije je uskrsnuće pred samim pragom pakla slučajno, a njegova novoformirana vizija prepuna kolorističe sudarnosti, izraz je pomjeranja čitavih svjetova što se, u gromadama, krše u umjetniku. Sve su to izrazi traumatičnosti i košmarnih java kojima svakodnevno prisustvuje - daleko od svake idile i skrenutosti od, na njegov način prezentirane, raskrvavljene zbilje koja ni u njemu nije mogla ostati - u takvom čovjeku - zatomljenom?! Po ovim svojim osobinama on je postao umjetnikom 20. stoljeća, djetetom svoga, i našeg, zlosretnog vremena, s 'usavršavanjem' sve ubojnijih načina da čovjeka - više ne bude! A i to su nečiji ideali, zar ne? Nije se, stoga, lako oteti dojmu da su najnovije fra Petrove slike ne samo likovna djela, nego i opomene. Kao da ispod svakog piše: Zašto

rušite svijet iz 'Pjesme stvorova' sv. Franje Asiškog?!" (32. str)

U sadržaju 88 strana knjige čine: Pjesma stvorova, U slikarevu ateliеru,Između neba i zemlje, Likovni razvoj, Pred likovnim prizorom fra Petra Perice Vidića, Podrijetlo slikarske vizije, Prednosti bosanske pejsažistike, Fra Petar Perica Vidić i pustolovina Pont Avena, Mogućne usporedbe, Napomena kao bilješka o autoru. Posebno treba istaknuti iznimno vjerne pretiske slika koji su djelo majstora fotografije Dragutina Ressnera.

Leona Sabolek

RIJEČI ŽIVOTOKA

Izbor pripovjedaka Hrvoja Bora (fra Ljube Hrgića) *Posljednji krug* ("Svjetlo riječi", Sarajevo, 1999, 263 str.) suradnika HKD sv. Jeronima, potvrđuje visok umjetnički doseg autora, nasilno udaljena iz književnosti nakon Drugoga svjetskog rata. Pripovijetke koje je za nakladu "Svjetlo riječi" izabrao fra Ladislav Ž. Fišić pisane su između 1930. i 1945. g., širokoga su tematskog dijapazona, a zajedničko im je kršćansko poimanje svijeta.

"Ima raznih darova. Ali neću nikad dokučiti tko je tako dobar, pa je našem narodu dao taj veliki dar neiskazanog strpljenja. Kakva ljubav? Ljubav je strpljenje. I ako je patnja prvi uvjet ljubavi ljudske prema Bogu, onda je u nas ima svuda." ("Pusta njiva", 186. str.)

Ljubav prema rodnoj grudi i ljudima, kao i suosjećanje sa snagom i tragikom njihove prošlosti, zrcali se iz svakoga retka koji je napisao fra Ljubo Hrgić.

"Groblja ... Danas po njima oru. Plugom ravnaju ljudi drugih misli. Crtalo dublje reže zemlju, pa da reže ne znam kako duboko, zar bi moglo prorezati onaj teški sloj vremena što se naslagao na prošlost?" ("Slava u selu Modrani", 191. str.)

Zanimljivo je kako se mnoge fra Ljubine pripovijetke doimaju sasvim modernim, poput "Slučaja sa župnikom", ili su vremenski univerzalne kao "Harmonikaš". Iz ovih priča izvire Bosna sa svim svojim ljepotama i kobima, zemlja u koju se uvijek vraća ma koliko daleko od nje otišli. Pri tome fra Ljubo kreće u prošlost, slikovito i vješto opisujući vrijeme kronika iz turskoga doba, kao u naslovnoj "Posljednji krug", "Biskup fra Marko u neprilici" ili "Res miranda". Oživljujući prošlost približava je čitatelju i pomaže jasnije sagledati zamršene odnose na tome tlu. Njegove priče svojevrsna su pouka, znalački ispričana. Njegovo pismo temelji se na povijesnim zasadima narodnoga govora i drevnoj franjevačkoj tradiciji.

Ovom prigodom nemoguće je ne sjetiti se Augustina Augustinovića i njegovih "Priča iz doline", objavljenih nešto ranije u istoj nakladi. Obojica franjevaca pisala su gotovo u istome razdoblju. Slična im je vezanost uz zemlju i ljude, ali sudbine malo drugačije. Dok je fra Ljubo 1945. g. osuđen na dugogodišnju robiju, fra Augustin je književnost napustio odlaskom iz domovine 1940. g. i od tada se isključivo posvećuje teologiji.

"Priče iz doline" nisu samo priče koje oslikavaju piščev zavičaj i susrete s gradom, budući da je priređivač fra Stjepan Pavić uvrstio i fra Augustinove zapise. Oni su pak nadahnuta lirska razmišljanja o prirodi i čovjeku koja na pojedinim mjestima prerastaju u pravu poeziju u prozi:

"Našao sam je u očima jednog djeteta koje nije ni primijetilo da ga baš zato ljubomorno gledam.

I zahvaljujem Bogu da postoji barem još jedan miran otok na svijetu!" (*Tišina*, 202. str.)

"Ne bi nam trebalo svjetlo kad ne bi naše noći bile onako tamne i puste. A nikada sav jad svoje osuđenosti nećemo ogrijati na suncu koje će jedanput dogorjeti i utopiti se u još veću tamu.

Zato, Isuse, ako ikada čovjek zajauče nad pomišlju da se negdje gasi i Tvoj život, to će biti znak da je kucnuo posljednji čas koji je posvećen Tebi.

Tada bih pjevao himnu Oslobođenja!" (*Svjetlo*, 203. str.)

Obje knjige donose popis objavljenih radova autora. No, dok su u "Posljednji krug" uvrštene ilustracije velikog bosanskohercegovačkog slikara Gabrijela Jurkića, "Priče iz doline" ilustrirao je njegov suvremeni kolega Ivica Čavar. Biblioteka ŽIVOTOK "Svjetla riječi" tako nastavlja bogatiti kulturu pisane riječi biserima koji posjeduju zadivljujuću logiku pričanja i kojima nije svrha povođenje za modnim trendovima u književnosti.

Leona Sabolek

POEZIJA TAMNIH TONOVA

Čovjek, ma gdje živio, kuda god se kretao, bio on daleko od rodnog kraja ili čvrsto ukorijenjen u domaćem tlu, kretao se u mnoštu nepoznata svijeta u nekom stranom velegradu ili stajao sam u nekom zakutku prirode - uvijek nosi sa sobom svoja sjećanja satkana od lijepih i manje lijepih slika, svoj mali svemir u kojem je on centar.

Jedan takav mikrokozmos otkriva nam se u zbirci pjesama Nine Novak (Marije Bašić) *Sahranjene iluzije*.

Zbirka sadrži pedesetak pjesama koje su podijeljene u tri ciklusa.

U ciklusu *Dolina suza* prevladavaju tamni tonovi i upitanost nad smislom ljudskog egzistiranja u ovoj "dolini suza". Nazire se neki nedefinirani osjećaj nemoći i pokušaj traganja za drukčijom vizijom života. Pjesnički subjekt kao da je razapet između osude i oproštaja, između nepomirljivosti i pomirljivosti, između smirenja i lutanja, između domovine i vanjskog svijeta koji je također podložan traumama. Naprosto se osjeća bipolarnost, sukob dobra i zla i pokušaj da se profinjenom ženskom senzibilnošću neutralizira zlo:

Ne mora
glas moj biti
glas vapijućeg
u pustinji
može glas moj biti
u groblju
glazba čempresa
utjeha poraženom
i pobjedniku opomena

Snažno uporište nalazi se u vjeri, u biblijskim temama gdje se ističe Isus kao otkupitelj, kao nositelj svjetlosti. Biblijski motivi ne donose ovdje ugodaj blage smirenosti, nego osjećaj patnje, kataklizmičkih vizija, sumnje, i nade da će doći bolja vremena. Riječi koje daju osnovni ton biblijskoj tematici jesu: dolina suza, Judeja, Sinaj, majka s djetetom, Judin poljubac, Pilat, križ, grobovi, izbavljenje, visina, svijet ...

Nema sumnje da bestijalna razaranja hrvatskih gradova i sela, pojedinačne tragedije i surovost agresora u Domovinskom ratu imaju također svoj odraz u ovom ciklusu. Ovdje je rat doživljen ženskom intuicijom, nekako na distanci. Duboko negdje u podsvijesti bojažljivo se

javlja želja za pomirenjem, pokušaj da se na onoj drugoj strani nađe mrva humanosti i sposobnosti za miran suživot jer ima mjesta za sve; budućnost je u sreći djece:

...
hajde da desnice stisnemo umjesto noževa
i zastani ... pozdravimo se s mališanima.

U to ozračje ukomponirana je i Prevertova Barbara. Ovdje ona pokapa svog vojnika:

Oblak negdje daleko već mrtvu ogrlicu niže
Ona u raku pregršt pijeska prosipa
Ona u raku pregršt pijeska prosipa
kao Barbara.

Vrlo snažno se doimlju refleksivne pjesme s različitom tematikom: *Čekaj ... zastani, Jutra su izgubila oči, Cvjećarica, Hranitelji golubova, Spašavam bezimenu rijeku, Tko će ušutkati ...*

U pjesmi *Spašavam bezimenu rijeku* bude se sjećanja na djevojaštvo. Tu su sjetne i bolne uspomene istovremeno, pune topline i neke neobjašnjive tuge koja kao da zamagljuje sve ono što je nekad bilo lijepo. Mladost je nepovratno otišla, ostaju samo sjećanja na pitoreskne krajolike djetinjstva, na djevojačke tajne koje su nekad bile tako uzbudljive, na mladenačke zanose Lorkinom i Jesenjinovom poezijom, na neprolaznu ljepotu Krkinih slapova...

Kao kontrapunkt toj mladenačkoj punini života, u pjesmi *Jutra su izgubila oči* javlja se donekle rezignirani osjećaj utopljenosti u mravinjaku stranog velegrada gdje je sve tako obično i poznato a opet tako daleko i nekako otudeno.

Cijelom ovom ciklusu osnovni ton daje fantazmagorična pjesma *Crne slutnje* gdje dominira jeziva crnina apokaliptičnih crnih konjanika koji "jezde preko crnih poljana". Suprotstavljen im je sitni žuti cvijet što bojažljivo virka ispod mraza i nagovještava svanuće i toplinu sunca. Ova borba mraka i svjetlosti mogla bi se tumačiti na više načina, a za pretpostaviti je da se odnosi na rješavanje problema na relaciji pjesnički subjekt - unutarnji konflikti - rodni kraj - ratne strahote - svijet u globalu.

U deset pjesama ciklusa *Balade* trepere tamni tonovi tuge i neka čudna sjeta kao da vibrira u svakom stihu.

U *Baladi o brezi* mala breza s neimenovane ličke željezničke postaje uporno traje usprkos svim ožiljcima ispraćajući i dočekujući sanjare koji tko zna zbog kakvih razloga odlaze i vraćaju se s više ili manje ožiljaka na duši od kojih je najpogubnija mržnja. Njeno treperenje simbol je radosti i vjere da mržnja neće uništiti sve ono što je lijepo u životu bez obzira na dubinu ožiljaka.

U dirljivoj *Baladi o majci* usamljena starica na opustjelim livadama, onako prisno starački priopćuje:

Tamo u Argentini
dva sina, rano, imam
a sramim se ...
jer više ne znaju 'rvacki ...

I dok starica umire neispraćena od onih koji su joj u životu značili sve, gorko odzvanjaju stihovi tako tipični za sudbinu naših ljudi u dalekom svijetu:

Kao sinovi starice u crnini
ni ja ne trebam "rvacki" u -
Argentini

Balada o leptiru slojevita je i suptilna slika o čovjekovoj vezi s prirodom gdje nas i naoko neprimjetne stvari kao što je zgažena latica mogu potaknuti na

razmišljanje o našem odnosu prema svijetu koji nas okružuje.

Sugestivna *Balada o maćehi* svojevrstan je rekvijem za žene čiji je život vrlo često zbog uvriježenih predrasuda sve više nego normalan život.

I u ovom ciklusu poseže se za biblijskim motivima. Tako se u *Baladi o Judeji* naglašava patnički život naroda koji je iznjedrio tvorce najraširenije vjere u svijetu.

Cijelim ciklusom provlači se socijalna komponenta kao podloga na kojoj se grade slike suodnosa u nesavršenom ljudskom društvu.

Ciklus *Sve što magija nije* pravi je kovitlac emotivnih proživljavanja zasnovanih na iskustvenim slikama.

Sve ono što je doživljeno i proživljeno od mladosti na perušićkim proplancima preko vizura ličkih i primorskih krajolika, srednjoškolskih drugovanja do zrelih emigrantskih godina na širokim kanadskim prostorima reflektira se u ovim zgusnutim, metaforičkim iskazima.

Ovaj ciklus pun je boli, nostalgije, dilema, bjegova u daleku prošlost gdje se pokušavaju naći korijeni i nevoija, i zla, i ljudske plemenitosti; korijeni svega onoga što ovaj svijet danas čini tako složenim i nesretnim.

Za ovaj ciklus znakovita je pjesma *Ja sam rijeka sada* gdje je rijeka simbol ženske senzibilnosti i želje za duhovnom čistoćom, i čežnje za savršenim mirom u ovom tako kompliciranom svijetu u kojem se prečesto viju crne zastave:

Nikad mi više ne diraj u misli
tu su grobovi zastava, iluzija
podući šutnju da pošuti nad tišinama
i pusti rijeku da ušću svome teče.

U pjesmama posvećenim Marini Cvetajevoj, velikoj ruskoj pjesnikinji nesretnog životnog puta, i Juri Kaštelanu, našem pjesniku rođenom uz bistru Cetinu, donekle se otkriva i poetski kredo autorice ovih stihova: upornost u istrajavanju na putu vlastitih svjetonazora bez obzira na nesklonost sredine, i tako tipično žensko apsolutno povjerenje u intelektualnu snagu i dobrotu plemenita čovjeka u čijem se djelu također iskazuje vjera u plemenitost, dobrotu i životnu snagu crpljenu iz rodnog podneblja:

tebi mogu prići
kada zaraćeni
mostove poruše
ne postoje žice
u koje bi da nas zasužnje
dobrotvori
u sjajnoj odori
okrunjeni, uvaženi
a manji od mrava
što migolje
u travi

Neobično je lijepa i topla epistola *Poslanica Ličanima u Vankuveru*. Za razliku od većine pjesama zgusnute metaforike, ova je jednostavna, sentimentalno-baladnog ugođaja, s naglašenom narativnom podlogom. Podsjeća na narodne romance i balade a u osnovi oslikava naše ljude u dijaspori, njihovu nostalgičnu povezanost s rodnim krajem, potrebu za druženjem, plemenitost ... Cijela pjesma odiše domaćom atmosferom prisnosti, jednostavnosti i osjećaja sigurnosti među vlastitim ljudima:

Među Ličanima
topline nikada ne fali
u kutku ličkog srca
uvijek se prostora nađe
za još nečiju samoću
za još jednu suzu
za najnoviju bol i tugu

Zbirka pjesama *Sahranjene iluzije* otkriva pomalo neobičan svijet u kojem prevladava tuga, zabrinutost, crne slutnje i upitanost. Često je prisutna smrt, umiranje, grobovi ... Naprosto se osjeća opsjednutost smrću, i smrt kao simbol u neku ruku znači i optužbu, i svršetak, i prelazak u druge, nama nedokučive sfere. Uz smrt i patnju usko su vezani i biblijski motivi. Unutarnji nemiri koji izviru iz ove poezije otkrivaju mnoštvo nesporazuma i dilema na relaciji pjesnički subjekt - društvo - povijesno i kulturno nasljede. Vidno mjesto zauzima i rat kao uzročnik najnegativnijih silnica. Rat se ovdje doživljava kao izdaja, iznevjerene nade, pokopane iluzije; doživljava se na suptilni ženski način koji preferira posljedice, razočaranje i osudu, manje se traga za uzrocima i mogućnošću sprečavanja tog zla. Vidna je i socijalna tenzija, i pjesme s tom tematikom jednostavnije su, čitkije, i pune neke ženske brižnosti, prijateljske suosjećajnosti - one topline koja često može dovesti do ganuća.

Vrlo značajan simbol u ovoj poeziji jest cvijet. Često se javlja, naročito u refleksivnim pjesmama. To nije cvijet koji svojim bojama i mirisom dočarava životne radosti, nego krhka biljčica koja usprkos mrazovima, studeni i grubostima začudujuće istrajava i na neki način predstavlja neuništivu snagu vjere u ono ljepše u čovjekovu životu.

Većina pjesama pisana je slobodnim stihom. Pjesnički je instrumentarij u stilu moderne poezije više orijentiran na poruke upućene preko simbola i zgusnutih metafora te zahtijeva popriličan napor da se u pojedinim pjesmama uđe u srž poruke. U pjesmama sa socijalnom tematikom poruke su čitljivije i lakše dopiru do srca.

Ova poezija svoje izvore ima u opusima suvremenih pjesnika koji su u nas bili na velikoj cijeni šezdesetih i sedamdesetih godina. Prvenstveno se osjeti ljubav prema Lorki, Jesenjinu, Kaštelanu, Krleži, Jacquesu Prevertu i Marini Cvetajevoj.

U nekim segmentima može se osjetiti utjecaj narodnih balada i američke country poezije.

Jure Karakaš

DA SE NE ZABORAVI

Knjigu *Da se ne zaboravi* (Gata 1999.) njezin auktor Frane Mihanović posvetio je Poljicima, misleći u prvom redu "na sve one, koji su se u dugoj povijesti borili za poljičko časno ime. Također i na one, koji to danas čine u vlastitoj državi (tužne li činjenice!). Sve to u nepokolebljivoj nadi, da će to jedinstveno ime hrvatske povijesti ponovno oživjeti, makar na način obnovljene poljičke općine, koja je diktat zdravog razuma i sigurno polazište poljičke budućnosti."

Knjiga je podijeljena na devet poglavlja: I. Životni put godišnjaka *Poljica*, II. Gata i Čišla u krvi i plamenu, III. Krvavi i crni dolački dan, IV. Vanja Radauš u Poljicima, V. Zemljovid Poljica, VI. Ne zaboravimo povijest, VII. Gradac - bilo poljičkog krvotoka, VIII. Mali vodič kroz župu Gata s dijelom Čišala, IX. Prigodni zapisi. Zatim slijedi povijesni prilog *Poljica:* Ime, Položaj, Granice, Žitelji, Vjera, Škole, Važnije povijesne informacije, Ustrojstvo unutrašnje vlasti, Poljički statut, Tragovi Poljica u umjetnosti, Izvori podataka. Na kraju je Bilješka o piscu, Kazalo osobnih imena, imena mjesta i crkava te sadržajno Kazalo.

Frane Mihanović roden je 1. listopada 1922. kao drugo dijete od sedmero braće i tri sestre. Potječe iz didićke obitelji Mihanovića, koja je Poljicima dala dva

velika kneza: Grgura (1656.-1756.) i Matiju Mihanovića (1756.-1828.). Župnikovao je u Poljicima nešto više od 38 godina, od toga samo u Gatima 31 godinu. Obnovio je župnu kuću u Svinišću, a nove sagradio u Srijanima - Dolcu Gornjem i Gatima. U svim župama u kojima je služio obnovio je crkve. U Gatima je temeljito restaurirao i proširio župnu crkvu sv. Ciprijana. Kao gatski župnik obavljao je i službu poljičkoga dekana od godine 1968. do 1978. Bio je članom više biskupijskih vijeća, a od god. 1958. i Vijeća za crkvenu umjetnost. Utemeljio je Povijesni muzej Poljica u Gatima, kojemu je bio na čelu 15 godina.

God. 1975. Frane Mihanović je u suradnji s poljičkim župnicima pokrenuo list *Poljica*, koji je god. 1993. preimenovan u godišnjak. Bio je višegodišnji urednik toga lista, odnosno godišnjaka, zatim pomoćnik urednika i stalni suradnik, a s brojem 23./1998. ponovno je preuzeo dužnost urednika. Zamislio je, i ostvario, veliki brončani spomenik Popu glagoljašu u Gatima, rad akad. kipara Krune Bošnjaka, koji je svečano otkriven 27. kolovoza 1989. Napisao je popularni *Kratki pregled povijesti drevne poljičke Republike*, koji je objavljen i na njemačkom (1992.) i engleskom (1994.). U suradnji s prof. Ivanom Banićem organizirao je god. 1996. tiskanje zemljovida Poljica (100x70 cm). God. 1997. objavio je knjigu pod naslovom *Sabrani radovi o crkvenom graditeljstvu*, a god. 1998. knjigu *Zla sudbina Poljica*. Na prijedlog nadbiskupa dr. Frane Franića papa Ivan Pavao II. dodijelio mu je naslov monsinjora.

Za ocjenu svoje knjige sam auktor smatra bitnim poglavlja *Životni put godišnjaka Poljica* i *Gata u krvi i plamenu*. Listu *Poljica* se, veli Mihanović, "ima zahvaliti što su srbočetnička zlodjela, učinjena u Gatima, ušla u povijest kao jedan od zornih primjera stradanja hrvatskog naroda u borbi za svoju samostalnost i slobodu...Nije mi poznato, da je itko osim *Maksa Krstulovića*, makar pokušao sačuvati spomen na taj strašni srbočetnički zločin. Maks, sin poznatoga splitskog komunista Vicka Krstulovića, a po majci Luci Kuvačić iz Gata poljičke krvi, bavio se oko sedamdesetih godina mišlju, kao likovni umjetnik, obilježiti pogibiju sedam nedužnih gatskih i čišlanskih mljekarica, koje su srbočetnici u osvit toga nesretnog dana, 1. listopada 1942., na zvjerski način zaklali na izlazu iz Gata prema Omišu. Dobro se sjećam, kao tadašnji gatski župnik, da je Maks sa zvonika crkve sv. Ciprijana snimio Gata. Od Maksove zamisli nije bilo ništa, jer je Maks poslije toga umoren u Londonu. Njegovo umorstvo ni do danas nije razjašnjeno."

Opis srbočetničkih zločina u Gatima i Čišlima objavio je Mihanović u *Poljicima* br. 3./1978., 4./1979. i 5/1980., a opis zločina u Dolcu u br. 19./1994., dakle prije no što su ti zločini objavljeni u knjizi Zdravka Dizdara i Mihaela Sobolevskog *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1941.-1945.* (Zagreb 1999.).

U knjizi se spominje i moja rasprava Dugo putovanje od Irana do Jadrana (u knjizi je ona pogrešno naslovljena kao *Veliko putovanje...*), koja je objavljena u *Poljicima* br. 1. (6.-7.) 1981.-1982.. Za nju Mihanović kaže, da je "više studija nego članak" i da u toj studiji "pisac Tomislav Heres želi upozoriti na nova gledanja na hrvatsku prapovijest kao i na podrijetlo glagoljice. Pitanja, o kojima Heres raspravlja, spadaju u područje stroge znanosti, koja se ne boji, ako treba, upustiti se u neizvjesno i nesigurno. Napokon,

često je čovjek, nošen i samo slutnjom, na kraju došao do istine."

I pisca spomenute rasprave i urednika napao je Ivo Družijanić u beogradskim *Večernjim novostima* od 28. ožujka 1984., nazvavši nas "novopečenim dogmatičarima" i "pluralistima". "Pluralizam je - veli Družijanić - omiljeni milje nacionalista, klerikalaca i antikomunista, oni ga velikodušno prizivaju stalno u pomoć." Kako sam kasnije saznao, tražilo se, da se protiv nas povede kazneni postupak. Nu mislilo se, da se pod pseudonimom Tomislav Heres krije neki ugledni pop. Zaduženi partijski forum je preporučio, da se ne povede rat i protiv popova. Tako smo izbjegli progon.

Svi oni, koji žele upoznati prošlost i sadašnjost nekadašnje samostalne općine (župe, kneževine, republike) Poljica, morat će uzeti u ruke knjigu Frane Mihanovića Da se ne zaboravi kao neophodan i neizostavan priručnik.

Tomislav Heres

NOVI BROJ "VLADAVINE PRAVA"

(Vladavina prava 5/99, LUX d.o.o., Zagreb)

Peti ovogodišnji broj "Vladavine prava", časopisa za pravnu teoriju i praksu, koji izlazi već treću godinu u izdanju "Luxa d.o.o." iz Zagreba, posebno je bogat zanimljivim i aktualnim sadržajima. Na početku je, kao i obično, vrlo zanimljiva rubrika "Prijepori", u kojoj dr.sc. *Snježana Prijić-Samaržija*, viši predavač Filozofskog fakulteta u Rijeci, u članku naslovljenomu "Je li embrio osoba", polemički odgovara na članak *Valentina Pozaića* "Čovjek na razini embrija", iz prošloga broja. Pozivajući se na Warnock Report koji je, kako kaže, jedan od najutjecajnijih recentnih dokumenata, autorica, nasuprot Pozaiću, prihvaća stav da embrio do četrnaestoga dana nije osoba i tvrdi da Pozaićeva kritička argumentacija vodi do neprihvatljivih posljedica.

I rubrika "Članci" bogata je zanimljivim i vrlo aktualnim napisima. Dr.sc. *Tonči Matulović*, asistent Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu, razmatra bioetičku dilemu - kloniranje ljudskih bića. Ta tema, kako kaže sam autor, nikoga ne ostavlja ravnodušnim, a s njom u svezi javljaju se zabrinutost i bojazan. Prvi dio članka nosi naslov "Povijesno-biomedicinska i psihosociološka analiza nastanka jednog 'klona'". Najprije se daje razjašnjenje osnovnih pojmova vezanih uz kloniranje, a potom se na sintetičko-analitički i interpretativno-kritički način elaboriraju glavni koraci u znanstveno-eksperimentalnim segmentima koji su stvorili realne mogućnosti ne samo za kloniranje viših sisavaca, nego i čovjeka.

Dr. sc. *Frane Šago* iz Trogira piše o pravnomu pojmu poslušnosti u misli *sv. Tome Akvinskoga*, a u "Sažetku" kaže da je temeljito i razložno proučavati Tominu teološku, filozofijsku i pravnu misao zadaća koja od svakoga teoretičara zahtijeva golemu količinu intelekta, snage i energije.

Članak mr. sc. *Saše Šegvića*, višega predavača Pravnoga fakulteta u Splitu, naslovljen je "Ustavno sudstvo - izmedu demokratskih ideala, politike i prava", a autor pokušava usporedbom demokratskih ideala, glede nadležnosti i funkcije ustavnoga sudstva i uspostavljenih odnosa izmedu prava i politike unutar suvremenih ustavnih demokracija, problematizirati često rabljenu konstataciju, kad je riječ o pojedinim odlukama ustavnih sudova, o mogućoj politizaciji ustavnoga sudstva.

U svom radu "Pravni tretman 'govora mržnje' (paradoks tolerancije i militantna demokracija)", mr.sc. *Alen Rajko* iz Rijeke razmatra prohibitivnu razinu sadržaja prava na slobodu mišljenja i izražavanja - zabranu "govora mržnje", kao skupnoga naziva za promicanje nasilja, mržnje, diskriminacije ili nesnošljivosti, a spomenuta je zabrana odredena u čl. 20. Međunarodnoga pakta o građanskim i političkim pravima.

Dipl. iur. *Siniša Milevoj* iz Zagreba piše o izgonu stranaca u kontekstu čl. 3. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, a svoje razmatranje potkrjepljuje primjerima iz prakse Europskoga suda za ljudska prava u Strasbourgu. Iako suvremena društva strancima jamče punu zaštitu, uredivanje pitanja ulaska i zadržavanja stranaca još uvijek smatraju svojim ničim ograničenim pravom.

Članak dr. sc. *Mihajla Dike*, redovitoga profesora Pravnoga fakulteta u Zagrebu, naslovljen je "Protuovrha". Taj izraz označava jedan od restitucijskih putova pravne zaštite koji stoji na raspolaganju ovršeniku glede ovrha koje su protiv njega neosnovano provedene.

Dr. sc. *Marinko Učur*, izvanredni profesor Pravnoga fakulteta u Rijeci, razmatra temu kolektivnoga pregovaranja i primjenu kolektivnih ugovora, a ti su ugovori, kaže autor, najznačajniji i najsloženiji automatski opći akti u uredivanju rada i radnih odnosa.

U rubrici "Kritika sudskih odluka" dr.sc. *Hrvoje Kačer*, docent Pravnoga fakulteta u Splitu, u članku naslovljenomu "Jedan slučaj (ne)mogućega unošenja prava u rješenje o nasljedivanju", kritički raščlanjuje pravomoćnu odluku Općinskoga suda u S., potvrdenu odlukom žalbenoga suda kojom je odbijena žalba.

Rubrika "Iz povijesti hrvatske pravne misli" donosi rad pravnika i sveučilišnog profesora *Ivana Beuca* (1918-1994) "Organizacija sudova (1848-1918)", a u vrlo zanimljivoj rubrici "Prijevodi", koja često donosi prijevode ustava raznih zemalja, ovaj put nalazimo Ustav Španjolske. Tu su još i "Prikazi", koji govore o najnovijim knjigama iz područja prava, a i ovaj broj zaključuje stalna rubrika "sudska praksa", koja ovaj put donosi slučajeve iz prakse Visokoga trgovačkoga suda Republike Hrvatske.

Od razmatranja pitanja embrija, kloniranja, ustavnog sudstva itd., do prijevoda španjolskoga ustava, peti je broj "Vladavine prava" vrlo bogat raznovrsnim sadržajima, pa ga možemo preporučiti svima koje zanimaju teme iz hrvatskoga (i inozemnoga) prava.

Mladen Jurčić

KNJIGA O HRVATSKIM STVARAOCIMA U ZEMUNU

Duboka srijemska brazda

(Dr. Vlatko Rukavina, "Hrvati stvaraoci u Zemunu", nakladnik Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1999.)

U muzeju Mimara u Zagrebu, 14. listopada 1999. održana je promocija knjige "Hrvati stvaraoci u Zemunu", autora dr. Vlatka Rukavine. Knjiga je objavljena u nakladi Hrvatske matice iseljenika, a tiskala ju je Lana Karlovačka tiskara. Recenzenti knjige su dr. Mato Batorović i Vladimir Karlić, profesor iz Zemuna. Urednik je Boris Ćavar,

negdašnji dopisnik "Večernjeg lista" iz Srijema i kroničar stradanja srijemskih Hrvata.

Kako je na promociji naglasio Mato Batorović, ova knjiga bi mogla nositi naslov "Hrvatski stvaraoci u Srijemu". Jer, autor je opisao i napisao povijest Srijema, te govori o Hrvatima koji su ostavili traga u Srijemu i Zemunu. U kulturi, znanosti, graditeljstvu, politici, umjetnosti. A o Zemunu danas Hrvati tako malo znaju, kao i o istočnim krajevima negdašnje Hrvatske, kazao je Mato Batorović.

Vladimir Karlić, profesor iz Zemuna, koji je usprkos teškoćama ostao živjeti ondje, govorio je o Zemunu nekad i danas. Novopridošli stanovnici grada ne poštuju njegove kulturne navike, a kamoli da bi znali da u Zemunu žive Hrvati.

Nažalost, točan broj prognanih Hrvata iz Zemuna još nije poznat. No, ostali su neizbrisivi tragovi u Zemunu, tragovi koje su i Hrvati ostavljali. Poput šest crkvi, škola, gimnazije, raskošnih objekata i duhovnog stvaralaštva Hrvata u Zemunu. Zemun nije grad kao nekada, no uporni Hrvati riješili su ostati u njemu, usprkos svemu.

Uime nakladnika knjige, nazočne je pozdravio Ante Beljo, ravnatelj Hrvatske matice iseljenika. On je kazao kako će Matica iseljenika i dalje pomagati Hrvate u drugim zemljama, a pogotovu u Srijemu. Jedan je vid takve pomoći i objavljivanje ove knjige i njena promidžba.

Autor knjige dr. Vlatko Rukavina doktor je biokemije. Cijeli svoj radni vijek proveo je u Zemunu. Kako je naglasio na promociji, želja mu je da hrvatska javnost sazna o značaju toga grada. Poruka je knjige da se ne zaboravi ovaj nekada hrvatski grad, pogotovu da se ne zaborave Hrvati preostali u Srijemu i Zemunu.

U programu "Srijem u riječi i slici", što ga je vodio Edo Peročević, glumac HNK, sudjelovao je Ivan Bonus, pjesnik iz Srijema. Dragutin Rumenčić, slikar i negdašnji karikaturist "Ježa" u predvorju je postavio svoje slike iz Srijema. To su srijemski gradovi videni očima umjetnika. Zajedno su Vukovar i Petrovaradin, Ilok i Slankamen, Zemun i Zagreb. Umjetnik je time htio kazati kako nikakve granice ne mogu izbrisati duboku srijemsku brazdu koju su u panonskoj ravnici Hrvati stoljećima orali.

Boris Ćavar

Vijesti

* * *

Nobelovu nagradu za književnost dobio je ove godine *Günter Grass*.

* * *

U "Hrvatskim obzorjima", br. 2/99, *Mladen Vuković* piše o ovogodišnjim Marulovim nagradama u članku "Marulićevi dani 1999".

* * *

Na Sorboni je 1. X. 1999. održan simpozij o *sv. Jeronimu* u organizaciji *Henrika Hegera*. Pročitana je i poruka ravnatelja HKD-a *R. Grgeca*.

* * *

17. i 18. IX. 1999. održan je u Zadru i Pagu znanstveni skup prigodom 110. obljetnice rodenja don *Jose Felicinovića*, koji je do kraja života bio član HKD-a i suradnik jeronimske "Danice".

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 24. IX. 1999. objavljen je članak *Mate Marčinka* "I muslimani su Hrvati".

* * *

Kardinal *J. Ch. Korec* i nuncij *L. Dossena* zaredili su 11. IX. 1999. u Slovačkoj novoga pomoćnog biskupa *Mariana Chovaneca*.

* * *

"Die Furche" od 9. IX. 1999. donosi recenziju *Roberta Streibela* o romanu *Aleksandra Tišme* "Treue und Verrat" (Vjernost i izdaja), objavljenom nedavno kod Carl Hanser-Verlaga u Münchenu. *Günther Nenning* piše o porazima socijaldemokrata u Njemačkoj, dok su kod nas, čini se, sve popularniji (pa im *Bono Šagi* u "Kani", br. 9/99, posvećuje jedno od svojih razmatranja u vezi s demokršćanima).

* * *

7. X. 1999. izveden je na II. programu Hrv. radija "radio-krimić" *Stanislava Pejkovića* "Udovica", kako izvješćuje "Hrv. slovo" od 1. X. U tom broju o knjizi *J. Ch. Koreca* "Od one barbarske noći" piše *Krešimir Šego*.

* * *

U organizaciji "Napretka" u Sarajevu održani su 2. X. 1999. "Drugi *Šopovi* dani na Plivi".

* * *

12. IX. 1999. upriličeno je u hrvatskom nacionalnom svetištu u Washingtonu marijansko hodočašće, na kojem je misu predvodio novi američki biskup u Rapid Cityju *Blaž Čupić*, koji je hrvatskog podrijetla.

* * *

IKA od 7. X. donosi vijest "Iz tiska izišla *Danica* za 2000".

* * *

"Jutarnji list" od 8. X. 1999. donosi kratak osvrt na *Marulić 3/99*. Inicijalima (S. M.) potpisani autor prikaza smatra da je to najnoviji broj našeg časopisa.

* * *

Za novog predsjednika ustanove "Pax Christi International" izabran je jeruzalemski patrijarh *Michel Sabbah*.

* * *

Patsy McGary, novinar "Irish Timesa", dobio je nagradu *Templeton*.

* * *

Mons. *Mile Bogović* novi je predsjednik Vijeća za laike HBK.

* * *

Alemko Gluhak u gradišćanskim "Hrvatskim novinama" od 24. IX. 1999. objavljuje članak "O hrvatskom govoru u Hrvatskom Grobu".

* * *

"Sveta Cecilija", br. 3/99, donosi prikaz proslave 130. obljetnice kard. *Jurja Haulika*, utemeljitelja HKD sv. Jeronima.

* * *

Jean-Arnauld Dérens piše u "Etudes", br. 9/99, o situaciji u bivšoj Jugoslaviji u članku pod naslovom "Les Balkans dans la tempête" (Balkan u oluji).

* * *

O situaciji na Kosovu piše u "Herder Korrespondenz", br. 10/99, *Stephan Lipsius* u članku pod naslovom "Ungewisser Ausgang" (Neizvjestan ishod).

* * *

Po anketi američkih ABC-News najvažnije osobe vjerskog života u ovom tisućljeću jesu *Ivan Pavao II*, *Majka Terezija* i *Billy Graham*, u književnosti *William Shakespeare*, u znanosti *Albert Einstein*, u glazbi *Wolfgang Amadeus Mozart* a u politici *George Washington*. Unatoč nekim predvidanjima Ivan Pavao II. nije dobio ove godine Nobelovu nagradu za mir, nego ju je dobila organizacija "*Liječnici bez granica*".

* * *

Na Frankfurtskom sajmu knjiga izložbu o *Marku Maruliću* otvorio je 13. X. 1999. književnik *Slavko Mihalić*.

* * *

U Sydneyju je u listopadu umro književnik *Morris West*, u 83. godini života. Kod nas je poznat njegov roman "Đavolov odvjetnik".

* * *

U Herder Korrespondenz, br. 10/99, *Stephan Orth* piše u članku "Der Glaube an das Schöne" (Vjera u lijepo) o izreci *Alekseja Jawlenskog* "Umjetnost je čežnja za Bogom".

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 16. X. 1999. *Ivan Fadljević* piše o "Osvitu", br. 2-3/99, gdje je objavljen i članak *Siniše Vukovića* povodom 70. godišnjice smrti *Martina Kukučina*, kojemu je HKD sv. Jeronima objavilo prijevod romana "Dom v strane".

* * *

O jeronimskoj Danici za 2000. piše u "Glasu Istre" od 7. X. 1999. *Daniel Načinović*.

* * *

Akademija za Papin dan u organizaciji VKB-a održana je u Zagrebu 17. X. 1999. u dvorani "Vijenac".

* * *

"Glas Koncila" od 17. X. 1999. objavljuje članak *Janje Košutić* o proslavi 135. obljetnice rođenja *Andreja Hlinke*, prijatelja *J. Andrića*.

* * *

"La Croix" od 1. X. 1999. donosi intervju *Nicolasa Sénèzea* pod naslovom "L'avenir de l'Eglise passe par les laïcs" (Budućnost Crkve je u laicima). U istom broju nalazi se i prikaz biografije *Oliviera Todda* o *Albertu Camusu*, pod naslovom "Camus - le solitaire" (Camus - osamljenik).

* * *

U "Školskim novinama" od 12. X. 1999. *Maja Flego* piše o Danima Učiteljske akademije, gdje su o kard. *Jurju Hauliku* i o njegovim zaslugama za hrvatsko školstvo govorili *Juraj Kolarić*, *Agneza Szabo* i *Ivan Biondić*.

* * *

O *Thomasu Mertonu* piše u "La Croix" od 2-3. X. 1999. *Bruno Chenu*. Njegovo djelo "Planina sa sedam katova" prevedeno je na francuski pod naslovom "La Nuit privée d'étoiles" (Noć bez zvijezda).

* * *

Prigodom predstavljanja knjige mons. *Carla Mazze* o hodočašću razgovarao je kard. *Ratzinger* s *Giuliom Andreottijem*,

ustvrdivši da je pučka religioznost neopravdano zapostavljena u postkoncilskom razdoblju.

* * *

U Opatiji je 15-17. X. 1999. održan simpozij s koncertom, pod naslovom "*Alojziju Stepincu* u riječi, slici i pjesmi".

* * *

Sveučilište u Brestu (Faculté des Lettres) objavilo je "Korespondenciju *Jacques Maritain-Max Jacob* (1924-1935)", iz koje se vidi kako je pjesnik i slikar M. Jacob, obraćenik na katolicizam, našao u Maritainu prijatelja i savjetnika poput *Juliena Greena*.

* * *

"Odabrana djela" (Obras escogidas) *Eduarda Freia Montalve*, nekadašnjega čileanskog demokršćanskog predsjednika i oca sadašnjega predsjednika, objavio je Centar "Simon Bolivar" u Santiagu. Obuhvaćena su djela od 1931. do 1982. g.

* * *

"Jutarnji list" od 17. X. 1999. donosi kratak prikaz *Marulića 5/99* sa slikom naslovne stranice.

* * *

Don *Ante Miličić*, višegodišnji član uredništva HKD sv. Jeronima, proslavio je u Visu 60. godišnjicu misništva (dijamantni jubilej).

* * *

"Glas Koncila" od 17. X. 1999. donosi prikaz predstavljanja *Danice 2000*.

* * *

"Famiglia cristiana", br. 41/99, objavljuje razgovor *Carla Remenyja* s *Miloševićevom* ženom Mirom pod naslovom "Siamo un grande popolo" (Mi smo velik narod). U istom broju časopisa *Beppe del Colle* u svojoj kolumni piše o tom kako su, deset godina nakon pada Berlinskog zida, nestale nade u brzo nadvladavanje "istočnih" problema i kako su na Zapadu sekularizam i globalizacija, o čemu je raspravljala i biskupska sinoda, ubrzali nastup etičkog relativizma.

* * *

"Hrvatska obzorja", br. 3/99, donose članak *Ivice Luetića* "Zlatni grb Splita za promicanje *Marulića* Ivi Sanaderu", te priloge naših suradnika *Josipa Braenovića*, *Živana Bezića* i *Zdravka Mužinića*.

* * *

U "Spomen-knjizi Glasnika sv. Antuna", objavljenoj u Padovi, iznijete su neke zanimljivosti, npr. pismo majke talijanskoga nogometnog reprezentativca *Loicha*, koji je poginuo u avionskoj nesreći u Torinu, ili kada je *Messagiero* postao *Messagero*, itd. *Curzio Malaparte*, poznati talijanski književnik, piše o svojem obraćenju nakon ulaska u svećevu baziliku u Padovi. Ipak, moramo napomenuti kako je taj književnik poznat i po svojim

"konvertitskim" zaokretima, od komunizma do fašizma (i natrag), koji su bili poznati i *Viktoru Vidi* i *Vinku Nikoliću*. Od Malapartea potječe i "skaska" o tom kako se *Ante Pavelić* igrao košarom punom iskopanih partizanskih očiju.

* * *

20. X. 1999. održana je u prostorijama Češkoga doma u Zagrebu tribina o hrvatsko-slovačkim odnosima i vezama, o kojima je govorio slovački veleposlanik *Jan Petrik*.

* * *

U "Vijencu" od 21. X. 1999. piše o "Nebeskom smilju" *Gojka Polegubića* *Ivan Božičević*.

* * *

Theodor J. Forstmann u biltenu "Imprimis", br. 9/99, objavljuje članak "A Competitive Vision of American Education" (Natjecateljska vizija američkog odgoja).

* * *

U bečkom listu "Die Furche" od 21. X. 1999. *W. Machreich* piše o pamfletu *Oskara Lafontainea* "Das Herz schlägt links" (Srce kuca lijevo). Knjiga je objavljena u Econ Verlagu u Münchenu i predstavljena na Frankfurtskom sajmu knjiga. Članak pod naslovom "Das Herz von Oskar Lafontaine" (Srce Oskara Lafontainea) autor završava konstatacijom: "Njegovo srce ne kuca samo lijevo, nego udara isto tako po bubnju". U istom broju *Peter Paul Wiplinger* piše o knjizi koruškog Slovenca "Das Kind, das ich war" o progonu Slovenaca u Koruškoj.

* * *

IKA od 21. X. 1999. donosi vijest o predstavljanju *Danice*, a 28. X. o predstavljanju lipanjskih jeronimskih izdanja i *Marulića 5/99*.

* * *

"Živa zajednica", br. 10/99, objavljuje najavu *Joze Župića* o postavljanju spomenika *Marka Marulića* u Berlinu. U istom broju uredništvo donosi i ispravak iz razgovora s *R. Grgecom* (*Koreca* umjesto *Koveca*).

* * *

4. XI. 1999. izvedena je na II. programu Hrvatskog radija "radionapetica" *Stanislava Pejkovića* "Tuda kuća", koju najavljuje "Hrvatsko slovo" od 29. X. 1999. U istom broju *Hrvojka Mihanović-Salopek* prenosi svoj pogovor jeronimskoj knjizi *Nevenke Nekić* "Vukovarske elegije". Knjiga, koja je ukrašena slikama *Gustavea Doréa*, bila je predstavljena u Paneuropskoj uniji.

* * *

T. Podrug piše o jeronimskoj knjizi *G. Polegubića* "Nebesko smilje" u "Vjesniku" od 27. X. Knjiga je bila predstavljena u Društvu hrvatskih književnika.

* * *

Kardinal *Carlo Maria Martini*, milanski nadbiskup, primio je od moskovske Akademije znanosti titulu "doctor honoris causa".

* * *

Mario Luzzato Feigz piše u dnevniku "Corriere della Sera" od 14. X. o *Goranu Bregoviću* u članku pod naslovom "Canterò Celentano in serbo" (Pjevat ću Celentana na srpskom).

* * *

U hrvatskom državnom arhivu predstavljena je knjiga "Korespondencija *Strossmayer-Vannutelli* (1881-1887)".

* * *

Pod vodstvom *Ive Pranjkovića*, zagrebačka podružnica Hrvatskoga kulturnog društva "Napredak" predstavila je 28. X. 1999. "Hrvatski jezični savjetnik".

* * *

5. i 6. XI. 1999. održan je u Zagrebu znanstveni skup o s. *Mariji Propetog Isusa Petković*.

* * *

Kod Perrina izašlo je iz tiska djelo *Jeana-Jacquesa Antiera* "Život *Jeana Guittona* (1901-1999), gdje je opisan i sukob s *Paulom Claudelom*. Kod Cerfa, pak, objavljeno je djelo *Antoinea Vergotea* "Modernité et christianisme" u kojemu autor pokušava dati osnovne karakteristike zapadne civilizacije gdje se uz kršćanske nazore konfrontiraju grčki racionalizam i biblijski monoteizam. Kod Cerfa je izašla i knjiga *Cécile Rastoin "Edith Stein* et le mystère d'Israël". Život, na posljednjoj sinodi europskih biskupa proglašene suzaštitnice našeg kontinenta (uz Katarinu Sijensku i Brigitu) ne bi smio nikoga ostaviti ravnodušnim, prema riječima poznatoga filozofa *E. Levinasa*, koji je, kao i ona Židov, bio dobar poznavatelj Husserlove fenomenologije i nacionalsocijalističkog antisemitizma.

* * *

Glas Koncila od 19. rujna 1999. donosi članak našeg tajnika dr. *Stanislava Vitkovića* o prvom slovenskom blaženiku Antonu Martinu Slomšeku ("Tko je prvi slovenski blaženik"). Na taj članak osvrće se u GK od 3. listopada o. g. ing. *Maks Milanez* iz Chicaga ("Slomšek i Stepinac").

* * *

Oci karmelićani proslavili su ove godine 40. obljetnicu svog djelovanja u Hrvatskoj. Po želji bl. Alojzija Stepinca, a odlukom nadbiskupa koadjutora dr. Franje Šepera, došli su 1959. god. u Remete, gdje su preuzeli svetište "Odvjetnice Hrvatske", a 1963. i župu. Na blagdan Gospe Karmelske 16. srpnja o. g. svečanu koncelebriranu zahvalnu misu predvodio je i propovijedao tajnik HKD dr. *Stanislav Vitković*.

* * *

Radio-Marija i *Glas Koncila* u mjesecu studenom donijeli su obavijesti i prikaze jeronimskih književnih večeri i novih izdanja.

* * *

Skladatelj *Gilbert Amy* adaptirao je za operu *Solženicinov* "Prvi krug". Opera je već uspješno izvedena u Francuskoj.

* * *

U "Glasu Istre" od 23. X. 1999. *D. Načinović* piše o *Maruliću 5/99*.

* * *

17. XI. 1999. predstavljena je na Tribini grada Zagreba knjiga *Adolfa Polegubića* "Laici u Crkvi i društvu od 1900.".

* * *

"Katolički školski centar" iz Sarajeva izveo je u Rimu poznatu ariju iz mjuzikla *"Jalta, Jalta"*, koju je prenosio I. program Talijanskog radija.

* * *

Nagradna križaljka u "Kvizorami", br. 11/99, posvećena je *Danici 2000*.

* * *

U studenom su dodijeljene francuske nagrade *Goncourt, Médicis i Femina*.

* * *

Mala knjižnica MH objavila je knjigu našeg suradnika *Josipa Lisca* "Hrvatski govori, filolozi, pisci".

* * *

U "Notes and Documents" objavljen je završni dokument sa skupa Međunarodnog instituta *Jacques Maritain* "Globalisation: A challenge for Peace" (Globalizacija: izazov za mir), održanog u Milanu.

* * *

Helmut Frisch, rodom iz Banata, pobornik dijaloga između Srba i dunavskih Švaba, proslavio je u listopadu 1999. svoj 70. rođendan.

* * *

"Die Furche" od 28. X. 1999. donosi članak *Johannesa Brossedera* o zajedničkoj deklaraciji katolika i luterana od 31. X. 1999. u Augsburgu. U istom broju bečkog tjednika prelat *Lüftenegger* odgovara na prigovore o pučkim pjesmama u čast Srca Isusova, ističući kako su i u srednjem vijeku nastale pučke pjesme visoke glazbene vrijednosti kao npr. "Salve Regina". *Othmar Fuchs* iznosi mišljenje kako se melodija masonske kantate ne može pripisati *Mozartu*. Ta je melodija poslužila kao podloga za austrijsku himnu, uz tekst *Paule Preradović*, po odluci Nacionalnog vijeća od 25. II. 1947.

* * *

Prema anketi *Leonida Sedova* u Rusiji su danas najpopularniji *Petar Veliki* i *Puškin*, a zatim *Lenjin* (!). Ipak, preko polovica ispitanih smatra se kršćanima,

dok se još prije nekoliko godina većina smatrala bezvjercima. Podaci su objavljeni u "Etudes", br. 10/99.

* * *

Darko Žubrinić, autor jeronimske knjige o glagoljici "Biti pismen, biti svoj", uvrstio je u Internet opširan prikaz zbirke lutaka *Ljeposlava Perinića*, našeg suradnika koji živi u Argentini, pod adresom: http:/www:hr/darko/etf/dolls.html.

* * *

4. XI. 1999. na I. programu Hrvatskog radija gostovao je naš suradnik *Nikola Garašić*, s prikazom svojega CD-nosača zvuka na kojem su uglazbljene pjesme *Šenoe, Matoša, Ujevića, Cesarića, Tadijanovića*, itd.

* * *

Na II. programu Hrvatskog radija izvedena je 14. XI. 1999. radio-drama *Stanislava Pejkovića* "Masliđan" , koju najavljuje "Hrvatsko slovo" od 12. XI. U istom broju nalazi se i članak *Marijana Vogrinca*, našeg suradnika, "Hrvatski moj prodani" te članak o hrvatsko-slovačkim vezama i hrvatskoj manjini u Slovačkoj *Jasmine Kovačević-Čavlović*.

* * *

U listu "Die Furche" od 4. XI. 1999. *Josef A. Nowak* piše o *Andreju Hlinki* (1864-1938), borcu za slovačku slobodu i nezavisnost.

* * *

Na tribini HKDPD-a u Palmotićevoj 17. XI. 1999. održao je *Sead Muhamedagić* predavanje "Tišinom do smisla života".

* * *

11. XI. 1999. predstavila je glavna Napretkova podružnica u Zagrebu knjigu *Marijana Karaule* "Žrtve i mučenici".

* * *

George Soros dobio je *Hannah-Arendt*-nagradu za 1999.

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 43/99, *Carlo Remeny* piše o *Gezi Farkasu*, vojvođanskom Mađaru i šefu beogradske kontrašpijunaže.

* * *

U "Vjesniku" od 7. XI. 1999. *Mira Jurković* objavljuje članak "U sljedeće dvije godine dvije *Marulićeve* obljetnice".

Sadržaj

Radovan Grgec: Uz rub (127) 1081
Književna večer o Danici 2000 1084
O novim izdanjima HKD sv. Jeronima 1085
P. R.: 30. obljetnica izlaženja "Svete Cecilije" u HKD-u 1086
***Vesna Parun:** Lutka za siročad 1087
Tomo Vereš: Krist - iznimka u svome vremenu 1088
Slavko Harni: Drhtaj odanosti ili siromašni rasipnik 1095
***Stanislava Adamić:** Sada mi je do igre; Opet TV 1101
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavne prošlosti 1102
***Yasuhiko Shigemoto:** Haiku o Hirošimi 1107
Atanazije J. Matanić: Osamdesetogodišnjica Družbe kćeri milosrda (1920.-2000) 1108
***Ivana Pavičić:** Za mene si 1113
***Zijad Duraković:** Drum vječno utrti 1114
***William Blake:** Leptir (preveo **Enver Mehmedagić**) 1112
Mladen Jurčić: Zov 1113
***Mladen Jurčić:** Četiri pjesme 1116
Josip Braenović: Dopunjeni popis osudenika na radu u raškim ugljenokopima od ljeta 1950. do proljeća 1952 1118
***Ivka Kraljević:** Haiku 1120
***Ivka Kraljević:** Svi sveti 1121
Timjana Mahečić: Čarobni prosinac 1122
Vlado Mihaljević Kantor: Božićna priča za moju djecu 1127
Vlado Mihaljević Kantor: Kipci 1129
***Radovan Toljanić:** Vrijeme za molitvu 1131
***Živko Prodanović:** Dječak u vodi 1132
Šimun Jurišić: Hrvati u Moskvi i Petrogradu 1133
***Marija Horžinek:** Zašto? 1141
***Vera Vuković:** Slika, spomen 1142
***Stanislava Adamić:** Andeo pjesme 1142
Đuro Vidmarović: Aleksandr Šimonovič Korotko 1143
Pío Baroja y Nessi: Baskijske priče (Preveo **Josip H. Nikšić**) 1149
***Dušan Pavela:** Stari vinograd 1159
Boris Vrga: Slikar i grafičar Zdenko Gradiš 1160
***Ana Ivelja:** U jarmu 1167
***Vesna Milan:** Uzvišeni zajedno, Lapiž i pinel 1168
Kazimir Klarić: Priča o neobičnoj štakorici 1169
***Zijad Duraković:** Put zvijezda 1174
Stanislav Pejković: Prazna soba 1175
***Rajko Glibo:** Kap nad vodom 1179
Nikica Talan: Svijet kao "zagonetka" u propovjedništvu p. Antónia Vieire 1180
***Mato Marčinko:** Zapis o smrti 1189
Ivan Zaharovič: Goranka 1190

Mirko Popović: More im šapuće 1200
Zdravko Mužinić: Kompletno izgraden i idealan muž dr. Stjepan Vukušić 1203
***Radovan Toljanić:** Smrt, nježnost 1206
Marie Luise Wölfing: Pisma iz dnevnika jedne majke
(Prevela Mira Sax) 1207
***Nevenka Starčević Kapetanović:** Molba 1209
Nove publikacije 1210

Mišljenja i reagiranja

Ante Gradiška: My Fair *Ledi* 1212
Mirko Živković: Warren Zimmerman: Izvori jedne katastrofe 1214

Mozaik

Z. Jevak: Počast banu Ivanišu Korvinu 1221
Vlatka Glasnović: 80. obljetnica Etnografskoga muzeja 1222
Josip Sanko Rabar: Razmišljanje pri gledanju "Stepskog vuka" 1223

Knjige

Ivan Pandžić: S onu stranu vremena 1229
Nevenka Nekić: Josip Sanko Rabar: Drvodjelja i riba 1230
Nevenka Nekić: Dunja Kalilić: Plava jeka 1232
Radovan Marušić: Oda ljudskoj patnji 1233
Nikola Bićanić: Giovanni Papini: Povijest Kristova 1235
Rajko Glibo: Znanstvenikove postaje 1237
Jure Karakaš: Knjiga o školovanju svećenika 1239
Rajko Glibo: Superiorno otvoreni Jakov Bubalo 1241
Rajko Glibo: Pjesme tugaljivih tonova 1243
Leona Sabolek: San o svijetu 1246
Leona Sabolek: Riječi životoka 1246
Jure Karakaš: Poezija tamnih tonova 1248
Tomislav Heres: Da se ne zaboravi 1250
Mladen Jurčić: Novi broj "Vladavine prava" 1252
Boris Ćavar: Knjiga o hrvatskim stvaraocima u Zemunu 1253

Vijesti

Iz domovine i svijeta 1255

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredničkl odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220